

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN DÖNEMİ İLE İLGİLİ
TÜRKİYE’DE TELİF EDİLEN ESERLERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ (1980-2000 YILLARI)

Özlem ÇETİN

2501140367

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ÖZLEM ÇETİN Numarası : 2501140367
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Danışmanı : PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ
Tez Savunma Tarihi : 12.09.2019 Saati : 13:00
Tez Başlığı : "HULEFA-İ RAŞİDİN DÖNEMİ İLE İLGİLİ TÜRKİYE'DE TELİF EDİLEN ESERLERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ (1980-2000 YILLARI)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ		KABUL
2- DOÇ. DR. OSMAN AYDINLI		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ YAVUZ YILDIRIM		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. İLYAS TOPSAKAL		
2- DOÇ. DR. GÜLGÜN DAĞDEVİREN UYAR		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.14.06

ÖZ

HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN DÖNEMİ İLE İLGİLİ TÜRKİYE’DE TELİF EDİLEN ESERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1980-2000 YILLARI)

Özlem ÇETİN

Hiz. Peygamber’in vefatıyla İslam tarihinde “Hulefâ-i Râşidîn” olarak isimlendirilen yeni ve önemli bir dönem başlamıştır. Bu dönemi önemli kılan, Hiz. Peygamber’in vefatından sonra iktidara gelen kişilerin onunla yakın ilişkisi olan isimler olması, Hiz. Peygamber döneminde temeli atılan meselelerin bu dönemde gelişerek olgunlaşması, İslam devletinin topraklarının genişlemesiyle birlikte çeşitli yeni meselelerin ortaya çıkması ve sonraki dönemlerin çeşitli icraatlarının anlaşabilmesi açısından zemin teşkil etmesidir. Bu sebeple otuz yıl gibi kısa bir zaman dilimi olmasına rağmen birçok yönüyle ele alınıp incelenmesi gereken bir dönemdir. Hulefâ-i Râşidîn ile ilgili, hem dört halifenin tamamını ele alan, hem de dört halifeyi öne çıkan şahsi özellikleri ve hilafet dönemlerinin özellikleriyle tek tek ele alan eserler yazılmıştır. Çalışmamızda, Hulefâ-i Râşidîn ile ilgili 1980-2000 yılları arasında Türkiye’de telif edilmiş eserler muhteva, dil ve üslup, kaynak kullanımı açısından değerlendirilerek, eserlerde bu dönemle ilgili konuların nasıl ele alındığı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hulefâ-i Râşidîn, Halife, Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Hiz. Ali.

ABSTRACT

AN EVALUATION OF THE BOOKS ABOUT KHULAFÄ-E RASHİDEEN PERİOD COMPILED İN TURKEY (BETWEEN 1980 AND 2000)

Özlem ÇETİN

Following the death of Prophet Muhammad, a new and critical period called "Khulafa-e-Rashideen" started in the history of Islam. The noteworthy characteristics of this period are as follows: those who came to power after the death of the Prophet had close relations with him, the issues the foundations of which were laid during the era of the Prophet developed further, various new issues emerged with the expansion of the territory of the Islamic state, and this period acts as a basis for understanding of the various acts of the subsequent periods. Therefore, although thirty years are a short period of time, many aspects of it should be discussed and examined. Many works have been written about Khulafa-e-Rashideen period by addressing all four caliphs and their individual features as well as the characteristics of the caliphate periods. This study comparatively discusses the issues related to Khulafa-e-Rashideen period in the works on this period compiled in Turkey between 1980 and 2000 by examining them in terms of content, language, style, and use of resources.

Keywords: Khulafa-e-Rashideen, Caliph, Abu Bakr, Umar, Uthman, Ali.

ÖNSÖZ

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra İslam tarihinde yeni ve önemli bir dönem başlamıştır. Bir hadise atfen "Hulefâ-i Râşidin" olarak isimlendirilen bu dönemin önemi, Hiz. Peygamber'den sonra Müslümanların başına geçen kişilerin onunla yakın ilişkisi olan ve onun yolundan gitmeye çalışan isimler olması, İslam devletinin topraklarının genişlemesiyle birlikte çeşitli yeni meselelerin gündeme gelmesi ve sonraki dönemlerin çeşitli icraatlarının anlaşabilmesi açısından bu dönemin zemin teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır.

Hulefâ-i râşidinden her birinin Hiz. Peygamber'le olan yakınlığı ve onun tarafından övgüyle bahsedilmesi, her dönem bu kişilerin şahsi hayatları ve ahlakları hakkında bilgi sahibi olma isteği uyandırmıştır. Halifelerin görüş ve icraatlarının gerek sonraki dönemleri etkilemesi, gerekse bu dönemle ilgili pek çok meselenin İslam düşünürleri tarafından tartışılması da konunun diğer bir önemli boyutunu teşkil etmektedir. Bu nedenle hem hulefâ-i râşidinin hayatlarını tek eserde toplayan, hem de öne çıkan şahsi özellikleri ve dönemlerinin özellikleriyle ayrı ayrı ele alan pek çok eser kaleme alınmıştır.

Bu çalışmada, Hulefâ-i Râşidîn ile ilgili 1980-2000 yılları arasında Türkiye'de telif edilmiş eserler çeşitli açılardan değerlendirilerek, eserlerde bu dönemle ilgili konuların nasıl ele alındığı karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışma sürecinde desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Nurettin Gemici'ye ve Dr. Öğr. Üyesi Selim Argun'a, tez konusunun belirlenmesinde yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Hançabay'a, yine tez boyunca her zaman yanımda olan sevgili ailem ve arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Özlem ÇETİN

İSTABUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1980-2000 YILLARI ARASINDA HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN İLE İLGİLİ TÜRKİYE’DE TELİF EDİLEN ESERLER HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.1. HZ. EBU BEKİR HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLER.....	6
1.1.1. Mahmud Sâmi Ramazanoğlu’nun “Hazreti Ebu Bekir Sıddık” İsimli Eseri.....	6
1.1.2. Üstün Nezih’in “Hz. Ebu Bekir” İsimli Eseri.....	9
1.1.3. Adil Akkoyunlu’nun “Hz. Ebu Bekir” İsimli Eseri.....	11
1.1.4. Ahmed Lütfi Kazancı’nın “İlk ve Büyük Halife Hz. Ebu Bekir” İsimli Eseri.....	13
1.1.5. İbrahim Sarıçam’ın “Hz. Ebu Bekir” İsimli Eseri.....	15
1.1.6. Mehmet Salih Arı’nın “Hz. Ebu Bekir ve Ridde Savaşları” İsimli Eseri.....	17
1.1.7. Ahmet Ağırakça’nın “Hz. Ebu Bekir Devri İslam Tarihi” İsimli Eseri.....	19
1.2. HZ. ÖMER HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLER.....	21
1.2.1. Ahmed Ağırakça’nın “Hz. Ömer” İsimli Eseri.....	22
1.2.2. Mustafa Fayda’nın “Hz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler” İsimli Eseri.....	23
1.2.3. Adil Akkoyunlu’nun “Hz. Ömer” İsimli Eseri.....	28
1.2.4. Ahmed Lütfi Kazancı’nın “Adil Halife Emirü’l-Mü’minin Hz. Ömer I, II” İsimli Eseri.....	30
1.2.5. Muzaffer Doğan’ın “ Hz. Ömer” İsimli Eseri.....	36
1.2.6. Sadık Eraslan’ın “Sosyo Politik Açıdan Asr-ı Saadet Fetihleri” İsimli Eseri.....	37
1.3. HZ. OSMAN HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLER.....	40
1.3.1. Ahmed Ağırakça’nın “Hz. Osman” İsimli Eseri.....	40
1.3.2. Adil Akkoyunlu’nun “Hz. Osman” İsimli Eseri.....	42
1.3.3. Ahmed Lütfi Kazancı’nın “Emevilerin Mahvettiği Şehid Halife Emirü’l-Mü’minin Hz. Osman I-II” İsimli Eseri.....	45

1.4. HZ. ALİ HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLER.....	49
1.4.1. Mustafa Yağmurlu'nun “ Hz. Ali ” İsimli Eseri.....	49
1.4.2. Adil Akkoyunlu'nun “ Hz. Ali ” İsimli Eseri.....	52
1.4.3. Adnan Demircan'ın “Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum Olayı ” İsimli Eseri.....	55
1.4.4. Ethem Ruhi Fığlalı'nın “ İmam Ali ” İsimli Eseri.....	59
1.4.5. Yaşar Kaplan'ın “Hz. Ali” İsimli Eseri.....	61
1.4.6. Mustafa Günel'in “Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset” İsimli Eseri.....	64
1.5. HULEFÂ-İ RÂŞİDİNİN TAMAMINI ELE ALAN ESERLER.....	66
1.5.1. Hüseyin Algül ve Ahmed Şahin'in “Dört Halife ve İslam Büyükleri ” İsimli Eseri	66
1.5.2. İhsan Süreyya Sırma'nın “İslami Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi” İsimli Eseri	69
1.5.3. İhsan Işık'ın “Dört Büyük Halife” İsimli Eseri.....	74
1.5.4. Rıza Savaş'ın “ Raşid Halifeler Devrinde Kadın ” İsimli Eseri.....	78
1.5.4. Sevim Asımgil'in “ Şerefle Yaşanmış Hayatlar ” İsimli Eseri.....	83
1.5.6. Murat Sarıcık'ın “ Hulefây-ı Râşidin Döneminden İlginç Problemler ” İsimli Eseri.....	87

İKİNCİ BÖLÜM

HULEFÂ-İ RAŞİDİN İLE İLGİLİ KONULARIN ELE ALINIŞLARI AÇISINDAN ESERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. HZ. EBU BEKİR VE DÖNEMİ.....	91
2.1.1. Müslüman Olmadan Önceki Hayatı.....	92
2.1.2. Müslüman Olması.....	92
2.1.3. Müslüman Olduktan Sonra Mekke'deki Hayatı.....	96
2.1.4. Hicreti.....	96
2.1.5. Hz. Peygamber'in Vefatına Kadar Medine'deki Hayatı.....	100
2.1.6. Halife Seçilmesi.....	103
2.1.7. Halifeliliği Dönemindeki İcraatları ve Devlet Yönetimi.....	111
2.1.8. Vefatı.....	117
2.1.9. Kişiliği, Ahlâkı ve İlmi.....	118
2.2. HZ. ÖMER VE DÖNEMİ.....	119
2.2.1. Müslüman Olmadan Önce Hayatı.....	119

2.2.2. Kız Çocuğunu Gömmesi.....	120
2.2.3. “ Faruk ” Lakabının Verilmesi.....	120
2.2.4. Müslüman Olması.....	122
2.2.5. Müslüman Olduktan Sonra Mekke ve Medine’deki Hayatı.....	124
2.2.6. Kırtas Hadisesi.....	127
2.2.7. Hz. Ebu Bekir’in Halifeliği Dönemindeki Durumu ve Hilafete Geçiş.....	128
2.2.8. Halifeliği Dönemindeki İcraatları ve Devlet Yönetimi.....	128
2.2.9. Döneminde Gerçekleşen Fetihler.....	134
2.2.10. Halid b. Velid’i Görevinden Azletmesi.....	138
2.2.11. Vefatı.....	141
2.2.12. Kişiliği, Ahlâkı ve İlmi.....	141
2.3. HZ. OSMAN VE DÖNEMİ.....	143
2.3.1. Müslüman Olmadan Önceki Hayatı, Müslüman Olması ve Mekke’deki Hayatı.....	143
2.3.2. Hz. Peygamber’in Vefatına Kadar Medine’deki Hayatı.....	144
2.3.3. Kendisinden Önceki Halifeler Dönemindeki Durumu.....	146
2.3.4. Halife Seçilmesi.....	146
2.3.5. Ubeydullah b. Ömer Meselesi.....	150
2.3.6. Ebu Zer’in Rebeze’ye Gönderilmesi.....	151
2.3.7. Bu Dönemde Ortaya Çıkan Fitneler.....	153
2.3.8. Ortaya Çıkan Fitnelerde İbn Sebe’nin Rolü.....	155
2.3.9. Halifeliği Dönemindeki İcraatları ve Gerçekleşen Fetihler.....	157
2.3.10. Vefatı.....	159
2.3.11. Kişiliği ve Ahlâkı.....	161
2.4. HZ. ALİ VE DÖNEMİ.....	162
2.4.1. Çocukluğu, Müslüman Olması ve Mekke’deki Hayatı.....	162
2.4.2. Hz. Peygamber’in Vefatına Kadar Medine’deki Hayatı.....	163
2.4.3. Hz. Fatıma ile Evliliği.....	164
2.4.4. Gadir-i Hum Olayı.....	165
2.4.5. Hz. Ebu Bekir’e Biati.....	167
2.4.6. Hz. Ali ve Hz. Osman Arasında Yapılan Halifelik Seçimi.....	168
2.4.7. Kendisinden Önceki Halifeler Dönemindeki Durumu.....	171
2.4.8. Halife Seçilmesi.....	173
2.4.9. Cemel Savaşı.....	174

2.4.10. Sıffın Savaşı.....	179
2.4. 11. Halifelîği Dönemindeki İcraatları ve Devlet Yönetimi.....	181
2.4.12. Vefatı.....	182
2.4.13. Kişiliğı, Ahl�k� ve İlmi.....	183

       B    

HULEFÂ-  R       HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLERDE KULLANILAN D     VE KAYNAKLARIN DE ERLEND      

3.1. HZ. EBU BEK�� HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLERDE KULLANILAN D���� VE KAYNAKLARIN DE�ERLEND������.....	186
3.1.1. Dil ve �������� Değerlendirilmesi.....	186
3.1.2. Kullanılan Kaynakların Değerlendirilmesi.....	190
3.2. HZ. ���� HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLERDE KULLANILAN D���� VE KAYNAKLARIN DE�ERLEND������.....	192
3.2.1. Dil ve �������� Değerlendirilmesi.....	192
3.2.2. Kullanılan Kaynakların Değerlendirilmesi.....	196
3.3. HZ. OSMAN HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLERDE KULLANILAN D���� VE KAYNAKLARIN DE�ERLEND������.....	199
3.3.1. Eserlerde Kullanılan Dil ve �������� Değerlendirilmesi.....	199
3.3.2. Kullanılan Kaynakların Değerlendirilmesi.....	203
3.4. HZ. AL� HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLERDE KULLANILAN D���� VE KAYNAKLARIN DE�ERLEND������.....	204
3.4.1. Dil ve �������� Değerlendirilmesi.....	204
3.4.2. Kullanılan Kaynakların Değerlendirilmesi.....	206
3.5. HULEFÂ-� R���������� T�������� ELE ALAN ESERLERDE KULLANILAN D���� VE KAYNAKLARIN DE�ERLEND������.....	208
3.5.1. Dil ve �������� Değerlendirilmesi.....	208
3.5.2. Kullanılan Kaynakların Değerlendirilmesi.....	210
SONUÇ.....	213
KAYNAK��.....	221

KISALTMALAR LİSTESİ

a. g. e.	: Adı geçen eser
b.	: Oğlu
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
ra.	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
sav.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
thk.	: Tahkik eden
t. y.	: Tarih yok

GİRİŞ

İslam tarihinde, Hz. Peygamber'in irtihalinin ardından Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesiyle başlayıp, Hz. Ali'nin vefatıyla sona eren dönem, Hz. Peygamber'in hadisine¹atfen "Hulefâ-i Râşidin" devri olarak isimlendirilmiştir. Hadiste geçen bu ifadeyle dört halifenin kastedildiğini söyleyenlerin yanında, Hz. Hasan'ın da hulefâ-i râşidinden olduğunu kabul edenler de bulunmaktadır.²

Hulefâ-i râşidinden her birinin Hz. Peygamber'le yakın ilişki içinde olması ve onun tarafından övgüyle bahsedilmesi, bu kişilerin şahsi hayatları ve ahlâkları hakkında bilgi sahibi olma isteği uyandırmıştır. Halifelerin görüş ve icraatlarının gerek sonraki dönemleri etkilemesi, gerekse bu dönemle ilgili pek çok meselenin İslam düşünürleri tarafından tartışılması da konunun diğer bir önemli boyutunu oluşturmaktadır. Bu nedenle hem hulefâ-i râşidinin hayatlarını tek eserde toplayan, hem de öne çıkan şahsi özellikleri ve dönemlerinin özellikleriyle ayrı ayrı ele alan birçok eser yazılmıştır. Bu eserlerin bir kısmı konunun uzmanlarınca akademik bir dille, bir kısmı da halka hitap eden bir dil ve üslupla kaleme alınmıştır. Çalışmamız, bu önemli dönemle ilgili Türkiye'de 1980-2000 yılları arasında telif edilen eserleri konu edinmektedir.

Çalışmada dönem olarak 1980-2000 yılları arasında yazılan eserlerin tercih edilmesinin nedeni; bu dönemdeki eserlerin birçoğunun sonraki zamanlarda yapılan çalışmalarda kaynak gösterilmesi ve içerisinde farklı okuyucu kitlesine hitap eden kitaplarla birlikte, yayınlanmış tezlerin de bulunmasıdır.

Bu çalışmadaki amacımız belli bir dönemde yazılmış eserlerde hulefâ-i râşidinle ilgili hangi meselelerin ele alındığını ve bunlarla ilgili yapılan yorumları, tartışmalı konularla ilgili farklı yaklaşım tarzlarını, kullanılan üslup ve kaynakları, kitapların yazıldığı dönemde gündemde olan olay ve konuların bu eserlere yansımaları, yazarın bakış açısı ve amacının bazı meselelerin ön plana çıkmasını

¹ "Herhangi bir ihtilafla karşılaştığınızda, size düşen, benim sünnetime ve hulefâ-i râşidinin sünnetine

² Mustafa Fayda, "Hulefâ-yı Râşidîn", **DİA**, C. 18, s. 324.

sağlarken, bazı meselelerin de geri planda kalmasına veya hiç konu edilmemesine neden olduğunu ortaya koymaktır. Bunların ortaya koyulmasının; sonraki dönemlerde bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda aynı şeylerin söylenerek tekrara düşülmemesi, meselelerin daha derinlikli incelenmesi gerektiğinin fark edilmesi ve eserlerde karşılaşılan benzer hataların yapılmaması açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Hulefâ-i râşidinin her biriyle ilgili çeşitli çalışmalar yapılsa da bu dönemle ilgili öne çıkan konu, yorum ve eleştirilerin bir bütün halinde görülmesine ve dört halifenin dönemlerinin karşılaştırılmasına imkan sağlaması açısından da çalışma önem arz etmektedir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, 1980-2000 yılları arasında bu dönemle ilgili yazılmış eserler hakkında bilgi verilip, genel olarak kitapların içerdiği konulardan bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, hulefâ-i râşidin dönemi ile ilgili konuların ele alınışları üzerinde durularak, yazarların çeşitli meselelerden nasıl bahsettikleri ve olaylar üzerinde yaptıkları yorumlar incelenmiş, konularla ilgili bilgi hataları varsa bunlara işaret edilmiştir. Ayrıca eserlerde farklı bilgi ve yorumlarla anlatılan konular da açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu tarzda birçok konu bulunduğundan yapılan açıklamalar fazla uzatılmayıp, öz bir şekilde sunulmaya gayret gösterilmiştir.

Üçüncü bölümde ise eserlerde kullanılan dil-üslup ve kaynaklar değerlendirilmiştir.

Çalışmada kullanılan kaynaklar; öncelikle 1980-2000 yılları arasında hulefâ-i râşidinle ilgili Türkiye’de telif edilen eserlerdir. Bu dönemde yazılan eserlerin tespit edilebilmesi için *Hulefâ-i Râşidin Dönemi Bibliyografyası*³ ve Adnan Demircan’ın *İslam Tarihi ve Medeniyeti Bibliyografyası*⁴ incelenmiş, İslam Araştırmaları Merkezi’nin kütüphane katoloğu taranmıştır. Eserler mümkün mertebe

³ “Hulefâ-i Râşidin Dönemi Bibliyografyası”, *İstem*, Yıl: 3, Sayı: 6, 2005, s. 303-366.

⁴ Adnan Demircan, *Cumhuriyet Dönemi (1923-2014) İslam Tarihi ve Medeniyeti Bibliyografyası*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016, s. 212-230.

ilk baskıları üzerinden incelenmiş, ulaşılabilen son baskıları da kontrol edilerek, yeni baskılarda yapılan değişiklikler varsa bunlar da dipnotta gösterilmiştir. Bu dönemle ilgili Şii/Alevi bakış açısının hakim olduğu eserler ise çalışmanın sınırını aşacağından ele alınmamıştır.⁵

Eserlerde yanlış verilen bilgiler varsa doğrularını göstermek için genellikle klasik İslam tarihi kaynaklarına ve Diyanet İslam Ansiklopedisine; konularla ilgili verilen farklı bilgi ve yorumları açıklığa kavuşturmak için de yine bu kaynaklarla birlikte kitap, tez ve makalelere de başvurulmuştur. Klasik kaynaklardan; İbn İshak'ın *Siret-ü İbn İshak*, İbn Hişam'ın *es-Siretün'-Nebeviyye*, Taberi'nin *Tarihu'l-Müluk* ve *'l-Ümem*, İbnü'l Esir'in *el-Kâmil fi't-Târih*, İbn Kuteybe'nin *el-İmâme ve's-Siyâse*, Mesûdi'nin *Mürûcu'z-Zeheb*, İbn Kesir'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* eserlerinden gerekli görülen yerlerde yararlanılmış, Diyanet İslam ansiklopedisinin de özellikle hulefâ-i râşidin, Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali maddelerinden istifade edilmiştir.

⁵ Bu dönemde telif edilen Ömer Uluçay'ın "*Dilde ve Gönülde Hz. Ali*" eseri Şii bakış açısıyla yazılmıştır. Oral Çalışlar'ın "*Ali-Muaviye Çatışması*" isimli eseri de ağırlıklı olarak Şii rivayetlerin kullanıldığı bir eserdir. Eserler incelendiğinde Sünni bakış açısıyla yazılan eserlerle birçok konuda farklılık bulunduğu görülmüş ve bu rivayetlerin karşılaştırılmasına geniş bir yer ayrılması gerektiği fark edilmiştir. Bu da çalışmanın sınırlarını aşacağından Şii anlayışın hakim olduğu eserler ele alınmaktan vazgeçilmiştir. Kanaatimize göre, Hz. Ali'nin hayatıyla ilgili Şii ve Sünni eserlerin karşılaştırılıp değerlendirilmesi ayrı bir çalışmaya konu olacak kadar kapsamlı ve önemli bir konudur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1980-2000 YILLARI ARASINDA HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN İLE İLGİLİ TÜRKİYE’DE TELİF EDİLEN ESERLER HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.1. HZ. EBU BEKİR HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLER

Hiz. Ebu Bekir hakkında yazılan eserler içeriklerine göre Hiz. Ebu Bekir’in hayatını genel olarak ele alan ve Hiz. Ebu Bekir’in halifelik dönemini ele alan eserler olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. İncelenen eserlerden Ramazanoğlu, Nezih, Akkoyunlu, Kazancı ve Sarıçam’ın eserleri Hiz. Ebu Bekir’in genel olarak hayatını ele alırken; Ağırakça Hiz. Ebu Bekir’in halifelik dönemini, Arı ise Hiz. Ebu Bekir’in hayatını ve hilafet döneminin en önemli olaylarından olan ridde savaşlarını konu edinmektedir. Ağırakça ve Arı esas konularına ağırlık vermekle birlikte, diğer eserlere göre kısa da olsa Hiz. Ebu Bekir’in hayatının tamamından bahsetmişlerdir.

Arı’nın eseri, yüksek lisans tezinden kitaplaştırılmıştır.⁶

1.1.1. Mahmud Sâmi Ramazanoğlu’nun “Hazreti Ebu Bekir Sıddık” İsimli Eseri ⁷

Eser; takdim bölümünün dışında on üç bölümden oluşmaktadır.

Hiz. Ebu Bekir’in nesebi, lakapları, İslam’ı kabul, onun vesilesiyle müslüman olanlar, Hiz. Peygamber’le arkadaşlığı ve Hiz. Ebu Bekir’in satın alıp köleleri azat etmesi alt başlıklar halinde “Hiz. Ebu Bekir” isimli ilk bölümde ele alınan konulardır.⁸

Eserin “ Hiz. Ebu Bekir’in Habeşistan’a Hicret Teşebbüsü” ismini taşıyan ikinci bölümünde, adından anlaşılacağı üzere Hiz. Ebu Bekir’in Habeşistan’a hicret etmek üzere giderken İbnü’d-Düğunne’nin onu himayesine almasıyla tekrar Mekke’ye dönmesi hadisesi çok kısa bir şekilde ele alınmıştır.⁹

⁶ Mehmet Salih Arı, Hiz. Ebu Bekir ve Ridde Savaşları, (Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE), 1995.

⁷ Mahmud Sami Ramazanoğlu, **Hazreti Ebu Bekir Sıddık**, Erkam Yayınları, İstanbul, 1981. (166 sayfa) ; Eserin ulaşabildiğimiz son baskısı 2018 yılına aittir. Mahmud Sami Ramazanoğlu, **Hazreti Ebu Bekir Sıddık**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2018. Eserin yeni baskısında “mmet-i Muhammed’in şefaatileri” başlığını taşıyan rivayet çıkarılmıştır. Bununda dışında başlıklarda küçük değişikliklerin yapıldığı görülmektedir.

⁸ Ramazanoğlu, s. 11-22.

⁹ Ramazanoğlu, s. 22-24.

Hiz. Peygamber ile Hiz. Ebu Bekir'in hicret yolculuğunun anlatıldığı “Hicret'te Hiz. Ebu Bekir” isimli üçüncü bölüm, eserde en çok yer ayrılan bölümlerden biridir.¹⁰

Eserin bir sonraki bölümü “Hiz. Ebu Bekir'in Rasül-i Ekrem'le Yakınlığı” ismini taşımaktadır. Ramazanoğlu bu bölümde alt başlıklar halinde Hiz Ebu Bekir'in ashabın en faziletlisi oluşu ve Hiz. Peygamber'in hilafet için onu işaret etmesi konularını ele almaktadır. Hiz. Ebu Bekir'in Hiz. Peygamber'e yakınlığı ve en faziletli sahabi oluşu ayet ve hadisler üzerinden ispat edilmeye çalışılmıştır.¹¹

Eserin “Medine Devrinde Ebu Bekir” isimli bölümünde Hiz. Ebu Bekir'in Bedir, Uhud, Huneyn ve Tebuk gazveleri ile Hudeybiye antlaşması ve Mekke'nin fethindeki rolünden bahseden Ramazanoğlu, bu bölümün sonunda “Haccetü'l-Veda'da Hiz. Ebu Bekir” alt başlığında veda hutbesine yer vermiştir.¹²

“Rasul-i Ekrem'in Hastalık ve Vefatında Hiz. Ebu Bekir” başlığını taşıyan bölümde, Peygamber Efendimiz'in hastalığı sırasında kendi yerine imamlık yapması için Hiz. Ebu Bekir'i seçmesi anlatılmaktadır.¹³

“Peygamberimizin İrtihalinden Sonra Hiz. Ebu Bekir” başlığı altında, Hiz. Peygamber'in vefatı üzerine sarsılan sahabeyi Hiz. Ebu Bekir'in teskin etmesinden bahsedilmiş, ardından halife seçilmesi konusuna kısaca değinilip, halife olduktan sonra ilk iş olarak Üsame bin Zeyd komutasındaki orduyu Şam'a göndermesi anlatılmıştır.¹⁴ Bu bölümde Ramazanoğlu'nun “İrtihal-i Peygamberi'den Sonra Mühim Bir Hadise” başlığıyla en fazla yer verdiği konu ise Hiz. Ebu Bekir'in halife seçilmesinin ardından Hiz. Ali'nin ona biat etmesi olmuştur.

Bu konunun ardından tekrar Hiz. Ebu Bekir'in halifeliğinde yaptığı işlere dönülerek, irtidat edenler ve yalancı peygamberlerle mücadele, Kur'an'ın cem

¹⁰ Ramazanoğlu, s. 23-41.

¹¹ Ramazanoğlu, s. 42-57.

¹² Ramazanoğlu, s. 58-68.

¹³ Ramazanoğlu, s. 59-72.

¹⁴ Ramazanoğlu, s. 73-80.

edilmesi, Irak ve Suriye fetihlerine çok kısa bir şekilde değinilip, Hz. Ebu Bekir'in ordu kumandanlarına verdiği talimatlara yer verilmiştir.¹⁵

“Hz. Ebu Bekir'in İrtihali” isimli bölümde işlenen konular ise; Hz. Ebu Bekir'in vefatından önce yerine Hz. Ömer'i halef tayin etmesi, Hz. Osman'a yazdırdığı ahitnamesi ve Hz. Ebu Bekir'in vefatıdır.¹⁶

Eserin bir sonraki bölümü “Hz. Ebu Bekir'in Şemâil ve Fazâili” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde ilk olarak Hz. Ebu Bekir'in şemâiline dair bilgi verildikten sonra onun ahlâki özelliklerinden bahsedilmiş ve diğer bölümlerde defaatle değinilen Hz. Ebu Bekir'in Hz. Hz. Peygamber'in nazarındaki değeri hadisler üzerinden tekrar işlendikten sonra Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir hakkındaki güzel sözlerine yer verilmiştir.¹⁷

Bu bölümde “Rasulullah'ın Hz. Ebu Bekir'e Zikr-i Hafî Telkini” alt başlığıyla ele alınan bir konu da Hz. Peygamber'in Sevr Mağarası'nda Hz. Ebu Bekir'e hafî zikri telkin ettiği meselesi olmuştur. Bu konudan sonra yazar dört halifenin birbirlerine olan muhabbetlerinden bahsetmiştir.¹⁸

Eserin “Kur'an'da Hz. Ebu Bekir'e İşaretler” isimli bölümünde, Hz. Ebu Bekir'le ilgili olarak nazil olan ayetler ele alınıp, “Hz. Ebu Bekir Hakkında Bazı Hadis-i Şerifler” bölümünde de Hz. Ebu Bekir'in faziletini anlatan hadislere yer verilmiştir.¹⁹

Son bölümde Hz. Ebu Bekir'in sözleri yer alırken, “Son Söz” başlığı altında onun ahlâkına ve hilafet döneminde verdiği mücadeleye değinilip, “Hz. Ebu Bekir Sıddık” isimli şiirle eser sonlandırılmıştır.²⁰

Hz. Ebu Bekir'in hayatının tamamını ele alan eserde, onun faziletleri ve Hz. Peygamber'e yakınlığının ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

¹⁵ Ramazanoğlu, s. 96-108.

¹⁶ Ramazanoğlu, s. 109-114.

¹⁷ Ramazanoğlu, s. 115-121.

¹⁸ Ramazanoğlu, s. 123.134.

¹⁹ Ramazanoğlu, s. 142-158.

²⁰ Ramazanoğlu, s. 159-164.

Hiz. Ebu Bekir'in soyu ve lakapları, İslam'a girişi, Mekke'de yaşadıkları, hicreti gibi konuların anlatılmasıyla kronolojik bir seyir izlenirken, geniş bir yer verilen "Hz. Ebu Bekir'in Resul-i Ekrem'e Yakınlığı" konusunun araya girmesiyle kronolojik anlatım bozulmuş, bu konudan sonra tekrar Medine hayatından devam edilmiştir. Bu durum, eserin konu bütünlüğünün bozulmasına sebebiyet vermiştir. "Hz. Ebu Bekir'in Resul-i Ekrem'e Yakınlığı" bölümünün içinde Hiz. Peygamber'in çeşitli sözleriyle hilafet için onu işaret etmesini, yeri geldiğinde anlatmayıp Medine döneminden önce ele alan yazarın olayları zamansal bir bütünlük içinde anlatmaya pek fazla dikkat etmediğı görölmektedir.

Olaylara tasavvufi bir pencereden bakılan eserde "Hz. Ebu Bekir'in Resul-i Ekrem'e Yakınlığı" ve "Hz. Ebu Bekir'in şemâil ve Fazâili" başlıklarıyla en çok üzerinde durulan konu Hiz. Ebu Bekir'in fazileti ve Hiz. Peygamber'in nazarındaki değıridir. "Hz. Ebu Bekir'de Allah Sevgisi ve Rıza", "Rasulullah'ın Hiz. Ebu Bekir'e Zıkr-i Hafı Telkini" gibi başlıklar da eserin daha ziyade tasavvufi bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir.

1.1.2. Üstün Nezih'in "Hz. Ebu Bekir" İsimli Eseri ²¹

Eser, on yedi bölümden oluşmaktadır.

"Kimlik" isimli ilk bölümde Hiz. Ebu Bekir'in soyundan, lakaplarından, fiziki ve ahlâki vasıflarından bahsedilmektedir.²²

"İslam'a Doğru" adını taşıyan ikinci bölümde Hiz. Ebu Bekir'in İslam davetini tereddüt etmeden kabul etmesinin nedenleri üzerinde duran Nezih, "İslam İçinde-Mekke" başlığı altında Hiz. Ebu Bekir'in müslüman olduktan sonra Mekke'deki hayatından, "Hicret" başlığını taşıyan bölümde Hiz. Peygamber ve Hiz.

²¹ Üstün Nezih, **Hiz. Ebu Bekir**, Beyan Yayınları, İstanbul,1984. (113 sayfa) ; Eserin son baskısı 2013 yılına aittir. Eserde genel anlamda bir değışikliğe gidilmeyip, yazım yanlışları düzeltilmiştir. Üstün Nezih, **Hiz. Ebu Bekir**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2013.

²² Nezih, s. 9-17.

Ebu Bekir'in birlikte hicret yolculuğuna çıkmalarından ve Hz. Ebu Bekir'in kızı Esma'nın hicretteki rolünden bahsetmiştir.²³

“Medine” başlığı altında hicretten sonra Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in Medineliler tarafından nasıl karşılandıkları ve Zeyd b. Harice ile kardeşleştirilmesi, “Savaşlarda” başlığıyla da Hz. Ebu Bekir'in Medine'de katıldığı savaşlardaki rolü üzerinde durulmuştur. “Medine Boyunca” isimli bölümde Hz. Ebu Bekir'in İslam davası uğruna malını harcamaktan çekinmediğinden ve ahlâki özelliklerinden bahsedilirken, “Halifelğe Doğru” isimli bölümde, Hz. Ebu Bekir'in hac emirliği ve Hz. Peygamber'in rahatsızlığında onun yerine imamlık yapması konuları ele alınmıştır.²⁴

Hz. Ebu Bekir'in hayatındaki kritik zamanlardan biri de Hz. Peygamber'in vefat günüdür. Eserde “Peygamber'in Vefatı” başlığıyla böylesi zor bir zamanda Hz. Ebu Bekir'in olgun tavrıyla ashabı sakinleştirmesi anlatılmaktadır.²⁵

Eserin bundan sonraki bölümlerinde Hz. Ebu Bekir'in halifelik dönemi ele alınmıştır. “Halife Ebu Bekir” isimli bölümde Hz. Ebu Bekir'in halife seçimi ve Hz. Ali'nin ona biatı, üzerinde durulan konulardır.²⁶

Eserin diğer bölümü “Dinden Dönenler Karşısında” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde ele alınan konular; Hz. Peygamber tarafından vazifelendirilen Üsâme b. Zeyd ve ordusunun Hz. Ebu Bekir tarafından Şam topraklarına gönderilmesi, zekat vermek istemeyenlerle ve yalancı peygamberlerle olan mücadeledir.²⁷

Bir sonraki bölümde “Kur'an'ın Toplanması” başlığı altında Hz. Ebu Bekir'in halifeliği döneminde gerçekleşen bu önemli icraat işlenmiştir.²⁸

“Irak-ı Arap Fetihleri”, “Suriye Fetihleri” başlıkları altında ele alınan konu Hz. Ebu Bekir döneminde gerçekleşen fetih hareketleridir.²⁹

²³ Nezih, s.19-37.

²⁴ Nezih, s. 39-58.

²⁵ Nezih, s. 59-62.

²⁶ Nezih, s. 63-72.

²⁷ Nezih, s. 73-79.

²⁸ Nezih, s. 81-84.

“Fetihler Üzerine” isimli bölümde Nezih, dinden dönme hareketlerinin nedenlerine kısaca değindikten sonra, Hz. Ebu Bekir dönemi fetihlerinin sonuçlarını maddeler halinde değerlendirmiştir.³⁰

“Hz. Ebu Bekir Devrinde İslam Devleti” başlığını taşıyan bölümde, henüz devlet teşkilatı denilebilecek bir yapıdan söz etmek mümkün olmasa da halifeliği döneminde Hz. Ebu Bekir’in gerçekleştirdiği icraatlardan ve devlet anlayışından bahsedilmektedir.³¹

Eserin son bölümü “Hz. Ebu Bekir’in Vefatı” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Hz. Ebu Bekir’in vefatından ziyade, yerine Hz. Ömer’i halef olarak bırakması meselesi üzerinde durulup ve Hz. Osman’a yazdırdığı vasiyetine yer verilmiştir.³²

Doğumundan vefatına kadar Hz. Ebu Bekir’in hayatının tamamını konu edinen ve geniş bir hacme sahip olmayan eserde konular kronolojik olarak, her bir konu ayrı bir başlık altında ve ayrıntıya girilmeden, sade bir şekilde işlenmiştir.

Yazarın bazı konularla ilgili bilgileri ve kendi yorumlarını maddeler halinde sıralamasının, meselelerin daha rahat anlaşılması açısından okuyucuya kolaylık sağladığı görülmektedir. Hz. Ebu Bekir’in tereddüt etmeden İslam’ı kabul etmesi³³, hac emiri olarak görevlendirilmesinin önemi³⁴, Saideoğulları çardağına gidilmesinin planlı bir hadise olmadığı³⁵, fetihlerin doğurduğu başlıca sonuçlar³⁶; yazarın maddeler halinde izah ederek ele aldığı konulardır.

²⁹ Nezih, s. 85-96.

³⁰ Nezih, s. 97-102.

³¹ Nezih, s. 103-107.

³² Nezih, s. 109-113.

³³ Nezih, s. 22.

³⁴ Nezih, s. 53.

³⁵ Nezih, s. 64.

³⁶ Nezih, s. 99.

1.1.3. Adil Akkoyunlu'nun "Hz. Ebu Bekir" İsimli Eseri ³⁷

Eser; önsöz, "Hz. Ebu Bekir", "Hilafet", "Çizgilerle Hz. Ebu Bekir", "Vefatı" başlıklarını taşıyan dört bölüm ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Önsözde, konuyla ilgili pek çok eser yazılmasına rağmen bu eserlerde olayların sadece tarihi bir perspektifle ele alındığını ve o dönemde yaşanan hadiselerle günümüz arasında bir bağlantı kurulmadığını söyleyen Akkoyunlu, bunun büyük bir eksiklik olduğuna değinmiş ve eserini sahabenin hayatı ile günümüz insanının hayatı arasında bir köprü kurma gayesiyle kaleme aldığını ifade ederek, olayları fazla ayrıntıya girmeden, gerçeklere bağlı kalarak anlatmaya çalışacağını dile getirmiştir.³⁸

Eserin birinci bölümünde Akkoyunlu, Hz. Ebu Bekir'le ilgili bilgilere geçmeden önce "Niçin Sahabe?" alt başlığıyla, sahabenin bizler için neden önemli olduğunu açıklamayı gerekli görmüş ve medyada insanlara örnek gösterilen isimler yerine sahabenin örnekliğine dikkat çekmeye çalışmıştır.³⁹

"Sahabe Kimdir?" başlığı altında da, sahabe kavramının açıklanmasının ardından, onların derece ve faziletlerine değinilmektedir.⁴⁰

Akkoyunlu, sahabe konusundan sonra esas konuya giriş yaparak eserinin birinci bölümünde öncelikle Hz. Ebu Bekir'in soyundan, isim ve sıfatlarından, fiziki ve ahlaki özelliklerinden bahsetmiştir. Ardından Hz. Ebu Bekir'in hanımları ve çocuklarının isimleri zikredilerek, Esmâ ve Abdullah hakkında da kısa bir bilgi verilmiştir. Hz. Esmâ'dan hareketle "Zalim Haccac ve Abdullah b. Zübeyr"

³⁷ Adil Akkoyunlu, **Hz. Ebu Bekir**, Mektup Yayınları, İstanbul, 1994. ; Eserin 2010 yılındaki baskısı ulaşabildiğimiz son baskıdır. Yeni baskıda çeşitli yerlerde eklemeler ve çıkarmalar yapılmıştır. Örneğin, "Rabbim Allah'tır dedikleri için bugün nice müslümanlar Filipin'de, Afganistan'da, Rusya'da, Filistin'de, Çin'de, Hama'da, Halepçe'de ve dünyanın her yerinde öldürülüyorlar" (s.36) cümlesi yeni baskıda bu yerler zikredilmeyip, nice müslümanların öldürüldüğü söylenmiştir. (s.51) Üslupta da değişikliğe gidildiği görülmektedir. Bu değişikliklere yeri geldiğinde işaret edilecektir. Adil Akkoyunlu, **Hz. Ebu Bekir**, Çıra Yayınları, İstanbul, 2010.

³⁸ Akkoyunlu, s. 8.

³⁹ Akkoyunlu, s. 10-12.

⁴⁰ Akkoyunlu, s. 13-14.

başlığıyla, Esmâ'nın oğlu Abdullah b. Zübeyr'in Haccac'a karşı yiğitçe bir mücadele vererek şehit edilmesi üzerinde durulan konulardan olmuştur.⁴¹

Bu konulardan sonra Hz. Ebu Bekir'in İslam'dan önceki durumuna değinen Akkoyunlu, onun İslam'a girişi ve İslamiyet'in yayılması için yaptığı hizmetlerden kısaca bahsetmiş, Habeşitan'a hicret teşebbüsünü anlattıktan sonra Hz. Peygamber'le Medine'ye hicreti ve Hz. Peygamber'in vefatına kadar Medine'deki hayatı üzerinde durmuştur.⁴²

Eserin “Hilafet” başlığı taşıyan ikinci bölümünde “Niçin Ebu Bekir?” alt başlığını kullanarak, halife olarak neden onun seçildiğinin sebeplerini açıklamaya çalışan Akkoyunlu, “Seçim” adını taşıyan başlık altında İslami devlet sistemi üzerinde durmaktadır. Bu konudan sonra Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi çok kısa bir şekilde ele alınmış, ardından halife seçildikten sonra ilk hutbesi paylaşarak hutbenin içeriği üzerinde durulmuştur. Hz. Ebu Bekir'in halifeyken yaptığı faaliyetlere kısaca değinildikten sonra üçüncü bölüme geçilmiştir.⁴³

“Çizgilerle Hz. Ebu Bekir” ismi verilen üçüncü bölümde Hz. Ebu Bekir'in ahlâkı ve kişisel özellikleri alt başlıklar halinde çeşitli olaylar üzerinden ele alınmıştır.⁴⁴

Eserin, “Vefatı” başlığını taşıyan son bölümünde Hz. Ebu Bekir'in hastalığı, yerine Hz. Ömer'i tayin etmesi ve vefatı ele alınan konulardır. “Ardından” başlığıyla da Hz. Ebu Bekir'i tanımanın, onun yaşantısı ve ahlâkının örnek alınmasının önemi vurgulandıktan sonra Hz. Ebu Bekir'in sözleriyle eser tamamlanmıştır.⁴⁵

Önsözde kitabı yazmaktaki amacının Hz. Ebu Bekir'in hayatını anlatırken konularla, yaşanan hayat arasında bir köprü kurmak olduğunu belirten Akkoyunlu, her konunun ardından bu bağlantıyı kurmaya çalışarak, Hz. Ebu Bekir'in hayatının örneklik yönüne vurgu yapmaya çalışmaktadır.

⁴¹ Akkoyunlu, s. 18-27.

⁴² Akkoyunlu, s. 28-56.

⁴³ Akkoyunlu, s. 57-86.

⁴⁴ Akkoyunlu, s. 87-118.

⁴⁵ Akkoyunlu, s. 119-134.

1.1.4. Ahmed Lütfi Kazancı'nın “İlk ve Büyük Halife Hz. Ebu Bekir” İsimli Eseri⁴⁶

Eser ana bölümlerden oluşmayıp, takdim kısmından sonra her bir konu ayrı başlık halinde ele alınmıştır.

Takdim bölümünde, Hz. Peygamber'in arkadaşı denilince ilk akla gelen isim olan Hz. Ebu Bekir'in hayatının sahih rivayetler ışığında anlatılmaya çalışılacağı dile getirilerek, gerçekte ilgisi olmayan rivayetlerin, onu methetmek için bile olsa kullanılmasının doğru olmadığı üzerinde durulmuştur.⁴⁷

Takdim bölümünden sonra ilk olarak Hz. Ebu Bekir'in doğumuyla esere başlayan Kazancı, ardından çocukluğu, Hz. Peygamber'le arkadaşlığı, evliliği, İslam'a girişi ve müslüman olduktan sonra Mekke'deki faaliyetlerinden bahsetmiştir.⁴⁸

Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'le hicretine çok kısa bir şekilde değinen Kazancı⁴⁹, Hz. Ebu Bekir'in Medine'deki hayatı üzerinde durmuş, “ Bazı Hatıralar” başlığıyla Hz. Peygamber'le arasında geçen bazı olaylara değinmiştir.⁵⁰

Bu konuların ardından Hz. Ebu Bekir'in halifeliğine geçilmiştir. Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi ve ona biat edilmesi, ridde olayları ve yalancı peygamberlerle mücadele ve bunlarla mücadele de Halid b. Velid'in rolü, üzerinde durulan konular olmuştur.⁵¹

Hz. Ebu Bekir döneminde Kur'an'ın toplanması anlatıldıktan sonra Hz. Ebu Bekir'in hilafeti döneminde gerçekleşen çeşitli olaylara değinilmiştir.⁵²

⁴⁶ Ahmed Lütfi Kazancı, **İlk ve Büyük Halife Hz. Ebu Bekir**, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1995. ; Eserin ulaşabildiğimiz son baskısı 2004 yılına aittir. Ahmed Lütfi Kazancı, **İlk ve Büyük Halife Hz. Ebu Bekir**, İpek Yayınları, İstanbul, 2004. Yeni baskıda eserin arkasına içindekiler kısmının koyulması ve yazım hatalarının düzeltilmesi dışında bir değişikliğe gidilmediği görülmektedir.

⁴⁷ Kazancı, s. 7-13.

⁴⁸ Kazancı, s. 15-39.

⁴⁹ Kazancı, s. 40-45.

⁵⁰ Kazancı, s. 46-83.

⁵¹ Kazancı, s. 84-192.

⁵² Kazancı, s. 200-239.

Eserde ele alınan bir sonraki konu ise Suriye, Şam, Irak, İran fetihleridir. İrtidat edenlerle mücadele sona erince fetih hareketlerinin başladığı söylenerek buralarda gerçekleşen fetihlere kısaca değinilip, Halid'in b. Velid'in askeri başarısından bahsedilmiştir.⁵³

Fetihlerden sonra, Ebu'l As'ın vefatı, Hz. Ebu Bekir'in Abdurrahman b. Sabiha ile yaptığı umre yolculuğuna ve ifk hadisesine karışan Mistah b. Üsase'ye olan tutumuna uzun bir şekilde değinen Kazancı, ardından Hz. Ebu Bekir'in vefatı konusuna geçmiştir. Vefatından önce yerine Hz. Ömer'i tayin etmesi, Hz. Osman'a yazdırdığı vasiyeti, fazileti, yaptığı evlilikler ve çocukları anlatılan diğer konulardır. Eserde ele alınan son konu ise Yermuk Savaşı olmuştur.⁵⁴

Kazancı eserinin büyük bölümünü Hz. Ebu Bekir'in hilafetinden sonraki döneme ayırmıştır.

Konuların ana bölümler şeklinde anlatılmayıp, her konunun ayrı başlıklar altında ele alınması ve konudan konuya geçilmesi, zaman zaman anlatım bütünlüğünün bozulmasına sebebiyet vermektedir. Bahreyn'de dinden dönenlerle mücadelenin anlatılmasından sonra Hz. Fatıma'nın vefatına geçilmesi, ardından Kur'an'ın kitap haline getirilmesi ve Hz. Ebu Bekir'in oğlunun vefatına değinildikten sonra tekrar Bahreyn konusuna dönülüp buradan elde edilen malların Medine'ye gönderilmesinin anlatılması buna örnektir.

Kazancı, eserinde sadece tarihi bilgilere yer vermeyip bazı konularla ilgili yorumlar yapmış, bazen de çeşitli mesellerle ilgili eleştirilerde bulunmuştur.

⁵³ Kazancı, s. 240-268.

⁵⁴ Kazancı, s. 269-349.

1.1.5. İbrahim Sarıçam'ın “Hz. Ebu Bekir” İsimli Eseri⁵⁵

Eser; önsöz, “Hilafetine Kadar Hz. Ebu Bekir”, “Hilafeti Döneminde Hz. Ebu Bekir”, “Hz. Ebu Bekir'in Kişiliği” olmak üzere üç ana bölüm ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Sarıçam önsözde, ahlâkı ve devlet adamlığıyla müslümanlar için örnek olan Hz. Ebu Bekir'in hayatını fazla teferruata girmeden, her kesimden geniş bir okuyucu kitlesini dikkate alarak kaleme aldığını dile getirmektedir.

Eserin birinci bölümünde Hz. Ebu Bekir'in kabilesi, ailesi, ismi, lakapları, doğumu, çocukluğu ve gençliği, müslüman olması, İslamiyet'in yayılmasına hizmetleri, müslüman köleleri alıp serbest bırakması, maruz kaldığı sıkıntılar, Habeşistan'a hicret teşebbüsü, Hz. Peygamber'e mağara arkadaşı olması, Medine'deki hayatı, katıldığı gazve ve serriyeler, hac emirliği ve Hz. Peygamber'in vefatı esnasındaki tavrı alt başlıklar halinde ele alınan konulardır.⁵⁶

“Hilafeti Döneminde Hz. Ebu Bekir” başlığını taşıyan ikinci bölümünde, Hz. Ebu Bekir'in halife seçilişi, halife seçildikten sonraki konuşması, Üsame ordusunun Şam'a sevk edilmesi, yalancı peygamberlerle ve zekat vermek istemeyenlerle mücadelesi, Kur'an-ı Kerim'in toplanması, fetihler, hastalığı, Hz. Ömer'i yerine halef tayin etmesi ve vefatı, üzerinde durulan konular olmuştur.⁵⁷

Üçüncü ve son bölüm “Hz. Ebu Bekir'in Kişiliği” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde çeşitli olaylar üzerinden Hz. Ebu Bekir'in kişiliği ve ahlâki özellikleri anlatılmaya çalışılmıştır.⁵⁸

⁵⁵ İbrahim Sarıçam, **H. Ebu Bekir**, TDV, Ankara, 1996.; Eserin ulaşabildiğimiz son baskısı 2017 yılına aittir. (12. Baskı); İbrahim Sarıçam, **H. Ebu Bekir**, TDV, Ankara, 2017. ; Eserin yeni baskısında “Yalancı Peygamberlerle ve Zekat Vermek İstemeyenlere Mücadelesi” başlığı altında Hz. Ebu Bekir'in Halid b. Velid'e verdiği nasihatle alakalı kısa bir bölüm eklenmiştir. Sarıçam, s. 47-48. Bunun dışında herhangi bir değişikliğe rastlanmamaktadır.

⁵⁶ Sarıçam, s. 1-34.

⁵⁷ Sarıçam, s. 35-73.

⁵⁸ Sarıçam, s. 74-94.

Sarıçam, üçüncü bölümün son kısmında Hz. Ebu Bekir'in hutbelerini ve onun komutanlara, komutanların da ona yazdığı mektupların bir kısmını yazılış sebebiyle ilgili kısa bir bilgi verdikten nakletmiş, konunun sonunda da mektuplarla ilgili bir değerlendirme yapmış ve Hz. Ebu Bekir'in sözleriyle eserini sonlandırmıştır.⁵⁹

Eserin son kısmında Hz. Ebu Bekir'in irtidat edenlere karşı sevk ettiği ordular, Irak cephesindeki fetihler ve Suriye cephesine gönderilen orduları gösteren renkli haritalar bulunmaktadır. Son olarak ise Hz. Ebu Bekir'in şeceresi ve nesli tablo halinde okuyucuya sunulmuştur.⁶⁰

Hz. Ebu Bekir'in hayatını kronolojik bir şekilde ele alan Sarıçam, kişiliğini ise son bölümde işlemiştir. Konuların kronolojik olarak ele alınıp Hz. Ebu Bekir'in şahsi özelliklerinin sonraya bırakılmasının olaylar arasındaki akışın bozulmaması açısından isabetli olduğu gözükmemektedir. Konular çok detaya girilmeden, önemli bilgiler verilerek ana hatlarıyla incelenmiştir. Eserde bölümler, alt başlıklar ve içerik arasında genel olarak bir uyumsuzluğa rastlanılmamaktadır. Ancak Hz. Ebu Bekir'in hutbe ve mektuplarından verilen örneklerin, bölümün ana konusuyla doğrudan alakalı olmaması sebebiyle "Hz. Ebu Bekir'in Kişiliği" bölümü yerine, ayrı bir bölüm altında ele alınması daha uygun olurdu.

1.1.6. Mehmet Salih Arı'nın "Hz. Ebu Bekir ve Ridde Savaşları" İsimli Eseri⁶¹

Eser; önsöz, giriş, üç bölüm, sonuç ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Arı, eserinin önsözünde amacının Hz. Ebu Bekir'in kişiliğinin ve döneminin doğru anlaşılmasına katkıda bulunmak olduğunu dile getirmiştir.

Eserin birinci bölümü "Hz. Ebu Bekir'in Halifelik Öncesi Hayatı" başlığını taşımaktadır. Hz. Ebu Bekir'in soyu, isim ve lakapları, çocukluğu, gençliği, nasıl

⁵⁹ Sarıçam, s. 94-115.

⁶⁰ Sarıçam, s. 127-129.

⁶¹ Mehmet Salih Arı, **Hz. Ebu Bekir ve Ridde Savaşları**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996. ; Eserin başka baskısı bulunmamaktadır

müslüman olduğu, İslam'ı tebliğ hususunda gayretleri ve onun vesilesiyle müslüman olanlar, müşriklerin baskısı üzerine Habeşistan'a hicret teşebbüsü, İsrâ ve Mirâç hadisesiyle ilgili tavrı, hicreti, Medine'deki faaliyetleri ve Hz. Peygamberin vefatı karşısında sergilediği tavır bu bölümde üzerinde durulan konular olmuştur.⁶²

Eserin “Hz. Ebu Bekir'in Halifelik Dönemi” ismini taşıyan ikinci bölümünde Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi, Üsâme ordusunun Suriye'ye sevk edilmesi, Kur'an-ı Kerim'in toplanması ve devlet yönetimi konuları ele alınmış, bölümün sonunda ise Hz. Ebu Bekir'in şahsiyet, ilmi kişiliği ve vefatı üzerinde durulmuştur.⁶³

Eserin esas konusu üçüncü bölümde ele alınan ridde savaşlarıdır. Konu ile ilgili girişten sonra ridde olaylarının nedenlerini tahlil etmeye çalışan Arı, mevzuyu dini anlayış, siyasi ve ekonomik etkenler, kabile bağımlılığı ve rekabeti bağlamında değerlendirmektedir.⁶⁴

İrtidat hadisesinin nedenlerine değinildikten sonra yalancı peygamberler ve irtidat eden kabileler tek tek ele alınıp bunlarla yapılan mücadele ayrıntılı bilgiler verilerek anlatılmış ardından fetih hareketlerine geçiş yapılmıştır.⁶⁵

Eserin sonuç bölümünde Hz. Ebu Bekir dönemini genel hatlarıyla özetleyen Arı, ridde olaylarının dini görünümlü olsa da aslında siyasi içerikli bir hadise olduğunun altını çizip, Hz. Ebu Bekir'in bu husustaki kararlılığını vurgulayarak esere son vermiştir.⁶⁶

Eserin ilk bölümünde Hz. Ebu Bekir'in halife olmadan önceki hayatını, ikinci bölümde de ridde savaşları ve fetihler hariç halifelik dönemini anlatan Arı, bu konular hakkında genel olarak diğer eserlerde geçen bilgileri çeşitli rivayetlere de yer vererek paylaşmaktadır.

⁶² Arı, s. 19- 45.

⁶³ Arı, s. 47-86.

⁶⁴ Arı, s. 90-104.

⁶⁵ Arı, s. 104- 147.

⁶⁶ Arı, s. 163-168.

Ridde olaylarının anlatıldığı bölümde bu hadisenin nedenlerin etraflıca tahlil edilmesi, bu insanların hangi psikoloji ile hareket ettiklerinin ve o dönemdeki toplumun özelliklerinin anlaşılması açısından faydalı olmuştur.

Yazarın bazı konuları ve konuyla ilgili farklı rivayetleri maddeler halinde açıklaması, ele alınan mevzuların daha rahat anlaşılmasına imkan sağlamaktadır.⁶⁷

Ridde olaylarına ve fetihlere geniş ayrılan eserde, bunları gösteren haritaların bulunmamasının bir eksiklik olduğu gözükmemektedir.

1.1.7. Ahmet Ağırakça'nın “Hz. Ebu Bekir Devri İslam Tarihi” İsimli Eseri ⁶⁸

Eser; önsöz, üç ana bölüm, bibliyografya, indeks ve son sayfada yer alan bir haritadan oluşmaktadır. Önsözde, hulefâ-i râşidin döneminin öneminden bahsedildikten sonra bu dönemin ilk adımları ve bütün müslümanlar için idari anlamda model olan Hz. Ebu Bekir döneminin öne çıkan özelliklerine kısaca değinilmiştir. Ağırakça, akademik yaklaşımların yanında İslami mesaj vermeyi de önemseydiğini dile getirerek, bu çalışmanın İslam tarihinin önemli hadiselerinden biri olan, ilk halifenin seçilmesine yani “Sakife Hadisesi” ne ışık tutacağını belirtmiştir. Ayrıca genç nesillere fayda sağlaması amacıyla Hz. Ebu Bekir'in şahsiyetinin ve ashabın İslam'a olan bağlılıklarının okuyucuya yansıtılmaya çalışılacağı da önsözde ifade edilen konulardandır. Burada yazarın önemle üzerinde durduğu bir diğer konu da eser yazılırken istifade ettiği kaynaklar olmuştur.⁶⁹

Eserin ilk bölümü “Hz. Ebu Bekir'in Hilafeti Meselesi” ismini taşımaktadır. Konuya Hz. Peygamber'in vefatı ile giriş yapılmış, ardından Hz. Ebu Bekir'in imamlığı ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra ashabı teskin etmesi, halife

⁶⁷ Arı, s. 55, 62, 83, 106.

⁶⁸ Ahmed Ağırakça, **H. Ebu Bekir Devri İslam Tarihi**, Buruc Yayınları, İstanbul, 1998. ; Eserin ulaşabildiğimiz son baskısı 2013 yılına aittir. Ahmed Ağırakça, **H. Ebu Bekir'in Hilafet Dönemi**, Akdem Yayınları, İstanbul, 2013. Eserin yeni baskısında ismi değiştirilmiş, ayrıca başlık açılarak “Kırtas Meselesi” ve “Gadir-i Hum Olayı” na yer verilmiştir. Ağırakça, s. 31, 63.

⁶⁹ Ağırakça, s. 9-16.

seçilmesi, ona biat edilmesi ve son olarak Üsame ordusunun Suriye'ye gönderilmesi konuları işlenmiştir.⁷⁰

İkinci bölümün konusu irtidat olaylarıdır.⁷¹ Eserde her bir bölgede gerçekleşen irtidat hareketi alt başlıklarla ve konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler verilerek ele alınmıştır.

Eserin üçüncü bölümde işlenen konu ise Hz. Ebu Bekir dönemindeki fetih hareketleridir.⁷² Ağırakça bu konunun başında İslam fetihlerinin gayesine değinmiş ve müsteşriklerin fetihlerle ilgili düşüncelerine de yer vermiştir.

Üçüncü bölümün sonunda Ağırakça, “Fetihlerle İlgili Olarak Kaynakların Değerlendirilmesi” başlığını açıp fetihlerle alakalı ravilerin verdikleri bilgileri karşılaştırmıştır.⁷³

Eserin son bölümü ise Hz. Ebu Bekir'in kişiliği ve vefatı konusuna ayrılmıştır. Ağırakça bu bölüme Hz. Ebu Bekir zamanında Kur'an-ı Kerim'in mushaf haline getirilmesi konusu ile başlamaktadır. Ardından Hz. Ebu Bekir'in soyu, lakapları, künyesi, İslam'dan önceki yaşayışı ele alınan diğer konulardır. Bir sonraki konuda da Hz. Ebu Bekir'in müslüman oluşu ele alınmıştır.⁷⁴

Bu bölümde ayrıntıya girilmeden özet olarak ele alınan diğer konular; Mekke'de Hz. Ebu Bekir vesilesiyle müslüman olanlar, onun müslüman köleleri satın alıp azat etmesi, Habeşistan'a hicret teşebbüsü, Hz. Peygamber ile hicreti, Medine döneminde Rasulullah'ın katıldığı her savaşta onun yanında olması, hac emirliği, ilmi, güzel ahlâkı, halifeliğinde istişare ve adalet ilkesine dayalı bir yönetim anlayışı benimsemesi ve hilafeti döneminde görev yapan kişilerdir. Ardından diğer birçok eserde olduğu gibi Hz. Ebu Bekir'in sözleri paylaşılmış ve eser Hz. Ebu Bekir'in vefatı ile bitirilmiştir.⁷⁵

⁷⁰ Ağırakça, s. 19-82.

⁷¹ Ağırakça, s. 85-201.

⁷² Ağırakça, s. 203-341.

⁷³ Ağırakça, s. 333-341.

⁷⁴ Ağırakça, s. 345-398.

⁷⁵ Ağırakça, s. 362-395.

Eserde, Hz. Ebu Bekir'in hayatının tamamına yer verilmekle birlikte esas üzerinde durulan konu halifelik dönemi olmuştur.

Hz. Ebu Bekir dönemi ile ilgili detaylı bilgilerin verildiği eserde, Hz. Ebu Bekir'in şahsından ziyade halifelik dönemi merkeze alındığından olsa gerek, ilk bölüme diğer eserlerde olduğu gibi Hz. Ebu Bekir'in hayatı ile değil hilafeti ile başlanmaktadır. İkinci bölümde ridde olaylarının, üçüncü bölümde de fetih hareketlerinin incelendiği eserin bu iki bölümü neredeyse müstakil bir kitap oluşturacak kadar hacimlidir.

Eserde olaylar en başından sonuna kadar bir düzen çerçevesinde, konuyla ilgili önemli bilgiler verilerek ve sebep ve sonuç ilişkisi içinde ele alınmaya çalışılmıştır. Örneğin yazar bir bölgedeki irtidat hareketinden bahsederken, o bölgenin tarihini, İslam'a giriş sürecini anlatıp ardından nedenleriyle birlikte irtidatlarından bahsettikten sonra onlarla mücadele konusuna geçmektedir. Yine fethedilen bölgeler ele alınırken de bu yol izlenmiştir.

Eserin son bölümü olan "Hz. Ebu Bekir'in Kişiliği ve Vefatı" bölümüne Hz. Ebu Bekir zamanında Kur'an-ı Kerim'in toplanması konusu ile başlanılmış, Hz. Ebu Bekir'in kim olduğuyla devam edilmiş, ardından İslam'a girişi Mekke'deki hayatı, sahip olduğu çeşitli özellikler, hilafeti döneminde görev yapanlar ve ona ait sözler paylaşıldıktan sonra vefatı konusuna geçilmiştir. Bu bölümde konuların diğer bölümlerde olduğu gibi bir düzen içerisinde işlenilmediği görülmektedir. Kur'an'ın toplanılmasına ve hilafetinde görev yapanlara burada değinilmesi yerine, bu konuların hilafeti döneminin diğer faaliyetleriyle birlikte ayrı bir başlık altında incelenmesi, eserin konu düzeni açısından daha yerinde olurdu.

Eserde en çok dikkati çeken hususlardan biri de, bir konuyla ilgili birçok farklı rivayete metin içinde yer verilmesidir. Ağırakça kimi zaman bu rivayetleri karşılaştırmalı olarak inceleyip sorgulayarak gerçeğe en uygun rivayeti tespit etmeye çalışmış⁷⁶ kimi zaman üzerinde ittifak edilen rivayetlere değinmiş⁷⁷, zayıf olan

⁷⁶ Ağırakça, s. 229, 230, 265, 276, 286, 311, 330.

⁷⁷ Ağırakça, s. 270.

rivayetleri belirtmiş⁷⁸ ve rivayetlerde gördüğü hatalı noktalara işaret etmiştir.⁷⁹ Özellikle fetihlerin ele alındığı bölümde farklı rivayetlere sıkça yer verilmiştir. Bu durumun, birçok rivayeti bir arada görmeye imkan verdiği gibi zaman zaman da konuların uzayıp dağılmasına neden olduğu görülmektedir.

Eserin sonunda Hz. Ebu Bekir dönemi İslam devletinin sınırlarını gösteren bir harita bulunmaktadır. Ridde olaylarının ve fetih hareketlerinin bu kadar detaylı işlendiği bir eserde, okuyucunun konuları daha iyi anlayabilmesi için başka haritaların da yer alması faydalı olurdu.

1.2. HZ. ÖMER HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLER

Hz. Ömer’le ilgili yazılmış olan eserler iki kategoride incelenebilir. Bu eserlerden bazıları Hz. Ömer’in hayatını bütünüyle ele alırken, bazıları ise Hz. Ömer dönemindeki özel bir konuya odaklanmaktadır. İncelenen eserlerden Ahmed Ağırakça, Adil Akkoyunlu, Ahmed Lütfi Kazancı ve Muzaffer Doğan, Hz. Ömer’in hayatının tamamını eserlerinde işlemiş; Mustafa Fayda Hz. Ömer döneminde gayr-i müslimleri, Sadık Ersalan ise Hz. Ömer dönemi fetihlerini eserlerinde konu edinmişlerdir. Son iki esere baktığımızda bunların Hz. Ömer döneminin en önemli faaliyeti olan fetihlerle ve fetihlerin doğurduğu sonuçlarla alakalı olduğu görülmektedir.

İncelen eserlerden Mustafa Fayda’nın eseri doçentlik, Sadık Eraslan’ın eseri ise doktora tezinden kitaplaştırılmıştır.⁸⁰

⁷⁸ Ağırakça, s. 361.

⁷⁹ Ağırakça, s. 309, 311, 340.

⁸⁰ Mustafa Fayda, “ Hz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler”, (**Doçentlik Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 1979). ; Sadık Eraslan, “Sosyal ve Politik Sonuçları İtibariyle Hz. Ömer Devri Fetih Hareketler, (**Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, SBE), 1997

1.2.1. Ahmed Ağırakça'nın “Hz. Ömer” İsimli Eseri ⁸¹

Eser; “Doğumundan Hilafetine Kadar Ömer İbn el-Hattab ”, “ Hz. Ömer'in Hilafet Dönemi” ve “Hz. Ömer'in Şahsiyeti, İdaresi ve Adaleti” olmak üzere üç bölümden oluşup, her bölümün altında ilgili konular alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

Birinci bölümde ilk olarak Hz. Ömer'in soyu ve İslam'dan önceki hayatına değinilip, nasıl müslüman olduğu anlatıldıktan sonra onun kimseden gizlemeden hicret ettiği anlatılarak Medine dönemine geçilmiştir. ⁸²

Medine'deki hayatıyla ilgili üzerinde durulan konular; Hz. Ömer'in İtban b. Malik ile kardeşleştirilmesi ve onunla nöbetleşe olarak Hz. Peygamber'in huzurunda bulunması, ezan okunmasını teklifi ve savaşlardaki rolüdür. ⁸³

Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesinde büyük rol oynayan Hz. Ömer'in, onun hilafetinde de en büyük destekçisi olduğu ifade edilmiş, Hz. Ebu Bekir'in tayiniyle kendisinden sonra halifelğe geldiği belirtilerek birinci bölüm sonlandırılmıştır. ⁸⁴

Eserin ikinci ölümünde daha çok üzerinde durulan konular Hz. Ömer dönemindeki savaşlar ve fetihler olmuştur. Bu bölümde savaş ve fetihlerin dışında anlatılan iki önemli olay ise Halid b. Velid'in başkomutanlıktan azli ve Suriye'de meydana gelen veba salgınıdır. Bölümün sonunda ele alınan konu ise Hz. Ömer'in, Muğire b. Şube'in kölesi Ebu Lü'lü' tarafından şehit edilmesi hadisesidir. ⁸⁵

⁸¹ Ahmed Ağırakça, **H. Ömer**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1984. Eserin ulaşabildiğimiz son baskısı 2012 yılına aittir. Ahmed Ağırakça, **H. Ömer**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012. Eserin yeni baskısında fetihler konusu genişletilmiş, “Hz. Ömer'in Kerameti” başlığıyla yeni bir bölüm eklenmiş, bazı başlıklarda küçük değişiklikler yapılmıştır.

⁸² Ağırakça, s. 11-15.

⁸³ Ağırakça, s. 16-27.

⁸⁴ Ağırakça, s. 27-31.

⁸⁵ Ağırakça, s. 35-88.

Hiz. Ömer'in devlet idaresi ve şahsiyeti eserin üçüncü bölümünde işlenen konulardır. Hiz. Ömer'in hikmetli bazı sözlerinden bahsedilip fiziki özelliklerine değinilerek eser sonlandırılmıştır.⁸⁶

Geniş bir hacme sahip olmayan eserde konular detaylarına girilmeden ana hatlarıyla işlenilmeye çalışılmıştır.

1.2.2. Mustafa Fayda'nın "Hiz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler" İsimli Eseri⁸⁷

Eser; önsöz, giriş, dört bölüm, sonuç, bibliyografya ve indeksten oluşmaktadır.

Önsözde, Hiz. Ömer döneminin fetihlerle öne çıktığı ve bu fetihlerin en önemli özelliğinin "kalıcılık" vasfı olduğu söylenerek, fetihlere bu özelliği kazandıran en etkili sebebin de müslüman olmayan tebaaya karşı uygulanan tutum olduğu ifade edilmektedir. Hiz. Ömer dönemindeki fetihlerin çok üzerinde durulsa da, fetihlerle ilgili insan unsurunun üzerinde pek durulmadığına değinen Fayda, bu konuyu aydınlatmak amacıyla eseri kaleme aldığını dile getirmiştir. Giriş bölümünde ise, istifade edilen kaynaklar belirtilmiş ve konunun çeşitli yönleriyle ilgili yapılmış araştırmalardan bahsedilmiştir.⁸⁸

Eserin birinci bölümü "Fetihlerden Ele Geçen Topraklar ve Gayri Müslimlerin Durumu" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde ilk olarak Hiz. Ömer'in fethedilen yerlerdeki gayr-i müslimlerle ve onların topraklarıyla ilgili verdiği kararlara değinilmektedir. Burada üzerinde durulan mesele, Hiz. Ömer'in savaşıla elde edilen toprakları ganimet olarak dağıtmayıp yerli halkın elinde bırakmasıdır.⁸⁹ Fayda, Hiz. Ömer'in ele geçirilen toprakları taksim etmeyip önceki sahiplerinin elinde

⁸⁶ Ağırakça, s. 91-128.

⁸⁷ Mustafa Fayda, **Hiz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler**, MÜİF Yayınları, İstanbul, 1989. ; Eserin son baskısı 2006 yılında yapılmıştır. Mustafa Fayda, **Hiz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2006. Eserin son basımında " Ticaret Malları Vergisi ve Uşûr" ve " Hiz. Ömer'in Divan Teşkilatı" başlıklarını taşıyan iki bölüm daha ilave edilmiştir. Eserdeki yazım hataları düzeltilmiştir.

⁸⁸ Fayda, s. 1-6.

⁸⁹ Fayda, s. 7-20.

bırakması hususunda ittifak olduğunu ifade ederken, bunun sebepleriyle alakalı özellikle fakihlerin farklı değerlendirmeleri olduğunu dile getirerek bu görüşlere yer vermiştir. Fakihlerin olayı değerlendirirken toprağın ganimet mi, fey mi olup olmadığı noktasına odaklandıklarından, bu meselede insan unsurunun göz ardı edildiğinin altını çizmiştir.⁹⁰

Birinci bölümde son olarak ele alınan konu ise "savafi" adı verilen sahipsiz toprakların durumudur. Bu konudaki arazilerin devlete ait olduğu veya ikta yapılmış olduğu şeklindeki görüşleri birleştiren Fayda, devletin bu arazileri ikta olarak bazı kimselere vermiş olabileceği gibi, kendi adına işletmiş olabileceğini de dile getirmektedir.⁹¹

İkinci bölüm "Harac" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde önceki dönemlere göre, Hz. Ömer'in harac konusundaki katkılarının neler olduğu ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Fayda; Sevad(Irak), Suriye ve Mısır bölgelerine ait olan haracları ayrı ayrı ele almıştır.⁹²

Bu bölümün bir sonraki konusu; haracın anlamı ve Hz. Ömer'den önceki uygulamalardır. Haracın ücret, kira, vergi gibi anlamlarına geldiğine dair bilgi veren Fayda, Kur'an'da harac kelimesinin geçtiği ayetleri incelemiş ve bu ayetlerde kelimenin ücret anlamında kullanıldığını söylemiştir. Bu bilgilerden sonra ele alınan konu; harac teriminin gayr-i müslimlerin toprak vergisini ifade etmek üzere Hz. Peygamber zamanında kullanılıp kullanılmadığı meselesidir. Bu konuda, Hz. Peygamber döneminde harac uygulamasının olup olmadığıyla ilgili görüşler ve haracın ilk kez Hz. Ömer döneminde uygulandığı hususundaki görüşler ele alınmaya çalışılmıştır.⁹³

Bu konudan sonra değinilen konu, harac-cizye ilişkisi ve müsteşriklerin bu konudaki iddialarıdır. Bölümün son konusu ise harac ve fey münasebetidir. Birçok fey tanımına yer veren Fayda, feyin, ganimetten farklı olup, ganimetin taşınabilir ve

⁹⁰ Fayda, s. 26-36.

⁹¹ Fayda, s. 36-40.

⁹² Fayda, s. 41-60.

⁹³ Fayda, s. 63-80.

dağıtılmasına izin verilen malları kapsarken, toprak ve üzerindeki insanların ise fey olduğunu ifade etmiştir. Hz. Ömer döneminde feyin, ganimet gibi insanlar arasında bölüştürülmeyip, topraktan harac, insanlar dan da cizye alındığı belirtilmektedir. Bu konuyla ilgili fakihlerin ve müsteşriklerin görüşlerine de yer verilmiştir.⁹⁴

Eserin üçüncü bölümü, “Cizye ve Diğer Şartlar” başlığını taşımaktadır. Cizye konusuyla ilgili öncelikle Hz. Peygamber dönemi üzerinde durulmuş ve tartışılan ilk konu ehl-i kitap gibi mecusilerden de cizye alındığı meselesi olmuştur. Mecusilerin ehl-i kitap olduğunu savunanların yanında, olmadıklarını düşünenlerin de görüşlerine yer veren Fayda, bu tartışmaya girmek istemediğini belirterek Mecusilerin de ehl-i kitap statüsü içinde kabul edilip onlardan cizye alındığını, müşriklerden ise cizye alınmadığını ifade etmektedir.

Bir sonraki konu ise Hz. Ebu Bekir dönemindeki cizye uygulamalarıdır.⁹⁵

Hz. Ebu Bekir döneminden sonra ise asıl mevzu olan Hz. Ömer dönemindeki cizye uygulamalarına geçilmektedir. Hz. Ömer dönemi ele alınırken; Irak, Suriye, el-Cezire ve Mısır ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır. Fayda, bu bölgelerin çeşitli yerlerinde belirlenen cizye miktarlarına ve buralarda yapılan anlaşmalara değinip, konularla ilgili farklı rivayetlere de yer vermiştir.⁹⁶

Bu bölümün sonunda cizye ve diğer şartlarla ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Hz. Ömer döneminde, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir döneminde yapıldığı gibi bazı bölgelerden şahsi cizye, bazı bölgelerden de müşterek cizye alınması; bölgelerdeki insanların mali gücüne göre cizye miktarlarının ayarlanması ve miktar belirlenirken her bölgede yürürlükte olan para biriminin esas alınması; kadın, çocuk ve başkalarının yardımıyla geçinen kimselerden, inzivaya çekilmiş din adamlarından, fakirlerden, bir işi olmayan körlerden, ağır hastalardan ve aciz duruma düşmüş yaşlılardan cizye alınmaması; müslümanların ihtiyaçlarının karşılanması için yiyecek ve giyeceğin yanında, bir-üç gün arasında misafir edilmelerinin istenilmesi; müslümanların tarafında savaşıyan gayr-i müslimlerden o yıl cizye alınmaması ve

⁹⁴ Fayda, s. 91-107.

⁹⁵ Fayda, s. 126-131.

⁹⁶ Fayda, s. 131-164.

İslam’a girenlerden cizye alınmayacak olması, cizye konusu ile ilgili verilen bilgilerdir.⁹⁷

Cizye dışında yer alan şartlara gelince, bazı anlaşmalarda kendilerinden cizye alınan gayr-i müslim halkın yeniden bir ibadethane inşa edemeyecekleri, silah taşıyamayacakları, ezan vaktinde çan çalınmayacağı, yılda bir defa bayram günlerinde olmak üzere haçla dolaşabilecekleri, bir rivayete göre müslümanlardan farklı giyinmelerinin istenmesi bu şartlardan bazılarıdır. Fayda, “eş-Şurûtu’l-Ömeriyye” denilen ve Hz. Ömer’e atfedilen bir belgeden bahsetmiştir. Hristiyanlar tarafından Hz. Ömer’e yazılmış bir mektup olduğu söylenen bu belgedeki bazı şartların doğruyu yansıtmakla birlikte, zikredilen bazı şartların da Hz. Ömer dönemiyle bir ilgisinin olmadığını dile getiren Fayda, yapılan anlaşma şartlarıyla belgede yer alan bilgileri karşılaştırarak bir değerlendirme yapmış ve bu belgenin Hz. Ömer’e ait olmadığı sonucuna varmıştır.⁹⁸

“Necran ile Hayber Çevresindeki Gayr-i Müslimlerin Yerlerinden Çıkarılışı” başlığını taşıyan dördüncü ve son bölümde, Hz. Ömer döneminde Hayber Yahudileri ve Necran Hristiyanlarının yerlerinden çıkarılma sebeplerine dair çeşitli rivayetler ayrı ayrı ele alınmıştır. Hayber Yahudilerinin buradan çıkarılmaları ile ilgili olarak; Hayber’de baş gösteren veba salgını, Yahudilerin toprak işlerinde güçlenmeleri, Hayber’de bazı kişilere düzenlenen suikastlerin de buna sebep teşkil ettiği ile alakalı rivayetlerden bahseden Fayda, bu sebeplerin hepsinin onların Hayber’den çıkarılmasında etkili olabileceğini ifade etmiştir. Fayda, bu Yahudilerin zimmi statüsünden çıkmayıp, İslam devletinin sınırları içinde başka bir bölgeye yerleştirilmiş olduklarının da altını çizmektedir.⁹⁹

Necran Hristiyanlarına gelince, onların silah ve at gibi savaş malzemeleri toplamalarından dolayı Müslümanlara zarar verme endişesiyle yerlerinden çıkarılması yönünde rivayetlerin bulunmasının yanında, Hz. Peygamber’le yaptıkları anlaşmayı bozup faiz yemeleri ve sayılarının artması sonucu birbirlerini kıskanarak Hz. Ömer’den Necran’dan kendilerini çıkartmasını istediklerine dair rivayetlerden de

⁹⁷ Fayda, s. 165-169.

⁹⁸ Fayda, s. 169-181.

⁹⁹ Fayda, s. 183-187.

bahsedilmektedir. Fayda, bu rivayetlerden en makul olan görüşün, onların bölgede tehlike unsuru oluşturmaları sebebiyle buradan çıkarılmaları olduğunu dile getirmiştir. Necran Hıristiyanlarının sürgünden zarar görmemesi için Hz. Ömer'in valilere mektup yazarak onların haklarını koruma altına almayı ve onlara zulmedilmesini önlemeyi amaçladığı da verilen diğer bir bilgidir.¹⁰⁰

Ardından Hz. Peygamber'in Yahudi ve Hıristiyanların Arap yarımadasından çıkarılmasıyla ilgili hadisin çeşitli varyantlarına yer verilerek, Hz. Ömer'in bu uygulamasıyla ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun neticesinde Fayda, çeşitli sebeplerle bu hadisin Hz. Ömer dönemi uygulamalarıyla irtibatlandırılmasının zor olduğunu söyleyerek, uzmanlarının hadis ile ilgili çalışma yapıp konuyu açıklığa kavuşturmaları gerektiğine değinmiştir.¹⁰¹

Eserin sonuç bölümünde, Hz. Ömer'in gayr-i müslimlerle ilgili uygulamalarının hoşgörü ve adalete dayalı olduğunun altı çizilerek, bunun neticesinde onların İslam dinini benimsemelerinin kolaylaştığı ifade edilmektedir. Bu tutumun yanında, gayr-i müslimlerden cizye ve harac gibi bazı mali yükümlülüklerin istenilmesinin tabi olduğuna değinen Fayda, Sasani ve Bizans döneminde ödedikleri miktar yanında Hz. Ömer dönemindeki miktarın daha adilâne olduğunu vurgulamış ve bunun karşılığında zımmi statüsüne sahip olmalarıyla can, mal güvenliği ve din açısından serbestiyet kazandıklarını da dile getirmiştir.¹⁰²

Konunun fıkhi yönünün de bulunması itibariyle fakihlerin görüşlerinden bahsedilip, müsteşriklerin görüşlerine de eserde yer verilmiştir. Eserinde konularla ilgili farklı rivayetlere ve ayrıntılı bilgilere yer vermekle birlikte, çeşitli meselelerle ilgili kendi yorumlarına yer veren Fayda, bazı konularda da müsteşriklerin görüşlerini eleştirmiştir.¹⁰³

Gayr-i müslimlerin durumları ele alınırken sadece Hz. Ömer dönemiyle yetinilmeyip, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir dönemindeki uygulamalar hakkında

¹⁰⁰ Fayda, s. 187-191.

¹⁰¹ Fayda, s. 191-194.

¹⁰² Fayda, s. 195-196.

¹⁰³ Fayda, s. 28, 35, 68, 74, 105.

da bilgiler verilmesi, konuların etraflıca anlaşılmasını ve Hz. Ömer'in getirdiği yeniliklerin fark edilmesini kolaylaştırmaktadır. Her konudan sonra meselenin birkaç cümleyle özetlenip, değerlendirilmesi ise verilen ayrıntılı bilgilerden sonra konunun okuyucunun zihninde daha net anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

1.2.3. Adil Akkoyunlu'nun "Hz. Ömer" İsimli Eseri¹⁰⁴

Eser beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak ele alınan konular; Hz. Ömer'in soyu, fiziki özellikleri, Faruk lakabının ona verilmesi, hanımları, çocukları, İslam'dan önceki hayatı ve İslam'a girişidir.¹⁰⁵ Bu konulardan sonra Hz. Ömer'in hicreti, Medine'de İtban b. Malik ile kardeşleştirilmesi anlatılmış ardından Hz. Peygamber'in katıldığı bütün savaşlara ve antlaşmalara onun da katıldığı belirtilerek; Bedir, Uhud, Hendek Gazvesi, Hudeybiye Antlaşması, Hayber ve Mekke'nin fethi, Huneyn ve Tebuk Gazveleri alt başlıklar halinde Hz. Ömer'in rolüne de değinilerek işlenmiştir.¹⁰⁶

Peygamber'in vefatı karşısında Hz. Ömer'in tavrı, Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesindeki fonksiyonu ve hilafeti döneminde ona yardım ve desteği, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer'i halife tayin etmesi ve onu seçmesinin nedenleri bu bölümde ele alınan diğer konulardır.¹⁰⁷

Eserin ikinci bölümünün ana konusu Hz. Ömer döneminde gerçekleşen fetihlerdir. Akkoyunlu, savaşların ve fethedilen yerlerin isimleri yerine, hicretin on üçüncü yılından başlayarak hicretin yirmi üçüncü yılına kadar yıl yıl başlık açarak konuları ele almayı tercih etmiştir.¹⁰⁸ Fetihler dışında bu bölümde yer verilen diğer konular Halid b. Velid'in başkomutanlıktan azledilmesi, Şam'da ortaya çıkan veba salgını Hz. Ömer'in hilafet döneminde gerçekleştirdiği bazı icraatlardır.

¹⁰⁴ Adil Akkoyunlu, **Hz. Ömer**, Mektup Yayınları, İstanbul, 1994. ; Eserin ulaşabildiğimiz son basımı 2013 yılında yapılmıştır. Adil Akkoyunlu, **Hz. Ömer**, Çıra Yayınları, İstanbul, 2013. İlk basımda beş bölümden oluşan eser, yeni basımında yedi bölümden oluşmaktadır. Yeni bölüm eklenmeyip, bölümler kendi arasında ayrılmıştır. Esere "Başlarken" isimli bir önsöz eklenmiş, bazı başlıklarda küçük değişiklikler yapılmıştır. Örneğin "Hülâsa" başlığı "Özetle" olarak değiştirilmiştir. Birkaç eklenen ve çıkarılan cümle de olmuştur. Yazım hataları düzeltilmiştir.

¹⁰⁵ Akkoyunlu, s. 7-41.

¹⁰⁶ Akkoyunlu, s. 42-67.

¹⁰⁷ Akkoyunlu, s. 68-86.

¹⁰⁸ Akkoyunlu, s. 87-112.

Hiz. Ömer'in hilafeti dönemindeki diğler icraatlara ve onun devlet yönetimine eserin üçüncü bölümünde değinilmiştir.¹⁰⁹

Eserin dördüncü bölümü Hiz. Ömer'in ilmi kimliğı ve ahlâki özelliklerine ayrılırken, son bölümde ise Hiz. Ömer'in vefatı, kendisinden sonra gelecek halifeyi belirleme işini şuraya bırakması ve vefatı üzerinde durulmuştur.¹¹⁰

Hiz. Ömer'in hutbeleri, tavsiyeleri, sözleri ve dualarıyla eser sona ermiştir.¹¹¹

Akkoyunlu, başta belirtmese de son bölümde, eserini sahabeyi örnek gösterme amacıyla, yorum ağırlıklı bir şekilde kaleme aldığını ifade etmektedir.¹¹² Bu sebeple yazarın, Hiz. Ömer'in hayatını işlerken yaşanan çağ ile bir bağlantı kurmaya gayret edip, okuyucuya her olaydan sonra bir mesaj vermeyi amaçladığı fark edilmektedir. Mesaj verme kaygısının zaman zaman konunun önüne geçip asıl mevzuyu unutturduğu ya da kimi zaman verilen mesaj doğru olsa da konuyla doğrudan uyumlu olmadığı görülmüştür. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse; eserde Hiz. Ömer'in soyundan bahsedildikten sonra herhangi bir bağlantı kurulmadan soyla övünmenin doğru olmadığına değinilmiştir.¹¹³ Hiz. Ömer'in kadınlara sert bir şekilde davrandığından bahseden Akkoyunlu, bir sayfa boyunca kadınlara iyi muamele yapılması ile ilgili hadisleri paylaşmış¹¹⁴, Hiz. Peygamber'in "Allah'ım İslam'ı Hişam oğlu Ebu Cehil veya Hattab oğlu Ömer ile yücelt" duasından önce ise duanın önemiyle ilgili bilgiler vermiştir.¹¹⁵ Yine Hiz. Ömer'in namazda öldürölmesi anlatılırken bir sayfadan fazla namaz ibadetinin önemine değinilmiştir.¹¹⁶

¹⁰⁹ Akkoyunlu, s. 117-133.

¹¹⁰ Akkoyunlu, s. 134-220.

¹¹¹ Akkoyunlu, s. 221-230.

¹¹² Akkoyunlu, s. 213.

¹¹³ Akkoyunlu, s. 11.

¹¹⁴ Akkoyunlu, s. 23.

¹¹⁵ Akkoyunlu, s. 24.

¹¹⁶ Akkoyunlu, s. 205.

Akkoyunlu, çeşitli konularda ilgili yaptığı yorumlarda, Sezai Karakoç¹¹⁷, Necip Fazıl Kısakürek¹¹⁸, Mehmet Akif Ersoy¹¹⁹, Ali Fuat Başgil¹²⁰ gibi çağdaş yazarların sözlerinden de istifade etmiştir.

Eserde, Hz. Ömer'in örnek gösterilmesi amaçlandığından, daha ziyade onun ahlâki özelliklerine vurgu yapıldığı görülmektedir.

1.2.4. Ahmed Lütfi Kazancı'nın “Adil Halife Emirü'l-Mü'minin Hz. Ömer I, II ” İsimli Eseri ¹²¹

Eser, iki ciltten oluşmaktadır. Takdim bölümünden sonra işlenen konular başlıklar halinde ele alınmıştır.

Takdim bölümünde Kazancı, eserini, Hz. Ömer'i gereği gibi tanıtmaya iddiasıyla yazmadığını, bunu yapabilmek için çok uzun bir zamanın bu yolda harcanması gerektiğini söyleyerek, Hz. Ömer'le ilgili çeşitli hatıraları bir araya getirdiğini ifade etmektedir.¹²²

Birinci ciltte Hz. Ömer'in doğumundan başlayıp, müslüman olması, hicreti, Medine dönemindeki durumu, hilafet dönemindeki olaylar ve fetihler anlatılmış; ikinci ciltte ise daha ziyade Hz. Ömer'in birçok kişiyle birebir yaşadığı olaylara, hilafeti dönemindeki bazı fetih ve icraatlarına, son olarak ise şehadetine değinilerek eser sonlandırılmıştır.

Eserde, Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in vefatı sırasındaki tavrına ve Hz. Ebu Bekir dönemindeki durumuna dair bilgilere yer vermeyen Kazancı, Hz. Ebu Bekir'le ilgili yazdığı eserde bu konuları anlatması sebebiyle tekrara düşmemek

¹¹⁷ Akkoyunlu, s. 30.

¹¹⁸ Akkoyunlu, s. 91.

¹¹⁹ Akkoyunlu, s. 176.

¹²⁰ Akkoyunlu, s. 178.

¹²¹ Ahmed Lütfi Kazancı, **Adil Halife Emirü'l Mü'minin Hz. Ömer**, I-II, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1995. ; Eserin son baskısı 2018 yılında yapılmıştır. Ahmed Lütfi Kazancı, **Adil Halife Emirü'l Mü'minin Hz. Ömer**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2018. Eser tek cilt halinde basılmıştır. Eserin yeni basımında birkaç konunun yeri değiştirilmiş, bazı başlıklar koyulmuş ve yazım hataları düzeltilmiştir. Ayrıca eserin başına içindekiler kısmı ve sonuna bibliyografya eklenmiştir.

¹²² Kazancı, C.1, s. 7-11.

adına böyle yaptığını ifade etmiştir. Hz. Ebu Bekir'in vefat ettiği dile getirildikten sonra Hz. Ömer'in hilafeti anlatılırken üzerinde durulan ilk mevzu onun Halid b. Velid'i başkomutanlıktan azletmesidir.¹²³

“Emiru'l-Mü'minin ve Ümmü Cemil” başlığıyla önce Hz. Ömer'in “Emiru'l-Mü'minin” ünvanını alması anlatıldıktan sonra, Ümmü Cemil'in, Devs kabilesi tarafından öldürülecekken evine alıp kurtardığı Dırar b. Hattab'ın Hz. Ömer'in kardeşi olduğunu sanması ve yaptığı bu iyilik sebebiyle karşılığını Hz. Ömer'den istemesi, Hz. Ömer'in bu kişinin kardeşi olmadığını belirttiği ancak yine de Ümmü Cemil'i bir miktar yardım yaparak uğurladığı anlatılmaktadır. Ardından Ümmü Varaka'nın öldürülmesi üzerine Hz. Ömer'in onun katillerine kısas hükmü verdiğine değinilmiş; teravih namazının Hz. Ömer döneminde yirmi rekat şeklinde cemaatle kılındığından bahsedilmiştir. Bu dönemde Hind b. Ukbe ve Hz. Ebu Bekir'in babası Ebu Kuhâfe'nin öldürüldüğü bilgisini veren Kazancı, Ebu Şahme diye bilinen oğlu Abdurrahman'a içki içmesi sebebiyle ceza verdiğinden söz ettikten sonra tekrar fetihler konusuna geçiş yapmıştır.¹²⁴

Hz. Ömer'in abisini öldüren Ebu Meryem el-Hanefi'nin İslam'a girmesi ve Hz. Ömer'in ona çok kızgın olmasına rağmen adaletle davranması; Hz. Peygamber'in hanımlarından olan Zeynep binti Cahş'ın Hz. Ömer'in hilafeti döneminde vefat etmesi ve cenaze namazını onun kıldırması; Enes b. Malik'in kölesi olan Sirin'in Hz. Ömer'e gelerek kölelikten kurtulmak için Enes b. Malik'le anlaşma yapmak istediğini ancak onun bunu kabul etmediğini söyleyerek Hz. Ömer'e şikayet etmesi üzerine Hz. Ömer'in Enes b. Malik'i ikna etmesi, daha sonra aynı şeyi Hz. Ömer'in kölesi isteyince onun bu isteğini kabul etmesi; Sa'd b. Ubade'nin Hz. Ömer halife olunca ona biat etmeden Medine'yi terk etmesi ve Hz. Ömer'in geceleri halkın durumunu öğrenmek için teftişe çıkması bahsedilen diğer konulardandır.¹²⁵

¹²³ Kazancı, C.1, s. 57-63.

¹²⁴ Kazancı, C.1, s. 79-97.

¹²⁵ Kazancı, C. 1, s. 199-227.

Eserde yer verilen bir diğerkonu da Hz. Ömer döneminde içki ve zina suçları karşısında verilen cezalardır.¹²⁶

Birinci cildin sonunda değinilen konular ise, Hz. Ömer dönemindeki cizye ve haraç uygulamaları, Hz. Ömer'in adalet karşısında diğerkonularla eşit olduğunu gösteren örnekler ve bu dönemde hapishanelerin kurulmasıdır.¹²⁷

Eserin ikinci cildi; Hz. Ömer'in halkın durumunu öğrenmek için yaptığı gece gezmelerinden birinde bir evden gelen sese kulak vermesi ile başlamaktadır. Süte su katmasını isteyen annesine karşı çıkan kızın davranışı Hz. Ömer'in çok hoşuna gitmiş ve bu kızı oğlu Asım ile evlendirmiştir. Hz. Ömer'le ilgili çeşitli olayları anlatan Kazancı, Ebu Bekre'nin zina eden birisini görmesi fakat dört şahit bulunamadığı için Hz. Ömer tarafından iftira cezası alması, Basra'ya vali olarak tayin ettiği Ebu Musa el-Eş'ari'ye yazdığı mektupta İslam muhakeme usulünü anlatması, Ebu Musa'nın hutbelerinde Hz. Ömer'i methedip Hz. Ebu Bekir'i neden methetmediğini soran Dabbe b. Mishan'ı Hz. Ömer'e şikayet etmesi üzerine bu kişinin halifenin önüne çıkarılması ve onun bir art niyeti olmadığını sadece Hz. Ebu Bekir'in faziletlerinin de anlatılmasını istediğini söylemesiyle Hz. Ömer'in adamın haklı olduğuna karar vermesi, Hz. Ömer'in ramazan ayında içki içen bir adama verdiği ceza, Mescid-i Haram'ın genişletmesi, Hz. Ömer'in ilim ehline verdiği değer, fitnelere fırsat vermemesi, devletin malını kullanma hususundaki titizliği gibi konulardan bahsetmiştir.¹²⁸

“Minber'den Hatıralar” başlığı altında, Hz. Ömer'in yaptığı konuşmalardan bazı bölümlere yer verilmiş ve çeşitli konularda kendisine yapılan itirazlar karşısında adil bir şekilde verdiği cevaplara değinilmiştir.¹²⁹

Anlatılan diğerkonu da hadislerin rivayeti konusunda Hz. Ömer'in gösterdiği hassasiyettir.¹³⁰

¹²⁶ Kazancı, C. 1, s. 277-295.

¹²⁷ Kazancı, C. 1, s. 305-325.

¹²⁸ Kazancı, C. 2, s. 7- 61.

¹²⁹ Kazancı, C. 2, s. 62-75.

¹³⁰ Kazancı, C. 2, s. 76- 85.

Ardından çok genç yaşta olmasına rağmen Ebu Musa Eş'ari'nin övdüğü Ziyad'ı yakından tanımak isteyen Hz. Ömer'in ona çeşitli sorular sorması sonucunda aldığı cevapların hoşuna gitmesi ve Ebu Musa'ya Ziyad'ın görüşlerinden istifade edilmesi konusunda mektup yazması anlatılmıştır. Eserde ele alınan bir sonraki konu da Cebele b. Eyhem ile alakalıdır. Gassan emiri Cebele Müslüman olduktan sonra da emir olarak yerinde bırakılmış, bir adamın burnunu kıran Cebele'ye Hz. Ömer tarafından kısas yapılması hükmü verilince Cebele bunu kaldıramamış ve emirliği bırakarak Rum diyarına gidip bir daha geri dönmemiştir.¹³¹

“Amavas Taunu” başlığı altında Şam'da ortaya çıkan veba salgınından bahsedilerek, bu salgın hastalık sebebiyle Ebu Ubeyde b. Cerrah, Muaz b. Cebel, Şürahbil'in de içinde olduğu birçok kişinin vefat ettiğine değinilmiştir.¹³²

Eserde ele alınan sonraki konular ise; Amr b. As'ın Mısır'ı fethedip buranın ilk valisi olması, Fustat şehrinin kurulması, Hımıs valiliğine getirilen Iyaz b. Ganem'in sert uygulamaları ve yaptığı bazı işler nedeniyle Hz. Ömer tarafından uyarılması ve onun vefatından sonra yerine Said b. Amr'ın Hımıs valiliğine getirilmesidir.¹³³

Bahreyn valisi Kudame b. Maz'un içki içtiği haberi üzerine Hz. Ömer'in emriyle ona ceza verilip, yerine ise Ebu Hureyre'nin getirilmesi ancak onun da yaptığı bazı harcamaları sebebiyle Hz. Ömer tarafından sert bir tepkiyle karşılaşınca tekrar bu görevi yapmak istememesi bahsedilen bir diğer konudur.¹³⁴

“Üç Talakla Boşanma” başlığını taşıyan bölümde insanların gevşeklik göstermesi üzerine Hz. Ömer'in boşanma konusunda önlemler aldığı ve bir mecliste hanımının üç defa boş olduğunu söyleyen kişinin boşama haklarını kullandığı hükmünü verdiği anlatılmaktadır. Ardından Hz. Ömer'in Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm'le evlenmesi, Mısır valisi olan Amr b. As'ın büyük bir servete sahip olmasından rahatsızlık duyarak Muhammed b. Mesleme'yi Mısır'a gönderip Amr b.

¹³¹ Kazancı, C. 2, s. 86-93.

¹³² Kazancı, C. 2, s. 94-108.

¹³³ Kazancı, C. 2, s. 109-133.

¹³⁴ Kazancı, C. 2, s. 136-143.

As'ın malının bir kısmını beytü'l-mâl'e aktarması ile görevlendirmesinden bahsedilmektedir.¹³⁵

Bu konudan sonra tekrar Hz. Ömer dönemindeki savaflara dönen Kazancı, Nihavend savaflını anlatarak, bu savafta büyük bir zafer elde edilip birçok ganimetin kazanıldığını belirtmiştir.¹³⁶

Hz. Ömer döneminde çeşitli sebeplerle Kufe valilerinin değıştirildiğinden söz edildikten sonra Hz. Ömer'le münasebeti olmuş veya onun döneminde vefat etmiş çeşitli isimlerden bahsedilmiştir. Müslüman olduktan sonra irtidat eden ve tekrar İslam'a girip Nihavend savaflında vefat eden Amr Ma'di Kerib ve yine Hz. Ömer döneminde vefat eden Ubey b. Ka'b'dan bahseden Kazancı, Amr b. As ve Muaviye'nin bir sebepten dolayı Hz. Ömer'in önünde tartışmaları, Hz. Ömer'in bir olay hakkında hüküm vermesini istediğı Ka'b b. Sevr el-Esedî'nin görüşünü çok beğenmesi sebebiyle onu Basra kadılığına tayin etmesi, Hz. Ömer'in hanımı Atike'nin ondan önceki ve sonraki evlilikleri anlatılan diğer konular olmuştur.¹³⁷

Kazancı, İsfahan fethine ve diğer bazı fetihlere değinmiş, her yıl hac yapan Hz. Ömer'in bu vesileyle insanların sorun ve şikayetlerini dinlemesini anlatmıştır. Ardından yine Hz. Ömer döneminde vefat eden bazı şahıslarla ilgili bilgi verilmiştir.¹³⁸

Bu konudan sonra "Hatıralar" başlıyla Hz. Ömer'le birçok kişi arasında geçen hatıralara yer verilip, Hz. Ömer'in yaptığı son hacca değinildikten sonra onun Ebu Lü'lü' tarafından şehit edilmesi anlatılarak eser sonlandırılmıştır.¹³⁹

Genel olarak kronolojik bir anlatımın tercih edildiğı eserde zaman zaman kronolojinin dışına çıkılarak çeşitli hadiselerin anlatıldığı da olmuştur.

Eser, konu bütünlüğü çerçevesinde ana bölümlerden oluşmamış, konular başlıklar halinde işlenmiştir. Konuların ana bölümler halinde ele alınmaması ve bir

¹³⁵ Kazancı, C. 2, s. 144-153.

¹³⁶ Kazancı, C. 2, s. 154-171.

¹³⁷ Kazancı, C. 2, s. 172-225.

¹³⁸ Kazancı, C. 2, s. 229-267.

¹³⁹ Kazancı, C. 2, s. 268-330.

olaydan sonra onunla doğrudan ilişkili olmayan diğer bir olaya geçilmesinin, konu akışının ve bütünlüğün bozulmasına sebebiyet verdiği görülmektedir. Özellikle savaş ve fetihlerin anlatıldığı bölümlerde bir savaştan bahsedildikten sonra konuyla bağlantılı olmayan başka bir mevzuya geçiş yapılmış sonra yine eserin başka yerinde bu savaştan bahsedilmiştir. Şam, Irak, Mısır ve Filistin fetihlerinin ayrı ayrı yerlerde ele alınması fetihlerin bir bütünlük içinde anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

Eserde olay merkezli bir anlatımdan ziyade şahıs merkezli bir anlatım tercih edilmiş ve Hz. Ömer'le az çok münasebeti olan birçok kişi ayrı başlık altında ele alınmıştır. Ümmü Cemil, Havle b. Hakim, Ümmü Varaka, Hind b. Utbe, Ebu Şahme, Ebu Meryem el-Hanefi, Zeynep binti Caşş, Sirin, Sa'd b. Ubade, Hürmüzan, Ebu Cendel birinci ciltte¹⁴⁰; Dabbe b. Mihsan, Cerbele b. Eyhem, Muaz b. Cebel, İyaz b. Ganem, Kudame b. Maz'un, Ebu Hureyre, Ümmü Gülsüm, Amr. As, Amr b. Ma'di Kerib, Ubey b. Ka'b, Atike Hanım, Halid b. Velid, Üseyd b. Hudayr, Ebü Süfyan b. Haris, Abdülmuttalib'in kızı Safiye, Bilal b. Ebi Rebah ise ikinci ciltte¹⁴¹ ayrı başlık altında değinilen isimler olup farklı başlıklar altında da birçok isimden bahsedilmiştir. Özellikle Hz. Ömer döneminde vefat eden şahıslarla ilgili bilgiye eserde yer verilmiştir.

Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in vefatı karşısındaki tavrı ve Hz. Ebu Bekir dönemindeki işleri, Hz. Ebu Bekir hakkında yazdığı başka bir eserde bahsetmesi nedeniyle, tekrara düşmemek adına Kazancı'nın bu eserde zikretmediği konulardır. Bu konuların atlanarak doğrudan Hz. Ömer'in hilafetine geçilmesi, olaylar arasında kopukluk meydana getirmiştir. Kaldı ki Kazancı, Hz. Ebu Bekir'in hayatını anlattığı eserinde bu konuyu ele almış olsa bile, bu eserinde de olayların Hz. Ömer'i ilgilendiren taraflarını ön plana çıkararak anlatması yerinde olurdu.

Kazancı, eserinde sadece tarihi bilgilere yer vermeyip, kendi yorumlarını dile getirmiş ve bazı konularla ilgili eleştirilerde bulunmuştur.

¹⁴⁰ Kazancı, C. 1, s. 79, 82, 84, 90, 93, 199, 203, 207, 219, 231, 290.

¹⁴¹ Kazancı, C. 1, s. 30, 89, 106, 119, 136, 141, 146, 150, 181, 185, 215, 253, 261, 264, 266.

1.2.5. Muzaffer Doğan'ın “ Hz. Ömer” İsimli Eseri ¹⁴²

Eser; takdim, önsöz, dört bölüm ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Eserinin takdim bölümünde, gençlere örnek şahsiyetler sunmanın öneminden bahsederek, eserini bu amacı gerçekleştirmek için kaleme aldığını dile getiren Doğan, önsözde ise devlet adamlığı ve yöneticilik vasıflarıyla, insanlığın Hz. Ömer gibi şahsiyetlere ne kadar ihtiyaç duyduğuna değinmiş, Hz. Ömer'in şahsiyetini elinden geldiğince, sağlam bilgiyle ve sahabeyi anlatmanın edebine dikkat ederek ele alacağını ifade etmiştir. ¹⁴³

Eserin birinci bölümü “Doğumundan Halife Seçilişine Kadar” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Hz. Ömer'in soyu, Faruk lakabının ona verilme sebebi, çocukluk ve gençliği, müslüman olması, hicreti, Medine'deki durumu, Hz. Peygamber'in vefatı karşısındaki tavrı, Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesindeki rolü ve hilafeti döneminde ona destek olması üzerinde durulan konular olmuştur. ¹⁴⁴

Hz. Ömer'in hilafete geçmesi, dönemindeki fetihler, icraatlar ve devlet yönetimi “Hz. Ömer'in Halifelik Dönemi” başlığını taşıyan ikinci bölümde ele alınan konulardır. ¹⁴⁵

Eserin “Hz. Ömer'in Şahsi Hayatından Çizgiler” başlığını taşıyan üçüncü bölümünde, örnekler üzerinden Hz. Ömer'in kişisel özellikleri, ahlâki vasıfları ele alınmış, onun hikmetli sözlerine yer verilmiş ve bölümün sonunda şehit edilmesi anlatılmıştır. ¹⁴⁶

“Hz. Ömer'in Hayatından 33 Tablo” eserin dördüncü ve son bölümünün başlığıdır. Bu bölümde Hz. Ömer'in adaleti, sade hayatı, sorumluluk anlayışı ve halka olan muamelesine dair seçilmiş 33 olaya yer verilmiştir. ¹⁴⁷

¹⁴² Muzaffer Doğan, **H. Ömer**, Denge Yayınları, İstanbul, 1999. Eserin başka baskısı bulunmamaktadır.

¹⁴³ Doğan, s. 11-13.

¹⁴⁴ Doğan, s. 15-66.

¹⁴⁵ Doğan, s. 67-129.

¹⁴⁶ Doğan, s. 131-201.

¹⁴⁷ Doğan, s. 203-238.

Doğan, eserini önsözde belirttiği gibi Hz. Ömer'in yaşayışından örnek alınmasını amaçlayarak kaleme aldığından, daha ziyade onun kişisel ve ahlâki özelliklerine yoğunlaşmıştır. Dört bölümden oluşan eserin iki bölümü bu konuya ayrıldığından, Hz. Ömer döneminin en önemli özelliği olan fetihler üzerinde çok durulmayıp, bu konunun özet bir şekilde ele alındığı görülmektedir.

Hz. Ömer zamanındaki yeniliklerin iki sayfada maddeler halinde verilmesi, gerçekleştirilen icraatların bütün olarak görülmesi açısından okuyucuya kolaylık sağlamaktadır.¹⁴⁸

Doğan, Hz. Ömer dönemindeki olayları anlatırken bazı yerlerde konu ile ilişkilendirerek Türkiye Cumhuriyet tarihindeki olaylara atıfta bulunmuştur. Hz. Ömer'in ezanı rüyasından görmesinden yola çıkarak, 1932 yılından Demokrat Parti'nin iktidarının ilk aylarına kadar ezanın Türkçe okunmasından¹⁴⁹, halifelik ünvanına değindiği yerde de 1924'de hilafetin kaldırılması meselesinden bahsetmiştir.¹⁵⁰

1.2.6. Sadık Eraslan'ın “Sosyo Politik Açıdan Asr-ı Saadet Fetihleri” İsimli Eseri¹⁵¹

Eser; önsöz, giriş, “Şam Fetihleri”, “Mısır Fethi” ve “İrak-İran Cephesi Fetihleri” olmak üzere üç bölüm, sonuç ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Bibliyografyadan sonra ise sonuç bölümünün İngilizcesine yer verilmiştir.

Giriş bölümünde kullandığı kaynaklara ve kaynak kullanırken nasıl bir metot izlediğine işaret eden Eraslan, ardından İslam fetih anlayışına değinip, Hz. Ömer'in kısa biyografisine yer vermiştir.¹⁵²

Eserin birinci bölümünde, Şam bölgesinde gerçekleşen fetihler ele alınıp, konu Suriye fetihleri ve Filistin fetihleri olarak iki kısımda incelemiştir. Fetihlerin

¹⁴⁸ Doğan, s. 102-104.

¹⁴⁹ Doğan, s. 39.

¹⁵⁰ Doğan, s. 94.

¹⁵¹ Sadık Eraslan, **Sosyo Politik Açıdan Asr-ı Saadet Fetihleri**, Ta-Ha Yayıncılık, Ankara, 1999.

Eserin başka baskısına rastlanılmamıştır.

¹⁵² Eraslan, s. 17-55

dışında ise “Suriye Fetihlerinin Duraklaması” başlığı altında Halid b. Velid’in görevden alınması ve Amevas taunu konuları üzerinde durulmuştur.¹⁵³

Eserin ikinci bölümü Mısır fethine ayrılmış ve konu Mısır topraklarındaki fetihler ile İskenderiye’nin fethi olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Fetihlere geçiş yapmadan üzerinde durulan ilk konu, Mısır’daki huzursuzlukların nedenleridir. Eraslan bunu iki neden çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır ki bunların ilki farklı Hristiyan mezhepleri sebebiyle ortaya çıkan huzursuzluk, ikincisi ise önceden beri devam eden idarenin baskıcı tutumu ve vergilerin fazlalığıdır. Bu sebeplerin Mısır’ın fethini bir nevi kolaylaştırdığının altı çizilmiştir. Fetihlere geçmeden değinilen bir diğer mevzu da Amr b. As’ın Mısır fethi için izin alması meselesidir.¹⁵⁴

Eraslan, bu bölümün sonunda Şam ve Mısır fetihlerinde etkili olan sosyo-politik sebepler ve bu fetihlerin sonucunda elde edilen kazançlar üzerinde durmaktadır.¹⁵⁵

Eserin üçüncü bölümünün konusu ise Irak ve İran’da gerçekleşen fetihlerdir. Irak ve İran’da fethedilen yerler başlıklar halinde ele alınmakla birlikte, bu bölümde en çok öne çıkan olaylar Köprü, Buveyb, Kadisiye Savaşları, Medain’in fethi ve Nihavend Savaşı olmuştur. Burada üzerinde durulan başka bir konu da Nihavend Savaşı’ndan sonra Hz. Ömer’in İran içlerinde farklı bölgelere gönderdiği komutanlar ve onların faaliyetleridir. İkinci bölümün sonunda olduğu gibi üçüncü bölümün sonunda da işlenen konu Irak-İran fetihlerini etkileyen sosyo-politik sebeplerle, bu fetihlerin getirdiği kazançlardır.¹⁵⁶

Eserin sonuç bölümünde ise fetih hareketlerinde İslam’ı tebliğ etme gayretinin önemli bir etken olduğu vurgulanıp, müslümanların fethettikleri yerlerde insanların kendi dinlerini yaşamaları hususunda hoşgörülü, diğer konularda da adaletle davranmalarının bu fetihleri ve İslam’a girişi kolaylaştırdığı ifade edilirken,

¹⁵³ Eraslan, s. 57-166.

¹⁵⁴ Eraslan, s. 167-196.

¹⁵⁵ Eraslan, s. 197-212.

¹⁵⁶ Eraslan, s. 213-296.

fetihler neticesinde müslümanların ekonomik ve siyasi yönden dönemin en büyük gücü haline geldiğinin de altı çizilmiştir.¹⁵⁷

Eser konusu itibariyle Hz. Ömer'in hayatının bütününe değil, onun hilafeti dönemindeki fetihleri ele aldığından Hz. Ömer'in biyografisine eserin girişinde çok kısa bir şekilde yer verilmiştir. Eraslan, fetihleri başlıklar halinde tek tek ele alıp, önce genel hatlarıyla anlatmış, arkasından diğer fetihlerden ayrı öne çıkan bir özelliği varsa dile getirip, sonuçlarına değinerek konuyu tamamlamıştır.

Eser boyunca sürekli tekrar edilen bazı meselelerin olduğu dikkat çekmektedir. Fetihlerin cihat aşkıyla yapıp ana gayenin ise gidilen yerlerde İslam'ı tebliğ etmek olduğu¹⁵⁸ ve müslümanların fetih için gittikleri yerlerde halka olan hoşgörü ve adalete dayalı muameleleri¹⁵⁹, eserin birçok yerinde dile getirilmiştir. Bu konunun sürekli dile getirilmesi yerine ayrı başlık altında ele alınmasının, okuyucunun aynı bilgilerle tekrar tekrar karşılaşmaması ve anlatılmak istenilen meselenin bütünlük içinde sunulması açısından daha yerinde olacağı kanaatindeyiz. Yine bu konu ile bağlantılı olarak birkaç yerde bahsedilen bir mevzu da Batılı yazarların fetihlerle ilgili değerlendirmesi olmuştur.¹⁶⁰

Eserde, bir konuyla ilgili farklı rivayetler varsa bunlar belirtilmiş, zayıf rivayetlere işaret edilmiş, zaman zaman da aynı doğrultudaki rivayetler bir arada verilmiştir. Rivayetleri verdikten sonra genelde kendi tercih ettiği görüşü de ifade eden Eraslan, bazen de farklı rivayetleri zikredip kararı okuyucuya bırakmıştır. Eserde en çok olayların tarihleriyle ilgili farklı rivayetlere yer verilmiştir.¹⁶¹

Eserde Hz. Ömer'in kabilesi ve ailesi ile ilgili ayrı şemalar¹⁶² ve fetihlerle ilgili konuların anlatıldığı bölümlerde on iki adet harita¹⁶³ yer almaktadır. Bu görsel malzemeler konuların daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

¹⁵⁷ Eraslan, s. 297-301.

¹⁵⁸ Eraslan, s. 30, 31, 34, 35, 38, 41, 58, 130, 198, 282, 283, 293, 297, 298.

¹⁵⁹ Eraslan, s. 40, 98, 100, 103, 120, 133, 201, 202, 203, 205, 248, 271, 288, 289, 299, 301.

¹⁶⁰ Eraslan, s. 32, 41, 282, 283, 297.

¹⁶¹ Eraslan, s. 87, 139, 150, 156, 171, 223, 232, 261.

¹⁶² Eraslan, s. 54, 55.

¹⁶³ Eraslan, s. 63, 64, 68, 77, 126, 142, 196, 216, 226, 268, 281, 296.

1.3. HZ. OSMAN HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLER

Hiz. Osman hakkında yazılmış eserler incelendiğinde, bu eserlerde özel bir konuya odaklanılmayıp Hiz. Osman'ın hayatının bütününün ele alındığı görölmektedir.

1.3.1. Ahmed Ağırakça,'nın “Hiz. Osman” İsimli Eseri ¹⁶⁴

Eser; “Hayatı”, “Hiz. Osman'ın Devlet Başkanlığı ve Fetihler”, “Hiz. Osman Devrinde Fitnenin Kopması ve Halife'nin Şehit Edilmesi” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Ağırakça, eserin ilk bölümünde öncelikle Hiz. Osman'ın soyundan başlayarak onun varlıklı bir ailede yetiştiğini, toplum içinde itibar sahibi olduğunu ve geçimini ticaret yaparak sağladığını anlatmış, ardından Hiz. Ebu Bekir vesilesiyle müslüman olan Hiz. Osman'ın İslam'a girmesinin, amcası Hakem b. Ebi'l-As ve üvey babası Ukbe b. Ebi Muayt tarafından tepkiyle karşılandığına değinmiştir. Müslüman olduktan sonra Hiz. Peygamber'in kızı ile evlenen Hiz. Osman'ın Mekke'deki müşriklerin baskıları neticesinde hanımı ile Habeşistan'a hicret eden ilk kişi olduğu, Medine'de katıldığı savaşlardaki rolü ve maddi anlamda Müslümanları desteklemesi üzerinde durulan konular olmuştur. ¹⁶⁵

“Hiz. Peygamber'in Vefatından Sonra Hiz. Osman” başlığıyla Hiz. Peygamber'in vahiy katibi ve sırdaşı olan Hiz. Osman'a verdiği değeri anlatılmış, bu konunun ardından ise “Hiz. Ebu Bekir ve Hiz. Ömer Devrinde Hiz. Osman” başlığıyla onun bu iki halifenin dönemlerindeki rolünden bahsedilmiştir. Bu konunun ardından Hiz. Osman'ın halife seçilmesi hadisesine geçen Ağırakça'nın birinci bölümde ele

¹⁶⁴ Ahmed Ağırakça, **Hiz. Osman**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1984. ; Eserin son baskısı 2018 yılında yapılmıştır. Ahmed Ağırakça, **Hiz. Osman**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2013. Eserde Hiz. Osman'ın yumuşak huyunun fitnelerin yayılmasındaki rolü ve Kıbrıs fethiyle alakalı bilgi ilavesi yapılmıştır. Ağırakça, s. 60; s. 70-73. Bunun dışında herhangi bir değışiklik bulunmamaktadır.

¹⁶⁵ Ağırakça, s. 7-22.

aldığı son konu ise Hz. Osman devrindeki ilk olay olarak, Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah'ın Hürmüzan'ı öldürmesi hadisesidir.¹⁶⁶

“Hz. Osman'ın Devlet Başkanlığı ve Fetihler” başlığını taşıyan ikinci bölümünde, Hz. Osman'ın vali ve komutanlara verdiği talimatlarla, onun yönetim anlayışına değinilmiştir. Ağırakça bu konunun ardından Hz. Osman dönemindeki fetihlerden kısaca bahsetmiştir. “Hz. Osman Devrindeki Sosyal Faaliyetler” başlığıyla ele alınan konular ise; Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılması ve Mescid-i Nebevi'nin genişletilmesidir.¹⁶⁷

Eserin üçüncü bölümü; “Hz. Osman Döneminde Fitnenin Kopması ve Halifenin Şehit Edilmesi” başlığını taşımaktadır. Hz. Osman'ın hilafetinin ilk altı yılında pek fazla problem yaşanmazken ikinci altı yıllık dönemde birtakım fitnelerin zuhur ettiğine değinen Ağırakça, bu bölümde ilk olarak bunların nedenlerine değinmeye çalışmaktadır.¹⁶⁸

Bu konudan sonra Hz. Osman'ın şehit edilmesi olayına geçiş yapılmış, ardından da Hz. Osman'ın ahlâki vasıfları üzerinde durulmuştur.¹⁶⁹

Son olarak Hz. Osman'ın hutbeleri ve sözlerine yer verilerek eser tamamlanmıştır.¹⁷⁰

Hz. Osman'ın hayatının tamamının işlendiği eserde, konular vefatına kadar genel olarak kronolojik bir biçimde ele alınmaya çalışılmıştır.

Eserin birkaç yerinde, başlığın içerikle uyumlu olmadığı görülmektedir. Birinci bölümde “Hz. Peygamber'in Vefatından Sonra Hz. Osman” başlığı açılmış ancak burada Hz. Peygamber'in gözündeki Hz. Osman'ın değeri ve onun ahlâkı anlatılarak vefatından sonra ne yaptığı ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

¹⁶⁶ Ağırakça, s. 22-42.

¹⁶⁷ Ağırakça, s. 45-63.

¹⁶⁸ Ağırakça, s. 67-95.

¹⁶⁹ Ağırakça, s. 95-114.

¹⁷⁰ Ağırakça, s. 115-118.

Hiz. Osman'ın halife seçildikten sonra, Ubeydullah b. Ömer'in Hürmüzan'ı öldürmesi meselesiyle ilgili verdiği karara birinci bölümde değinilmiş, devlet başkanlığı ise ikinci bölümün konusu yapılmıştır. Birinci bölümde işlenen bu meselenin, konu bütünlüğü açısından Hiz. Osman'ın devlet başkanlığındaki işlerin ele alındığı ikinci bölümde anlatılmasının; "Hiz. Osman Devrinde Fitnenin Kopması ve Halifenin Şehit Edilmesi" başlığını taşıyan üçüncü bölümünün sonunda yer alan Hiz. Osman'ın ahlaki özelliklerinin ise ayrı bir bölümde işlenmesinin, başlık içerik uyumu açısından daha uygun olacağı kanaatindeyiz.¹⁷¹

Eser geniş bir hacme sahip olmadığından, konular ayrıntılarına girilmeden ele alınmakta olup, en az yer Hiz. Osman'ın devlet başkanlığı ve fetihler konusuna ayrılırken, önemine binâen en fazla yer Hiz. Osman döneminde çıkan fitnelere ve halifenin şehit edilmesine ayrılmıştır.

Genel olarak bilgi ağırlıklı olan eserde, yazarın kendi yorumlarına pek rastlanmamaktadır.

1.3.2. Adil Akkoyunlu'nun "Hiz. Osman" İsimli Eseri¹⁷²

Eser, beş bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde Hiz. Osman'ın halifeliğine kadarki hayatı; ikinci bölümde halife seçilmesi, bazı faaliyetleri ve yönetim anlayışı; üçüncü bölümde dönemindeki fetihler; dördüncü bölümünde fitnenin ortaya çıkışı ve Hiz. Osman'ın şehit edilmesi, beşinci bölümde ise kişisel özellikleri ve ahlâkı üzerinde durulmuştur. Eserin ilk dört bölümüne herhangi bir isim verilmezken, beşinci bölüme "Çizgilerle Hiz. Osman" ismi verilmiştir.

Eserin ilk bölümünde Akkoyunlu, Hiz. Osman'ın öne çıkan özellikleri ile bir giriş yapmış, ardından müslümanların Hiz. Osman dönemini bilip, olaylardan ders

¹⁷¹ Eserin yeni baskısında bu konu yeni bir bölüm açılarak ele alınmıştır.

¹⁷² Adil Akkoyunlu, **Hiz. Osman**, Mektup Yayınları, İstanbul, 1994.; Eserin ulaşabildiğimiz son baskısı 2016 yılına aittir. Adil Akkoyunlu, **Hiz. Osman**, Çıra Yayınları, İstanbul, 2016. Eserin yeni baskısında bazı cümleler eklenmiş ve çıkarılmış, "Başlarken" başlıklı bir önsöz, " Berberilerle Müslümanlar Arasında Geçen Savaş", "Kenz Konusu", "Ali'nin Olaya Bakışı", "Bir Değerlendirme" başlıklarını taşıyan konular ilave edilmiş ve bazı konulara başlık verilmiştir. Dipnotlar sayfanın altında gösterilirken, yazım hataları da düzeltilmiştir.

çıkarmaları gerektiğinin önemi üzerinde durarak, bu derslerden birincisinin fitnelere karşı uyanık olmak, ikincisinin ise Hz. Osman'ın edep ve cömertliğini örnek almak olduğunu dile getirmiştir. Hz. Osman'ın fiziki özellikleri anlatıldıktan sonra soyundan, eş ve çocuklarından, Hz. Ebu Bekir vesilesiyle İslam'a girdiğinden bahsedilip, müslüman olduktan sonra amcası ve üvey babasının ona tepki göstermesine değinilmiştir.¹⁷³

Hz. Osman'ın Hz. Peygamber dönemindeki faaliyetleri; "Hicret", "Kuyu", "Bedir", "Uhud", "Hudeybiye", "Rıdvan Beyatı" ve "Tebuk" alt başlıkları ile ele alınmıştır. Hz. Osman'ın, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemindeki durumu bu bölümün son konusu olmuştur.¹⁷⁴

Eserin ikinci bölümünde ilk ele alınan konu Hz. Osman'ın halife seçilmesi meselesidir. Hz. Osman'ın halifelik döneminin ilk problemleri olayının, Hz. Ömer'in öldürülmesini azmettirdiği gerekçesiyle, Ubeydullah b. Ömer'in Hürmüzan'ı öldürmesi hadisesiyle ilgili verilecek hüküm olduğu ifade edilmiştir. Bu konunun ardından Hz. Osman'ın halife olduktan sonra okuduğu ilk hutbeye eserinde yer verip, hutbesindeki dünya hayatının faniliği, ahiret hayatının ise asıl yurt olduğuna yönelik ifadelerine değinen Akkoyunlu, konuyu biraz daha açmak istediğini söylemiş ve "İnsanın Serüveni", "Dünya ve Ahiret", "Sonuç" alt başlıklarıyla bu konu üzerinde durmuştur. Arkasından Hz. Osman'ın başka bir hutbesiyle alakalı olarak da dünyaya aldanmama konusunun altı çizilmiştir. Bu bölümde Hz. Osman'ın yönetim anlayışına da değinen Akkoyunlu, Hz. Osman'ın bazı valilerin yerlerini değiştirdiğini ve görev vermede akrabalarını kayırdığını dile getirmiştir.¹⁷⁵

Üçüncü bölümün konusu Hz. Osman döneminde gerçekleşen fetihlerdir. Fethedilen yerler yerine yılları başlık yaparak, bu yıllarda gerçekleşen fetihleri ele alan Akkoyunlu, fetihlerin nasıl gerçekleştiğine dair detaylara girmeyip, nerelerin fethedildiği bilgisine yer vermiş ve bununla birlikte bu yılda gerçekleşen önemli bir

¹⁷³ Akkoyunlu, s. 8-17.

¹⁷⁴ Akkoyunlu, s. 18-43.

¹⁷⁵ Akkoyunlu, s. 44-74.

olay varsa buna da değinmiştir. Olaylar yıllara göre anlatılırken o yılda vefat eden sahabiler varsa bunun bilgisi de verilmiştir.¹⁷⁶

Eserin dördüncü bölümünde Hz. Osman dönemindeki karışıklıklara geçmeden önce genel olarak fitne konusu üzerinde duran Akkoyunlu, Hz. Osman döneminde fitnenin tutuşturulmasında münafık ve Yahudilerin parmağı olduğunu ifade ederek Hz. Osman’a yöneltilen eleştirileri ele almıştır. Arkasından Hz. Osman’ın şehit edilmesi anlatılmıştır.¹⁷⁷

Eserin “Çizgilerle Hz. Osman” ismini taşıyan son bölümünde ise Hz. Osman’ın ahlâkı ve kişisel bazı özellikleri çeşitli örnekler üzerinden anlatılıp, Hz. Osman’ın hutbelerindeki tavsiyeleri ve sözleri paylaşarak eser tamamlanmıştır.¹⁷⁸

Akkoyunlu son söz olarak da dört halifenin öne çıkan özelliklerine birkaç cümleyle değinip, eserini imkanı nispetinde güvenilir kaynaklara dayanarak yazdığını belirtmiş ve bu hayatlardan örnek alınmasının önemine dikkat çekmiştir.¹⁷⁹

Akkoyunlu, eserinde sadece tarihi bilgiler vermemiş olaylarla ilgili çıkarımlar yapmaya çalışarak kendi yorumlarına da yer vermiştir. Eserin kimi yerinde bu yorumların konunun önüne geçtiği kimi yerde de konuyla doğrudan alakalı olmadığı görülmektedir. Örneğin, Hz. Osman’ın halife olarak ilk okuduğu hutbede dünyanın geçici olduğundan bahsetmesinden yola çıkarak on iki sayfa boyunca bu konunun üzerinde durulması, işlenilen asıl konunun dağılmasına sebebiyet vermiştir.¹⁸⁰ Yine Kıbrıs seferi için izin isteyen Muaviye’ye, deniz seferinin tehlikeli olduğunu ve hiçbir müslümanın böyle bir sefere çıkarak zarar görmesini istemediği söylenen Hz. Ömer’in bu sözlerinden hareketle, Hz. Ömer’in kıyamadığı Müslümanların bugün Müslüman topraklarında bile zulüm içerisinde yaşadığı anlatılmaya başlanmıştır.¹⁸¹ Harem-i Şerif’in genişletilmesi için mescidin çevresinde bazı evlerin istimlak edilerek bedellerinin sahiplerine ödendiği bilgisi

¹⁷⁶ Akkoyunlu, s. 75-93.

¹⁷⁷ Akkoyunlu, s. 94- 130.

¹⁷⁸ Akkoyunlu, s. 131-166.

¹⁷⁹ Akkoyunlu, s. 167-170.

¹⁸⁰ Akkoyunlu, s. 54-65.

¹⁸¹ Akkoyunlu, s. 84-86.

verildikten sonra komünizm ve kapitalizmin mülk anlayışı anlatılmış¹⁸², Hz. Osman'ın şehit edilmesi konusundan sonra “Hz. Osman'ın Vasiyeti” başlığı açılmış ve buradan yola çıkılarak iki sayfa boyunca vasiyet konusundan bahsedilip, vasiyetin kelime anlamı ve fıkhi yönüyle ilgili bilgi verildikten sonra, insanların arkalarından evlatlarına miras bırakmak için didinmelerinin anlamsızlığına dikkat çekilmiştir.¹⁸³

Fetihler konusunun anlatıldığı bölümde, farklı mevzulara ve o dönemde vefat eden sahabilere yer verilmesi konu bütünlüğünün bozulmasına sebebiyet vermiştir.

Yazarın amacı, örneklik yönüyle Hz. Osman'ın hayatını anlatmak olduğundan, eserde daha ziyade Hz. Osman'ın ahlâki vasıflarına ve olaylardan ders çıkarmaya vurgu yapıldığı görülmektedir.

1.3.3. Ahmed Lütfi Kazancı'nın “Emevilerin Mahvettiği Şehid Halife Emirü'l Mü'minin Hz. Osman I-II” İsimli Eseri¹⁸⁴

Ahmed Lütfi Kazancı'nın Hz. Osman'ın hayatını ele aldığı eser iki ciltten oluşmaktadır.

Esere, “Hz. Osman'ı Takdim Ederken” başlığıyla giriş yapan Kazancı, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemini yazmanın, bu dönemlerde yaşanan olaylar sebebiyle Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerine göre daha zor olduğunu dile getirmektedir. Kazancı, bu dönemlerde meydana gelen çeşitli hadiselerde, bazı sahabilerin yaptığı hataları tespit etmenin ve ortaya koymanın onlara sövmek anlamına gelmediğinin altını çizerek, sahabeyi hatadan ve günden uzak insanlar olarak görmenin doğru olmadığına maddeler halinde değinmeye çalışmıştır. Menâkıb türünden yazılan bazı eserlerin, sahabenin bazı özelliklerini ifrata varan şekilde anlatarak onların faziletini ortaya koymaya çalışmaları, Hz. Peygamber'le münasebetleri sebebiyle hepsinin

¹⁸² Akkoyunlu, s. 79.

¹⁸³ Akkoyunlu, s. 128-130.

¹⁸⁴ Ahmed Lütfi Kazancı, **Emevilerin Mahvettiği Şehid Halife Emirü'l Mü'minin Hz. Osman I-II**, İpek Yayınları, İstanbul, 1999. ; Eserin ulaşabildiğimiz son baskısı 2005 yılına aittir. Ahmed Lütfi Kazancı, **Emevilerin Mahvettiği Şehid Halife Emirü'l Mü'minin Hz. Osman**, İpek Yayınları, İstanbul, 2005. Yeni basımda eser tek kitapta toplanmıştır. Eserin arkasına ilave edilen içindekiler kısmı ve yazım hatalarının düzeltilmesi dışında değişiklik yapıldığı görülmemektedir.

aynı derecede samimi ve takva sahibi insanlar olarak görülmeleri, bazı güzel özelliklere sahip olan sahabenin sadece bu özelliklerden ibaret olarak algılanmaları ve bir takım olumsuz vasıfların onlara yakıştırılmaması, Hz. Peygamber'in "Benim ashabıma sövmeyiniz." hadisinin onların yaptığı yanlış ve hatayı görmemek anlamına gelmediği ve Hz. Peygamber tarafından sevilen ve Hz. Peygamber'i seven bir insanın da zaman zaman insan olması sebebiyle hata yapabileceği, Kazancı'nın eserinin girişinde değindiği meseleler olmuştur.¹⁸⁵

Takdim bölümünden sonra Kazancı Hz. Osman'ın soyu, gençliği, İslam'a girmesi, Hz. Rukiye ile evliliği, Habeşistan ve Medine'ye hicretini ele almıştır.¹⁸⁶

Medine'deki hayatıyla ilgili olarak, Evs b. Sabit'le kardeşleştirilmesi ve bir Yahudi'den Rume kuyusunun yarısını satın alması anlatıldıktan sonra Hz. Osman'ın savaşlardaki rolüne ardından da Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'in hilafeti dönemindeki durumuna ve halife seçilmesine değinilmiştir.¹⁸⁷

Halifeliği devraldıktan sonra Hz. Osman'ın ilk yaptığı iş, Ubeydullah b. Ömer'in babasının cinayetini beraber tertip ettiklerini düşündüğü gerekçesiyle Hürmüzan'ı, Cüfeyne'yi ve bir de Ebu Lü'lü'nün kızını öldürmesiyle ilgili vereceği karardır. Kazancı, kısas yerine diyetle olayı kapatan Hz. Osman'ın bu hususta neden isabetli bir karar vermediğine geniş yer ayırarak, maddeler halinde meseleyi ele almaya çalışmıştır.¹⁸⁸

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in devlet kademelerinde kendi akrabalarına hatta oğullarına bile ayrımcılık yapmadığına değinen Kazancı, Hz. Osman'ın hilafet makamına oturmasıyla birlikte işlerin tersine dönüp Emevilerin ehil olmasalar ve halk tarafından hoş karşılanmasalar bile birçok göreve getirildiğini ve onlara çeşitli imtiyazlar tanındığını vurgulayarak, konuyla ilgili örneklerle yer vermiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Kazancı, C. 1, s. 7-21.

¹⁸⁶ Kazancı, C. 1, s. 22- 40.

¹⁸⁷ Kazancı, C. 1, s. 40-89.

¹⁸⁸ Kazancı, C. 1, s. 89-94.

¹⁸⁹ Kazancı, C. 1, s. 95-133.

Bu konuların ardından detaylarına girilmeden Azerbaycan ve Kuzey Afrika'ya düzenlenen seferlerden bahsedilmiştir. Fetihler üzerinde çok durmayan Kazancı'nın bahsettiği bir konu da Kıbrıs'ın Muaviye tarafından fethedilmesi olmuştur.¹⁹⁰

Eserde geniş yer verilen konulardan biri de Hz. Osman'ın Zeyd b. Sabit başkanlığında Kur'an'ı tek nüsha haline getirtip çoğaltması meselesidir.¹⁹¹

Birinci kitabın son konusu ise “Burun Kanama Yılı” başlığıyla ele alınan, Hz. Osman zamanında pek çok insanı hatta Hz. Osman'ı da etkileyen burun kanaması hastalığı olmuştur.¹⁹²

İkinci cilt, Hz. Osman'ın mühür olarak kullandığı yüzüğü Eris Kuyusu'na düşürmesi hadisesiyle başlamaktadır. Arkasından ele alınan konu ise Basra, Mısır ve Kufe'de ortaya çıkan problemlerdir. İkinci ciltte geniş bir şekilde yer ayrılan bir diğer konu da Ebu Zer el-Gıfari'nin Rebeze'ye gönderilmesidir.¹⁹³

Abdullah b. Sebe eserde bahsi geçen diğer bir konudur. Birtakım uygunsuz hareketleri nedeniyle Basra, Kufe ve Şam'da tutunamayan ancak gittiği yerlerde de fitne çıkaracak hareketlerde bulunan İbn Sebe'nin Mısır'a gitmesi ve orada da propagandalarına devam etmesi anlatılmıştır.¹⁹⁴

Eserde Hz. Osman'ın şehirlerde çıkan fitne hareketleri ve ayaklanmalarla ilgili konuşmak üzere valilerle bir araya gelmesi konusu anlatıldıktan sonra Hz. Osman döneminde vefat eden Mikdad b. Amr, Ebu Zer el-Gıfari, Abdullah b. Mesud, Abdurrahman b. Avf ve Hz. Abbas'ın hayatları, Hz. Osman dönemi faaliyetlerine de değinilerek vefatlarına kadar genel hatlarıyla ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.¹⁹⁵

Hz. Osman'la ilgili çeşitli hatıralara değinen Kazancı, “Kıpırdanmalar” başlığıyla Hz. Osman'ın valileri toplaması konusuna tekrar dönüş yapmış ve buradan

¹⁹⁰ Kazancı, C. 1, s. 151-190.

¹⁹¹ Kazancı, C. 1, s. 229-249.

¹⁹² Kazancı, C. 1, s. 252-258.

¹⁹³ Kazancı, C. 2, s. 7-91.

¹⁹⁴ Kazancı, C. 2, s. 91-94.

¹⁹⁵ Kazancı, C. 2, s. 102-156.

eserin sonuna kadar Hz. Osman döneminin sonlarında ortaya çıkıp, onun şehit edilmesine kadar süren bir dizi fitne hareketini ve ayaklanmayı konu edindikten sonra Hz. Osman'ın şehit edilmesini anlatmıştır.¹⁹⁶

Son olarak “Kitabı Bitirirken” başlığıyla Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle sonuçlanan fitne hareketlerinin nedenleri özetlenmeye çalışılmıştır.¹⁹⁷

Hz. Osman'ın hayatının tamamını ele alan eserin, 258 sayfadan oluşan birinci cildinin ilk 88 sayfasına kadar Hz. Osman'ın hilafetten önceki hayatı anlatılmış, ardından ikinci cildin sonuna kadar Hz. Osman'ın hilafet dönemi ve özellikle bu dönemdeki fitne hareketleri detaylarıyla işlenmiştir.

Eserine “Emevilerin Mahvettiği Şehid Halife Emirü'l Mü'minin Hz. Osman” ismini veren Kazancı, isme sadık kalarak, Emevi ailesine mensup kişilerin, Hz. Osman döneminde problemlerin meydana gelmesindeki rollerini birçok olay üzerinden vurgulamıştır.

Eserde konular ana bölümlere ayrılarak incelenmemiş, birbirinden bağımsız başlıklar halinde ele almıştır. Yazarın bu tutumunun, bir meseleden bahsedilirken onunla alakası olmayan başka bir meseleye geçilmesiyle veya bir mevzu anlatılırken başa bir mevzunun araya girip sonra tekrar kaldığı yerden devam edilmesiyle konu bütünlüğün bozulmasına sebebiyet verdiği görülmektedir.

Eserde şahıs merkezli bir anlatım öne çıkmış olup, Hakem b. Ebi'l As¹⁹⁸, Ebu Süfyan¹⁹⁹, Ebu Talha²⁰⁰, Hz. Osman'ın hanımı Naile²⁰¹, Ebu Zer el-Gıfari²⁰², Mikdad b. Amr²⁰³, Abdullah b. Mesud²⁰⁴, Abdurahman b. Avf²⁰⁵ ve Hz. Abbas'ın²⁰⁶ hayatları eserde özel başlık açılarak anlatılmıştır. Bu isimlerin hayatları, sadece Hz.

¹⁹⁶ Kazancı, C. 2, s. 164-301.

¹⁹⁷ Kazancı, C. 2, s. 302-315.

¹⁹⁸ Kazancı, C. 1, s. 105.

¹⁹⁹ Kazancı, C. 2, s. 34.

²⁰⁰ Kazancı, C. 2, s. 47.

²⁰¹ Kazancı, C. 2, s. 62.

²⁰² Kazancı, C. 2, s. 71.

²⁰³ Kazancı, C. 2, s. 102.

²⁰⁴ Kazancı, C. 2, s. 122.

²⁰⁵ Kazancı, C. 2, s. 130.

²⁰⁶ Kazancı, C. 2, s. 142.

Osman dönemindeki durumlarıyla ele alınmayıp geniş bir şekilde anlatıldığından, bu durum zaman zaman esas konudan çıkılmasına sebebiyet vermiştir.

Kazancı eserinde sadece tarihi bilgileri aktarmamış, olaylarla ilgili yorumlarına da yer vermiştir.

Eserde, bazı olaylarla ilgili farklı rivayetlerin bulunduğu bilgisi verilmiş²⁰⁷, doğru bulmayan rivayetlere de işaret edilmiştir.²⁰⁸

Kazancı eserinin başında vurguladığı gibi, sahabenin yaptığı hatalardan bahsetmenin onlara sövmek anlamına gelmediğini düşündüğünden, yeri geldiğinde eleştirilerini ifade etmekten geri durmamıştır.

1.4. HZ. ALİ HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLER

Hiz. Ali İle ilgili yazılmış eserler, Hiz. Ali'nin hayatının tamamını işleyen ve Hiz. Ali dönemindeki herhangi bir konuyu ele alan eserler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yağmurlu, Akkoyunlu, Fığlalı ve Kaplan'ın eserleri Hiz. Ali'nin hayatının bütününe ele alırken; Demircan Hiz. Ali'nin hilafet meselesi ile ilgili tartışmalarda konu olan Gadir-i Hum olayını, Günel ise Hiz. Ali'nin hilafeti dönemindeki iç karışıkları işlemiştir. Günel eserinin giriş bölümünde Hiz. Ali'nin hayatını özet bir şekilde anlatmış, Demircan ise Hiz. Ali'nin hayatına ver vermeyip doğrudan kendi konusunu ele almıştır. Günel'in çalışması yüksek lisans tezinden kitaplaştırılmıştır.²⁰⁹

²⁰⁷ Kazancı, C. 1, s. 79,96; C. 2, s. 2, 214, 284

²⁰⁸ Kazancı, C. 1, s. 273.

²⁰⁹ Mustafa Günel, "Hiz. Ali Döneminde İç Karışıklıklar", (**Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE) 1997.

1.4.1. Mustafa Yağmurlu'nun “ Hz. Ali ” İsimli Eseri ²¹⁰

Eser, giriş dışında yirmi yedi başlıktan oluşmaktadır. Mustafa Yağmurlu, giriş kısmında Hz. Ali'nin güçlü karakterine ve hilafeti boyunca gösterdiği mücadeleye değinerek, onun hayatını ve kişiliğini elinden geldiği kadar anlatmaya çalışacağını ifade etmiştir.²¹¹

“Hayat Hikayesi” ismini taşıyan ilk başlık altında Hz. Ali'nin soyundan bahsedilmiş, ismini Hz. Peygamber'in koyduğu söylenirken, künyesinin Ebu'l-Hasan olup en çok sevdiği ve kullandığı künyesinin ise Ebu Turab olduğuna değinilerek bu künyeyi almasına sebep olan olay anlatılmıştır. Hz. Ali'nin fiziki özelliklerinden bahsedildikten sonra çocukluğunun büyük bölümünün Hz. Peygamber'in yanında geçtiğine ve Hz. Ali'nin ona çok bağlı olduğuna değinilmiştir.²¹²

Eserin “İslam'ın Mekke döneminde Hz. Ali” başlığını taşıyan bölümünde, Hz. Ali'nin İslam'a girmesi, müslüman olduktan sonra da Hz. Peygamber'in yanından ayrılmaması ve onun destekçisi olması anlatılmıştır. Burada değinilen bir diğer konu da Hz. Ali ile Ebu Zer'in karşılaşmasıdır.²¹³

“Hicret” başlığı altında üzerinde durulan konu Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in hicretindeki rolüdür.²¹⁴

Eserin bir sonraki başlığı “İslam'ın Medine Döneminde Hz. Ali”dir. Bu bölümde Mescid-i Nebevi'nin inşası ve Hz. Ali'nin Hz. Fatıma ile evliliği işlenmiştir. Ardından Hz. Ali'nin Bedir, Uhud, Nadiroğulları seferi, Hendek Savaşı,

²¹⁰ Mustafa Yağmurlu, **Hz. Ali**, Beyan, İstanbul, 1984. ; Eserin son baskısı 2018 yılına aittir. Mustafa Yağmurlu, **Hz. Ali**, Beyan Yayınları, 2018. İncelediğimiz kadarıyla eserde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

²¹¹ Yağmurlu, s. 7-11.

²¹² Yağmurlu, s. 13-19.

²¹³ Yağmurlu, s. 21-28.

²¹⁴ Yağmurlu, s. 29-32.

Kureyzaoğullarına karşı düzenlenen sefer, Hudeybiye Antlaşması, Hayber fethi, Mekke'nin fethi ve Huneyn Savaşı'daki rolünden bahsedilmiştir.²¹⁵

“Cezime Oğulları Olayı” başlığı altında, Mekke fethinden sonra Halid b. Velid'in, İslam'a davet için gönderildiği Cezimeoğulları'nın yaşadığı bölgede haksız yere bazı kimseleri öldürdüğüne ve durumu öğrenen Hz. Peygamber'in çok üzülüp bu insanların diyetlerini ödemek üzere Hz. Ali'yi göndermesine değinildikten sonra Tebuk Seferi'nde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in vekili olarak Medine'de kalmasından, Hz. Ebu Bekir emirliğindeki hac kafilesi yola çıktıktan sonra Berae suresi nazil olunca, Hz. Ali'ye bu suredeki hükümleri tebliğ etmek üzere Hz. Ebu Bekir'in yanına gitmesinin emredilmesi anlatılmıştır. Yazarın üzerinde durduğu diğer konular ise Mübahele olayı, Hz. Ali'nin Yemen'e gönderilişi, Veda hacı ve Gadir-i Hum olayı olmuştur.²¹⁶

“Hz. Rasul-i Ekrem'in Vefatı” başlığı altında, Hz. Peygamber'in vefat süreci anlatılmış, Hz. Ali ile ilgili olarak da Hz. Peygamber'in defin işleminde orada bulunanlardan biri olduğu ifade edilmiştir. “Hz. Ali ve İlk Üç Raşit Halife Dönemi” başlığını taşıyan bölümde de Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e geç biat etmesi ve kendinden önceki halifeler dönemindeki durumuna değinilmiştir. Burada üzerinde durulan konulardan biri de Hz. Ömer'in vefatından sonra yerine geçen Hz. Osman'ın nasıl halife seçildiği olmuştur.²¹⁷

Bir sonraki konu “Hz. Ali'nin Hilafeti” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Hz. Ali'nin halife olduğunda okuduğu hutbeye yer verilmiş, onun halife olur olmaz Hz. Osman tarafından görevlendirilen valileri değiştirme yoluna gittiği dile getirilmiştir.²¹⁸

²¹⁵ Yağmurlu, s. 33-66.

²¹⁶ Yağmurlu, s. 67-79.

²¹⁷ Yağmurlu, s. 81-92.

²¹⁸ Yağmurlu, s. 93-98.

Hiz. Ali'nin hilafet d6neminde gerekleŖen 6nemli olaylardan Cemel ve Sıffın SavaŖları'nın anlatılmasından sonra Hiz. Ali'nin İbn M6lcem tarafından Ŗehit edilmesine deėinilmiŖtir.²¹⁹

Hiz. Ali'nin devlet y6netiminin anlatılmasının ardından “Kur'an'ın ve Hadislerin Tanıklık Ettiği KiŖiliėi” baŖlıėıyla Hiz.Ali'nin kiŖiliėi ve ahlaki 6zellikleri 6zerinde durulmuŖtur. Konunun baŖında, Nehc6'l Bel6ėa eserini Ŗerh eden İbn Ebi'l-Hadid'in Hiz. Ali'nin kiŖiliėi hakkındaki s6zlerine yer verilmiŖ, arkasından sahabenin Hiz. Ali hakkındaki s6zlerine değinilerek, onun ne kadar takva sahibi bir kiŖi olduğu ifade edilmiŖtir. M6fessirlerin Hiz. Ali hakkında nazil olduğunu s6yledikleri ayetlerden bahseden Yağmurlu, Hiz. Ali ve ehl-i beytle ilgili bazı hadislere de yer vermiŖ ve İslam tarihinde mezhep atıŖmaları sebebiyle hem onu sevenler hem de sevmeyenler tarafından hakkında en çok s6z uydurulan kimsenin Hiz. Ali olduğunu da s6zlerine eklemiŖtir.²²⁰

Eserin son iki b6l6m6nde “Eseri ve Nehc6'l Belağa” ve “Nehc6'l Bel6ėa'dan” baŖlıklarıyla adı geçmekte olmakta eserden bahsedilmiŖtir. Hiz. Ali'ye ait hutbe, mektup ve s6zlerden oluŖan eserin Abbasiler d6neminde İslam d6nyasına kazandırıldığına değinen Yağmurlu, buradaki s6zlerin hepsinin Hiz. Ali'ye ait olmadığını d6Ŗ6nenlere karŖı, eserin Hiz. Ali'ye ait olduğunu kabul edenlerin delillerine geniŖ bir Ŗekilde yer vermiŖ ve eŖine az rastlanır derecede değerli olan bu eserin tarihin tozlu raflarında bırakılmaması gerektiğini vurgulamıŖtır. Son b6l6mde ise Nehc6'l Bel6ėa'dan eŖitli konularla ilgili b6l6mler paylaŖılmıŖtır.²²¹

Eserde, konuların detaya girilmeden 6zet bir Ŗekilde iŖlenmiŖ olduğu g6r6lmektedir. Kitabın ana b6l6mlere ayrılmaması, konuların birçok baŖlık altında ele alınmasına sebebiyet vermiŖtir.

Mustafa Yağmurlu eserinde daha çok tarihi bilgileri paylaŖmıŖ, kendi yorumuna pek fazla yer vermemiŖtir.

²¹⁹ Yağmurlu, s. 99-108.

²²⁰ Yağmurlu, s. 109-137.

²²¹ Yağmurlu, s. 138-160.

1.4.2. Adil Akkoyunlu'nun “ Hz. Ali ” İsimli Eseri ²²²

Eser; altı bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Eserin sadece dördüncü bölümüne “Çizgilerle Hz. Ali” ismi verilmiş, diğer bölümlere özel bir isim verilmeyip, her bölümdeki konular alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

Birinci bölümünün başında konuları tarafsız, gerçekçi ve hurafelerden uzak bir biçimde ele alacağını söyleyen Adil Akkoyunlu, amacının Hz. Ali gibi büyük bir şahsiyetin hayatını, günümüzde örnek alınabilecek bir şekilde aktarmak olduğunu dile getirmektedir. ²²³

Eserin birinci bölümünde Hz. Ali'nin soyu, künyeleri, lakabı, Hz. Fatıma ile evliliği, müslüman oluşu, Hz. Peygamber'in himayesinde yetişmesi, Mekke döneminde Hz. Peygamber'in yardımcısı olması ve hicreti konularına değinilmiştir. Hz. Peygamber'in hicret için yola çıkmasından sonra ona teslim edilen emanetleri sahiplerine dağıtması konusunu ayrı bir başlık altında işleyen Akkoyunlu, müslümanın en önemli özelliğinin güvenilirlik olduğunun altını çizmektedir. Arkasından Hz. Ali'nin hicretten sonra Hz. Peygamber ile kardeş olması konusundan bahsedilmiştir. ²²⁴

İkinci bölümde; Hz. Ali'nin Medine'de katıldığı savaşlar, Gadir-i Hum olayı, Hz. Peygamber'in vefatı ve kendisinden önceki halifeler dönemindeki durumu ele alınmıştır. ²²⁵

Eserin üçüncü bölümünde, Hz. Ali'nin hilafete geçişi, bu dönemde ortaya çıkan fitne hareketleri, Hz. Ali'nin yönetim anlayışı, Cemel ve Sıffin Savaşları ve

²²² Adil Akkoyunlu, **H.z. Ali**, Mektup Yayınları, İstanbul, 1994.; Eserin ulaşabildiğimiz son baskısı 2016 yılına aittir. Adil Akkoyunlu, **H.z. Ali**, Çıra Yayınları, İstanbul, 2016. Yeni baskıda esere “Başlarken” başlığıyla önsöz ilave edilmiş ve bazı konular başlıklara ayrılmıştır. Arkada yer alan dipnotlar sayfa altına eklenmiş, yazım hataları düzeltilmiş, bazı ifadelerde değişiklik yapılmıştır. Bunun dışında Akkoyunlu bir yorumuyla ilgili eserin yeni baskısında güncel bir ifadeye yer vermiştir. “ Müslüman! Çalışma yaptığın kapının tabelası, Müslümanlarla olan kardeşliğine gölge düşürüyorsa terk et o kapıyı.” (s. 32), yeni basımda “ Müslüman! Çalışma yaptığın STK'nın ismi ve tabelası...” şeklinde değiştirilmiştir. (s.35)

²²³ Akkoyunlu, s. 5.

²²⁴ Akkoyunlu, s. 9-32.

²²⁵ Akkoyunlu, s. 33-73.

Hız. Ali'nin şehit edilmesi anlatılmış, son olarak onun vasiyetine yer verilerek dördüncü bölüme geçilmiştir.²²⁶

Dördüncü bölümde “Çizgilerle Hız. Ali” başlığıyla Hız. Ali'nin ilmi, ahlâki ve kişisel özellikleri anlatılırken ²²⁷, beşinci bölümde de onun sözleri ve konuşmalarından bazı bölümler paylaşılmıştır.²²⁸

Akkoyunlu, eserinin son bölümünde Hız. Ali'nin vefatından sonra, Harre vakasına kadar olan olayları konu edinmiştir.²²⁹

Sonuç bölümünde Hız. Peygamber'in yaşadığı İslam'ı anlamak için sahabenin çok iyi tanınması ve onların hayatlarıyla köprü kurulması gerektiğine vurgu yapan Akkoyunlu, çalışmasında elinden geldiği kadarıyla bunu yapma gayretinde olduğu söyleyerek eserini sonlandırmıştır.²³⁰

Doğumundan vefatına kadar Hız. Ali'nin hayatını ele almaya çalışan Akkoyunlu, bu konulardan sonra eserin son bölümünde kısaca Hız. Hasan'a biat edilmesi, Muaviye'in halifeliği, Muaviye'nin yerine oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesi, Hız. Hüseyin'in şehit edilmesiyle sonuçlanan Kerbela ve arkasından Harre olayını konu edinmiştir. Eserin konusuyla doğrudan alakalı olmayan son bölüme diğer bölümlerden daha çok yer ayrıldığı görülmektedir.²³¹

Akkoyunlu eserinde sadece tarihi bilgilere yer vermemiş, sahabenin hayatıyla günümüz insanının hayatı arasında köprü kurmayı amaçladığından çeşitli olaylarla günümüz arasında bağlantı kurmaya çalışarak yorumlarda bulunmuştur. Yazarın yaptığı yorumların bazıları konuların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olurken, mesaj verme kaygısıyla yapılan bazı yorumların da konunun dağılmasına sebebiyet verdiği görülmektedir. Hız. Peygamber'in kendisine ilk gelen vahiyle ilgili Hız. Hatice ile konuşmasından yola çıkan Akkoyunlu'nun hayat arkadaşının

²²⁶ Akkoyunlu, s. 74-119.

²²⁷ Akkoyunlu, s. 120-148.

²²⁸ Akkoyunlu, s. 149-161.

²²⁹ Akkoyunlu, s. 162-221.

²³⁰ Akkoyunlu, s. 222-224.

²³¹ Eserin yeni baskısında bu bölüm oldukça azaltılarak, “Ve Sonrası” ve “Hilafetten Saltanata” başlıklarıyla çok kısa bir şekilde ele alınmıştır. , Akkoyunlu; s. 127; s. 132.

öneminden, eşlerin birbirlerine olan yakınlığından bahsetmesi²³², Nadiroğulları üzerine sefere çıkılmasına değindiği yerde, 1982’de Lübnan’a saldırılan Yahudilerin yetmiş bin Filistinli’yi yaralayıp öldürmesi konusuna geçmesi²³³, Hz. Osman’ın evinin muhasara edilip onun şehit edilmesi konusundan sonra günümüz müslümanlarının lidersiz olduğu ve bu durumu önemsemedikleri üzerinde durması²³⁴ buna örnektir.

Akkoyunlu ayrıca, bazı olayları anlatırken önem verdiği hususları ayrı başlık altında daha geniş bir şekilde ele almıştır. Hz. Ali’nin, Hz. Peygamber’in hicreti sonrası kendisine bıraktığı emanetleri sahiplerine ulaştırması konusundan sonra “Emanet”²³⁵, Hz. Ali’nin Medine’de Hz. Peygamber’le kardeş olmasından yola çıkarak “Kardeşlik”²³⁶, Hz. Ali dönemini anlattığı yerde “Fitne”²³⁷, Kerbela konusunu anlattıktan sonra ise “Ahdi Bozmak”²³⁸ başlığıyla özel olarak bu konuların üzerinde durmuştur.

1.4.3. Adnan Demircan’ın “Hz. Ali’nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum Olayı ” İsimli Eseri ²³⁹

Eser; önsöz, giriş, yedi bölüm, değerlendirme ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Eserin önsözünde Şia’nın önemli delillerinden olan Gadir-i Hum olayını tarih ve hadis kitaplarına dayanarak değerlendirmeyi amaçladığını dile

²³² Akkoyunlu, s. 18.

²³³ Akkoyunlu, s. 46.

²³⁴ Akkoyunlu, s. 76.

²³⁵ Akkoyunlu, s. 28.

²³⁶ Akkoyunlu, s. 31.

²³⁷ Akkoyunlu, s. 86.

²³⁸ Akkoyunlu, s. 195.

²³⁹ Adnan Demircan, **H. Ali’nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum Olayı**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996. ; Eserin en son baskısı 2016 yılında yapılmıştır. Adnan Demircan, **H. Ali’nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum Olayı**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016. Eserin yeni baskısında, sonraki sayfalardaki “Mevlâ Kelimesinin Anlamı” başlığı taşıyan konuya, girişten hemen sonra yer verilmiştir. İncelediğimiz kadarıyla başlıklarda küçük değişiklikler, ilave edilen bazı kelime ve cümleler dışında genel anlamda bir değişikliğe rastlanmamaktadır. Eserin sonuna dizin eklenmiştir.

getiren Demircan, bu çalışmayla hilafet meselesinin akademik çevrelerde tartışılmasına katkıda bulunmayı hedeflediğini de sözlerine eklemiştir.²⁴⁰

Demircan, giriş bölümünde hilafet hakkı meselesinin ilk asırdan itibaren mezhepler arasında tartışmaya sebebiyet verdiğini belirterek, mezheplerin hilafet hakkı konusundaki görüşlerini özetlemeye çalışmıştır.

Şiilerin, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin hilafetine işaret ettiğine dair en önemli delillerden gördükleri Gadir-i Hum'da yapılan konuşmayla ilgili Şii ve Sünni kaynaklarda farklılıkların olduğu ifade edilirken, Sünniler tarafından kabul gören birçok kaynakta bu olaya yer verilmediği de dile getirilmiştir. Müelliflerin konuyu eserlerine almamasının çeşitli nedenleri olabileceğine değinen Demircan, rivayetleri kabul kriterlerine uymaması sebebiyle hadisçilerin bu olayla ilgili rivayete yer vermemiş olabileceklerini söylerken, böyle bir olayın gerçekleşmediğinin düşünülmesi, olayın zikre değer bir tarihi değerinin olmadığı görüşü ve konunun Şiiler tarafından kendi fikirlerini temellendirmek için istismar edilebileceği gibi sebeplerin de bunda etkili olabileceği kanaatinde olduğunu belirtmiştir.²⁴¹

Eserin birinci bölümünde “ Olayın Vuku’ Tarihi ve Yeri” başlığıyla, Gadir-i Hum olayının gerçekleştiği tarihle ve yer ile ilgili farklı rivayetlere yer verilerek çoğunluğa göre olayın veda haccından sonra Medine’ye dönüş yolunda gerçekleştiği belirtilmiştir. Burada değinilen bir başka konu da Gadir-i Hum denilen yerin özelliği ile ilgilidir. Şiilerin buranın konaklamaya uygun olmadığını söylemelerine karşın Demircan, bu bölgede bataklığın bulunması ve aşırı sıcaklık sebebiyle bulaşıcı hastalıkların yayılması için müsait bir ortam olduğundan, iddia edildiği gibi konaklamaya değil uzun müddet ikamet etmeğe uygun olmadığını ifade edip, o mevkide bir mescidin bulunmasının da oradan geçenlerin uğrak yeri olduğunu ispat ettiğini sözlerine eklemiştir.²⁴²

²⁴⁰ Demircan, s. 7.

²⁴¹ Demircan, s. 9-17.

²⁴² Demircan, s. 19-21

İkinci bölüm “Şiilere Göre Gadir-i Hum” başlığını taşımaktadır. Demircan bu bölümde konuyu; Şii kaynaklarda Gadir-i Hum Olayı, Şia’ya göre hadisin değeri, Şiilerin Gadir bayramı ve bu günde yaptıkları ibadetler olmak üzere üç alt başlık halinde ele almıştır. İlk olarak, Gadir-i Hum olayı ile ilgili Şii kaynaklardaki rivayetlerden örnekler verilerek, rivayet farklılıklarına işaret edildikten sonra olayla ilgili Şiilerin öne sürmüş oldukları iddialar maddeler halinde sıralanmıştır. Hz. Ali’nin velayete Allah’ın emriyle tayin edilip, Hz. Peygamber’in bunu insanlara açıklamasıyla Müslümanlar tarafından Hz. Ali’nin velayetinin kabul görmesi, Hz. Peygamber’in açıklamasından sonra Mâide suresinin üçüncü ayetinin nazil olmasıyla da dinin artık kemale erdiğinin belirtilmesi, bu iddiaların genel anlamda özetidir. Gadir-i Hum olayının anlatıldığı hadis meselesine gelince, Demircan imametin Şia’ya göre usûlî’-d-dinden sayıldığı için bu konudaki hadisin Şiiler tarafından mütevatir kabul edildiğini dile getirmektedir. Öneme binaen Gadir-i Hum gününü bayram olarak kutlayan Şiilerin bu günün sabahında iki rekat namaz kıldıkları, köle azat ettikleri, kurban kesip, akraba ziyareti yaptıkları ve oruç tuttuklarıyla ilgili rivayetlerin bulunduğu da verilen bilgilerdendir.²⁴³

Şii kaynaklarda Gadir-i Hum olayına değindikten sonra eserin üçüncü bölümünde “Sünni Kaynaklarda Gadir-i Humm” başlığıyla Gadir-i Hum hadisiyle alakalı Sünni kaynaklarda yer alan birçok rivayetin farklı varyantları üzerinde duran Demircan, bazı çağdaş araştırmacıların bu hadisile ilgili değerlendirmelerine de yer vermiştir.²⁴⁴

Eserin dördüncü bölümü “Mevlâ Kelimesinin Anlamı” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Gadir-i Hum hadisinde geçen ve Şiilerle Sünniler arasında ihtilafa sebep olan “mevlâ” kelimesi üzerinde durulmuştur. Bu kelimenin önemli olmasının nedeni, ona verilen anlamın hadisten çıkarılacak neticeyi etkilemesiyle alakalıdır. Kelimenin yirmiden fazla anlamı olduğuna değinilerek, bazı Şii ve Sünni alimlerin kelimeye yükledikleri anlam incelenmiştir. Şiiler mevlâ kelimesine doğrudan imamet anlamı verirken, Sünnilerin kelimeye, Kur’an’daki kullanımından

²⁴³ Demircan, s. 22-42.

²⁴⁴ Demircan, s. 43-61.

da yola çıkarak yardımcı, destekleyici, dost gibi anlamlar yükledikleri görülmektedir.²⁴⁵

Eserin beşinci bölümünün başlığı “Olayın Vuku Sebebi” dir. Demircan, Gadir-i Hum olayının sebebiyle alakalı üç farklı görüşü eserinde zikretmiştir. Bu görüşlerden ilki olayın Yemen Seferiyle bağlantılı olduğuna ilişkindir.²⁴⁶

Gadir-i Hum hadisesinin sebebiyle ilgili ikinci rivayet, ifk hadisesinde Hz. Ali’nin sözlerinin Hz. Aişe’yi üzmesi ve bu durumu fırsat bilen münafıkların Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye dargın olduğunu yaymaları; başka bir rivayet ise Usume’nin Hz. Ali’ye “Sen benim mevlâm değilsin, benim mevlâm Rasulullah’tır.” sözlerini söylemesidir. Demircan, Yemen seferinde Hz. Ali ve askerler arasında çıkan anlaşmazlıkların Gadir-i Hum’un sebebi olarak en çok üzerinde durulan olay olduğunu dile getirmektedir.²⁴⁷

“Olayın Vukûunu Reddedenler” başlığı altında, söz konusu olayı kabul etmeyenler olduğunu ve olayla ilgili bir çok hadisin Sünni alimler tarafından mevzu kabul edildiğini dile getiren Demircan, bu bölümde daha çok İbn Teymiye’nin konu ile ilgili görüşü üzerinde durmaktadır. Gadir-i Hum hadisinin birinci bölümü olan “Ben kimin mevlâsıysam, Ali de onun mevlâsıdır.” bölümünü zayıf, “Allah’ım ona dost olana dost düşman olana düşman ol” bölümünün ise mevzu olduğu görüşünde olan İbn Teymiye’nin, Hz. Peygamber’in bunu söylemiş olsa bile, bu sözde hilafet anlamına gelecek açık bir delil olmadığının, böyle büyük ve önemli işlerin açık bir şekilde beyan edilmesi gerektiğinin altını çizdiği belirtilmiştir.²⁴⁸

Eserin son bölümü “Şiilerin Bazı İddiaları” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Sekaleyn hadisi, menzile hadisi, Hz. Ömer’in Hz. Ali’yi kutlaması, Mâide Suresinin 3. ve 67. ayetlerinin nüzul sebepleri, Haris olayı ve Meâric suresinin ilk²⁴⁹ ayetleri, Şiilerin Gadir-i Hum olayı ile ilişkili olduğunu iddia ettikleri bazı

²⁴⁵ Demircan, s. 62-66.

²⁴⁶ Demircan, s. 67-71.

²⁴⁷ Demircan, s. 71-72.

²⁴⁸ Demircan, s. 73-77.

²⁴⁹ Demircan, s. 78-96.

rivayetler olmaları sebebiyle ele alınmıştır. Demircan, bu rivayetlerle alakalı sadece Şii alimlerin değil Sünni alimlerin görüşlerini de ele alıp incelemeye çalışmıştır.

Eserinin sonunda yaptığı değerlendirmede, Gadir-i Hum olayı ile ilgili Şii ve Sünnilerin inanç ve görüşlerinin birbirinden çok farklı olduğuna değinen Demircan, Şii kaynaklardaki rivayetlerin mübalağalı olduğuna dikkat çekip, bu kaynaklardaki rivayetlerin metinleri arasında da çeşitli farklar bulunduğunu belirtmektedir.

Sonuç olarak Demircan, Hz. Peygamber'in Gadir-i Hum'da sahabeyle konuşmadığını gösterecek bir delil olmadığını dile getirerek, bu konuşmanın Yemen'de Hz. Ali ve askerler arasında geçen birtakım anlaşmazlıkların Medine'de tekrar gündeme gelmesi sebebiyle, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin haklılığını belirtmek ve ehl-i beytini Müslümanlara emanet ettiğini hatırlatmak amacıyla gerçekleştiği görüşünde olduğunu ifade etmiştir. Bu sözlerin Hz. Ali'nin hilafetine delil teşkil etmeyip, onu şikayet edenlerin olumsuz düşüncelerini terketmesi sebebiyle söylendiğini dile getiren Demircan, bu kadar açık bir şekilde Hz. Ali'nin halifeliği beyan edilseydi, ondan başkasının bu göreve getirilmesi için bir neden olmadığı da sözlerine eklemiştir.²⁵⁰

Gadir-i Hum olayını hem Sünni hem de Şii kaynaklarda geçen rivayetlerle ve çağdaş araştırmacıların görüşlerine de yer vererek, etraflıca incelemeye çalışan Demircan, eserinde sadece rivayetleri aktarmakla kalmayıp kendi yorum, eleştiri ve değerlendirmelerini de okuyucuyla paylaşmaktadır.

1.4.4. Ethem Ruhi Fırlalı'nın “ İmam Ali ” İsimli Eseri ²⁵¹

Eser; önsöz, altı bölüm ve bibliyografyadan oluşmaktadır.

Eserinin önsözünde, Hz. Ali'yi sahih bilgiler ışığında ele almaya çalıştığını söyleyip, tarihi gerçeklerle, Hz. Ali hakkındaki menkıbevi anlatımın farkı

²⁵⁰ Demircan, s. 97-103.

²⁵¹ Ethem Ruhi Fırlalı, **İmam Ali**, TDV, Ankara, 1998. ; Eserin ulaşabildiğimiz son baskısı 2016 yılına aittir. Ethem Ruhi Fırlalı, **İmam Ali**, TDV, Ankara, 2016. Eserde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

görülebilsin diye eserinin son bölümünü Hz. Ali hakkındaki efsanevi hikayelere ayırdığını belirten Fığlalı, geniş bir hacme sahip olmayan eserini yazarken ilmi tartışmalardan mümkün olduğunca uzak kalmaya çalıştığını da sözlerine eklemiştir.

“Hazırlık” başlığını taşıyan birinci bölümde Hz. Ali’nin, doğumundan hicrete kadarki hayatı ele alınmaktadır. Hz. Ali’nin doğumu, Hz. Peygamber’in teklifi ile Ali isminin verilmesi, künyesi ve lakapları ilk olarak bahsedilen konulardır.²⁵²

Eserin ikinci bölümü “Kahraman” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde başlıktan da anlaşılacağı gibi Hz. Ali’nin savaşlardaki kahramanlığı üzerinde durulmuştur.²⁵³

Eserin “Bekleyiş” başlığını taşıyan üçüncü bölümü, veda haccından Hz. Ali’nin hilafetine kadar olan konuları kapsamaktadır. Bu bölümde ilk ele alınan konu Gadir-i Hum olayıdır.²⁵⁴

Bu konudan sonra üzerinde durulan diğer bir mesele ise Hz. Peygamber’in vefatı, Hz.Ebu Bekir’in halifeliğı ve Hz. Ali’nin ona biatıdır.²⁵⁵

Hz. Ali’nin kendinden önceki halifeler döneminde hiçbir idari ve askeri görev almadığı, ancak üç halifenin de zaman zaman kendisine çeşitli konularda danıştığı söylenmiş, arkasından Hz. Osman’ın halife seçilmesi üzerinde durulmuştur.²⁵⁶

Eserin dördüncü bölümünde “Devlet Adamı” başlığıyla Hz. Ali’nin halife seçilmesi, Cemel ve Sıffin Savaşları, Hz. Ali’nin devlet yönetimi ve icraatları ele alınan konular olmuştur.²⁵⁷

Beşinci bölüm “Kamil İnsan” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde bahsedilen konu Hz. Ali’nin ahlâkı, ilmi ve mânevi derinliğidir.²⁵⁸

²⁵² Fığlalı, s. 1-6.

²⁵³ Fığlalı, s. 7-39.

²⁵⁴ Fığlalı, s. 41-47.

²⁵⁵ Fığlalı, s. 47-56.

²⁵⁶ Fığlalı, s. 56-59.

²⁵⁷ Fığlalı, s. 61-86.

Fığlalı, eserinin “Efsane Adam” başlığını taşıyan son bölümünü, Hz. Ali ile ilgili tarihi gerçekliği olmayan ve onu yüceltmek için ortaya atılan olaylara ayırmıştır.²⁵⁹

Eserde, konuların altı bölüm halinde Hz. Ali’nin hayatının önemli dönüm noktaları çerçevesinde ele alınmasının, konu bütünlüğünün korunması açısından yerinde olduğu görülmektedir. Fığlalı, Hz. Ali ile ilgili doğrudan ilişkisi bulunmayan konulara fazla yer ayırmayıp, olaylarda Hz. Ali’nin rolüne odaklanmıştır. Bu sebeple, eser geniş bir hacme sahip olmamasına rağmen Hz. Ali’nin hayatıyla ilgili birçok bilgiyi kapsamaktadır. Eserde genel olarak tarihi bilgilere yer veren Fığlalı, önemine binaen bazı olaylar üzerinde daha çok durup kendi yorumuna da yer vermiştir. Gadir-i Hum olayı, Hz. Ali’nin Hz. Ebu Bekir’e biatı, Cemel Savaşı, Sıffin Savaşı ve Hakem olayı; diğer konulara nazaran üzerinde daha çok durulan ve çeşitli açılardan değerlendirilmeye çalışılan konulardır.

Fığlalı’nın eserinin sonunda Hz. Ali hakkında efsaneleşmiş olaylara yer vermesi, Hz. Ali ile ilgili gerçeğe uygun olmayan birçok bilginin olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

1.4.5. Yaşar Kaplan’ın “Hz. Ali” İsimli Eseri ²⁶⁰

Eser; takdim, önsöz, giriş, yedi bölüm ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Eserin takdim bölümünde gençlere gerçek önderleri örnek olarak sunmanın önemine dikkat çeken Kaplan, eserinin buna vesile olması temennisinde bulunmuştur.²⁶¹

Önsözde, Hz. Ali hakkında eser yazmanın birtakım zorlukları da beraberinde getirdiğine değinilerek, Hz. Ali’yi ifrat ve tefrit içeren anlatımlardan sıyrıp, orta çizgide ve tarihi gerçeklerin ışığında anlatma çabasında olunacağı ifade

²⁵⁸ Fığlalı, s. 87-108.

²⁵⁹ Fığlalı, s. 109-127.

²⁶⁰ Yaşar Kaplan, **Hz. Ali**, Denge Yayınları, İstanbul, 1998. ; Eserin başka baskısı bulunmamaktadır.

²⁶¹ Kaplan, s. 11-12.

edilmiş, onun hayatını gerçek manada anlayabilmek için hem Sünni hem de Şii kaynaklardan istifade edildiği de belirtilmiştir.²⁶²

Giriş bölümünde ise Abdülfettah Maksud'un İmam Ali b. Ebi Talib adlı eserini Farsça'ya çeviren Ayetullah Talegâni'nin bu kitaba yazmış olduğu önsöze yer verilmiştir. Talegâni'nin önsözünde, Hz. Ali'nin ahlâki bakımdan üstünlüğü, hilafeti boyunca doğruluktan yana olup karşılaştığı çeşitli zor durumlar karşısında dimdik durarak haktan ayrılmadığı anlatılmaktadır.²⁶³

Hz. Ali'nin soyu, çocukken Hz. Peygamber'le olan yakın ilişkisi, İslam'ı ilk kabul eden çocuk olması, Ebu Zer'le tanışması, Hz. Peygamber'in hicret ettiği gece onun yatağına yatması, kendisine bırakılan emanetleri sahiplerine teslim ettikten sonra hicret için yola çıkması ve Kuba'da Rasulullah'a yetişmesi, Medine'de Hz. Peygamber kardeşleştirme yaptığında kendisinin Hz. Ali'yi kardeş edinmesi; eserin "Doğumu, Çocukluk ve Gençlik Yılları" başlığını taşıyan birinci bölümünde ele alınan konulardır.²⁶⁴

"Evliliği ve Aile Hayatı" başlığını taşıyan ikinci bölümde Hz. Fatıma ile evlilikleri, aile hayatlarında çektikleri maddi sıkıntılar, Fedek meselesi ve Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan sonraki evlilikleri ele alınmıştır.²⁶⁵

Eserin üçüncü bölümü "Savaşları" başlığını taşımaktadır. Savaşlarda ön saflarda cesur bir şekilde çarpışan Hz. Ali'nin kahramanlıklarından bahsedilmiştir. Bu bölümde değinilen diğer konular ise; hicretin dokuzuncu senesinde Hz. Ebu Bekir hac emiri olarak yola çıktıktan sonra Berae suresinin nazil olması üzerine Hz. Ali'nin bu suredeki hükümleri tebliğ etmesi için hac kafilesinin arkasından gönderilmesi, İslam'ı anlatmak üzere Yemen'e gönderilen Halid b. Velid'in beklenen başarıyı sağlayamaması üzerine Hz. Ali'nin Yemen'e gönderilmesi neticesinde halkın büyük bir bölümünün müslüman olması, Mekke'nin fethinde sancağı taşıması ve Kabe'nin

²⁶² Kaplan, s. 13-18.

²⁶³ Kaplan, s. 16-18.

²⁶⁴ Kaplan, s. 19-42.

²⁶⁵ Kaplan, s. 43-56.

putlardan temizlenmesinde Hz. Peygamber'e yardım etmesi, veda haccında bulunması ve Gadir-i Hum olayıdır.²⁶⁶

“Hz. Peygamber'in Vefatı Sonrası Bazı Meseleler” başlığını taşıyan dördüncü bölümde işlenen konular; Hz. Fatıma'nın babasının vefatı sebebiyle yaşadığı üzüntü, Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi ve Hz. Ali'nin ona biatıdır.²⁶⁷

Eserin beşinci bölümünün başlığı “Halifelik Dönemi ve Şehâdeti” dir. Hz. Ali döneminin anlaşılabilmesi için bir önceki dönemin, yani Hz. Osman'ın hilafet döneminin iyi incelenmesi gerektiğinin altını çizen Kaplan, bu bölümde öncelikle Hz. Osman'ın halife seçilmesinden başlayarak onun döneminde ortaya çıkan sorunlara değinmiştir. Hz. Osman döneminde fitneye sebebiyet veren çeşitli olaylar üzerinde durulduktan sonra bu olaylar karşısında oluşan tepkilerin Kufe, Basra ve Mısır'dan gelen isyancıların Hz. Osman'ın evini muhasara altına almasına kadar vardığını dile getiren Kaplan, Hz. Ali'nin durumun daha kötü hale gelmemesi için Hz. Osman'ı uyarsa da artık fayda vermediğini belirtmiş, Hz. Osman'ın evinin önünde onu korumaları için oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin'i görevlendirdiğini söylemiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesi üzerine bir müddet yeni halife seçilemeyince, Medinelilerin ısrarı üzerine Hz. Ali'nin halife seçildiği söylenmiştir. Bu konunun ardından bölümün sonuna kadar ele alınan mevzu Hz. Ali döneminde ortaya çıkan karışıklıklar olmuştur.²⁶⁸

Kaplan'ın burada üzerinde durduğu iki önemli olay ise Cemel Vakası ve Sıffin Savaşı'dır. Hakem olayı ile birlikte Hariciler denilen bir fırkanın ortaya çıktığına değinilip, Kur'an'ın hakemliğine razı olmadığı gerekçesiyle Hz. Ali'yi kafir ilan eden bu grubun Nehrevan'da Hz. Ali ile savaştıkları ve bozguna uğratıldıkları, ardından içlerinden İbn Mülcem adlı bir şahıs tarafından Hz. Ali'nin şehit edildiği anlatılmıştır. Kaplan bölümün sonunda Cemel ve Sıffin Savaşı'nın nedenleri üzerinde değerlendirme yapmıştır.²⁶⁹

²⁶⁶ Kaplan, s. 57-95.

²⁶⁷ Kaplan, s. 97-113.

²⁶⁸ Kaplan, s. 115-134.

²⁶⁹ Kaplan, s. 136-162.

Eserin “Mânevi Zenginlikleri” ismini taşıyan altıncı bölümünde; Hz. Ali’nin fitri kişiliği, ilmi kişiliği, hukuki kişiliği, siyasi kişiliği ve yönetim anlayışı incelenmiştir.²⁷⁰

Eserin yedinci ve son bölümünün konusu ise “Hz. Ali ve Ehl-i Beyt Sevgisi” dir. Bu bölümde Hz. Peygamber ile ilk üç halifenin Hz. Ali ve ehl-i beyti hakkındaki sözlerine değinen Kaplan; Halil Cibran, Şibli Şemil, Ema Carlyle, Baron Carradevaux, Mikail Naime ve George Gordac’ın da Hz. Ali ile ilgili övgü dolu sözlerini paylaşarak eserini sonlandırmıştır.²⁷¹

Eser, yayınevinin “İslam Önderleri Serisi” nin bir parçası olduğundan Hz. Ali’nin hayatının örnek alınabilecek yönleriyle okuyucuya sunulduğu görülmektedir ki yazar da önsözde bu amacından bahsetmiştir.

Pek çok Şii kaynaktan istifade edilen eserde, özellikle “Manevi Zenginlikleri” başlığı altında, Hz. Ali’nin diğer eserlere göre daha övgü dolu sözlerle anlatıldığı görülmektedir.

Hz. Ali’nin hayatıyla ilgili bilgiler eserde detaylı bir şekilde verilmeye çalışılırken, Hz. Ali’nin Hz. Ebu Bekir’e biat etmesi meselesinin ardından Hz. Osman’ın halife seçilmesine geçilmiş, Hz. Ali’nin Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in hilafetindeki durumuna hiç değinilmemiştir. Bu dönemde Hz. Ali’nin devlet işlerine çok karışmadığı bilinse de kısa bir bilgi verilmesinin anlatımın bütünlüğü açısından daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

Kaplan eserinde sadece bilgi vermemiş, zaman zaman gerçekleşen olayları sorgulamış ve bazı konularda kendi yorumunu da okuyucuyla paylaşmıştır.

²⁷⁰ Kaplan, s. 163-210.

²⁷¹ Kaplan, s. 211-223.

1.4.6. Mustafa Günel'in “Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset” İsimli Eseri²⁷²

Eser; giriş, dört bölüm, sonuç ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Eserinin giriş bölümünde öncelikle kullandığı kaynaklara değinen Günel, ardından hilafetine kadar çok kısa bir şekilde Hz. Ali'nin hayatını anlatmaktadır.²⁷³

Girişten sonra, eserin birinci bölümünde “Hz. Ali'ye Biat Edilmesi” başlığıyla ele alınan konu Hz. Ali'nin halife seçilmesinden Cemel vakasına kadarki olaylardır.²⁷⁴

Eserin ikinci bölümü “ Hz. Ali'nin İlk Dâhili Savaşı, Cemel” başlığıyla, adından anlaşılacağı gibi Cemel vakasına ayrılmıştır. Cemel Savaşı'nı ortaya çıkan sebepler yazarın detaylı bir şekilde üzerinde durduğu konu olmuştur.²⁷⁵

“Hz. Ali-Muaviye Mücadelesi: Siffin” başlığını taşıyan dördüncü bölümde, ilk olarak Siffin Savaşı öncesi Hz. Ali ve Muaviye'nin münasebetleri arkasından da Savaşı ve Hakem olayı anlatılmıştır. Bu olaydan sonra Harura'ya çekilen Hariciler adlı grubun Kur'an varken hakeme başvurulmasına karşı çıkıp Hz. Ali'yi küfürle itham etmeleri ve Hz. Ali'nin onlarla görüşmeler yaptıktan sonra bir grup Haricinin tekrar Hz. Ali safına katılırken, bir grubun da muhalefetlerine devam ettiğine değinen Günel, Haricilerle mücadelenin detaylarını bir sonraki bölüme bırakmıştır.²⁷⁶

Eserin dördüncü ve son bölümünün konusu ise “Hz. Ali ve Hariciler” başlığını taşımaktadır. Harura'da Hz. Ali'ye karşı protestolarını artıran Hariciler'in, Hz. Ali'nin uzlaşma çağrılarına rağmen aynı yolda devam etmeleri üzerine iki tarafın Nehrevan'da bir araya geldiği ve gerçekleşen şiddetli savaşın, Haricilerin birçoğunun öldürülmesiyle sonuçlandığı belirtilmiştir. Nehrevan sonrası ise Hariciler'in muhalefetlerine devam ettikleri, Nuhayle'de bir araya gelerek halifeye isyan edince

²⁷² Mustafa Günel, **Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998. ; Eserin son baskısı 2014 yılında yapılmıştır. Mustafa Yağmurlu, **Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014. ; Önsöz ve indeks ilavesi dışında başka bir değişikliğe rastlanmamaktadır.

²⁷³ Günel, s. 7-35.

²⁷⁴ Günel, s. 49-63.

²⁷⁵ Günel, s. 71-95.

²⁷⁶ Günel, s. 109-165.

Hız. Ali'nin bunların üzerine yürüdüğü, savaşta birkaç Harici hariç hepsinin öldürüldüğü ve Hız. Ali'nin haricilerden İbn Mülcem adlı bir şahıs tarafından şehit edildiğı anlatılmıştır. Günal'ın konu ile ilgili değindiğı bir diğere mesele de Haricilerin ortaya çıkışını hazırlayan sebeplerle ilgilidir.²⁷⁷

Güenal, eserin sonuç bölümünde Hız. Peygamber, Hız. Ebu Bekir, Hız. Ömer ve Hız. Osman dönemlerinin siyasi anlamda öne çıkan yönlerine kısaca değinerek Hız. Ali döneminde gerçekleşen olaylar üzerinde durmuştur.²⁷⁸

Eserde, ana konu olarak Hız. Ali dönemin iç karışıklıkları ele alınmaktadır. Hız. Ali'nin hilafetine kadarki hayatının, eserin giriş bölümünde işlenip, özellikle Hız. Osman'ın hilafetinde yaşanan olaylar üzerinde durulması, sonraki meselelerin daha doğru bir şekilde değerlendirilmesi açısından isabetli olmuştur. Giriş bölümüne çok yer ayrılmamış olsa da, hadiselerin çeşitli yönleriyle özet bir şekilde ele alındığı görülmektedir.

Cemel, Sıffin Savaşı ve Hakem olayı, Haricilerle mücadele konularına eserde ayrı bölümler halinde detaylarıyla yer verilmiştir. Hız. Osman döneminde; Basra, Kufe, Mısır ve Medine'de ortaya çıkan isyan hareketlerinin ve Muaviye, Hız. Aişe, Hız. Talha, Hız. Zübeyr'in Hız. Ali'ye muhalefet etme sebeplerinin ayrı başlıklar halinde ele alınmasının, konuların daha rahat anlaşılmasına yardımcı olduğu görülmektedir. Güenal'ın, Cemel ve Sıffin Savaşlarının detaylarıyla anlatıldığı bölümlerin sonunda, olaylarla ilgili ayrıca bir değerlendirme yapması, konuların dağılmadan ana çerçeve içinde anlaşılmasına imkan sağlamıştır. Haricilerin anlatıldığı bölümde, onların Hız. Ali dönemindeki isyancı hareketlerine değinilmesinin ardından, Haricilerin ortaya çıkışını hazırlayan sebepler üzerinde maddeler halinde durulması, bu insanların hangi zihin yapısıyla böyle bir duruş sergilediklerinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

1.5. HULEFÂ-İ RÂŞİDİNİN TAMAMINI ELE ALAN ESERLER

²⁷⁷ Güenal, s. 185-207.

²⁷⁸ Güenal, s. 215-219.

Bu bölümde incelenen eserlerden Algül-Şahin, Sırma, Işık ve Asımgil'in eserlerinde hulefâ-i râşidinin hayatlarının tamamı; Savaş'ın eserinde bu dönemde kadının durumu, Sarıcık'ın eserinde ise bu dönemle ilgili bazı hadiseler ele alınmıştır.

1.5.1. Hüseyin Algül ve Ahmed Şahin'in "Dört Halife ve İslam Büyükleri " İsimli Eseri ²⁷⁹

Eser; ilk bölüm hulefâ-i râşidin, ikinci bölümde İslam büyüklerine ayrılmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Hz. Ebu Bekir'in hayatından başlayan eserde, öncelikle onun soyundan, lakaplarından, annesi ve babasından bahsedilip, onun cennetle müjdelenen on kişiden biri olduğu belirtilmiştir. Müslüman olmadan önce de putlara tapmayıp, içki içmeyen, davaların çözümü ve diyetlerin miktarını belirlemekle görevli olan Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Muhammed kendisine peygamber olduğunu söyleyince, hiç tereddüt etmeden ona iman ettiği de verilen bilgiler arasındadır. Hz. Ebu Bekir'in müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'in yanından ayrılmadığı, İslam'ı insanlara tebliğ ettiği, dini yaşama hususunda müşrikler sıkıntı vermeye başlayınca Habeşistan'a hicret etmeye karar verip harekete geçtiğinde, dostlarından birinin kendisini himayesine almasıyla Mekke'ye geri döndüğü, Hz. Peygamber'le hicreti, Hz. Peygamber'in vefatından önce de onun yerine imamlık yaptığı anlatıldıktan sonra halifelik dönemine geçilmiştir.²⁸⁰

Eserde Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi anlatıldıktan sonra, dinden dönenler ve yalancı peygamberlerle mücadele bahsine geçilmiş, arkasından da Üsame ordusunun Şam'a gönderilmesine ve bu dönemde gerçekleşen fetihlere değinilmiştir.²⁸¹

²⁷⁹ Hüseyin Algül ve Ahmed Şahin, **Dört Halife ve İslam Büyükleri**, Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1986. ; Eserin başka baskısına rastlanılmamıştır.

²⁸⁰ Algül ve Şahin, s. 4-7.

²⁸¹ Algül ve Şahin, s. 7-10.

Hiz. Ebu Bekir'in ilminden ve onun hilafeti d6neminde Kur'an'ın mushaf haline getirildiğinden bahsedildikten sonra çocuklarına değinilip vefatı ve ahlâki 6zellikleri anlatılıp Hiz. 6mer'in hayatına geçilmiştir.²⁸²

Hiz. 6mer'in çocukluğu ve gençliğiyle ilgili bilgi verilmesiyle başlayan ikinci bölümde; onun nasıl müslüman olduğu, hicreti ve savaşlardaki r6lü, üzerinde durulan konulardır.²⁸³

Hiz. 6mer'in halifelik d6neminde yapılan fetihler ele alındıktan sonra fetihlerle ilgili bir değlendirmeye yer verilmiştir.²⁸⁴

Y6netim anlayışı ve ilmi hakkında bilgi verilen Hiz. 6mer 'in, hilafet d6neminde geliştirilen müesseseler, çeşitli icaraatları ve devlet hayatına getirdiğı yenilikler maddeler halinde sıralanmıştır. Eserde, Hiz. 6mer'in adaleti çeşitli olaylar üzerinden anlatıldıktan sonra Ebu Lü'lü' tarafından öldürüldüğü dile getirilip ahlâki vasıfları üzerinde durulmuştur.²⁸⁵

Hiz. Osman'ın hayatının ele alındığı d6rdüncü bölümde, ilk olarak onun soyundan, İslam'a girişinden, Hiz. Peygamber'in kızlarıyla evliliklerinden, hicretinden ve savaşlardaki rolünden bahsedilmektedir.²⁸⁶

Hiz. Osman'ın halife seçilmesine karar verildiğı anlatıldıktan sonra eserde değinilen konu Hiz. Osman zamanındaki fetihler olmuştur. Hiz. Osman zamanında fetihlerden oldukça yüklü ganimetler elde edilip, halkın refah seviyesinin yükseldiğine değinilmiş ve Hiz. Osman d6neminin önemli icraatlarından olan Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılması anlatıldıktan sonra bu d6nemde ortaya çıkan fitneler ele alınmıştır.²⁸⁷

²⁸² Algöl ve Şahin, s. 11-12.

²⁸³ Algöl ve Şahin, s. 13-15.

²⁸⁴ Algöl ve Şahin, s. 15-20.

²⁸⁵ Algöl ve Şahin, s. 20-30.

²⁸⁶ Algöl ve Şahin, s. 31-32.

²⁸⁷ Algöl ve Şahin, s. 33-36.

Eserde bu dönemde fitne çıkmasının nedenleri maddeler halinde sıralanmış ve Hz. Osman'ın muhalif gruplar tarafından eleştirilmesine neden olan meseleler zikredilmiştir.²⁸⁸

Mısır, Kufe ve Basra'dan gelen asilerin Hz. Osman'ın evini muhasara altına aldıkları ve sonuç olarak onu şehit ettiklerine değinildikten sonra, Hz. Osman'ın faziletlerinden bahsedilerek Hz. Ali dönemine geçilmiştir.²⁸⁹

Hz. Ali'nin doğumu, Hz. Peygamber'in terbiyesi altında yetişmesi ve müslüman olması anlatıldıktan sonra, onun her zaman Hz. Peygamber'e destek olması, hicretteki rolü, Tebuk hariç bütün savaşlara katılıp kahramanlık göstermesi, Berâe suresinin hükümlerini bildirmek üzere hac kafilesinin arkasından gitmesi, İslam'ı tebliğ için Yemen'e gönderilmesi, Medine'de kardeşleştirme olduğunda Hz. Peygamber'le kardeş olması ve Hz. Fatıma ile evliliği bu bölümde üzerinde durulan konular olmuştur. Hz. Ali'nin istemeyerek de olsa fitnenin önüne geçmek için halifeliği kabul ettiği belirtildikten sonra ele alınan konu ise bu dönemdeki iç karışıklardır.²⁹⁰

Hz. Ali döneminin iç karışıklıkları; “Cemel Vakası”, “Sıffin Muharebesi”, “Hakemlerin Meseleyi Görüşmeleri ve Haricilerin Ortaya Çıkışı” başlıklarıyla ele alınmıştır. Haricilerden olan İbn Mülcem'in Hz. Ali'yi şehit etmesi anlatılıp Hz. Ali konusu bitirilmiş ve Hz. Hasan'ın anlatıldığı bölüme geçilmiştir.²⁹¹

Eserin ikinci bölümünde ise “İslam Büyükleri” başlığıyla; Ebu Hanife, İmam Mâlik, İmam Şâfi, Ahmed b. Hanbel, on iki imam, Hz. Esmâ, İmam-ı Buhârî, Abdülkadir-i Geylânî, Şâh-ı Nakşibend, Hacı Bayram Veli ve Akşemseddin'in hayatları ele alınmıştır.

Eserde dört halifenin hayatları, doğumlarından vefatlarına kadar bütünüyle ele alınmaya çalışılmıştır. Sadece dört halifenin hayatıyla kalmayıp, bazı İslam büyüklerinin de hayatlarının işlendiği eserde, dört halifeye geniş bir yer

²⁸⁸ Algül ve Şahin, s. 36-38.

²⁸⁹ Algül ve Şahin, s. 39-45.

²⁹⁰ Algül ve Şahin, s. 46-49.

²⁹¹ Algül ve Şahin, s. 49-60.

ayrılmamasına rağmen, birçok meseleyle ilgili bilginin verildiği görülmektedir. Yazarların yoruma girmeden halifeler hakkında bilgi vermelerinin de bunda payı vardır. 127 sayfalık eserin ilk 56 sayfası dört halifeye ayrılmıştır.

Eserin bazı bölümlerinde, başlıkta verilen bilginin tam olarak ele alınmadığı ya da başlık ve içeriğin uyuşmadığı görülmektedir. Hz. Ebu Bekir bölümünde “Aile Fertleri” başlığı altında sadece çocuklarına yer verilirken²⁹², Hz. Ömer’le ilgili bölümde “Soyu-sopu ve İslam’a Girişi” başlığı altında Hz. Ömer’in soyu hakkında hiçbir bilgiye yer verilmemiştir.²⁹³ Yine bu bölümde “Peygamberimize Yakınlığı” başlığı atılmış ancak başlıktaki konu anlatılmazken, Hz. Ömer’in Medine’deki hayatından bahsedilmiştir.²⁹⁴

Eserin birinci bölümüne dört halife ismi verildiği halde, Hz. Ali’den sonra ayrı bir başlık açılarak Hz. Hasan konusu da ele alınmıştır.

1.5.2. İhsan Süreyya Sırma’nın “İslami Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi” İsimli Eseri²⁹⁵

Eser; önsöz, beş bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Eserin önsözünde Sırma, hulefâ-i râşidin’in davaları uğruna gösterdikleri gayretleri ve bazı hadiselerin değerlendirmelerini mümkün oldukça ayrıntıya girmeden ele alacağını belirtmiştir.

Hz. Ebu Bekir’in hilafet dönemini ele alan eserin birinci bölümünde öncelikle İslam’da devlet başkanlığı ve hilafet konularına değinilmektedir. Tarih boyunca yönetimi elinde bulunduran çeşitli iktidarların var olduğundan bahseden Sırma, bu iktidarların zaman zaman menfaat elde etmek için bir sömürü düzeni

²⁹² Algül ve Şahin, s. 11.

²⁹³ Algül ve Şahin, s. 13.

²⁹⁴ Algül ve Şahin, s. 14.

²⁹⁵ İhsan Süreyya Sırma, **İslami Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1989. ; Eserin ulaşabildiğimiz son baskısı 2017 yılına aittir (26. Baskı). İhsan Süreyya Sırma, **İslami Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2017. Eserin yeni basımında bölümler içindeki bazı konulara ayrı başlıklar eklenmiş, birkaç başlıkta küçük değişiklikler yapılmış, bazı konuların yerleri değiştirilmiş, “Değerlendirme” başlığıyla Hz. Ömer döneminin ilkleri ve öne çıkan bazı özellikleri maddelenerek anlatılmış, yine Hz. Ömer döneminde “Kürtlere Karşı Cihad” başlığını taşıyan bir bölüm ilave edilmiştir.

kurduklarını söyleyerek, sömürgeci tarihçesini Kabil'den başlayarak ele almaya çalışmıştır.²⁹⁶

Sırma, bu konudan sonra Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesini anlatmış ve onun halife seçilmesiyle alakalı ipuçlarını içeren Hz. Peygamber'in son konuşmasını maddeler halinde değerlendirmiştir. Arkasından ele alınan mesele ise Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesiyle alakalı Hz. Ali'nin tutumu olmuştur. Sırma'nın bu bölümde geniş yer ayırdığı konulardan biri de Hz. Ebu Bekir'in halife olduktan sonra okuduğu hutbedir. Hutbenin maddeler halinde değerlendirmesi yapılmıştır.²⁹⁷

Hz. Ebu Bekir'in halife olarak ilk icraatı olan Üsame ordusunun cihada gönderilişi anlatılmış ve Hz. Ebu Bekir'in bu orduyu hemen göndermesinin, İslam düşmanlarına Hz. Peygamber'in vefatıyla İslam devletinin yıkılmadığını göstermek açısından stratejik bir öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu konudan sonra ele alınan mesele ise dinden dönenler, zekat vermek istemeyenler ve yalancı peygamberlerle mücadeledir. Bu dönemde gerçekleşen fetihlere kısaca değinilip, Bizans komutanı Cerce'nin müslüman olmasından bahsedilmiştir.²⁹⁸

Hz. Ebu Bekir döneminin önemli bir faaliyeti olan Kur'an'ın mushaf haline getirilmesi hadisesi üzerinde durulduktan sonra Hz. Ebu Bekir'in hastalığı ve vefatı anlatılıp Hz. Ömer dönemine geçilmiştir.²⁹⁹

Sırma, Hz. Ömer'in Hz. Ebu Bekir'den farklı olarak tayinle halife olduğunu belirtmiş, arkasından Hz. Ömer'in herkes Medine'ye gizli bir şekilde hicret ederken onun açıkça hicret ettiğini söyleyerek, Hz. Ömer'in fazileti ile ilgili hadislere yer vermiş ve onun devlet yönetimine değinmiştir. Üzerinde durulan bir diğer konu da Halid b. Velid'in görevinden azledilmesi olmuştur.³⁰⁰

²⁹⁶ Sırma, s. 9-25.

²⁹⁷ Sırma, s. 25-50.

²⁹⁸ Sırma, s. 51-71.

²⁹⁹ Sırma, s. 72-75.

³⁰⁰ Sırma, s. 79-100.

Hiz. Ömer dönemindeki fetihlere değinildikten sonra Hiz. Ömer'in bazı uygulamaları, Şam'daki veba salgını, içki içenlere verilen ceza burada ele alınan diğer konulardır.³⁰¹

Sırma sahabenin, özel olarak da Hiz. Ömer'in örneğine dikkat çektiikten sonra, onun Ebu Lü'lü' tarafından şehit edilmesini anlatmıştır. Bu bölümde "Bir Keramet" başlığıyla, Hiz. Ömer'in hutbe okuduğu sırada İranlılarla savaşmakta olan ordu komutanı Sâriye'nin durumunun kendisine gösterilmesinden bahsedilip, kısaca keramet konusuna değindikten sonra Hiz. Osman dönemine geçilmiştir.³⁰²

Hiz. Ebu Bekir'in davetiyle müslüman olduğu belirtilen Hiz. Osman'ın, önce hanımı Rukiyye ile Habeşistan'a daha sonra ise Medine'ye hicret ettiği söylenmiş, ardından Hiz. Rukiyye'nin hastalığı nedeniyle Bedir Savaşı'na katılamaması, Rukiyye'nin vefatından sonra Hiz. Peygamber'in diğer kızı Ümmü Gülsüm ile evlenerek zinnureyn lakabını alması, Hudeybiye'de elçi olarak Mekkeli müşriklerle görüşmeye gitmesi; Hiz. Osman'ın halife olmadan önceki durumuyla ilgili anlatılanlardır.³⁰³

Hiz. Osman'ın halife seçilmesinden bahsedildikten sonra halife olarak yapmış olduğu konuşmaya yer verilerek hilafeti döneminde gerçekleştirdiği icraatlara değinilmiştir.³⁰⁴

Hiz. Osman döneminde ortaya çıkan fitnelerin üzerinde duran Sırma, çeşitli bölgelerde çıkan bu fitne hareketleri üzerine Hiz. Osman'ın valilerle bir toplantı yaptığını, ancak olayların önünün alınamayıp sonunda Basra, Kufe ve Mısır'dan gelen isyancıların Hiz. Osman'a hesap sormak için Medine'ye geldiklerini söylemiş ve arkasından asilerin Hiz. Osman'ın evini kuşattıklarını ve onu şehit ettikleri anlatmıştır.³⁰⁵

³⁰¹ Sırma, s. 101-136.

³⁰² Sırma, s. 137-146.

³⁰³ Sırma, s. 149-157.

³⁰⁴ Sırma, s. 158- 184

³⁰⁵ Sırma, s. 184-212.

Hız. Ali ile ilgili bölüme, onun dokuz-on yaşlarında müslüman olduğunu anlatarak başlayan Sırma, Hız. Ali'nin Mekke döneminde daima Hız. Peygamber'in yanında olarak ona destek olduğunu, hicret esnasında hiç tereddüt etmeden Hız. Peygamber'in yatağına yattığını dile getirmiş, Medine döneminde ise Tebuk seferi hariç bütün savaşlara katılarak kahramanca mücadele ettiğı anlatmış, arkasından ise askeri dehasına ve komutanlara verdiği bazı tavsiyelere değinilmiştir.³⁰⁶

Hız.Osman'ın vefatından sonra, bu göreve talip olmasa da halkın ısrarı üzerine halifeliğı kabul ettiğı söylenen Hız. Ali'nin yaptığı ilk konuşmaya yer verilmiş, ardından Cemel ve Sıffın Savaşları anlatılmıştır. Hız. Ali'nin Haricilerle mücadelesinden bahsedilip, onun bir Harici tarafından şehit edilmesine ve oğullarına verdiği nasihatlere değinildikten sonra Hız. Hasan'a geçilmiştir.³⁰⁷

Hız. Ali'nin vefatından sonra Kufe'deki Müslümanlarının halife olarak biat ettikleri Hız. Hasan'ın, Muaviye'nin ordusuyla çarpışmak üzere karşı karşıya geldiğinde, daha fazla Müslüman kanı akması için Hız. Hasan'ın halifeliğı Muaviye'ye verdiği anlatılmış ve hanımı tarafından zehirlenmesi sonucu vefat ettiğı söylenmiştir.³⁰⁸

Sonuç ve değerlendirme kısmında, Hız. Ebu Bekir, Hız. Ömer ve Hız. Osman'a kesin biatın olduğu, Hız. Osman'ın şehit edilmesiyle birlikte bir anarşı ortamı oluşup bu ortamda halife olan Hız. Ali'ye biat etmeyen kimselerin mevcut olduğu anlatılmış, Cemel ve Sıffın Savaşı ile ilgili bazı değerlendirmeler yapıp, son olarak sahabe eleştirilirken onların İslam davası uğruna yaptıkların göz önüne getirilerek insaflı eleştiriler yapılması gerektiğı ifade edilerek eser sonlandırılmıştır.

309

Devlet başkanlığı ve halifelik konusu ile başlayan eserde, dört halife ve Hız. Hasan'ın hayatlarının bütününden ziyade, hilafet dönemlerinin üzerinde durulduğu görülmektedir.

³⁰⁶ Sırma, s. 215-226.

³⁰⁷ Sırma, s. 227-272.

³⁰⁸ Sırma, s. 275-284.

³⁰⁹ Sırma, s. 285-292.

Hiz. Ebu Bekir'in anlatıldığı bölüm onun halifelige gelmesiyle başlamış ve ondan sonraki olaylarla devam etmiş, Hiz. Ömer bölümü yine onun hilafetiyle başlamış, arkasından hicreti anlatılmış ve daha sonra hilafet dönemiyle konuya devam edilmiş, Hiz. Osman dönemi ise onun İslam'a girişı ve hicretiyle başlayıp, Medine dönemindeki faaliyetleri anlatılmış ve hilafet dönemine geçilmiş, Hiz. Ali'nin anlatıldığı bölümde onun İslam'a girmesi ve hicretteki tutumu anlatıldıktan sonra, Medine'de savaşlarda gösterdiği kahramanlıklara ve hilafet dönemine geçilmiştir. Halifelerden bahsedilirken konu itibariyle aynı düzenin takip edilmediğı görölmektedir.

Sırma, konularla ilgili sadece bilgi vermekle yetinmeyip, meseleleri tahlil ederek değerdendirmeler yapmış ve zaman zaman da konularla ilişkili olarak yaşadığı dönemle ilgili hadiselerle göndermelerde bulunmuştur. Hiz. Ömer döneminde Sa'd b. Ebi Vakkas'ın İranlılarla yaptığı savaşta Kasru'l-Ebyad (beyaz saray) isimli sarayın ele geçirilerek bir odasının mescit yapılmasına değindikten sonra, bugünkü müslümanların Beyaz sarayların esiri olduğı³¹⁰; Hiz. Peygamber ve sahabenin örnekligi anlatılırken, onların örnekligini kabul etmeyenlerin Filistin ve Halepçe'de zulüm yapanlara karşı nasıl bir tavır sergileyeceklerini de idrak edemeyecekleri³¹¹ dile getirildikten sonra, Hiz. Ömer'in dünya malına önem vermemesinden bahsedilmiş ve Cenevre'de müslümanlar aleyhine gerçekleşen görüşmelere değinilip, bu toplantıların neden burada yapıldığı sorgulanarak, İsviçre'nin tek gelirinin bankalar ve oteller olduğunu söylenip, bu bankaları ayakta tutan gelirin ise zengin müslümanların yatırdıkları paralar olduğı dile getirilmiştir.³¹² Mekke'de farklı dinden insanların da yaşmasına rağmen sadece müslümanlara zulüm yapıldığından bahsedilirken, gününüzde de benzer zulümün yapılp, müslüman kadınlar başörtüsü ile okullarına giremezken, Yahudi ve Hıristiyanların kıyafetlerine ise karışılmadığı ifade edilmiştir.³¹³ Hiz. Ali'nin halife olarak yaptığı ilk konuşma ele alınırken ise

³¹⁰ Sırma, s. 134.

³¹¹ Sırma, s. 137.

³¹² Sırma, s. 141.

³¹³ Sırma, s. 150.

onun hesap gününü hatırlatmasından yola çıkılarak müslümanlara zulüm yapan ve gücü elinde bulunduran devletlere ses çıkarılmaması eleştirilmiştir.³¹⁴

Eserde, gözden kaçarak yapıldığı anlaşılan bir hataya rastlanmaktadır. Sırma, Habil'in Kabil'i öldürdüğünü söylemiştir. Halbuki doğrusu tam tersidir.³¹⁵

1.5.3. İhsan Işık'ın "Dört Büyük Halife" İsimli Eseri³¹⁶

Eser beş bölüme ayrılmıştır. İlk dört bölümde sırasıyla dört halifenin hayatı ele alınırken, beşinci bölümde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in hayatlarına yer verilmiştir.

Eserin birinci bölümünde ilk olarak, Hz. Ebu Bekir'in ismi ve lakaplarından bahsedilip, müslüman oluşu anlatılmıştır. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Peygamber'in yakınlığı, onun "Sıddık" lakabını almasına sebep olan olay, müslüman olduktan sonra zulüm gören birçok köleyi satın alıp azat etmesi, pek çok kişinin İslam'a girmesine vesile olması, malını Allah yolunda harcaması, Habeşistan'a hicret edecekken yolda gördüğü İbn Duğunne'nin onu himaye edeceğini söylemesi üzerine Mekke'ye dönmesi ve Hz. Peygamber'le hicreti; ele alınan diğer konulardır.³¹⁷

Medine'deki hayatıyla ilgili olarak da, Hz. Ebu Bekir'in müşriklerle yapılan savaşta müslüman olmayan oğlu Abdurrahman ile karşı karşıya geldiği, oğluyla çarpışmak istediği fakat Hz. Peygamber'in buna izin vermediği ve Abdurrahman'ın sonraki yıllarda müslüman olduğu, Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında onun isteğiyle Hz. Ebu Bekir'in cemaate imamlık yaptığı, vefat ettiğinde de başta Hz. Ömer olmak üzere insanları sakinleştirdiği dile getirilmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ensarın kendi aralarında halife seçme işiyle uğraştıklarını duyması üzerine hemen onların yanına gittiği ve orada halife seçildiği anlatılmış ve halife olduktan sonra yaptığı konuşmanın bir bölümüne yer verilmiştir.³¹⁸

³¹⁴ Sırma, s. 237.

³¹⁵ Sırma, s. 12. Yeni basımda bu hata düzeltilmiştir.

³¹⁶ İhsan Işık, **Dört Büyük Halife**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995.

³¹⁷ Işık, s. 11-39.

³¹⁸ Işık, s. 40-49.

Hız. Ebu Bekir'in halife olduktan sonra ilk icraatının, Üsame ordusunun Şam'a gönderilmesi olduğunu söyleyen Işık, onun döneminde irtidat edenlerle ve zekat vermek istemeyenlerle mücadele edildiğine değinmiş ardından kısaca bu dönemde gerçekleşen fetihlerden bahsetmiştir. Hız. Ebu Bekir'in hastalandığı ve vefat etmeden önce Hız. Ömer'in kendisinden sonra hilafete gelmesini istediğı söylenmiş, kuvvetli imanından bahsedilip, onunla ilgili Hız. Peygamber'in hadislerine ve Hız. Ebu Bekir'in bazı sözlerine yer verildikten sonra ikinci bölüme geçilmiştir.³¹⁹

İkinci bölümde ilk olarak Hız. Ömer'in Müslüman olmadan önce Kureyş kabilelerinin ileri gelenlerinden olup, toplumda kültürlü ve cesur bir insan olarak bilindiğı ve İslam'a düşman olduğuna değinildikten sonra onun nasıl müslüman olduğu anlatılmıştır.³²⁰

Medine'ye hicret ettikten sonra Hız. Ömer'in, Hız. Peygamber'in yanında olup İslam'a hizmet ettiği ve yapılan bütün savaşlara katıldığı dile getirilmiştir. Rıdvan biatında bulunması, Hudeybiye anlaşmalarının maddelerinden hoşnutsuzluğunu dile getirmesi fakat daha sonra bu yaptığından pişman olması ve Hız. Peygamber'in vefat ettiğinde çok büyük üzüntü yaşaması verilen diğer bilgilerdendir.³²¹

Hız. Ebu Bekir'i, halife seçilirken ve hilafeti döneminde destekleyen Hız. Ömer'in, Hız. Ebu Bekir'in isteğıyle kendisinden sonra halife olması, kendi döneminde Bizans ve Sasani olmak üzere iki imparatorlukla edilen mücadele, fethedilen şehirler, adalet anlayışı ve dünya malına değer vermemesi üzerinde durulmuştur.³²²

Şehit edilmesinin anlatılmasının ardından Hız. Ömer'in ilmi, devlet yönetimi ve gerçekleştirdiğı bazı icraatlar yazarın değindiğı konulardır. Son olarak Hız.

³¹⁹ Işık, s. 50-56.

³²⁰ Işık, s. 59-68.

³²¹ Işık, s. 69-74.

³²² Işık, s. 75-90.

Ömer'in sözlerine ve onunla ilgili hadislere yer verilerek Hz. Osman'ın hayatına geçilmiştir.³²³

Mekke'nin en zengin ailelerinden birine mensup olan Hz. Osman'ın Hz. Ebu Bekir vasıtasıyla müslüman olduğu ve İslam'a girdikten sonra amcası Hakem ve üvey babası Ukbe tarafından eziyetlere uğradığı anlatılmıştır. Hz. Peygamber'in kızlarıyla evlilikleri, Habeşistan ve Medine'ye hicreti, Medine'deki bazı faaliyetleri ve Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in halifelik dönemlerindeki durumu Hz. Osman'ın hilafetinden önceki hayatıyla ilgili üzerinde durulan konular diğer konulardır.³²⁴

Hz. Osman'ın halife seçilmesine değinildikten sonra, dönemindeki fetihler, ve eleştiri konusu olan bazı icraatlarından bahsedilmiştir.³²⁵

Işık, akrabalarına iyilik yapmayı çok seven Hz. Osman'ın devletin önemli kademelerine yakınlarını getirmesi ve bu kişilerin halkın hoşnutsuzluğuna sebebiyet verecek davranışları nedeniyle Hz. Osman'a karşı bir tepki oluştuğunu dile getirmiş, Mısır, Kufe ve Basra'dan Medine'ye gelen isyancı grupların bir müddet Hz. Osman'ın evini muhasara altına aldıkları ve sonunda Hz. Osman'ı şehit ettiklerini anlatmıştır. Hz. Osman'ın bahsedildikten sonra, onunla ilgili hadislere ve kendi sözlerine yer verilip bu bölüm bitirilmiştir.³²⁶

Hz. Ali'nin doğumu, kendisine verilen lakaplar ve fiziki görünümün anlatılmasıyla başlayan dördüncü bölümde, onun Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmesi, on yaşında bir çocukken müslüman olması, hicretteki rolü, savaşlarda gösterdiği kahramanlık, Yemenlilere İslam'ı tebliğ etmek için görevlendirilmesi, Hz. Ebu Bekir'e geç biat etmesi, diğer halifeler dönemindeki durumu Hz. Ali'nin hilafet döneminden önceki hayatıyla ilgili değinilen konular olmuştur.³²⁷

Hz. Osman şehit edilince müslümanların dördüncü halifesi olan Hz. Ali'nin, halifeliği döneminde ortaya çıkan olaylarla sürekli mücadele etmek zorunda kaldığı,

³²³ Işık, s. 91-100.

³²⁴ Işık, s. 103-115.

³²⁵ Işık, s. 116-120.

³²⁶ Işık, s. 121-127.

³²⁷ Işık, s. 131-146.

mütevâzi bir hayat sürüp, ihtiyaç sahiplerini gözettiği, ilim ve ahlâkta insanlar arasında öne çıktığı, özellikle fıkıh ve hitabetteki yetkinliği anlatılmıştır.³²⁸

Bu konulardan sonra ise Hz. Ali döneminde yaşanan zorluklara geçilmiştir. Cemel ve Sıffin savaşlarının arkasından Hariciler adı verilen toplulukla Nehrevan'da savaş yapıldığı anlatılmış, Haricilerden biri olan İbn Mülcem tarafından şehit edildiğinden bahsedildikten sonra, Hz. Ali ile ilgili birkaç hadiseye, Hz. Ali'nin sözlerine ve devlet adamlarına olan tavsiyelerine yer verilerek bölüm bitirilmiştir.³²⁹

Son bölümde, Hz. Hasan ve Hüseyin'den bahsedilerek eser sonlandırılmıştır.³³⁰

Geniş bir hacme sahip olmayan eserde, dört halifenin ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in hayatlarını çok kısa bir şekilde ele alan Işık, her halifeyle ilgili genel bir bilgi verdikten sonra nasıl müslüman olduklarından başlayarak vefatlarına kadar halifelerin hayatlarını anlatmıştır. Konulara detaylarına girmeden değinen Işık'ın eserde bazı önemli meselelerden hiç bahsetmediği ve tartışmalı konulara girmekten de kaçındığı görülmektedir.³³¹

Hakem olayı anlatılırken Abdullah b. Ömer'in halife seçildiği dile getirilmiştir.³³² Ancak onun halife seçilmeyip, Ebu Musa el-Eş'ari tarafından halife adayı olarak gösterildiği bilgisi verilmektedir.³³³

Işık, dört halifenin hayatıyla ilgili bilgi verirken kendi yorumlarına eserde yer vermemiş, hulefâ-i râşidin döneminde yaşananlarla güncel olaylar arasında bağlantı kurmamıştır. Ancak Hz. Ebu Bekir'in "Sıddık" lakabını almasıyla alakalı olarak Miraç hadisesinde Kudüs'ten bahsedilirken parantez açılarak bu kutsal kentin Siyonist İsrail'in işgali altında olduğu belirtilmiştir.³³⁴

³²⁸ Işık, s. 147-152.

³²⁹ Işık, s. 153-164.

³³⁰ Işık, s. 167-173.

³³¹ Çalışmanın ikinci bölümünde bunlardan bahsedilecektir.

³³² Işık, s. 156.

³³³ M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Ömer b. Hattab", **DİA**, C. 1, s. 127.

³³⁴ Işık, s. 19.

1.5.4. Rıza Savaş'ın “ Râşid Halifeler Devrinde Kadın ” İsimli Eseri³³⁵

Eser; önsöz, giriş, dört bölüm, sonuç ve bibliyografyadan oluşmaktadır.

Önsözde, İslam toplumlarında kadının durumunu anlayabilmek için, ilk dönem hakkında bilgi sahibi olmanın önemine dikkat çeken Savaş, kadınla ilgili uygulamaların yerine oturduğu dönemin hulefâ-i râşidin dönemi olduğunu söyleyerek, eserini yazmaktaki amacının bu dönemde kadının durumunu çeşitli açılardan ortaya koymaya çalışmak olduğunu ifade etmektedir.³³⁶

Eserin birinci bölümünde sosyal hayatta, ikinci bölümünde eğitim öğretimde, üçüncü bölümünde aile hayatında ve dördüncü bölümünde ise siyasi hayatta kadının rolü ele alınmıştır.

Sosyal hayatta kadın konusu işlenirken Savaş'ın ele aldığı ilk mesele kadının toplumdaki yeridir. Hulefâ-i râşidin döneminde toplumda sözü geçen kadınlar olduğuna çeşitli örnekler üzerinden değinen Savaş, Fatıma b. Kays'tan önemli alimlerin rivayet aldıklarını söylemiş, bu dönemde doktorluk yapan, eşini yöneten kadınların olduğu, nikahta bazı şartlar ileri süren kadınların bu şartlarının geçerli görüldüğü, Hz. Ömer'in kızı Hafsa'yı diğer kızlarının velisi olarak tayin ettiği, kadının emanının geçerli olduğu, bazı konularda kadınların şahitliğini caiz görmeyenlerin olduğu gibi her konuda caiz görenlerin olduğu, Hz. Aişe'nin toplumda önemli bir konumun olup görüşlerine önem verildiği; üzerinde durulan konular olmuştur.³³⁷

Savaş'ın bu bölümde üzerinde durduğu bir diğer konu da kadının sosyal güvenliğidir. Hz. Peygamber'in eşlerinin geçiminin hulefâ-i râşidin döneminde devlet bütçesinden karşılandığı belirtilmiş, ganimetlerden kadınlara uygun bazı eşyaların da Hz. Peygamber'in hanımlarına hediye edildiği ifade edilmiştir. Hz.

³³⁵ Rıza Savaş, **Râşid Halifeler Devrinde Kadın**, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996. ; Eserin başka baskısına rastlanılmamıştır.

³³⁶ Savaş, s. 9-10.

³³⁷ Savaş, s. 19-28.

Ömer'in şehit annelerine, fetihlere katılan askerlerin hanımlarına ve yardıma muhtaç kadınlara gereken maddi yardımı yaptığı dile getirildikten sonra, Hz. Ömer döneminde feyden senelik pay alan kadınların olduğu söylenip onların aldıkları miktarlar belirtilmiştir. Kadınların ekonomik haklarını engellemeye çalışan erkeklerle karşı, kadınların sahip olduğu hakların halifeler tarafından korunduğu da verilen bilgilerdendir.³³⁸

Savaş'ın üzerinde durduğu diğer bir mesele de kadınları zorla cinsel ilişkiye zorlayan erkeklere verilen cezalarla alakalıdır.³³⁹ Kadının miras ve mehirden eline geçen paranın tasarruf hakkının kendine ait olduğu da üzerinde durulan konulardandır.³⁴⁰

Ele alınan başka bir konu, kadın erkek ilişkileridir. Savaş bu konuyu, meşru ilişkiler ve gayri meşru ilişkiler olmak üzere iki başlık altında incelemeye çalışmıştır. Bu dönemde kadın ve erkeğin gerektiği durumlarda konuşmasına bir sınırlama getirilmediğine değinen Savaş, Hz. Aişe'ye çeşitli konularda soru soran erkeklerin olduğundan, kadın ve erkeklerin mescitte birlikte ibadet ettiklerinden, birbirlerine selam verdiklerinden bahsetmektedir. Meşru olmayan ilişkilere gelince, yabancı bir erkek ve kadının başbaşa kalmalarının yasak olması, Hz. Ömer'in kocaları savaşta olan kadınların evlerine erkeklerin girmesini yasaklaması, zina eden kişilere duruma göre had, duruma göre recm uygulanması, Hz. Ömer'in zina eden akıl hastası bir kadına ve ölmek için zina yapan bir kadına ceza vermemesi; burada değinilen konular olmuştur.³⁴¹

Savaş'ın eserinde yer verdiği bir konu da kadınların giyim kuşamıdır. Hz. Ömer'in kadınların dışarı süslenerek ve koku sürünerek çıkmalarını hoş bakmadığı bilgisi verilmiştir.³⁴²

Eserde kadınlar aleyhine oluşan fikirler üzerinde de duran Savaş, cahiliye döneminde kadınlar hakkında bazı olumsuz görüşlerin olduğunu, Hz. Peygamber'in

³³⁸ Savaş, s. 28-38.

³³⁹ Savaş, s. 38-40.

³⁴⁰ Savaş, s. 41-44.

³⁴¹ Savaş, s. 45-57.

³⁴² Savaş, s. 58-66.

bu düşünceleri ortadan kaldırdığını ve hulefâ-i râşidin döneminde de Hz. Peygamber zamanındaki olumlu çizginin devam ettiğini dile getirmiş, ancak Hz. Ömer'in halifelik döneminde kadınlara bazı işlerinde kısıtlamalar getirdiğini de sözlerine eklemiştir.³⁴³

Bu dönemde kadının çalışma hayatına da değinilmiş, kadınların ticaret hayatın içinde olduğu ifade edilerek alım satım işiyle uğraşan, koku ve süt satan, dokumacılık ve dericilikle, hasta bakımıyla, ziraatle uğraşan kadınların olduğundan bahsedilmiştir.³⁴⁴

Birinci bölümde üzerinde durulan başka bir konu kadının ibadet hayatı olmuştur.³⁴⁵

Bu bölümün son konusu ise cenazelerde kadının durumudur. Hulefâ-i râşidin döneminde kadınların diğer kadınların ve eşlerinin cenazelerini yıkadığı, Hz. Peygamber'in cenaze namazını erkeklerden sonra kadınların kıldığı, Hz. Osman'ın hanımlarının onun cenaze namazında yer aldığı, birisi vefat ettiğinde kadınların toplanıp ağladıkları, Hz. Ömer'in bu konuda aşırıya kaçanları uyardığı ve kadınların mezarlık ziyaretine gittikleri verilen bilgilerdendir.³⁴⁶

“Eğitim Öğretim Hayatında Kadın” başlığını taşıyan ikinci bölümde; kızların eğitiminde Hz. Aişe başta olmak üzere Hz. Peygamber'in hanımlarının önemli rolünün olduğundan bahsedilmiş ve ailelerin de kızların eğitiminde katkıları olduğu söylenerek bu dönemde şiirle ve hadis rivayetiyle ilgilenen kızların olduğu dile getirilmiştir.³⁴⁷

Eserin üçüncü bölümü “Aile Hayatında Kadın” başlığını taşımaktadır. Savaş'ın burada üzerinde durduğu ilk konu eş seçimidir. Kadınların eş seçiminde babanın etkisi olmakla birlikte, kadının istemediği biriyle evlendirmenin meşru sayılmadığı dile getirilmiş, halifelerin evlilik teklifini reddeden kadınların

³⁴³ Savaş, s. 66-73.

³⁴⁴ Savaş, s. 73-80.

³⁴⁵ Savaş, s. 80-83.

³⁴⁶ Savaş, s. 84-86.

³⁴⁷ Savaş, s. 88-116.

olduğundan bahsedilmiştir. Eş seçiminde aracılardan ve tanıdıkların da etkili olduğuna değinen Savaş, toplumda önemli bir konuma sahip kadınların eşlerini kendilerinin bulduğu bilgisini de vermiştir.³⁴⁸

Her dönemde olduğu gibi bu dönemde de eşiyle iyi geçinen kadınlar olduğu gibi kocasını şikayet eden, çeşitli nedenlerle onunla anlaşamayan, ona karşı çıkan kadınların da bulunduğu dile getirildikten sonra boşanma konusuna geçilmiştir. Râşid halifeler döneminde meşru sayılmayan evliliklerin feshedildiği bilgisini veren Savaş, dört eşi olan erkeklerin başka bir kadınla evlenmek için sudan sebepleri bahane göstermelerinden, hastalık sebebiyle eşlerini boşayanlardan, kadının iktidarsızlığı sebebiyle eşini boşayabileceğinden ama buna sabretmesinin tavsiye edildiğinden, kadının kendisi boşanmak istiyorsa kocasıyla anlaşıp belli bir miktar para verdiğinden, Hz. Osman'ın erkeğin boşama hakkını kadına verebileceği görüşünde olduğundan bahsetmiştir. Bu dönemde iki kadınla evliliğin yaygın olup, maddi durumu iyi olan erkeklerin dört kadınla evlendikleri dile getirildikten sonra, dört halifenin kimlerle evlendikleri maddeler halinde sıralanmıştır.³⁴⁹

Bu bölümün son konusu ise cariyeliktir. Maddi imkanların artmasıyla cariyeye alımının arttığı, erkeklerin cariyelerle birlikte olmasının hanımlarını rahatsız ettiği, Hz. Ömer'in çocuğu olan cariyenin satımını yasakladığı, bazı cariyelerin efendilerine kin besleyip onların aleyhinde işlere kalkıştıkları bu konuda verilen bilgilerdendir.³⁵⁰

Eserin son bölümünde “Siyasi Hayatta Kadın” başlığıyla, genel olarak bu dönemde kadınların yönetimdeki etkileri, çeşitli durumlar karşısında muhalefetleri ve savaşlardaki rolleri incelenmiştir. Hulefâ-i râşidin döneminde kadının devlet başkanı olması gibi bir durumun söz konusu edilmediğini dile getiren Savaş, Hz. Aişe'nin bazı icraatları nedeniyle Hz. Osman'ı eleştirdiğini, ancak vefat ettiğinde katillerinin cezalandırılması için Hz. Ali'nin karşısında yer aldığını söyleyerek, özellikle onun Cemel Savaşı'ndaki rolüne değinmiştir. Kadınların bu dönemde gerçekleşen savaşlara katılarak erkeklere sözleriyle destek oldukları, savaşlarda yaralıları tedavi

³⁴⁸ Savaş, s. 117-133.

³⁴⁹ Savaş, s. 133-165.

³⁵⁰ Savaş, s. 165-176.

ettikleri, ok atarak düşmanla mücadele ettikleri ve cephe gerisinde askerlerin ihtiyaçlarını giderdiklerine de değinilmiştir.³⁵¹

Savaş, eserin sonuç bölümünde, cahiliye dönemindeki olumsuz tutum ve uygulamaların Hz. Peygamber tarafından kaldırıldığına dikkat çekmiş ve hulefâ-i râşidin döneminde de bu anlayışın büyük ölçüde korunduğunu dile getirerek, kitabın bölümlerini genel hatalarıyla özetlemiştir.³⁵²

Hulefâ-i râşidin döneminde kadının sosyal, eğitim-öğretim, aile hayatı ve siyasi hayattaki rolüne değinen Savaş, eserinde meseleleri çeşitli yönleriyle detaylı bir şekilde ele alarak, bu dönemde kadının konumuna ışık tutmaktadır.

Eserde, diğer halifelerin dönemlerine göre daha istikrarlı bir sürecin yaşandığı Hz. Ömer dönemindeki uygulamalar; ilmi ve siyasi bazı faaliyetleri nedeniyle de Hz. Aişe ön plana çıkmıştır.

Eserin bazı bölümlerinde başlık ve içeriğin birbirine uyumlu olmadığı ya da başlığın içeriği tam anlamıyla karşılamadığı görülmektedir. Örneğin “Yaşlılara Destek Olan Kadınlar” başlığının altında, kadınların birisi vefat ettiğinde toplanıp yüksek sesle ağladıkları, Hz. Ömer’in kadınların bu tavrına kızıp tepki gösterdiği anlatılmaktadır.³⁵³

“Kadınların Resmi Göreve Getirilmeleri” başlığı altında, bu dönemde Hz. Aişe’den bazı konularla ilgili fetva alınması, Cemel ashabının Basra’ya hareket etmeleri üzerine Ümmü Fadl’ın bu durumu Hz. Ali’ye iletmesi, Ümmü Gülsüm’ün duyduğu bir haberi bineğine atlayıp Hz. Ali’ye bildirmesi anlatılan konulardır.³⁵⁴ Ancak kadınların yaptıkları bu işlerin resmi bir görev olmadığı görülmektedir.

Savaş’ın meseleleri birçok başlık altında ele almasının, zaman zaman bir bilginin farklı başlıklar altında birkaç kez tekrar edilmesine neden olduğu görülmektedir.

³⁵¹ Savaş, s. 177-240.

³⁵² Savaş, s. 241-246.

³⁵³ Savaş, s. 85-87.

³⁵⁴ Savaş, s. 195-197.

1.5.4. Sevim Asımgil'in “ Şerefle Yaşanmış Hayatlar ” İsimli Eseri³⁵⁵

Eser; önsöz ve dört bölümden oluşmaktadır. Eserinin ilk bölümünü İslam halifeliği konusuna ayıran Asımgil, ikinci bölümde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in, üçüncü bölümde Hz. Osman'ın, dördüncü bölümde de Hz. Ali'nin hayatını ele almıştır. Önsözde, dört halifenin faziletini anlatan hadis ve sözlere yer verildikten sonra, dört halifenin insanlık tarihinin en saygı değer isimleri olduğu dile getirilerek, bu şahsiyetlere duyulan sevgi ve hayranlık sebebiyle eserin kaleme alındığı belirtilmiştir.³⁵⁶

İlk bölümde “halife” kelimesinin anlamına ve bu kelimeyle benzer anlamda kullanılan “emirul-mü'ninin” ve “imam” kavramlarına değinilmiş, arkasından ilk halife olarak Hz. Ebu Bekir'in seçilmesi ve ona biat edilmesi anlatılmıştır. Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e geç biat etmesi yazarın ele aldığı diğer bir konudur. Birinci bölümde son olarak, İslam halifeliğinin hulefâ-i râşidin, Emevî, Abbasi, Mısır Abbasi ve Osmanlı halifeliği kısımlarına ayrıldığı, hulefâ-i râşidin devrinin de Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'den oluştuğu bilgisi verilerek ikinci bölüme geçilmiştir.³⁵⁷

Hz. Ebu Bekir'in doğumu, soyu ve lakaplarının anlatılmasıyla başlayan ikinci bölümde, onun İslam'a girmesine değinilip, evlilikleri ve çocuklarıyla ilgili bilgi verildikten sonra, Mekke'deki faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber'le Hz. Ebu Bekir'in hicretine kısaca değinen Asımgil, Hz. Ebu Bekir'in Medine'ye geldiğinde Harice b. Zeyd'in evinde kaldığını, onunla kardeşleştirildiğini ve Hz. Ebu Bekir'in ailesini Medine'ye getirttiğini anlattıktan sonra onun Medine'de katıldığı savaşlardan, hac emirliğinden ve veda haccında bulunmasından

³⁵⁵ Sevim Asımgil, **Şerefle Yaşanmış Hayatlar**, Furkan Kitabevi, İstanbul, 1997. , Eserin ulaşabildiğimiz son baskısı 2008 yılına aittir. Sevim Asımgil, **Şerefle Yaşanmış Hayatlar**, Saray Yayın-Dağıtım, İstanbul, 2008. Eserin yeni basımında bazı konuların yerleri değiştirilmiş, Hz. Ebu Bekir'in ahlâkı ile ilgili birkaç konu, Hz. Ebu Bekir döneminde vilayet ve valiler, Hz. Ömer döneminde vilayetlerdeki memurlar ve divan, Hz. Osman döneminde de ilk yıllarındaki valiler konuları çıkarılmış, bazı başlıklarda da değişiklikler yapılmıştır.

³⁵⁶ Asımgil, s. 5-7.

³⁵⁷ Asımgil, s. 11-17.

bahsedilmektedir. Ardından Hz. Peygamber'in hastalığında onun yerine imamlık yapması, vefat ettiğinde başta Hz. Ömer olmak üzere sahabeyi teskin, etmesi anlatılan diğer konular olmuştur.³⁵⁸

Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi, Hz. Ali'nin ona geç biat etmesi, irtidat edenlerle ve yalancı peygamberlerle mücadele, gerçekleşen fetih hareketleri ve bu dönemdeki icraatlar, Hz. Ebu Bekir'in hilafet dönemiyle ilgili üzerinde durulan konulardır. Bu konuların ardından Hz. Ebu Bekir'in ahlâki özelliklerine ve vefatına yer verilmiştir.³⁵⁹

Hz. Ömer'le ilgili ile olarak anlatılan konular; nesebi, çocukluğu, gençliği eşleri, çocukları ve İslam'ı kabulüdür. Hz. Ömer'in hicretine değinildikten sonra Medine'de savaşlardaki rolü üzerinde durulmuştur. Asımgil'in değindiği başka bir konu da, Hz. Peygamber'in vefatından önce gerçekleşen "Kırtas" hadisesi olarak bilinen olaydır.³⁶⁰

Hz. Ebu Bekir'in halife seçiminde ona ilk biat eden kişinin Hz. Ömer olup, halifeliği döneminde de onun en büyük yardımcısının yine Hz. Ömer olduğu dile getirilmiştir. Hz. Ebu Bekir'in tayini ile halifelige geçen Hz. Ömer'in, halife olduğunda okuduğu hutbenin bir kısmına yer verdikten sonra onun dönemindeki fetihlere geçen Asımgil, Hz. Ömer döneminde İslam devletinin topraklarının çok geniş bir alana yayıldığını dile getirerek bu dönemde gerçekleşen fetihleri başlıklar halinde ele almıştır. Fetihler dışında üzerinde durulan konular ise, Halid b. Velid'in komutanlıktan azli, veba salgını ve İskenderiye Kütüphanesinin yakılması meselesidir.³⁶¹

Hz. Ömer'in devlet yönetimi ve onun döneminde icraatlar eserde geniş yer ayrılan konulardır.³⁶²

³⁵⁸ Asımgil, s. 21-47.

³⁵⁹ Asımgil, s. 47-96.

³⁶⁰ Asımgil, s. 99-116.

³⁶¹ Asımgil, s. 116-138.

³⁶² Asımgil, s. 138-162.

Başarılı bir devlet adamı olmasının yanında ahlâki vasıflarıyla da öne çıkan Hz. Ömer'in, zühdü ve takvası, adalet anlayışı ve tevazusundan çeşitli örnekler üzerinden bahsedilmiştir. Hz. Ömer'le ilgili anlatılan diğer bir mesele de onun görüşlerinin isabetli olmasıyla ilgilidir. Bu bölümde son olarak yer verilen konu ise Hz. Ömer'in vefatıdır.³⁶³

Hz. Osman'ın hayatının ele alındığı üçüncü bölümde ilk olarak Hz. Osman'ın soyu, zinnureyn lakabı, gençliğinde ticaretle meşgul olduğu, Hz. Ebu Bekir vesilesiyle İslam'a girdiği ve müslüman olmasına amcası Hakem'in karşı çıktığı anlatılmıştır. Hz. Rukiye ile evlenen Hz. Osman'ın hanımıyla önce Habeşistan'a, daha sonra da Medine'ye hicret ettiği, Medine'ye geldiği ilk günlerde su sıkıntısı çeken halkı rahatlatmak için Rume kuyusunun hissesinin yarısını bir Yahudiden satın aldığı verilen bilgilerdendir. Hz. Osman'ın savaşlardaki rolü anlatıldıktan sonra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerindeki durumundan bahsedilerek halifelik dönemine geçilmiştir.³⁶⁴

Hz. Osman'ın nasıl halife seçildiğini anlatıp onun halife olduktan yaptığı konuşmaya yer veren Asımgil, ardından hilafeti döneminde gerçekleşen fetihlere değindikten sonra bu dönemdeki icraatlar ve Hz. Osman'ın ahlâki özellikleri üzerinde durmaktadır.³⁶⁵

Hz. Osman döneminde fitnenin ortaya çıkmasında etkili olan nedenler sıralanarak; Kufe, Basra ve Basra, Kufe ve Mısır'dan gelen isyancı grupların Hz. Osman'ın evini muhasara altına almalarına ve Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle sonuçlanan olaylara değinilmiş, son olarak şehadetinden sonra sandığından çıkan vasiyetine yer verilerek dördüncü bölüme geçilmiştir.³⁶⁶

Hz. Ali'nin hayatının işlendiği dördüncü bölüm, onun doğumu, lakapları, Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmesi, çocuk yaşta müslüman olması, eşleri ve çocuklarının anlatılmasıyla başlamaktadır. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e olan desteği

³⁶³ Asımgil, s. 166-196.

³⁶⁴ Asımgil, s. 199-208.

³⁶⁵ Asımgil, s. 208-228.

³⁶⁶ Asımgil, s. 229-257.

ve hicretteki rolü, Mekke dönemindeki hayatıyla ilgili üzerinde durulan konulardır. Hicretten sonra savaşlardaki rolüne, Medine devrindeki diğer faaliyetlerine ve kendisinden önceki halifeler dönemindeki durumuna değinilip halifelik dönemine geçilmiştir.³⁶⁷

Hiz. Ali'nin hilafet dönemiyle alakalı ön plana çıkan konular Cemel ve Sıffin Savaşları ile Haricilerle olan mücadelesidir. Bu konulardan sonra Hiz. Ali'nin bazı icraatları ve yönetim anlayışından bahsedildikten sonra şehit edilmesinin anlatılmasıyla eser sona ermektedir.³⁶⁸

Eserde dört halifenin hayatı doğumlarından vefatlarına kadar kronolojik olarak ve diğer eserlere göre daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Her meselenin ayrı başlıklar halinde ve gerekli yerlerde maddeler halinde anlatılması, konuların anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Birçok konuya geniş yer verilen eserde, bazı konuların daha yüzeysel bir şekilde anlatıldığı görülmektedir. Hiz. Osman'ın halife seçilmesi, Sıffin Savaşı ve Haricilerle mücadele, diğer konulara göre daha kısa bir şekilde anlatılırken, Gadir-i Hum olayından ise hiç bahsedilmemiştir.

Asımgil'in eserinde, olaylarla ilgili fazla yoruma girmeyip, daha ziyade bilgi vermeye çalıştığı görülmektedir.

1.5.6. Murat Sarıcık'ın “ Hulefâ-yı Râşidin Döneminden İlginç Problemler ” İsimli Eseri ³⁶⁹

Eser; önsöz, giriş, altı bölüm, sonuç ve bibliyografyadan oluşmaktadır.

Eserin önsözünde Sarıcık, çalışmasında genel olarak hangi sorular üzerinde durduğuna değinmiş ve farklı bir yaklaşımla hulefâ-i râşidin dönemini ele almanın,

³⁶⁷ Asımgil, s. 261-274.

³⁶⁸ Asımgil, s. 279-307.

³⁶⁹ Murat Sarıcık, **Hulefâ-yı Râşidin Döneminden İlginç Problemler**, Tuğra Ofset, Isparta, 1999. ; Eserin başka baskısı bulunmamaktadır.

bunu yaparken de hadis ve kelamın bazı meselelerine değinmenin önemli olduğunu dile getirmiştir.³⁷⁰

Giriş kısmında ise eserin bölümlerinde hangi konulardan bahsedildiği anlatılarak, orjinalliğine işaret edilen çalışmanın, sahabe dönemindeki çeşitli problemleri çözmek için yararlı olacağı ifade edilmiştir.³⁷¹

“Sahabelerin Bazı Üzücü Hadiseleri Kerametleri ile Görememeleri” başlığını taşıyan eserin birinci bölümünde, genel olarak Hz. Peygamber’in sohbetinde bulunmaları sebebiyle sahabenin mertebesinin yüksekliği vurgulanarak, onların faziletine kimsenin yetişemeyeceği ifade edilmeye çalışılmaktadır.³⁷²

“Sahabeler Dünyaya Girmekle Birlikte Kemâlatta Nasıl Zirveye Çıktılar?” başlığını taşıyan ikinci bölümde ise, öncelikle dünyevileşme konusunda Hz. Peygamber’in uyarılarını içeren hadislere ve bunların yorumuna yer verilmiş, arkasından ise dünya hayatının çeşitli yüzleri olduğuna değinilerek sahabenin dünyaya dalmayıp, onu ahiret için vesile kıldıkları vurgulanmıştır.³⁷³

“Cemel-Sıffin Savaşları İle İlgili Sorular” başlığını taşıyan üçüncü bölümde, Cemel ve Sıffin Savaşları ile ilgili bazı meseleler ele alınmıştır.³⁷⁴

Eserin dördüncü bölümü Hz. Hasan ve Hüseyin’in Emeviler karşısındaki mücadelelerine ayrılmıştır. Emevilerin, ırk bağına din bağından önde tuttuklarına değinen Sarıcık’ın ırkçı bir yöneticinin adil olamayacağını ifade ettikten sonra üzerinde durduğu konu İslam’da adaletin önemi ve cahiliye taassubunun reddedilmesidir.³⁷⁵

Bu bölümde cevaplandırılmaya çalışılan bir diğer mesele de Kerbela hadisesinin uhrevi açıdan nasıl değerlendirileceğidir. Dünyevi açıdan facia olan bu hadisenin uhrevi açıdan bir takım güzellikleri ortaya çıkardığı ifade edilerek,

³⁷⁰ Sarıcık, s. 1-2.

³⁷¹ Sarıcık, s. 3-4.

³⁷² Sarıcık, s. 5-23.

³⁷³ Sarıcık, s. 24-39.

³⁷⁴ Sarıcık, s. 40-52. Bu meseleler çalışmanın ikinci bölümünde yer almaktadır.

³⁷⁵ Sarıcık, s. 57-73.

hilafetin kaybedilip, manevi saltanatın kazanılması, şehitlik neticesinde kazanılan manevi mertebeler, çekilen sıkıntıların günahlara kefarete olması, bu olayın güzel tarafları olarak izah edilmiştir.³⁷⁶

Beşinci bölümün konusu tarihi şahsiyetlerin tenkit edilmesi ve onlara lanet edilmesiyle alakalıdır. Ölmüş müslümanları hayırla anma ve arkasından sövmeme, Kur'an'da lanet edilen kimseler, sahabenin günah işlemesi, günahkâr ve zalimlere lanet edilip edilmeyeceği bu bölümde ele alınan konular olmuştur.³⁷⁷

Eserin son bölümünde ise İmam-ı Azam'ın sebb, beddua ve lanetle ilgili görüşlerine yer veren Sarıcık, sahabeye sebb ve lanet meselesiyle alakalı olarak, İmam-ı Azam'ın sahabelerin her birinin hayırla anılmasının gerektiğine işaret eden sözlerini paylaşmış, sahabenin hepsini istisnasız sevmek gerektiğini ve sahabeye sövmenin doğru olmadığını dile getirmiştir.³⁷⁸

Sonuç kısmında ise, her bölümde anlatılan konular özetlenmiştir.³⁷⁹

Sahabenin kerametleri ile bir takım hadiseleri önceden görememelerinin nedeni, iman kuvveti bakımından sahabeye yetişilmesinin imkanının olup olmayacağı, sahabenin dünyayı terk etmeden kemâlata ermelerinin nasıl mümkün olduğu, Cemel ve Sıffin Savaşları'nda öldürülenlerin durumu, Cemel Savaşı'nda şahsi kaprislerin söz konusu olup olmadığı, Sıffin Savaşı'nın nasıl bir savaş olduğu, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Emevîlere karşı nasıl mücadele verdikleri, Kerbela hadisesinin uhrevî açıdan nasıl değerlendirileceği, musibetler eğer hatanın neticesi ise masumların musibete uğramasının nedeni, tarihi şahsiyetlerin tenkitinin nasıl olacağı, onlara sövmenin ve lanet etmenin hükmü; eserde Sarıcık'ın cevaplamaya çalıştığı meselelerdir. Bu meselelere bakıldığında eserin içeriğinin, ismindeki iddiayı tam olarak taşımadığı görülmektedir. Üçüncü bölümün dışında, doğrudan hulefâ-i râşidinle alakalı mevzulara değinilmeyip, genel anlamda sahabeyi ilgilendiren konulara yoğunlaşılan eserde, Sarıcık'ın cevaplamaya çalıştığı soruların tarihten

³⁷⁶ Sarıcık, s. 73-89.

³⁷⁷ Sarıcık, s. 90-137.

³⁷⁸ Sarıcık, s. 138-167.

³⁷⁹ Sarıcık, s. 168-169.

ziyade akaid ve tasavvufun alanına girdiği gör÷lmektedir ki doğal olarak cevaplar da bu doğrultuda olmuştur.

Sarıcık'ın sahabeyi tenkit etmekten kaçınarak olayları yorumladığı ve savunmacı bir yaklaşımla meseleleri ele aldığı gör÷lmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
HULEFÂ-İ RAŞİDİN İLE İLGİLİ KONULARIN ELE
ALINIŞLARI AÇISINDAN ESERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Hz. EBU BEKİR VE DÖNEMİ

2.1.1. Müslüman Olmadan Önceki Hayatı

Eserlerde Hz. Ebu Bekir'in müslüman olmadan önceki hayatıyla ilgili hemen hemen benzer bilgilere rastlanmaktadır. Öncelikle onun soyu, lakapları ve künyesi hakkında bilgi verilmiş, çocukluk ve gençlik yılları ile ilgili pek fazla bilgi bulunmadığından çocukken çobanlık yaptığı, gençliğinde ticaretle uğraştığı, putlara tapmayıp içki içmediği, dürüst, sözüne güvenilir bir insan olup kavmi arasında kan davası ve diyetle alakalı işlerle ilgilenen, toplumda saygı gören bir kişi olduğu dile getirilmiştir.³⁸⁰

Hz. Ebu Bekir'in künyesiyle alakalı eserlerde bazı farklı bilgiler yer almaktadır. Akkoyunlu'nun eserinde bu künyenin “ işe erken başlayan” anlamına geldiği belirtilmiş ancak hangi sebeple bu künyeyi aldığına dair bir bilgiye yer verilmemiştir.³⁸¹ Kazancı, çocukluğunda kendisine bu künyenin verildiğinden ve zamanla Hz. Ebu Bekir'in bu künyeye iyice alıştığından bahsetmekle birlikte neden verildiğiyle alakalı bir açıklama yapmamıştır.³⁸² Sarıçam, Hz. Ebu Bekir'in Bekir isimli bir çocuğu olmamasına rağmen ona bu künyenin verilme nedeninin kesin olarak bilinmemekle beraber, ahlaki meziyetleri kendisinde toplaması sebebiyle verildiğini dile getirirken³⁸³ Ağırakça “Arapça “Ku’ud” vezninde olan “Bukur” kelimesi erken başlamak manasında olup “bekere bi’s-salati”, “namazı vaktinde eda etti” veya “İslam’da ilk namaz kılan erkek Müslüman oldu” demektir.” şeklinde bir açıklama yapmış ve İslam’da ilk tekbir getiren kişi olduğu için de Hz. Ebu Bekir’e bu künyenin verilmiş olabileceğini söylemiştir.³⁸⁴ Yine Algül-Şahin’in eserinde de Hz. Peygamber’le ilk namaz kılan ve ilk tekbir getiren kimse olması nedeniyle

³⁸⁰ Ramazanoğlu, s.11-12. ; Nezih, s.9-17. ; Akkoyunlu, s.15-29. ; Kazancı, s. 15-22. ; Sarıçam, s. 1-8. ; Arı, s. 19-20. ; Ağırakça, s. 353. ; Algül ve Şahin, s.5. ; Işık 15. ; Asimgil, s. 24.

³⁸¹ Akkoyunlu, s. 18.

³⁸² Kazancı, s. 18.

³⁸³ Sarıçam, s.6.

³⁸⁴ Ağırakça, s. 353

kendisine bu lakabın verildiğinden bahsedilmiş³⁸⁵, diğer eserlerde ise bu konuyla ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Hz. Ebu Bekir'in "Bekir" adında bir oğlu olmamasına rağmen kendisine bu künyenin hangi sebeple verildiğine dair kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanmamaktadır.³⁸⁶

2.1.2. Müslüman Olması

Hz. Ebu Bekir'in nasıl müslüman olduğu konusunda eserlerde bazı farklı bilgilere rastlanmaktadır.

Ramazonoğlu'nun eserinde Hz. Ebu Bekir'in nasıl Müslüman olduğuna dair iki rivayetten bahsedilmiştir. İlk rivayete göre; Hz. Ebu Bekir gençliğinde ticaret amaçlı gittiği Şam'da bir rüya görür ve rüyasını bir rahip olan Bahira'ya anlatır. Bahira ona nereden geldiğini ve hangi kabileye mensup olduğunu sorduktan sonra, ona kendi kabilesinden bir peygamber geleceği haberini verir. Hz. Muhammed peygamber olduğu haberini alınca da Hz. Ebu Bekir ona delilini sorar ve bunun üzerine "Şam'da gördüğün rüyadır." cevabını duymasıyla müslüman olur. İkinci rivayette göre ise Hz. Ebu Bekir Şam'dan Yemen'e giderken 390 yaşında alim bir zatın misafiri olur. Bu zat onun nereli olduğunu sorduktan sonra ilm-i ezeli ile öğrendiğine göre bir nebinin geleceğini ve biri yaşlı biri genç iki kişinin ona yardımcı olacağını söyler. Yaşlı adamın karnında siyah bir ben olduğunu söyleyen adam Hz. Ebu Bekir'in karnına bakmak ister. Karnına baktığında siyah beni görüp nebiye yardım edecek kişinin Hz. Ebu Bekir olduğunu söyleyip ona nebi hakkında birkaç beyit okur. Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu söylediğini duyan Hz. Ebu Bekir yanına giderek ona delilini sorar. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun yaşlı adamdan dinlediği beyitleri okumaya başlar ve bunları Melek Cebrail vasıtasıyla öğrendiğini söyler. Bu olay üzerine Hz. Ebu Bekir müslüman olur.³⁸⁷

³⁸⁵ Algül ve Şahin, s. 4.

³⁸⁶ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, C: 10, s. 102.

³⁸⁷ Ramazonoğlu, s. 13-14.

Hiz. Ebu Bekir'in İslam davetini tereddüt etmeden kabul etmesinin nedenleri üzerinde duran Nezih ise meseleyi üç maddeyle özetlemiştir. Bunun en önemli nedeni, İslam öncesinde de toplumun putlara tapmasından rahatsızlık duyan Hiz. Ebu Bekir'in bir arayış halinde olması, ikinci neden Hiz. Peygamberi çok yakından tanıdığı için onun doğruluğundan şüphe etmemesi ve üçüncü neden ise zorluklarla mücadele edebilecek cesarete sahip olmasıdır. Eserde Hiz. Ebu Bekir'in nasıl Müslüman olduğuylla ilgili özel bir olaydan bahsedilmemiştir.³⁸⁸

Akkoyunlu onun İslam'a girişı ile ilgili farklı rivayetlerin olduğunu dile getirmiş, ancak bunlardan sadece birinden bahsetmiştir. Aynı Mekke'ye indiğini sonra da bölünerek bütün evlere dağıldığını rüyasında gören Hiz. Ebu Bekir'in, bunu ehl-i kitaptan olan kişilere anlattığında, ona bu rüyanın Mekke'den çıkacak bir peygambere işaret ettiğini söyledikleri ve Hiz. Ebu Bekir'in de Hiz. Muhammed'in peygamber olduğunu duyunca onunla görüşüp Müslüman olduğu anlatılmıştır. Hiz. Ebu Bekir'in tereddüt etmeden Müslüman olmasının nedenleri üzerinde de duran Akkoyunlu; onun kibirli, inatçı, korkak, menfaatperest olmamasının ve Hiz. Peygamber'e olan sevgi ve güveninin bu hususta etkili olduğunu dile getirmiştir.³⁸⁹

Kazancı, putlara tapılmasından rahatsızlık duyan ve bir arayış içinde olan Hiz. Ebu Bekir'in, Hiz. Peygamber'in kendisine okuduğu ayetlerden etkilenererek müslüman olduğunu anlatmıştır.³⁹⁰

Sarıçam'ın eserinde Hiz. Ebu Bekir'in İslamiyet'i nasıl kabul ettiğiyile alakalı olarak çeşitli rivayetlere kısaca yer verilmiştir. Mekke'de Varaka bin Nevfel'le, Suriye'ye yaptığı seyahatlerde rahiplerle, Yemen'e gittiğinde bir bilginle Allah tarafından gönderilmesi beklenen bir peygamber hususunda görüşen Hiz. Ebu Bekir'in, yine gördüğü bir rüya üzerine Hiz. Muhammed'in peygamberliğine tereddüt etmeden iman etmeye hazır hale geldiğinden bahsedilmiş, başka bir rivayete göre ise Hiz. Peygamber'in İslam'a davetinden önce onda peygamberlik işaretlerini farketmesi nedeniyle İslam'a davet edildiğinde hemen Müslüman olduğu söylenmiştir. Hiz. Ebu Bekir'in Ukaz panayırında Kus bin Saide'nin yaptığı konuşmayı Hiz. Muhammed ile

³⁸⁸ Nezih, s. 19-24.

³⁸⁹ Akkoyunlu, s. 28-32.

³⁹⁰ Kazancı, s. 15-28.

birlikte dinlediği ve bundan sonra da bir peygamberin gelmesini beklemeye başladığı da verilen bilgilerdendir.³⁹¹

Cahiliye döneminde de putlara tapmayıp, bir hakikat arayışı içinde olan Hz. Ebu Bekir'in davete hazır bir pozisyonda olduğundan müslüman olmasının çabuk olduğunu ifade eden Arı, Yemen ve Suriye'e yapmış olduğu ticari seferlerde rahiplerden Hz. Peygamberle ilgili bilgi edindiği, yine gördüğü bir rüya üzerine iman etmeye hazır duruma geldiğiyle ilgili rivayetlerin mevcut olduğunu da söylemektedir. Ancak bunları menkıbevi olarak nitelendirdiğinden, bu rivayetlere pek de itibar etmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca, vahyin gelişi ile endişeye kapılan Hz. Peygamber'i, Hz. Hatice'nin isteğiyle Hz. Ebu Bekir'in Varaka bin Nevfel'e götürdüğüne dair rivayetlerden de bahsedilmiştir.³⁹²

Ağırakça'nın eserinde Hz. Ebu Bekir'in Müslüman olması ile ilgili olarak zikredilen rivayetlerin ilkinde Hz. Ebu Bekir'in rüyasında, gökten bir ayın Kabe'ye inip parça parça olduğunu ve bu parçalardan her birinin Mekke'deki evlerden biri üzerine düşüp sonra tekrar bir araya gelerek gökyüzüne yükseldiğini görmesi, ticaret için gittiği yerde Rahip Bahira'ya rüyasını yorumlattığında bu rüyanın bir peygamber geleceğine işaret olduğunu öğrenip Hz. Muhammed peygamberliğini açıklayınca da ona delilinin ne olduğu sorduğunda, onun delilinin rüya olduğunu söylemesi üzerine Müslüman olduğu anlatılmıştır. İkinci rivayette de Yemen'e giden Hz. Ebu Bekir'in bir ihtiyara rastlaması, ihtiyarın onun Kureyşli olduğunu öğrendikten sonra karnına bakıp siyah bir ben görünce Mekke'den bir peygamber geleceğini, onun da o peygambere yardım eden kişi olacağını söylemesi ve Hz. Peygamberle ilgili on iki beyit okuması, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Muhammed'in bir peygamber olduğu haberi kendisine ulaşınca da ondan delil istemesi üzerine, Hz. Peygamber'in ihtiyarın okuduğu beyitleri söylemesiyle Müslüman olduğu dile getirilmiştir.³⁹³ Ağırakça Hz. Ebu Bekir'in Müslüman olmasıyla ilgili verdiği bilginin dipnotunda bu rivayetlerin siyer ve tarih kitaplarında bulunmakla birlikte, bunların ilmi değeri olmayan zayıf

³⁹¹ Sarıçam, s. 7-9.

³⁹² Arı, s. 22-23.

³⁹³ Ağırakça, s. 359-362.

rivayetler olarak kabul edildiğini de sözlerine eklemiştir.³⁹⁴ Ağırakça verdiği rivayetle ilgili ise herhangi bir kaynak zikretmemiştir.

Hz. Ebu Bekir'in hayatını ele alan eserlerde, onun müslüman olmasıyla ilgili farklı olaylara, özellikle rüyalara değinilirken, dört halifenin hayatını toplu olarak ele alan eserlerde Hz. Ebu Bekir'in İslam'a girişi konusunda bir olaya değinilmeyip, onun Hz. Peygamber'in İslam'a daveti karşısında tereddüt etmeden bu daveti kabul ettiği dile getirilmiştir.³⁹⁵

Hz. Ebu Bekir'in Suriye'ye yaptığı seyahatlerde Rahip Bahira ile, Yemen'de ise bilgin bir kişi ile görüştüğüne ve gördüğü rüyanın etkisiyle İslam'a girdiğine dair rivayetler bulunmaktadır.³⁹⁶ Kaynaklarda Hz. Ebu Bekir'in nasıl müslüman olduğuyla alakalı pek fazla bilgiye rastlanmazken, genellikle Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu duyunca onunla görüştüktan sonra müslüman olduğu anlatılmıştır.³⁹⁷

Mustafa Fayda, Belâzuri'nin eserinde ayrıntılı bir şekilde geçen bir rivayetten bahsetmektedir. Rivayete göre Hz. Ebu Bekir, Hakim'den Hz. Hatice'nin kocasının Allah'ın elçisi olduğunu iddia ettiğini fakat ona inanmadığını duymuş, bunun büyük bir vazife olduğunu ve kavminin ona izin vermeyeceğini söylemek üzere Hz. Peygamber'in yanına gitmiştir. Hz. Peygamber'le görüşünce de kendisine okuduğu Kur'an ayetlerini dinleyip Müslüman olduğu dile getirilmiştir.³⁹⁸ Fayda, Hz. Ebu Bekir'in nasıl Müslüman olduğuna dair önemli görülen bir diğer rivayettin de yine Belazuri'nin eserinde Hz. Hatice'nin Hz. Ebu Bekir'den Hz. Peygamber'i Varaka b. Nevfel'e götürmesini istediğine dair bir rivayet olduğunu da söylemektedir.

³⁹⁴ Ağırakça, s. 361.

³⁹⁵ Algül ve Şahin, s. 5, Işık 15, Asımgil s. 24.

³⁹⁶ Fayda, "Ebu Bekir", s.102.

³⁹⁷ İbn İshak, **Siretü İbn İshak**, (Thk: Muhammed Hamidullah), Konya, 1981, C. 1, s. 120; Fayda, "Ebû Bekir", s. 102.

³⁹⁸ Mustafa Fayda, **Hulefâ-yı Râşidin Devri**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2016, s. 28-30.

2.1.3. Müslüman Olduktan Sonra Mekke'deki Hayatı

Eserlerde Ebu Bekir'in müslüman olmasından sonra Mekke'deki hayatıyla ilgili genel olarak anlatılan konular; onun İslam'ı tebliğ etmesiyle birçok kişinin müslüman olması, İslam'a girmeleri sebebiyle efendileri tarafından işkenceye maruz kalan köleleri satın alıp kurtarması, Mescid-i Haram'da namaz kılarken müşriklerin saldırısına uğrayan Hz. Peygamber'i savunup müşrikler tarafından hırpalanması, Miraç hadisesiyle alakalı Hz. Peygamber'i tereddütsüz tasdik etmesi üzerine "Sıddık" lakabını alması ve Habeşistan'a hicret etmek isterken İbnü'd-Düğunne tarafından koruma altına alınarak tekrar Mekke'ye dönmesidir. Arkasından Medine'ye Hz. Peygamber ile hicret edeceğini öğrenince yaşadığı sevinç anlatılmış ve hicret yolculuğuna geçilmiştir.³⁹⁹

Bu bilgilerden başka Ramazanoğlu'nun eserinde Hz. Ebu Bekir'in müslüman olduktan sonraki hayatıyla ilgili onun evinin içinde mescit edinip burada Kur'an-ı Kerim okuması, okurken de muhabbetinden ağlayıp insanları manevi olarak coşturmasından bahsedilip Hz. Ebu Bekir'e atfedilen kasideye Arapçasıyla birlikte yer verilmiştir.⁴⁰⁰

2.1.4. Hicreti

Hicret hadisesi Ramazanoğlu'nun eserinde en çok yer ayrılan bölümlerden biridir. Hicret esnasında Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in Sevr Mağarası'nda kalmaları, onları arayan Kureyş müşriklerinin mağaranın önüne kadar gelmeleri fakat Allah'ın emri ile örümceğin ağ örerek mağaranın ağzını kapatması ve bir çift yabani güvercinin yumurtlaması üzerine onların dönüp gitmeleri hadiseleri anlatılmış ve Kaside-i Bürde'nin bu konuyu anlatan bölümüne Arapçası ile birlikte yer verilmiştir. Sevr Mağarasıyla alakalı dile getirilen diğer bir rivayet de Hz. Ebu Bekir'in mağaraya girdiklerinde bir delik görmesi, oradan zararlı bir hayvanın çıkması

³⁹⁹ Ramazanoğlu, s. 22-24. ; Nezih, s. 25-31.; Akkoyunlu, s. 33-41.; Kazancı, s. 29-39. ; Sarıçam, s. 13-17. ; Arı, s. 25-31. ; Ağırakça, s. 362-370.; Algül ve Şahin , s. 5-6.; Işık, S. 15-23.; Asımgil, s.26-28.

⁴⁰⁰ Ramazanoğlu, s. 18.

endişesiyle deliği ayağıyla kapatmasıdır. Bir süre sonra delikten çıkan yılan Hz. Ebu Bekir'in ayağını sokmuş ancak o acısına rağmen uyumakta olan Rasulullah'ı rahatsız etmemek için ses çıkarmamış, canının acısıyla gözlerinden akan yaş Hz. Peygamberin uyanmasına sebep olmuş, Hz. Peygamber'in yılanın soktuğu yere tükürüğünü sürmesiyle Hz. Ebu Bekir şifa bulmuştur. Ardından Süraka'nın onları takip etmesi, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in Kuba'ya ulaşip orada bir mescit yapmaları ve sonunda Medine'ye varmaları anlatılmıştır.⁴⁰¹

Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in birlikte hicret yolculuğuna çıkmalarından ve Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'nın hicretteki rolünden bahseden Nezih'in hicret hadisesiyle ilgili yeterince bilgi vermediği görülmektedir.⁴⁰² “Hicret” isimli bölümde “Peygamberce mucizelerle, Hz. Ebu Bekir’ce de sadakat ve kahramanlıklarla katılan çok sesli ve muhteşem bir bestedir hicret.”⁴⁰³ şeklinde tarif ettiği hicret hadisesine Hz. Ebu Bekir yönünden bakacağını söyleyen Nezih, “Hz. Ebu Bekir’ce sadakat ve kahramanlık”ın ne olduğu ile alakalı bir bilgi vermeyip, daha çok hicretle ilgili edebi cümlelerle bölümü bitirmiştir.

Akkoyunlu hicret konusunu; “Hicrete Hazırlık”, “Hicret” ve “Mağara” başlıklarıyla ele almıştır. “Hicrete Hazırlık” başlığı altında Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir'le beraber hicret edeceklerinin müjdesini vermesi ve müşriklerin Daru'n-Nedve'deki planları konu edinilirken, “Hicret” başlığıyla konunun mahiyeti edebi bir tarzda anlatılmıştır. “Mağara” başlığını taşıyan bölümde ise Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in mağarada üç gün kalması ve Allah'ın onları müşriklerden koruması anlatılmış, ardından Kuba'ya gitmeleri ve orada mescit yapmalarından bahsedilmiştir.⁴⁰⁴

Akkoyunlu Hicret konusunun “Mağara” başlığını taşıyan bölümün ilk cümlesi ise şöyle başlamaktadır: “Yolda Süraka'dan başka onları gören olmadı. O da gördüğü mucize karşısında (müşriklerin vaat ettiği yüz deveden vazgeçip) Müslüman

⁴⁰¹ Ramazanoğlu, s. 25-41.

⁴⁰² Nezih, s. 32-38.

⁴⁰³ Nezih, s. 36.

⁴⁰⁴ Akkoyunlu, s. 42-50.

olmayı tercih etti.”⁴⁰⁵ Hicret yolculuğuyla alakalı bilgi verilmeden bir olayın devamı niteliğinde olan böyle bir cümleyle giriş yapılması, olaylar arasında bir kopukluk meydana getirmiş ve konu hakkında bilgi sahibi olmayan okuyucu açısından birçok mesele kapalı kalmıştır. Süraka kimdir? Neden onları takip etmektedir? Hangi mucizeyi görüp Müslüman olmuştur? Süraka’nın ne zaman Müslüman olduğuyla ilgili kaynaklara baktığımızda onun eserde belirtildiği gibi bu hadisenin üzerine değil hicretin sekizinci yılında Huneyn Savaşı’ndan sonra Müslüman olduğu bilgisine rastlanılmaktadır.⁴⁰⁶

Kazancı ve Sarıçam’ın eserinde ise hicretle alakalı olarak onların üç gün mağarada kalmaları, müşriklerin mağaranın ağzına kadar gelmeleri üzerine endişelenen Hz. Ebu Bekir’i Hz. Peygamber’in teskin etmesi, Abdullah b.Uraykıt’ın onlara rehberliği, Süraka’nın onları takip etmesi ancak Allah’ın yardımıyla bir şey yapamadan geri dönmesi anlatılmıştır.⁴⁰⁷ Arı’nın eserinde de bu hadiseyle ilgili benzer bilgiler verilmiştir.⁴⁰⁸

Ağırakça da, Hz. Ebu Bekir’in Hz. Peygamber’le hicret edeceğini öğrenince çok sevinmesinden, Abdullah b. Uraykıt’ın kılavuzluğundan, Sevr mağarasında Hz. Ebu Bekir’in Hz. Peygamber’in bir tehlikeye karşılaşmasından endişe ederek mağarayı temzilemesinden bahsetmiştir.⁴⁰⁹

Hicretle ilgili kısa bir bilgi veren Algül-Şahin, Işık ve Asımgil Hz. Peygamber’in, Hz. Ebu Bekir’in evine gelip onunla birlikte hicret edeceklerini söylediğine, üç gün Sevr mağarasında kalmalarına ve müşriklerin mağaranın ağzına geldiklerini gören Hz. Ebu Bekir’in endişelenmesi üzerine Hz. Peygamber’in onu sakinleştirmesine değinmişlerdir.⁴¹⁰

Hicret konusundan bahsedilirken, Sevr mağarasında bir delik gören ve oradan bir hayvan çıkıp Hz. Peygamber’i rahatsız eder endişesiyle deliği ayağıyla

⁴⁰⁵ Akkoyunlu, s. 46.

⁴⁰⁶ İbn Hişâm, a.g.e., C.2, S.135. ;Yavuz Ünal, “Sürâka b. Mâlik”, **DİA**, C: 38, s. 161.

⁴⁰⁷ Kazancı, s. 40-45. ; Sarıçam, s. 17-21.

⁴⁰⁸ Arı, s. 31-32.

⁴⁰⁹ Ağırakça, s. 370-372.

⁴¹⁰ Algül ve Şahin, s. 6. ; Işık, s.11-39. ; Asımgil, s.29-31.

kapatan Hz. Ebu Bekir'i yılanın sokması anlatılagelen bir hadisedir. Ramazanoğlu eserinde bu konuya yer verirken⁴¹¹, Ağırakça, Hz. Ebu Bekir'in mağaradaki delikleri hırkasıyla, açık kalan bir deliği de topuğuyla kapattığını söylemiş, yılan sokması hadisesini anlatmamıştır.⁴¹² Kazancı Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in mağarada geçirdikleri üç gün hakkında fazla bir açıklama yapmadıklarından bahsetmiş⁴¹³, Arı da Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Peygamber mağaraya girmeden önce kendisinin girip mağaradaki delikleri tıkadığını söylemiştir.⁴¹⁴ Ramazanoğlu ve Ağırakça verdikleri bilginin kaynağını göstermezken, Arı kaynak olarak Muhammed Hamidullah'ın İslam Peygamberi isimli eserine işaret etmiştir. Ancak eserinde yılan sokması olayından bahseden Muhammed Hamidullah'ın, konuyla ilgili herhangi bir kaynağa atıfta bulunmadığı görülmektedir.⁴¹⁵ Diğer eserlerde ise bu konuya değinilmemiştir.

Hz. Ebu Bekir'i yılan sokması hadisesi Beyhaki'nin Delâilü'n-Nübüvve isimli eserinde yer almaktadır.⁴¹⁶ İlk siyer kaynaklarında zikredilmeyen bu rivayet çeşitli açılardan eleştirilmiştir.⁴¹⁷

İbn Hişam'ın eserinde Hz. Ebu Bekir'in herhangi bir haşeratın çıkması endişesiyle mağarayı temizlemesinden bahsedilmiş ancak yılan sokması hadisesine değinilmemiştir.⁴¹⁸

Konuları tasavvufi bir bakış açısıyla ele alan Ramazanoğlu'nun, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'e olan muhabbetini, onun için her türlü fedakârlığı yapabileceğini ve faziletini göstermek için bu rivayete yer verdiği anlaşılmaktadır.

Hz. Ebu Bekir'in tasavvuftaki en önemli yeri, zikr-i hafinin onun vasıtasıyla öğrenilmiş olmasıdır. Hafî zikri benimseyen Nakşibendiyye tarikatı mensupları, bu

⁴¹¹ Ramazanoğlu, s. 29.

⁴¹² Ağırakça, s. 371.

⁴¹³ Kazancı, s. 40.

⁴¹⁴ Arı, s. 33.

⁴¹⁵ Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, (Çev: Salih Tuğ, İmaj Ajans), Ankara, 2003, C. 1, s.163.

⁴¹⁶ Beyhakî, **Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi's-Şeria**, (Thk: Abdül Mu'ti Kal'aci), Beyrut, 1988, C. 2, s. 477.

⁴¹⁷ Mehmet Azimli, "Olağanüstü Olayla Örgüsünde Hz. Peygamber'in Hicreti", **Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Dergisi**, C. 5, Sayı. 3, (Eylül-Aralık 2018), s. 66. ; Adnan Demircan, **Nebevî Direnîş Hicret**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 123.

⁴¹⁸ İbn Hişâm, C. 2, s. 130.

zikrin Hz. Peygamber tarafından Hz. Ebu Bekir'e öğretilmiş olduğuna inanırlar.⁴¹⁹ Ramazanoğlu hicret hadisesini anlatırken, Sevr mağarasında Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir'e zikr-i hafiye telkin ettiğini belirtmiş⁴²⁰, Kazancı da Sevr Mağarası'yla bağlantı kurmasa da Hz. Ebu Bekir'in "Zikr-i hafi yolunun serdari" olduğunu dile getirmiştir.⁴²¹

Herhangi bir hadis kaynağında geçmediği gibi tarih kaynaklarında da yer almayan bu rivayete tasavvuf eserlerinde yer verilmiştir.⁴²²

2.1.5. Hz. Peygamber'in Vefatına Kadar Medine'deki Hayatı

Hz. Ebu Bekir'in Medine hayatıyla ilgili genel olarak bahsedilen konular; Hz. Ebu Bekir'in hicretten sonra Harice b. Zeyd'le kardeşleştirilmesi, Medine'nin iklimine alışamayan Hz. Ebu Bekir'in hastalanması, Hz. Peygamber'in katıldığı bütün savaşlara katılması, İslam davası uğruna malını harcamaktan çekinmemesi, hac emirliği, Hz. Peygamber'in hastalığında onun yerine imamlık yapması ve vefatından sonra sahabeyi sakinleştirmesidir. Bedir Savaşı'nda Hz. Peygamber izin verse oğlu Abdurrahman ile çarpışmaktan geri durmayacak olan Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'e destek olması ve ona kuvvet veren sözler söylemesi, Uhud ve Hendek Savaşları'nda Hz. Peygamber'i yalnız bırakmaması, Hudeybiye'de sergilediği itidalli duruşu, Mekke'nin fethinde yine Hz. Peygamber'in yanında olması ve fetihden sonra babasının müslüman olması, Huneyn Savaşı'nda bozguna uğrayan müslümanların olduğu görülürken onun kararlı duruşu, Tebuk seferinde bütün malını ortaya koyması eserlerde üzerinde durulan konular olmuştur.⁴²³

⁴¹⁹ Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, İFAV, İstanbul, 2011, s. 129. ; Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", **DİA**, C: 10, s.107.

⁴²⁰ Ramazanoğlu, s. 123-124.

⁴²¹ Kazancı, s. 61.

⁴²² Ahmet Yıldırım, **Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları**, TDV, Ankara, 2013, s. 346.

⁴²³ Ramazanoğlu, s. 58-72. ; Nezih, s. 39-62. ; Akkoyunlu, s. 49-58. ; Kazancı, s. 46-83. ; Sarıçam, s. 22-34. ; Arı, s. 37-45. ; Ağırakça, s. 372. ; ; Işık, s.40-46; Asimgil, s.31-47.

Algül-Şahin'in eserinde ise hicretten sonra Medide'deki hayatıyla ilgili verilen bilgi; Hz. Peygamber'in hastalığında imamlık yapması ve vefatında ashabı sakinleştirmesidir.⁴²⁴

Müreyysi Gazvesi'nden sonra ortaya çıkan ifk hadisesine karışanlardan biri olan ve ihtiyaç sahibi olduğu için Hz. Ebu Bekir'in yardımda bulunduğu Mistah b. Üsase'ye, bu olaydan sonra Hz. Ebu Bekir'in sergilediği tavır⁴²⁵, en geniş şekilde Kazancı'nın eserinde yer almaktadır.⁴²⁶ Kazancı bu olaydan sonra Hz. Ebu Bekir'in Mistah'a yardımda bulunmayacağına dair yemin ettiğini ancak nazil olan ayetle yaptığına pişman olup Allah'tan bağışlanma dilediğini anlatmıştır. Ağırakça ve Arı çok kısa bir şekilde bu konuya değinirken⁴²⁷, Nezih'in eserinde ise bu şahsın ismi geçmiş⁴²⁸ ancak kim olduğuyla ve olayla ilgili bilgi verilmemiş, diğer eserlerde ise bu konudan bahsedilmemiştir.

Hz. Peygamber'in hastalığında onun yerine imamlık yapan Hz. Ebu Bekir'in ne kadar süre imamlık yaptığı konusunda farklı bilgiler verilmektedir. Nezih eserinin bir yerinde on yedi vakit namaz kıldırıldığını söylerken⁴²⁹, başka bir yerinde beş gün imamlık yaptığından bahsetmiştir.⁴³⁰ Akkoyunlu, Algül-Şahin, Asımgil üç gün⁴³¹, Kazancı ve Sarıçam en az on yedi vakit⁴³², Arı on yedi vakit veya üç gün namaz kıldırıldığını ifade etmektedir.⁴³³ Ramazanoğlu, Ağırakça ve Işık ise herhangi bir süreden bahsetmemiştir.

Hz. Ebu Bekir'in ne kadar süre imamlık yaptığıyla ilgili çeşitli rivayetler mevcut olup en az on yedi vakit namaz kıldırıldığı belirtilmektedir.⁴³⁴

⁴²⁴ Algül ve Şahin, s. 7.

⁴²⁵ Hüsayin Algül, "Mistah b. Üsâse", **DİA**, C. 30, s. 188.

⁴²⁶ Kazancı, s. 288-292.

⁴²⁷ Ağırakça, s. 382. ; Arı, s. 80.

⁴²⁸ Nezih, s. 43.

⁴²⁹ Nezih, s. 53.

⁴³⁰ Nezih, s.64.

⁴³¹ Akkoyunlu, s. 59. ; Algül-Şahin, s.7. ; Asımgil, s.44.

⁴³² Kazancı, s. 82. ; Sarıçam, s. 32.

⁴³³ Arı, s. 43.

⁴³⁴ Kettânî, **Hz. Peygamber'in Yönetimi**, (Çev: Ahmet Özel), İz Yayıncılık, İstanbul, 1990, C. 1, s. 146

2.1.6. Halife Seçilmesi

a) Hz. Peygamber'in Hilafet İçin Hz. Ebu Bekir'i İşaret etmesi

Hz. Peygamber tarafından Hz. Ebu Bekir'in halifelğe işaret edilip edilmediği meselesiyle alakalı olarak da Akkoyunlu ve Arı, bir kadının gelip Hz. Peygamber'e "sizi bulamazsam kime gideyim?" sorusuna onun "Ebu Bekir'e git" diye cevap vermesinin ve kendisi hastayken yerine imam olarak Hz. Ebu Bekir'i geçirmesinin⁴³⁵; Nezih, Hz. Ebu Bekir'in hac emirliği ile vazifelendirilmesinin ve imamlık yapmasının⁴³⁶; Kazancı ve Ağırakça da imamlığının⁴³⁷ Hz. Ebu Bekir'in hilafete gelmesi için işaret olduğunu dile getirmişlerdir. Görüldüğü üzere hepsinin bu konudaki ortak görüşü Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'in yerine imamlık yapmasıdır.

Sırma Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesiyle alakalı ipuçlarını içerdiğini söylediği Hz. Peygamber'in son konuşmasını maddeler halinde değerlendirmiş, Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir'inki hariç, mescide açılan kapıların kapatılmasını istemesi, kendi yerine imamlık yapması için Hz. Ebu Bekir'i seçmesi; bu makama onu layık gördüğünün işaretleri olduğunu dile getirmiştir.⁴³⁸

Nezih'in eserinde "Halifelğe Doğru" isimli bölümde Hz. Ebu Bekir'in hac emirliği ve Hz. Peygamber'in rahatsızlığında onun yerine imamlık yapması konuları ele alınmıştır. Hz. Ebu Bekir'in hac emirliği büyük göreve bir işaret olmanın yanı sıra, Nezih'e göre aynı zamanda ileride ortaya çıkabilecek polemiklere karşı da bir provadır. Müslümanların başında Hz. Peygamber'in kendisi bulunabilecekken Hz. Ebu Bekir'i görevlendirmeyi tercih etmesi, Hz. Ebu Bekir'in arkasından başka birini değil de Hz. Ali'yi göndermesi, Hz. Ali'nin emir değil yalnızca bir elçi olduğunu ifade etmesi ve hac boyunca Hz. Ebu Bekir'e tabi olmasının tesadüfi işler olmadığının altını çizen Nezih, bütün bunların Hz. Peygamber tarafından bir ferasetle

⁴³⁵ Akkoyunlu, s. 58, 60. ; Arı, s. 48.

⁴³⁶ Nezih, s. 51.

⁴³⁷ Kazancı, s. 82. ; Ağırakça, s. 11.

⁴³⁸ Sırma, s. 27.

hazırlanan ve ashabın bundan sonraki hadiselerde doğru karar vermesi için gösterilen işaretler olduğunu dile getirmiştir.⁴³⁹

Nezih'in Hz. Ebu Bekir'in imamlığı meselesi hususunda üzerinde durduğu bir başka konu da Hz. Aişe'nin, babası Hz. Ebu Bekir'in imamlığına itiraz etmesidir. Nezih'e göre Hz. Aişe, Hz. Ebu Bekir'in halifeliği ile alakalı ortaya çıkabilecek spekülasyonların önüne geçmek için tabiri caizse bir taktik uygulamıştır. Burada Hz. Aişe'nin, babasının imam olmaması için onun yumuşak bir tabiata sahip olduğunu gerekçe göstermesi Nezih'e göre asıl sebep değildir. Bu itirazının asıl nedeni Hz. Ebu Bekir'in alternatifsiz olarak Hz. Peygamber'den sonra halife olmasını netleştirmek ve onun dışında akla gelebilecek ilk isim olan Hz. Ömer ile ilgili de kafalarda soru işareti bırakmamaktır ki Hz. Aişe bunun için Hz. Hafsa'dan da yardım almıştır. Nezih, Hz. Aişe'nin bu olayda gösterdiği dehasıyla orduların bile önleyemeyeceği bir felaketin önünü tek başına kestiği gibi çıkarımda bulunmuştur.⁴⁴⁰ Yazarın bu konuda kendi yorumunu kesin bir gerçek gibi okuyucuya sunduğu görülmemektedir.

Ramazanoğlu ise farklı bir delil getirerek, Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'ye söylediğinden bahsettiği şu sözün, Hz. Ebu Bekir'in hilafetine nass-ı sarih olabileceğini dile getirmiştir:

*“ Ebu Bekir ve oğluna haber göndereyim ve ona benden sonra hilafete vasiyet ve muâhede edeyim. Zira sonra bir takımları bir şeyler demesinler. Başkaları hilafet arzusunda bulunmasınlar. Fakat sonra hatırıma geldi ki, zaten Allah Teâla hazretleri Ebu Bekir'den gayrisine hilafeti ebâ eder ve bütün ehl-i iman da müdâfaa eder.”*⁴⁴¹

Ağırakça da eserinde benzer bir rivayete yer vermiştir.⁴⁴²

Hadisin şerhinde, bu hadisten muradın, Hz. Peygamber'in kendinden sonra Hz. Ebu Bekir'i halife olarak düşündüğü, vefatından önce de Hz. Ebu Bekir ve oğlunu çağırarak bu hususta vasiyetini yazdırmak istemesi olduğu dile getirilmiştir. Nevevi, bu hadisin Hz. Ebu Bekir'in faziletine açık delil olduğunu; Hz.

⁴³⁹ Nezih, s. 51-54.

⁴⁴⁰ Nezih, s. 57, 58.

⁴⁴¹ Ramazanoğlu, s. 54, 55. ; Sahih-i Müslim, Fedâilü's-Sahabe, 11.

⁴⁴² Ağırakça, s. 33.

Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkacak bazı hadiselerle işaret ettiğini; Müslümanların Hz. Ebu Bekir'den başka kimsenin hilafetini kabul etmeyeceklerini haber verdiğini ve bunların hepsinin olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴³

Ramazanoğlu bunun dışında, Hz. Peygamber'in kendisini bulamadığı takdirde kime gideceğini soran kadına verdiği cevabın da Hz. Ebu Bekir'in halifeliğine işaret olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁴

Hz. Peygamber'in, Hz. Ebu Bekir'in halife olmasıyla ilgili fikrini açıkça söylemekten kaçınmasının nedeniyle ilgili olarak da görüşünü dile getiren Nezih, onun niyetinin kendisinden sonra bir seçim geleneği başlatmak olduğunu ifade ederken⁴⁴⁵ diğer eserlerde bununla ilgili bir yorum yapılmamıştır. Hz. Peygamber'in bu tutumunun sebebiyle alakalı şahsi yorumlar hariç net bir cevabın olmadığı görülmektedir.⁴⁴⁶

b) Halife Seçilmesi

Hz. Ebu Bekir'in halife seçimi için Saideoğulları gölgeğine gidişinin planlı bir hadise olup olmadığı bu konuyla ilgili ilk olarak tartışılan meselelerdendir. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın bir plan doğrultusunda değil, ortaya çıkabilecek karışıklığın önüne geçmek için oraya gittikleri yazarların hem fikir oldukları bir konu olmuştur.⁴⁴⁷

Nezih'in eserinde Hz. Ebu Bekir'in Saideoğulları gölgeğine gidişinin halife seçimi için değil, ortaya çıkabilecek fitneyi önleme çabası için olduğu ispatlanılmaya çalışılmış; durumdan ilk haberdar edilen kişinin Hz. Ömer olması, halifelik işi için toplanmış bir grubun yanına sadece üç kişi olarak gitmeleri ve bu

⁴⁴³ Ahmed Davudoğlu, **Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi**, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1979, C.10, s. 216.

⁴⁴⁴ Ramazanoğlu, s. 55. ; Hadisin şerhinde Nevevi'nin, bu sözün Hz. Ebu Bekir'in halife olacağına dair bir emir olmayıp, Allahu Teâla'nın verdiği gâibi haber vermekten ibaret olduğunu söylediği belirtilmiştir. Bkz: Davudoğlu, C. 10, s. 215.

⁴⁴⁵ Nezih, s. 54.

⁴⁴⁶ Şaban Öz, "İslam Siyaset Geleneğinde Bir Şaz-Şii Sünni Yol Ayrımında Sakîfe Hâdisesi-", **İstem**, Sayı: 11, Yıl:6, 2018, s.82.

⁴⁴⁷ Ramazanoğlu, s. 76. ; Nezih, s. 64. ; Akkoyunlu, s. 65. ; Kazancı, s. 93. ; Sarıçam, s. 35. ; Arı, s. 51.; Ağırakça, s.38. ; Algül-Şahin, s. 8.; Sırma, s. 26. , Işık, s. 47.; Asimgil, s.47.

sırada Hz. Peygamber'in techiz ve tekfin işleminin devam ediyor olması da buna delil olarak gösterilmiştir. Nezih burada, Hz. Peygamberin cenaze işlemleri henüz devam ediyorken, Saideoğulları gölgeliğine Hz. Ali ve Haşımoğulları'ndan diğerlerinin de birlikte götürülmesinin uygun düşmeyeceğini dile getirmiş, dolayısıyla halife seçimi için gidileceği düşüncesi de olmadığından ve bir an önce çıkabilecek karışıklığın önüne geçmek amaçlandığından diğer sahabilere haber verilmeden gidildiğini söylemiştir.⁴⁴⁸

Arı da halife seçimi için Saideoğulları gölgeliğine gidilmesinin, H. Pitti'nin ileri sürdüğü gibi kararlaştırılmış bir durum olmadığını, eğer öyle olsaydı üç kişi ile değil kalabalık bir grupla gidileceğini ifade etmektedir.⁴⁴⁹

Hz. Ebu Bekir'in nasıl halife seçildiği meselesine gelince; Saideoğulları gölgeliğinde ensarın halife olarak düşündükleri Sa'd b. Ubade'nin lider olmayı ensarın hak ettiğiyle ilgili yaptığı konuşma, halifenin kimlerden olacağı hususunda orada bulunanların yaptığı tartışma, ensarın bir kendilerinden bir de muhacirden olmak üzerer iki emirin seçilmesini teklif etmeleri, Hz. Ebu Bekir'in sözü alarak ensarın faziletini kabul etmekle beraber muhacirlerin fedakarlıklarını anlatan bir konuşma yapması, yine bir anlaşmaya varılamayınca Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Ömer ya da Ebu Ubeyde b. Cerrah'a biat edilmesini teklif ettiyse de onların bu işe daha layık olan kişinin Hz. Ebu Bekir olması nedeniyle ona biat etmeleri konuyla ilgili genel olarak verilen bilgilerdir.⁴⁵⁰

Kazancı konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgilere yer vererek Saideoğulları gölgeliğinde Huzeyme b. Sabit ve Üseyd b. Hadr, Beşir b. Sa'd, Uveym b. Sâide gibi ensardan olan kişilerin yaptıkları konuşmalardan ve Hubab b. Münzir'in muhacirlerden halife seçilmesine karşı verdiği tepkiden de bahsetmiştir.

Hz. Ebu Bekir'in halife seçimi konusunda Algül-Şahin'in eserinde, ensarın Saideoğulları gölgeliğinde halife seçimi için toplandıklarının duyulması üzerine, Hz.

⁴⁴⁸ Nezih, s. 64.

⁴⁴⁹ Arı, s. 51.

⁴⁵⁰ Eserlerde bazı olayların anlatılmadığı ya da olayların sıralamasının farklı olduğu görülse de genel olarak bu hâdise benzer şekillerde anlatılmıştır.

Ebu Bekir'in yanına Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde b. Cerrah'ı alarak gitmesi ve orada halife seçilmesinden bahsedilmiş, bunun dışında bilgi verilmemiştir.⁴⁵¹; Işık'ın eserinde ise Saideoğulları gölgeliğine Hz. Ebu Bekir'in yanında Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde'nin gitmesine değinilmeyip, Hz. Ebu Bekir tek gitmiş gibi anlatılmıştır.⁴⁵²

Eserlerde orada bulunan muhacir ve ensarın Hz. Ebu Bekir'e biat ettiği ancak Sa'd b. Ubade'nin biat etmediği ifade edilirken, Algül-Şahin'in eserinde bütün muhacir ve ensarın biat ettiği söylenmiş, Işık Sa'd b. Ubade'nin adını hiç zikretmemiş, Asımgil ise başkanlığa seçilemeyen Sa'd b. Ubade'nin biat etmediğini ancak halifeye karşı cephe de almadığını söyleyerek Hz. Ebu Bekir'in başkanlığını kabul ettiğini dile getirmiştir.

Bu bilgilerin dışında Ağırakça, Sa'd b. Ubade'nin biat etmeyip sustuğunu, itiraz da etmediğini, Hz. Ömer ondan zorla biat alınmasını teklif etmişse de Hz. Ebu Bekir'in onun bu hususta zorlanmamasını istediğini ifade etmiştir. İbn Teymiye'nin Sa'd b. Ubade'nin Saideoğulları gölgeliğinde Hz. Ebu Bekir'e biat ettiğini eserinde kaydettiği de Ağırakça'nın konuyla ilgili verdiği başka bir bilgidir.⁴⁵³

Kaynaklarda Sa'd b. Ubade'nin Sakifeoğulları gölgeliğinde Hz. Ebu Bekir'e biat etmeyip, Hz. Ömer halife olduğunda ona da biat etmediği bilgisi verilmektedir.⁴⁵⁴

c) Halifenin Kureyş'ten Olması Meselesi

Hz. Ebu Bekir'in Saideoğulları çardağında yaptığı konuşmada gündeme gelen halifenin Kureyş'ten olması meselesine de eserlerde farklı ifadelerle yer verilmiştir. Ramazoğlu'nun eserinde konu "...hakikat şudur ki, Araplar Kureyş'in riyaseti ve hükümeti etrafında toplanırlar. Bu işi başkasına vermezler..."⁴⁵⁵ şeklinde geçerken, Nezih'in eserinde de benzer şekilde "...gerçek şu Araplar ancak Kureyş'in

⁴⁵¹ Algül ve Şahin, s. 8.

⁴⁵² Işık, s. 47.

⁴⁵³ Ağırakça, s.66.

⁴⁵⁴ Mehmet Azimli, "Sa'd b. Ubâde", **DİA**, C. 35, s. 378.

⁴⁵⁵ Ramazanoğlu, s. 77.

başkanlığına razı olurlar, bu işi başkasına vermezler.”⁴⁵⁶ şeklinde geçmektedir. Kazancı da Nezih’le benzer rivayeti zikretmiştir. Akkoyunlu bu meseleye hiç değinmezken, Sarıçam Hz. Ebu Bekir’in, halifenin muhacirlerden seçilmesi gerekliliğinden bahsettiğini dile getirmiş, Kureyşlilik meselesine ise değinmemiştir.⁴⁵⁷ Arı’nın eserinde ise konuyla ilgili birkaç rivayet zikredilmiştir. Saide gölgeliğinde Ma’n bin Adiy “İmamlar Kureyş’tendir.” hadisini ensara hatırlattığını söylemiş, başka bir rivayete göre ise Hz. Ebu Bekir’in kendisi bu hadisi hatırlatmış veya Arapların ancak Kureyş kabilesinden olanların başkanlığını kabul edeceklerini dile getirmiştir.⁴⁵⁸ Ağırakça ise Hz. Ebu Bekir’in konuşmasında “...Araplar bu işte, yöneticilik ve öncülükte ancak Kureyş’e itaat ederler, öncüler Kureyş’tendir.”⁴⁵⁹ dediğini dile getirmiş ve konu ile ilgili verdiği dipnotta da Hz. Ebu Bekir’in bu sözü hadise istinâden söylediğini, hadisin halife seçiminde o gün sahabeler ve daha sonra gelen bir çok alim tarafından nas olarak kabul edilmediğini ifade etmiştir.

Sırma Hz. Ebu Bekir’in Saideoğulları gölgeliğinde yaptığı konuşmada Kureyş’in daha toplayıcı bir vasfı olduğunu söylediğini dile getirmiş⁴⁶⁰ diğer eserlerde bu konuya yer verilmemiştir.

Hilafetin Kureyş’e ait olduğu meselesi bazı farklı yorumlara birlikte, Sünni İslam alimlerinin çoğunluğu tarafından kabul görmüş ve hilafet konusunda yazılmış eserlerde halife olmanın şartlarından birisi olarak zikredilmiştir.⁴⁶¹

Mehmet Said Hatiboğlu, halifenin Kureyş’ten olması meselesini geniş bir şekilde ele aldığı makalesinde, bu konuda en meşhur rivayet olan Hz. Ömer’in ve İbn Abbas’ın rivayetlerine dayanarak, tarafların halifenin Kureyşli olmasına dair Hz. Peygamber’in rivayetinden bahsetmediklerini ve bunun delil olarak kullanılmadığını, eğer böyle bir hadis mevcut olsaydı ensarın böyle bir seçim işine girişemeyeceğini ve bunun İslam’ın kabileciliği reddetmesi ilkesine aykırı olduğunu dile getirmiştir. Hz.

⁴⁵⁶ Nezih, s. 67.

⁴⁵⁷ Akkoyunlu, s. 36.

⁴⁵⁸ Arı, s. 52.

⁴⁵⁹ Ağırakça, s. 40.

⁴⁶⁰ Sırma, s. 26.

⁴⁶¹ Adnan Demircan, **Râşid Halifeler**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 28.

Ömer'in rivayetine dayanarak onun Kureyşiliği değil meşvereti ön plana çıkardığını ifade etmiştir.⁴⁶²

Konuya başka bir yorun getiren Ali Bakkal ise çalışmasında, bu hadisin mana olarak ele alındığında sıhhatinden şüphe edilmeyecek bir rivayet özelliği taşıdığını, ancak söz konusu hadisin halifeler hakkında değil, Hz. Peygamber tarafından görevlendirilen kabile başkanları ve komutanlarla alakalı olduğunu açıklayarak, Kureyş kabilesinin diğer kabileler arasındaki konumu ve bu kişilerin verilen görevde ehliyet sahibi olmaları nedeniyle söylendiğini dile getirmiştir. Bu durumun o günün toplumsal gerçekleri ve kabile yapısı da yansıttığını sözlerine eklemiştir.⁴⁶³

Bahsedilen hadisin yapılan toplantıda söylenip söylenmediği husunda net cevap vermenin zor olduğu görülmekle birlikte, Kureyş'in bu işi üstlenmesinin daha uygun olacağı anlamındaki sözlerin söylendiği anlaşılmaktadır. Bu konunun gündeme gelmesinin, o dönemdeki sosyal ve siyasi gerçekliği yansıtır, Kureyş'in toplum nazarındaki itibarını ortaya koyması açısından önemli olduğu da görülmektedir.⁴⁶⁴

d) Hz. Ali'nin Biatı

Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e biatı da eserlerde en çok üzerinde durulan konulardandır. Bu meseleyle alakalı iki konu tartışılmıştır. Bunların ilki Hz. Ali'nin neden geç biat ettiği, diğer konu ise ne zaman biat ettiğiyse alakalıdır. Ramazanoğlu Hz. Ali'nin, Saideoğulları gölgeğinde halifelik seçimi yapılırken kendisinin çağırılmamasına gücendiğine ve Hz. Peygamber'in vefatının da kendisini sarsması sebebiyle evinde uzlete çekildiğine dair rivayetlerden bahsetmiştir.⁴⁶⁵ Hz. Ali biatını geciktirince Hz. Ebu Bekir bir fitneye mahal vermemek için Ebu Ubeyde b. Cerrah'ı onunla konuşması için göndermiş, bunun üzerine Hz. Ali de ertesi gün gelip mescitte

⁴⁶² Mehmed Said Hatiboğlu, "İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik: Hilafetin Kureşiliği", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.23, 1978, s. 121-213.

⁴⁶³ Ali Bakkal, "Hz. Ebu Bekir'in Halife seçilmesinde "İmamlar Kureyş'tendir" Hadisinin Rolü Üzerine", **İstem**, Yıl:3, sayı: 6, 2005, s. 103.

⁴⁶⁴ Fayda, **Hulefâ-yı Râşidîn**, s. 115-116.

⁴⁶⁵ Ramazanoğlu, s. 81.

Hız. Ebu Bekir'e biat etmiştir.⁴⁶⁶ Ramazanoğlu Hız. Ali'nin ne kadar süre biat etmediğı ile alakalı bir bilgi zikretmemektedir.

Nezih eserinde, Hız. Ali'nin halife seçiminde kendisinin görüşüne başvurulmaması ve Hız. Fatıma'nın miras meselesi nedeniyle kırgın olup, bu sebeple biatını geciktirdiğini söylemiştir. Eserde, kimi rivayetlerde birkaç gün kimi rivayetlerde de altı ay sonra Hız. Ebu Bekir'e biat ettiğinin geçtiğı bilgisi verilirken, Nezih Hız. Ali'nin en kötü ihtimalle altı ay sonra biat ettiğini dile getirmiştir.⁴⁶⁷

Sarıçam, Hız. Ali'nin Fedek arazi sebebiyle Hız. Ebu Bekir'e kırgın olan Hız. Fatıma'yı daha çok üzmemek için altı ay sonra, yani Hız. Fatıma'nın vefatının arkasından biat ettiğini söylemiştir.⁴⁶⁸

Ağırakça eserinde birçok farklı rivayete yer vermektedir. Hız. Ali'nin, Hız. Ebu Bekir'e biat edildiğini duyduğunda veya Hız. Ebu Bekir onu çağırıldığı anda hemen evinden gelip biat etmesi, Hız. Fatıma'nın vefatından sonra biat etmesi, Hız. Ali'nin başta Hız. Ebu Bekir'e biat ettiğı ancak Hız. Fatıma'nın miras meselesi nedeniyle Hız. Ebu Bekir'e kırgın olduğundan, Hız. Ali'nin de onunla yakınlığını kısmen erteleyip, hanımının vefatından sonra ise Hız. Ebu Bekir'e gidip biatını yenilemesi şeklinde rivayetlerin olduğundan bahsetmiş, Hız. Ali'nin geç biat etmesinin nedeninin ise bu hususta kendisine danışılmaması olduğunu ifade etmiştir. Ağırakça'nın bu konuda diğer yazarlardan farklı olarak yaptığı bir yorum da Hız. Ebu Bekir'in halife olduğu andan itibaren birçok mesele ile uğraşması nedeniyle altı ay kadar Hız. Ali'nin biatı ile ilgilenenmiş olma ihtimalidir.⁴⁶⁹

Eserde Ebu Bekir ile Hız. Fatıma arasında Rasulullah'ın mirası sebebiyle çıkan sorunla ilgili yazarın birbirinden farklı iki yorumu dikkat çekmektedir. Hız. Fatıma'nın da diğer Müslüman hanımlar gibi normal duygulara sahip olduğunu belirten yazar, onun hata yapmaktan uzak olmadığını söylemiş ve mirasla ilgili isteğı yerine getirilmeyince vefat edene kadar Hız. Ebu Bekir'e serzenişte bulunup zaman

⁴⁶⁶ Ramazanoğlu, s. 90.

⁴⁶⁷ Nezih, s. 70-71.

⁴⁶⁸ Sarıçam, s. 37.

⁴⁶⁹ Ağırakça, s. 48-56.

zaman da ona kızdığını belirtmiştir.⁴⁷⁰ Eserin başka bir yerinde ise aynı konuyla ilgili şu sözleri söylemiştir.

“ Bazılarının iddia ettiği gibi Hz. Ali’nin, Hz. Ebu Bekir’e olan kızgınlığından dolayı bu beyatı geciktirdiği söyleniyorsa da bu rivayet sabit değildir. Sonra Hz. Fatıma gibi takva misali bir kadının, babasının en yakın arkadaşına ve ümmetin seçilmiş ve bey’at edilmiş halifesine altı ay müddetle düşmanlık yapması asla kabullenilemez. Sahabeden çok kimsenin bildiği, “ Biz peygamberler miras bırakmayız.” hadisi ortada iken, Allah korkusu ile dolup taşan Rasulullah’ın sevgili kızının dünya malı için Ebu Bekir’e kızması ve ondan dargın olarak vefat etmesi ne kadar mantıklı ve makul olabilir.”⁴⁷¹

Yazar Hz. Fatıma’nın böyle yapmasının mantıklı olmadığını söylemiş ancak buna cevabı önceki cümlesinde yine kendisi vermiştir: “O da bazı duygulara sahiptir ve hata yapmaktan uzak değildir.”

Arı bu konudaki rivayetleri maddeler halinde sıralayarak, Hz. Ali’nin, Hz. Fatıma’nın vefatından sonra biat ettiği görüşünün doğruya en yakın ve en çok rağbet edilen görüş olduğunu ifade etmektedir. Hz. Fatıma’nın miras konusu sebebiyle Hz. Ebu Bekir’e kırgın olmasının, Hz. Ali’nin biatının gecikme sebebi olduğunun söylediğini de sözlerine eklemiştir.⁴⁷²

Hz. Ali’nin biatıyla alakalı olarak Akkoyunlu, Algül-Şahin ve Işık’ın eserlerinde bir bilgi verilmezken, Asımgil Hz. Fatıma’nın Hz. Ebu Bekir’e Fedek ve Hayber arazileri nedeniyle kırgın olduğunu anlatmış ve Hz. Ali’nin Hz. Fatıma’nın vefatından sonra Hz. Ebu Bekir’e biat ettiğini ifade etmiş⁴⁷³, Sırma ise Hz. Ali’nin kendi ifadesinde belirttiği üzere Hz. Peygamber’e yakınlığı nedeniyle hilafete kendisinin layık olduğunu düşünmesinin bunda etkili olduğunu dile getirerek ve Hz. Ali’nin biatıyla ilgili iki rivayetin olduğunu belirtip, bunlardan ilkinin Hz. Ali’nin herkes gibi Hz. Ebu Bekir’e zamanında biat ettiği, ikinci rivayetin ise Hz. Fatıma’nın

⁴⁷⁰ Ağırakça, s. 51.

⁴⁷¹ Ağırakça, s. 66.

⁴⁷² Arı, s. 56, 57.

⁴⁷³ Asımgil, s. 50-51.

vefatından sonra biat ettiği şeklinde olup, ikinci rivayetin doğruya daha yakın olduğunu sözlerine eklemiştir.⁴⁷⁴

İbn Kesir Hz. Ali'nin ilk günlerde biat ettiğini söylemiş, Hz. Fatıma'nın vefatından sonraki biatını ise birinci biatını yenilemesi olarak görmüştür.⁴⁷⁵ Bu konuda en çok kabul edilen görüş ise Hz. Ali'nin, Hz. Fatıma'nın vefatının arkasından, yani altı ay sonra Hz. Ebu Bekir'e biat ettiği yönündedir.⁴⁷⁶

Hz. Ali'nin geç biat etmesiyle alakalı en önemli nedenin ise kendi sözlerinden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in yakını olması sebebiyle bu vazifenin kendi hakları olduğunu düşünmesi ve hilafet meselesinde kendisine danışılmaması, hadisenin kendisi dışında cerayan etmesi olarak görülmüş, Hz. Fatıma'nın Hz. Ebu Bekir'e Fedek arazisi sebebiyle kırgın olmasının da bu hususta tek neden olmasa da etkili olduğu düşünülmüştür.⁴⁷⁷

2.1.7. Halifeliği Dönemindeki İcraatları ve Devlet Yönetimi

Hz. Ebu Bekir'in halifelik döneminin kısa olması ve bu süreçte karşılaşılan problemler nedeniyle icraatlardan ziyade ridde olayları, gerçekleşen fetih hareketleri ve Kur'an'ın cem edilmesi, eserlerde üzerinde daha çok durulan konular olmuştur.

Ramazanoğlu, irtidat edenler ve yalancı peygamberlerle mücadele, Kur'an'ın cem edilmesi, Irak ve Suriye fetihlerine çok kısa bir şekilde değinip, Hz. Ebu Bekir'in ordu kumandanlarına verdiği talimatlardan bahsetmiştir. Bunun dışında eserde, Hz. Ebu Bekir'in şehirlere hangi valileri tayin ettiği belirtildikten sonra onun döneminde en çok temayüz etmiş kumandan olan Halid b. Velid'in başarılarından övgüyle söz edilmiştir.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Sırma, s. 34-37.

⁴⁷⁵ İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Beyrut, Mektebetü'l Maârif, 1981, C. (5-6), s. 302.

⁴⁷⁶ İbnü'l Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, Beyrut, 1965, C.2, s. 331. Fığlalı, "Ali", **DİA**, C. 2, s. 372.

⁴⁷⁷ Süleyman Genç, "Hz. Ali'nin Halife Seçimlerindeki Tutum ve Tavrı", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2007, Sayı:26, s.135-138., Geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Şanverdi, "İlk Üç Halife Döneminde Siyasi, Sosyal ve Dini Etkisi Yönüyle Hz. Ali", (**Yüksel Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi SBE.), 2007.

⁴⁷⁸ Ramazanoğlu, s. 96-108.

Nezih'in eserinde Hz. Peygamber tarafından vazifelendirilen Üsame b. Zeyd ve ordusunun Hz. Ebu Bekir tarafından Şam topraklarına gönderilmesi, zekat vermek istemeyenlerle ve yalancı peygamberlerle olan mücadele anlatılmış, Tuleyha bin Huveylid, Secah, Müseylime ile girişilen mücadele ve bu mücadelede Halid b. Velid'in rolü ayrıntılarına girilmeden kısaca üzerinde durulan konular olmuştur. Nezih, yalancı peygamberlerin ortaya çıkmasının, toplumda prestij kazanmak isteyen bir takım "mistik paranoyaklar"ın eseri olduğunu dile getirerek, bu durumun İslam'ın zaafıyla değil aksine İslam'ın gücüyle açıklanabilecek bir durum olduğunun da altını çizmektedir.⁴⁷⁹

Yine bu dönemin en önemli faaliyetlerin olan Kur'an-ı Kerim'in cem edilmesine değinildikten sonra ⁴⁸⁰, fetih hareketleri ele alınmıştır. Hz. Ebu Bekir dönemi fetihleri eserde üç başlık altında ele işlenmiştir: "Irak-ı Arap Fetihleri", "Suriye Fetihleri" ve "Fetihler Üzerine". Irak'ın, Arap Irak'ı ve Acem Irak'ı olmak üzere iki kısım olduğunu belirten Nezih, Arap Irakı'ndan kastın Fırat nehriyle çöl arasında kalan Hire bölgesi olduğunu söylemiş ve bu bölgede Hz. Ebu Bekir tarafından görevlendirilen Halid b. Velid'in başarılı komutanlığı sayesinde Hire'nin kuşatılıp yapılan anlaşma sonucu cizye vermeye razı edilmesi hadisesi üzerinde kısaca durmuştur. Bu bölümün sonunda, Irak bölgesinde durumu güvence altına alan Halid b. Velid'in izinsiz bir şekilde yerinden ayrılarak hac yapmasını hoş karşılamayan Hz. Ebu Bekir'in onu Şam bölgesine naklettiği de verilen bilgilerdendir.⁴⁸¹

Suriye fetihlerine gelince, Hz. Ebu Bekir'in ashabın ileri gelenleri ile istişarede bulunup Suriye üzerine gönderilecek askerleri toplamak için yoğun bir çalışma içine girildiği belirtilmiştir. Hz. Ebu Bekir'in, Medine'deki askerlerin komutanı olan Yezid bin Ebi Süfyan'a verdiği direktiflerin eserde zikredilmesi, dönemin savaş politikasını anlamak açısından önem arz etmektedir. Bu bölümde

⁴⁷⁹ Nezih, s. 73-79.

⁴⁸⁰ Nezih, s. 81-84.

⁴⁸¹ Nezih, s. 85-89.

Suriye cephesine nakledilen Halid b. Velid'in askeri tecrübesiyle Şam'ın kuşatılması ve Ecnadeyn galibiyeti ele alınan diğer konulardandır.⁴⁸²

Nezih, dinden dönme hareketlerinin nedenlerine kısaca değindikten sonra, Hz. Ebu Bekir dönemi fetihlerinin sonuçlarını maddeler halinde değerlendirmiş ve fetihlerin Hz. Ebu Bekir için toprak kazanmanın ötesinde manevi bir sorumluluk olduğunun altını çizmiştir.⁴⁸³

Bu dönemde henüz devlet teşkilatı denilebilecek bir yapıdan söz etmek mümkün olmasa da devrin ağırlıklı teşkilatının ordu olduğu vurgulanarak, Hz. Ebu Bekir'in devlet yönetiminin ahlâkîlik ve disiplin esaslarına dayandığı, onun Amr b. As ve Yezid b. Muaviye'ye verdiği talimatlar üzerinden ele alınmıştır.⁴⁸⁴

Akkoyunlu'nun eserinde daha çok Hz. Ebu Bekir'in ahlâkî özelliklerinin üzerinde durulduğu için, Üsame ordusunun Şam'a gönderilmesi, dinden dönen ve zekat vermek istemeyenlerle mücadele, Suriye ve Irak'a düzenlenen fetihler ve Kur'an'ın toplanması, detaya girilmeden yüzeysel bir şekilde anlatılan konular olmuştur.⁴⁸⁵

Kazancı'nın eserinde Hz. Ebu Bekir döneminin önemli sorunlarından biri olan yalancı peygamberlerin ortaya çıkması hadisesi "Peygamberliğe Hevesli Birkaç Kişi" isimli bölümde, Esved el-Ansi, Tuleyha, Secah, Müseylime alt başlıklarıyla ayrı ayrı ele alınmış ve bunlarla mücadele de Halid b. Velid'in rolüne değinilmiştir. Bu konuda üzerinde durulan bir başka mesele de Malik b. Nüveyre'nin Halid b. Velid'in askerleri tarafından öldürülmesi olmuştur. Kazancı, Malik b. Nüveyre'nin bizzat Halid b. Velid tarafından öldürüldüğüne dair bir rivayetin olduğundan da bahsetmektedir. Bu şahsın öldürülmesinden sonra iddeti bitmeden Halid b. Velid'in onun karısıyla evlenmesine çok sinirlenen Hz. Ömer'in, onun görevden alınmasını istediye de Hz. Ebu Bekir'in bunu yapmayıp, sadece uyarmakla yetindiğinden söz edilmiştir. Bu konunun ardından ise Bayreyn'de ortaya çıkan irtidat hareketi üzerine,

⁴⁸² Nezih, s. 91-96.

⁴⁸³ Nezih, s. 97-102.

⁴⁸⁴ Nezih, s. 103-107.

⁴⁸⁵ Akkoyunlu, s. 72-86.

Hiz. Ebu Bekir'in Alâ' b. el- Hadrami'yi göndermesi ve onun onlarla mücadele edip zafer kazanması anlatılmıştır.⁴⁸⁶

Hiz. Ebu Bekir döneminde gerçekleşen önemli hadiselerden bir diğeri de Kur'an'ın toplanması hususunda da, başta Hiz. Peygamber'in yapmadığı bir işi yapma konusunda tereddüt eden Hiz. Ebu Bekir'in, Hiz. Ömer'in ısrarı sonucunda bu işin önemini anladığı ve Zeyd b. Sabit başkanlığında Kur'an-ı Kerim'i toplattığı anlatılmıştır. Bundan sonra eserde Hiz. Ebu Bekir döneminde gerçekleşen çeşitli konulara değinilmiştir. Oğlu Abdullah'ın vefatı, Bahreyn'deki Alâ' b. Hadrami tarafından Medine'ye gönderilen malın dağıtılması, Hiz. Ebu Bekir'in cuma hutbesi, Hiz. Peygamber tarafından sürgüne gönderilen Hakem b. As'ın Medine'ye gelmesine izin vermemesi, Ümmü Eymen'in vefatı ve Hiz. Ebu Bekir'in onun cenaze namazını kıldırması bahsedilen konulardır.⁴⁸⁷

Eserde ele alınan bir sonraki konu ise Suriye, Şam, Irak, İran fetihleridir. İrtidat edenlerle mücadele sona erince fetih hareketlerinin başladığı söylenerek buralarda gerçekleşen fetihlere kısaca değinilip, Halid'in b. Velid'in askeri başarısından bahsedilmiştir.⁴⁸⁸

Sarıçam'ın eserinde Hiz. Ebu Bekir'in Suriye'ye hareket edecek olan Üsame ordusuna verdiği talimatlar ve tavsiyelerin, halifenin insanlara saygı, çevreye önem ve diğler din mensuplarına karşı hoşgörüsünü gözler önüne serer nitelikte olduğunu altı çizilmiştir. Yalancı peygamberlerle mücadele etmesi için ordu komutanlığına getirilen Halid b. Velid'in; Tuleyha, Secah ve Müseylime ile mücadelesine kısa bir şekilde değinilmiştir.⁴⁸⁹

Hiz. Ebu Bekir dönemi Irak ve Suriye fetihlerinin detaylara girilmeden anlatıldığı bölümde en çok üzerinde durulan konular; Hire'nin fethi ve Ecdaneyn Savaşı olmuştur. Sarıçam'ın genel olarak altını çizdiği en önemli mesele ise Hiz. Ebu Bekir'in komutanlarına verdiği talimatlarda ve fethedilen yerlerin halkıyla yapılan

⁴⁸⁶ Kazancı, s. 150-192.

⁴⁸⁷ Kazancı, s. 200-239.

⁴⁸⁸ Kazancı, s. 240-268.

⁴⁸⁹ Sarıçam, s. 42-50.

antlaşmalarda belirgin bir şekilde görülen insan haklarına riayet ve adalet anlayışıdır. Suriye'ye sevkettiği ordulardan birisinin başına tayin ettiği Yezid b. Ebi Süfyan'a verdiği talimatlar bunun göstergesi niteliğindedir.⁴⁹⁰

Hiz. Ebu Bekir'in, Hiz. Ömer'in teklifi ile müellefe-i kulûba zekattan pay ayırmaması ve ganimetin beşte birinden Peygamber yakınlarına vermemesi, Sarıçam'ın eserinde bahsedilip, incelendiği kadarıyla diğer eserlerde rastlanmayan konulardır.⁴⁹¹

Ağırakça'nın eserinde, ridde olaylarının ve fetih hareketlerinin incelendiği iki bölüm neredeyse müstakil bir kitap oluşturacak kadar hacimlidir.

Eserde olaylar en başından sonuna kadar bir düzen çerçevesinde, konuyla ilgili önemli bilgiler verilerek ve sebep ve sonuç ilişkisi içinde ele alınmaya çalışılmıştır. Örneğin yazar bir bölgedeki irtidat hareketinden bahsederken, o bölgenin tarihini, İslam'a giriş sürecini anlatıp ardından nedenleriyle birlikte irtidatlarından bahsettikten sonra onlarla mücadele konusuna geçmektedir. Yine fethedilen bölgeler ele alınırken de bu yol izlenmiştir.⁴⁹²

Algül-Şahin, Sırma, Işık ve Asımgil'in eserlerinde de genel olarak dinden dönenler ve yalancı peygamberlerle mücadele, Üsame ordusunun Şam'a gönderilmesi, fetihler ve Yermuk Savaşı konularına değinilmiştir.⁴⁹³

Asımgil'in eserinde Hiz. Ebu Bekir dönemiyle ilgili olarak anlatılan diğer konular ise, Arap yarımadasını vilayetler halinde idari bölümlere ayırması ve vilayetlere valiler tayin etmesi, bu valilerin aynı zamanda İslam'ı tebliğ ile görevlendirilmesi, bu dönemde ordunun belirli bir maaşı olmayıp ganimetlerden pay alması, Hiz. Ebu Bekir'in memurların vazifelerini yerine getirmesi hususunda hassas olması ve gayr-i müslimlerin hukukunun korunmasıdır.⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ Sarıçam, s. 52-57.

⁴⁹¹ Sarıçam, s. 71, 72.

⁴⁹² Çalışmanın birinci bölümünde Ağırakça'nın eseri hakkında bilgi verilirken bu konulardan bahsedildiği için burada tekrar anlatılmamıştır.

⁴⁹³ Algül ve Şahin, s. 7-10. ; Sırma, s. 51-72. ; Işık, s. 50-51. ; Asımgil, s. 47-72.

⁴⁹⁴ Asımgil, s. 72-76.

Arı'nın eserinin ana konusu ridde savaşları olduğundan bu konu ve fetihler ayrıntılı bilgilerle ele alınmıştır.⁴⁹⁵

2.1.8. Vefatı

Hiz. Ebu Bekir'in vefatı ile ilgili eserlerde farklı sebepler yer almaktadır. Ramazanoğlu Hiz. Ebu Bekir'in hastalandığını, Hiz. Peygamber'in vefatı sebebiyle de çok sarsılıp, zayıf olan bedeninin onun vefatından sonra iyice eridiğini ve hastalığının arttığını söylemiş⁴⁹⁶, Nezih sıtma sebebiyle hastalanıp vefat ettiğini dile getirirken⁴⁹⁷, Akkoyunlu hummaya tutulması, hicretten sonra yakalandığı sıtmanın tekrar etmesi ve bir Yahudi kadın tarafından zehirlenerek öldürölmesi gibi rivayetlerin olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁸ Kazancı ve Asımgil soğuk bir günde yıkanması nedeniyle üşüttüğünü ve bu hastalığın ölümüne sebep olduğunu söylemiş⁴⁹⁹; Sarıçam, Algöl-Şahin, Işık ve Sırma hastalığı sebebiyle vefat ettiğini dile getirmişler ancak hastalığın nedeni ile ilgili bir bilgi vermemişlerdir.⁵⁰⁰ Ağırakça da hastalanması ve Hiz. Peygamber'in vefatının da hastalığının ilerlemesinde etkisi olduğunu dile getirirken, İbn Sa'd 'ın verdiği bir bilgiye dayanarak zehirlenmiş olabileceği ihtimalinden de bahsetmiştir. Arı ise sıtma, zehirlenme ve Hiz. Peygamber'in vefatından sonra gittikçe zayıfmasıyla ilgili rivayetlere eserinde yer vermiştir.⁵⁰¹

Hiz. Ebu Bekir'in hangi hastalık sebebiyle vefat ettiğı kesin olarak bilinmese de netice hastalanarak vefat ettiğı belirtilmektedir.⁵⁰²

⁴⁹⁵ Çalışmanın birinci bölümünde Arı'nın eseri hakkında bilgi verilirken bu konulardan bahsedildiğı için burada tekar anlatılmamıştır.

⁴⁹⁶ Ramazanoğlu, s. 109.

⁴⁹⁷ Nezih, s. 109.

⁴⁹⁸ Akkoyunlu, s. 119.

⁴⁹⁹ Kazancı, s. 293. ; Asımgil, s. 88.

⁵⁰⁰ Sarıçam, s. 59. ; Algöl ve Şahin, s. 11-12. ; Işık, s. 52. ; Sırma, s.73.

⁵⁰¹ Arı, s. 84.

⁵⁰² Fayda "Ebu Bekir", **DİA**, C: 10, s. 104.

2.1.9. Kişiliği, Ahlâkı ve İlmi

Hız. Ebu Bekir'in kuvvetli imanı, hayırlı işlerde öncü olması, cömertliği, sabrı, cesareti, takvası, alçakgönüllülüğü, kararlılığı, onuruna düşkün olması, adaleti, yardımseverliği, Hız. Peygamber'e bağlılığı gibi özellikleri çeşitli olaylar üzerinden anlatılan konulardır.⁵⁰³

Ramazoğlu ise daha ziyade Hız. Ebu Bekir'in fazileti ve Hız. Peygamber'e yakınlığı üzerinde durmuştur.⁵⁰⁴

Eserlerde Hız. Ebu Bekir'in yumuşak huylu olduğuna işaret edilirken, Nezih'in eserinde Hız. Ebu Bekir'in öfkeli birisi olduğu vurgulanarak, halife olduktan sonra yaptığı konuşmasında, öfkelenildiği zaman kendisinden uzak durulmasını istediği belirtilip, öfkenin onun karakter unsurlarından birisi olduğu söylenmiştir.⁵⁰⁵ Akkoyunlu da aslında yumuşak huylu olan Hız. Ebu Bekir'in, İslam'a dokunan konularda çok sert olduğunu hatta Hız. Ömer'in birçok zamanlar onu yumuşatmaya çalıştığını dile getirirken⁵⁰⁶, Sarıçam da Hız. Ömer'in, Hız. Ebu Bekir sinirlendiğinde onun hiddetini azaltmak için yumuşak davrandığından bahsetmiş, onun öfkesine mağlup olmadığını da sözlerine eklemiştir.⁵⁰⁷

İlmi ve edebi kişiliği ile alakalı olarak onun Kur'an'a vukufiyetinden, ensab ilmini bilmesinden, rüya tabirine vâkıf olmasından ve edebi yönünün kuvvetli olmasından bahsedilmektedir.⁵⁰⁸

İlmiyle ilgili en çok üzerinde durulan mevzu ise hadis rivayeti ile ilgilidir. Hız. Ebu Bekir'in az hadis rivayet ettiğini dile getiren yazarlar bununla ilgili farklı nedenlerden bahsetmişlerdir. Nezih, Hız. Ebu Bekir'in işittiği hadisleri doğru aktarmanın bir sorumluluk olduğu düşüncesiyle hareket etmesinin az hadis rivayet

⁵⁰³ Akkoyunlu, s. 87-115. ; Sarıçam, s. 74-87. ; Ağırakça, s. 373-386. ; Algül ve Şahin , s. 12. ; Işık, s.54. ; Asimgil, s. 76-88.

⁵⁰⁴ Ramazanoğlu, s. 42-53. ; 115-122.

⁵⁰⁵ Nezih, s. 12, 13.

⁵⁰⁶ Akkoyunlu, s. 20.

⁵⁰⁷ Sarıçam, s. 81.

⁵⁰⁸ Akkoyunlu, s. 103-104.; Sarıçam, s. 87-94.; Ağırakça, s. 375-377 .; Algül ve Şahin , s. 10-11.

etmesine neden olduğundan⁵⁰⁹, Akkoyunlu da yanlış rivayet etme korkusu, devlet işleriyle fazla meşgul olması ve Hz. Peygamber'den sonra fazla yaşamaması gibi sebeplerden bahsetmiş⁵¹⁰; Ağırakça Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'in vefatından sonra hemen hilafete gelmesi, meşguliyetlerinin çok olması ve işittiklerini rivayet edecek kadar uzun yaşamamasının bunda etkili olduğunu dile getirirken⁵¹¹, Arı da hadis tedvininden önce vefat etmesi nedeniyle az hadis rivayet ettiğini belirtmiştir.⁵¹² Bu konunun üzerinde daha çok duran Sarıçam'a göre ise bu durumun sebepleri; hadis tedvininin geç başlaması, erken vefatı nedeniyle muhaddislerin ondan hadis dinleyememesi, az konuşması, hadis nakletme ihtiyacının fazla hissedilmediği ve Hz. Peygamber'in herkes tarafından hatırlandığı bir dönemde yaşamasıdır.⁵¹³ Sarıçam ayrıca, Hz. Ebu Bekir'in yalan haberin yayılmasından endişe ederek beş yüz hadisi yaktırdığı bilgisinin de doğru bulunmadığına işaret ederek, Hz. Ebu Bekir'in hadis rivayetine karşı olmadığını izah etmeye çalışmıştır.⁵¹⁴

İyi bir hatip olarak bilinen Hz. Ebu Bekir hem belagat hem de muhteva olarak güzel konuşmalarıyla meşhurdur.⁵¹⁵ Ramazanoğlu, Akkoyunlu, Sarıçam, Ağırakça ve Işık eserlerinde Hz. Ebu Bekir'in veciz sözlerine yer vermişler, Sarıçam ayrıca Hz. Ebu Bekir'in hutbelerinden ve mektuplarından örneklere eserinde yer vermiştir.⁵¹⁶

2.2. HZ. ÖMER VE DÖNEMİ

2.2.1. Müslüman Olmadan Önce Hayatı

Hz. Ömer'in soyu, ensab ilmini bilip, güreş, ata binme ve hitabette mahir olduğu, geçimini sağlamak için ticaretle uğraştığı, Mekke toplumunda okuma yazma bilen nadir insanlardan biri olduğu, kabileler arasında meydana gelen

⁵⁰⁹ Nezih, s. 14.

⁵¹⁰ Akkoyun, s. 87.

⁵¹¹ Ağırakça, s. 380.

⁵¹² Arı, s. 78.

⁵¹³ Sarıçam, s. 93.

⁵¹⁴ Sarıçam 93-94. ; Hz. Ebu Bekir'in hadisleri yakması konusunda geniş bilgi için bkz: Fayda, "Hz. Ebu Bekir", **DiA**, c. 10, s. 105.

⁵¹⁵ Fayda, s. 107.

⁵¹⁶ Sarıçam, s. 94-113.

anlaşmazlıklarda hakem tayin edildiği ve elçilikle görevlendirildiği onun müslüman olmadan önceki hayatıyla ilgili eserlerde verilen bilgilerdir.⁵¹⁷ Akkoyunlu Hz. Ömer'in Müslüman olmadan önce putlara taptığını ve içki içtiğini söylemiştir.⁵¹⁸

2.2.2. Kız Çocuğunu Gömmesi

Hz. Ömer'in İslam'dan önceki hayatıyla ilgili, onun kız çocuğunu diri diri toprağa gömdüğü meselesi anlatılan konulardan biri olmuştur. Işık, Hz. Ömer'in Müslüman olmadan önce kendi kızını diri diri toprağa gömecek kadar acımasız olduğunu söylemiş⁵¹⁹, diğer eserlerde ise bu konudan bahsedilmemiştir. Akkoyunlu, halk arasında çok anlatılan bu hikayenin kaynaklarda bulunmadığına dayanarak doğru olmadığını dile getirmiştir.⁵²⁰

Hz. Ömer'le ilgili bu rivayete klasik kaynaklarda rastlanmamaktadır. Muhtemelen Hz. Ömer'in cahiliye devrini anlatırken söyledikleri, onun sert mizacına da uygun görüldüğünden böyle bir yakıştırma yapılmıştır.⁵²¹

2.2.3. “ Faruk ” Lakabının Verilmesi

Hz. Ömer'e “Faruk” lakabının verilme sebebiyle ilgili eserlerde farklı rivayetler zikredilmiştir. Akkoyunlu bu konuda iki rivayetten bahsetmektedir. İlki, Hz. Ömer müslüman olduktan sonra Kabe'de öğle namazı kılınması ve Erkam'ın evine dönüldüğünde de Hz. Peygamber'in ona bu lakabı vermesidir. İkinci rivayet ise şöyledir; bir münafık ve Yahudi bir hususta anlaşmazlığa düşmüş, Yahudi Hz. Peygamber'e, münafık ise Ka'b b. Eşref'e gitmeyi istemiş ve sonunda Hz. Peygamber'e gidilip durum anlatılınca o, Yahudinin haklı olduğuna hükmetmiş, bundan hoşnut olmayan münafık itiraz etmiş ve durumu Hz. Ömer'e iletip onun hüküm vermesini istemiştir. Hz. Ömer'in, münafığın Hz. Peygamber'in hükmünü

⁵¹⁷ Ağırakça, s. 9-10. ; Akkoyunlu, s. 7-23. ; Kazancı, s. 13-16. ; Doğan, s.15-22.; Eraslan, s. 42-45. ;Algül-Şahin, s. 13.; Işık, s. 59-60. ; Asimgil, s. 99-100.

⁵¹⁸ Akkoyunlu, s. 21.

⁵¹⁹ Işık, s. 59-60.

⁵²⁰ Akkoyunlu, s. 22.

⁵²¹ Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 35-37.

kabul etmediğinden kendisine geldiğini öğrenince kafasını kılıçla kesmesi üzerine ona “Faruk” lakabının verildiği söylenmiştir.⁵²² Doğan, Hz. Ömer’e bu lakabı, hak ile batıl olanı ayırma kabiliyetinden dolayı Hz. Peygamber’in verdiğini dile getirmiş, bu lakabının verilme sebebiyle alakalı “sonsuz mana dolu” olarak nitelediği bir olaya daha yer vermiştir. Bir Yahudi ile münafığın bir meseleden dolayı anlaşmazlığa düştüğü olay anlatılmış fakat olayın sonunda Cebail (as)’ın Hz. Peygamber’e gelerek “Ömer, hak ile batılı ayırdı.” demesi üzerine Hz. Ömer’e “Faruk” lakabı verildiği dile getirilmiştir.⁵²³ Eraslan, Hz. Ömer’in Müslüman olduktan sonra hak bir dava üzere olduklarından bunu saklamayı istemeyip Kabe’de bir grup müslümanla namaz kıldığını ve bu olaydan sonra Hz. Peygamber’in ona bu lakabı taktığını söylemiştir.⁵²⁴ Algül-Şahin eserinde onun hak ile batılı ayırt etmesi, İslam’ı açıkça yaşaması ve onun İslam’a girmesiyle müslümanların sevinmesi⁵²⁵; Asımgil’in eserinde de doğru ve yanlış ayırt etme kabiliyeti nedeniyle Hz. Peygamber tarafından bu lakabın ona verildiğinden bahsedilmektedir.⁵²⁶

Görüldüğü üzere Hz. Ömer’e bu lakabın hangi sebeple verildiğine dair farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu lakabın Hz. Peygamber tarafından hak ile batılı ayırdığı için verildiği, Hz. Aişe’den rivayetle Hz. Ömer’in Hz. Peygamber’e bir soru sorması üzerine ona “Faruk” lakabını verdiği, Hz. Ömer’in Müslüman olduktan sonra Kabe’de açık bir şekilde namaz kılınmasını istediği ve o gün Hz. Peygamber tarafından kendisine bu lakabın verildiği⁵²⁷, insanların İslam’ı gizli bir şekilde yaşadıkları bir zamanda onun korkusuzca dinini yaşaması sebebiyle bu lakapla anıldığı şeklinde rivayetler vardır. Bir diğer rivayet de, bir Yahudi ve münafığın anlaşmazlığa düştükleri bir konuda Hz. Peygamber’e başvurmaları, onun münafığın aleyhine hüküm vermesiyle Hz. Ömer’e gidilmesi, Hz. Ömer’in de Allah Resulü’nün verdiği hükmü kabullenmeyen münafığı öldürmesi üzerine Nisa suresi 60. ayetin nazil olması ve Cebail (as)’ın gelerek Hz. Ömer’in “Faruk” olarak isimlendirildiğini

⁵²² Akkoyunlu, s. 13-14.

⁵²³ Doğan, s. 20-22.

⁵²⁴ Eraslan, s. 42.

⁵²⁵ Algül ve Şahin, s. 29.

⁵²⁶ Asımgil, s. 100.

⁵²⁷ Ali Delice, “ Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları” , **Ekev Akademi Dergisi**, C.2, Sayı.1, (Kasım, 1999), s. 172.

söylemesidir.⁵²⁸ Bu lakabın ehli kitap tarafından Hz. Ömer’e verildiğine⁵²⁹ ve Hz. Ömer Kudüs’ü almak için şehre girdiğinde ona kurtarıcı anlamına gelen “Farokoo” denildiğine dair rivayetler de mevcuttur.⁵³⁰

2.2.4. Müslüman Olması

Hz. Ömer’in Müslüman olmasıyla alakalı olarak Ağırakça, Kazancı ve Doğan Hz. Peygamber’i öldürmeye giderken Nuaym b. Abdullah’ın sözleriyle kardeşi Fatıma’nın evine giden Hz. Ömer’in okuduğu ayetlerden etkilenip Hz. Peygamber’e giderek müslüman olduğunu söylemiş⁵³¹, Akkoyunlu Hz. Ömer’in Kabe’de Hz. Peygamber’i Kur’an okurken gizlice dinlediğini ve okunan ayetlerden etkilendiğini, ancak müşriklerin etkisiyle İslam’a girmediğini ve daha sonra kız kardeşinin evinde Kur’an ayetlerini ikinci defa dinledikten sonra Hz. Peygamber’e gidip müslüman olduğunu anlatmıştır.⁵³² Eraslan ise bu iki rivayeti aralarında bir bağlantı kurmadan ayrı ayrı zikretmiştir.⁵³³

Dört halifenin hayatını toplu olarak ele alan eserlerde de Hz. Ömer’in müslüman olmasıyla alakalı olarak onun Hz. Peygamber’i öldürmeye giderken yolda kız kardeşi ve eşinin müslüman olmasını öğrenerek onların evine gitmesi, orada okuduğu ayetlerden etkilenecek İslam’a girmesi anlatılmıştır.⁵³⁴

Fayda ve Sırma, Hz. Ömer’in hilafet dönemini ele almaları sebebiyle bu konuya değinmemişlerdir.

Hz. Ömer’in Müslüman olması ile ilgili olarak, kaynaklarda genel olarak iki rivayete rastlanmaktadır. Bunların ilki Hz. Ömer’in, Hz. Peygamber’i öldürmeye giderken kız kardeşinin ve eşinin müslüman olduğunu öğrenmesiyle yolunu değiştirip kardeşinin evine gitmesi ve orada okuduğu ayetlerden etkilenecek Hz.

⁵²⁸ Mustafa Fayda, “Fârûk”, **DİA**, C.12, s. 176.

⁵²⁹ Taberi, **Tarihu’l-Ümem ve’l-Mülûk**, (Thk. Muhammed Ebu’l Fazl), Beyrut, (t.y.), C. 4, s. 195.

⁵³⁰ Ahmed Ağırakça, “Hz. Ömer’in Müslüman Olması Meselesi ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, **Artuklu Akademî: Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, 2017, C. 4, Sayı: 1, s. 14.

⁵³¹ Ağırakça, s. 11-14. ; Kazancı, C. 1, s. 17, 25. ; Doğan, s. 22-26.

⁵³² Akkoyunlu, s. 31-32.

⁵³³ Eraslan, s. 46-47.

⁵³⁴ Algül ve Şahin, s. 13-14. ; Işık, s. 61-65. ; Asimgil, s. 103-106.

Peygamber'in yanına giderek müslüman olmasıdır.⁵³⁵ İkinci rivayet ise bir gece içki içmek için kimseyi bulamayınca Kabe'ye gitmesi ve orada Hz. Peygamber'in Kur'an okuduğunu duyması ve ayetlerden etkilenerek Hz. Peygamber'in yanına gidip İslam'a girmesidir.⁵³⁶ Bu konu ile ilgili çalışma yapmış olan Mehmet Azimli, birinci rivayeti metin tenkidine tabi tutarak çeşitli açılardan eleştirmiş ve o günün şartları içinde böyle bir hadisenin gerçekleşmesine imkan olmadığını söylemiştir. İkinci rivayetin ise Hz. Ömer'in kişiliğine ve dönemin toplumsal yapısına daha uygun olduğunu dile getirerek, Hz. Ömer'in müslüman olması ile ilgili bu rivayeti kabul etmiştir.⁵³⁷ Konu hakkında fikir beyan eden bir diğer kişi M. Hanefi Palabıyık'tır. Palabıyık da ilk rivayeti tek başına kabul etmemektedir. Hz. Ömer'in Kur'an'ı ilk defa kardeşinin evinde dinlemeyip daha önce çeşitli zamanlarda da dinlemiş olacağını, Hz. Peygamber'i öldürmek için değil de kardeşinin ve eşinin müslüman olduğu haberini alınca hesap sormak üzere evlerine gidip onların okuduğu ayetleri dinleyince etkilendiğini, bir gün içki içmek için arkadaş bulamayınca Kabe'ye gittiğini ve orada Kur'an okuyan Hz. Peygamber'i dinleyip, okunan ayetlerin tesiriyle müslüman olduğunu ifade etmektedir.⁵³⁸

Konu hakkında Ahmed Ağırakça da yorum yapmış ve Hz. Ömer'in kardeşinin evinde müslüman olduğuna dair meşhur rivayetin mantıken bazı zıtlıkları barındırdığını, ancak bu zıtlıkların durumu tümüyle reddetme imkanı vermeyeceğini de belirtmiştir. Hz. Ömer'in İslam'ın kalbine yavaş yavaş yerleşmesi sonucunda müslüman olabileceğini ifade eden Ağırakça, onun zaman zaman duydukları karşısında kalbinin yumuşadığını, ancak çevrenin etkisiyle de İslam'a girmesinin hemen olmadığını da sözlerine eklemiştir. Rivayeti metin açısından tenkit ederek reddetmek yerine telif etmeye çalışmanın daha ihtiyatlı ve insafli bir usul olduğunu dile getirip, ikinci rivayetin daha önce olduğunu kabul ederek, Hz. Ömer'in son

⁵³⁵ İbn Hişam, C. 1, s. 367-371. ; Mustafa Fayda, "Ömer", **DİA**, C. 34, s. 44.

⁵³⁶ İbn Hişam, C. 1, s. 371-373. ; Fayda, "Hz. Ömer", **DİA**, s. 44.

⁵³⁷ Mehmet Azimli, **Siyeri Farklı Okumak**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2013, s. 123-136.

⁵³⁸ M. Hanefi Palabıyık, "Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu, **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl:12, Sayı: 37, (Güz 2008), s. 138-148.

olarak kız kardeşinin evinde duyduğu ayetlerin tesiri sonucu müslüman olduğunu ifade etmiştir.⁵³⁹

Bu konuda genel olarak ikinci rivayet tercihe değer görülmüştür.⁵⁴⁰ Daha tiyatral bir anlatıma sahip olduğu için, Hz. Ömer'in kız kardeşinin evinde müslüman olmasıyla ilgili rivayetin eserlerde ön plana çıkması söz konusu olabilir.⁵⁴¹

Hz. Ömer'in İslam'a girişinin, Hz. Peygamber'in duasının bir tezahürü olduğu da söylenmiştir.⁵⁴²

2.2.5. Müslüman Olduktan Sonra Mekke ve Medine'deki Hayatı

Hz. Ömer'in Müslüman olduktan sonra Mekke'deki durumuyla ilgili pek fazla bilgi olmadığından, eserlerde daha çok Medine'deki hayatı üzerinde durulmuştur.

Ağırakça, hicretten sonra İtban bin Malik ile kardeşleştirilen Hz. Ömer'in, bir gün nafakasını temin için çalışıp bir gün de Hz. Peygamber'in yanına geldiğini, gelemediği günlerde de onun huzurunda bulunan İtban'dan duyduklarını kendisine anlatmasını istediğini dile getirmiştir.⁵⁴³

Ağırakça bu konudan sonra Hz. Ömer'in savaşlardaki rolüne geçiş yapmış; onun Bedir, Uhud, Hendek Savaşı ve Hudeybiye antlaşmasındaki durumuna çok kısa bir şekilde değindikten sonra, müşrik kadınlarla nikahlanmayı yasaklayan ayetinin nüzülüyle iki eşini boşadığını söylemiştir. Hayber'in fethinden sonra kendisine taksim edilen araziye vakfettiği ve bunun İslam tarihinde ilk vakıf olduğu da verilen bilgilerdendir. Mekke'in fethinde Hz. Peygamber erkeklerin biatını alırken Hz. Ömer'in de kadınların biatını aldığı, Huneyn'de Hz. Peygamber'in yanında olduğu,

⁵³⁹ Ağırakça, "Hz. Ömer'in Müslüman Olması Meselesi ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi", **Artuklu Akademik: Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, 2017, C. 4, Sayı: 1, s. 1-20.

⁵⁴⁰ Fayda, "Hz. Ömer", **DİA**, C. 34, s. 44.

⁵⁴¹ Fayda, "Hz. Ömer (r.a) Anılınca Adalet Anılmış Olur", **Derin Tarih**, sayı:14, 2019, s. 86

⁵⁴² Fayda, "Hz. Ömer", **DİA**, s. 44.

⁵⁴³ Ağırakça, s. 16.

Tebuk Seferinde de malının yarısını bağışlamasıyla Hz. Peygamber'in takdirini kazandığı anlatılan diğer konular olmuştur.⁵⁴⁴ Akkoyunlu da Ağırakça ile benzer bilgileri paylaşmıştır.⁵⁴⁵

Hz. Ömer'in İslam'a girmesinin Hz. Peygamber'i sevindirdiği ve müslümanların onunla güç kazandığı söyleyen Kazancı, Mekke'de güçsüz müslümanlara yapılan eziyetlerin Hz. Ömer'e yapılmadığına değinmiş, onun Medine'ye hicret ederken sessiz bir şekilde değil, Kabe'de hicretini duyurarak adete meydan okurcasına Medine'ye gittiğinden bahsetmiştir.⁵⁴⁶

Medine'deki hayatına gelince, Mescid-i Nebevi'nin yapımında çalışan Hz. Ömer'in İtban b. Malik ile kardeşleştirildiği, Medine'de Hz. Peygamber'in katıldığı bütün savaflara katılmış olup, Bedir'de esirlerle ilgili görüşünün isabetli olduğuna dair ayetin nazil olması, Uhud'da meydanı terk etmeyip kahramanca savaflması, Hudeybiye antlaşmasından sonra bu antlaşmanın müslümanların lehine olmadığını dile getirmesi fakat daha sonra yanlış düşüncede olduğunu fark edip pişmanlık yaşaması, Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber tarafından kadınlardan biat almakla görevlendirilmesi, Tebuk seferiyle alakalı olarak da orduda bazı askerlerin deveyi kestiklerini görünce böyle yapmalarının sebebini sorması, onların da açlık nedeniyle kestiklerini söylediklerinde de Hz. Peygamber'den, askerin bütün yiyeceklerinin bir araya getirilerek onun dua etmesini istemesiyle bereketin hâsıl olması anlatılmıştır.⁵⁴⁷

Doğan, Hz. Ömer'in hicretinin gizli olmayıp, Kabe'de müşriklere meydan okurcasına hicret edeceğini söylediği ve Medine'ye hicret ettikten sonra ezanı rüyasında gören iki sahabiden biri olduğunu dile getirmiştir. Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in katıldığı bütün savaflara katıldığı söylenerek onun bu savaflardaki rolü ile ilgili bilgi verilmiştir. Bedir'de kahramanca savaflması ve esirlerin öldürülmesi teklifinde bulunması, Uhud'da Hz. Peygamber'in yanında olması, Hendek Savaşı'nda önemli bir noktada bekleyip kahramanlık göstermesi,

⁵⁴⁴ Ağırakça, s. 17-26.

⁵⁴⁵ Akkoyunlu, s. 42-67.

⁵⁴⁶ Kazancı, C.1, s. 26-27

⁵⁴⁷ Kazancı, C.1, s. 31-57.

Hudeybiye’de Hz. Peygamber onu Kureyş’e elçi olarak göndermek istediğinde, bu iş için uygun olan kişinin Hz. Osman olduğunu söylemesi ve Hudeybiye antlaşmasının maddelerinin müslümanların menfaatlerine ters düştüğünü dile getirmesi, ancak daha sonra bu tavrından dolayı pişmanlık yaşaması ve Hudeybiye’den sonra nazil olan ayet gereğince müşrik olan hanımları Karibe ve Ümmü Gülsüm binti Carul’u boşaması anlatılmaktadır. Hayber’e katılan Hz. Ömer’in, fethedilen topraklardan payına düşen araziye vakfetmesiyle, bu arazinin İslam tarihinde ilk vakıf malı olması, Mekke’nin fethedilmesinin hemen ardından erkeklerden biat almaya başlayan Hz. Peygamber’in, kadınlardan biat alması için Hz. Ömer’i görevlendirmesi, Huneyn Savaşı’nda düşmanın saldırısı karşısında savaş meydanını terk etmeyenlerden biri olması ve Tebuk Savaşı için malının yarısını vermesi; bu bölümde verilen diğer bilgilerdendir.⁵⁴⁸

Algül-Şahin ve Işık Hz. Ömer’in Medine’ye hicret ettikten sonra Hz. Peygamber’in yanında olup İslam’a hizmet ettiğini ve yapılan bütün savaşlara katıldığını dile getirmişlerdir.⁵⁴⁹ Ayrıca Işık’ın eserinde, Hz. Ömer’in münafıkların cezalandırılmasında sert tedbirler alınmasını istediği, hanımlarının Hz. Peygamber’den maddi bazı talepler de bulunduğu ve Hz. Ömer’in bu konuda kızı Hafsa’yı uyardığı belirtilmiştir. Hz. Ömer’in ensardan Asiye isimli bir hanımla evlenmesi, Rıdvan biatında bulunması, Hudeybiye anlaşmalarının maddelerinden hoşnutsuzluğunu dile getirmesi fakat daha sonra bu yaptığından pişman olması ve Hz. Peygamber’in vefat ettiğinde çok büyük üzüntü yaşaması verilen diğer bilgilerdendir.⁵⁵⁰

Asimgil’in eserinde İslam’a girmesinin ardından Kabe’de topluca namaz kılınması ve herkes gizlice hicret ederken onun hicret edeceğini Kabe’de ilan etmesine değinilmiştir. Medine’de İtban b. Malik ile kardeş olan Hz. Ömer’in namaza çağrı için ezanı teklif etmesi ve kızı Hafsa ile Hz. Peygamber’in evlenmesi konularından sonra Hz. Ömer’in savaşlardaki rolü üzerinde durulmuştur.⁵⁵¹

⁵⁴⁸ Doğan, s. 29-60.

⁵⁴⁹ Algül ve Şahin, s. 14-15. ; Işık, s. 69.

⁵⁵⁰ Işık, s. 69-74.

⁵⁵¹ Asimgil, s. 106-114.

Eserlerde Hz. Peygamber'in vefatını öğrendiğinde "Kim Rasulullah öldü derse onu öldürürüm" diyen Hz. Ömer'in böyle davranmasının nedeninin Hz. Peygamber'in vefatı sebebiyle yaşadığı büyük üzüntüden ve onun ölümünü kabullenememesinden kaynaklandığı dile getirilmektedir.⁵⁵²

Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in vefatı sırasındaki tavrına dair bilgilere yer vermeyen Kazancı, Hz. Ebu Bekir'le ilgili yazdığı eserde bu konuları anlatması sebebiyle tekrara düşmemek adına böyle yaptığını ifade etmektedir.⁵⁵³ Algül-Şahin ve Asımgil de bu konu hakkında bilgi vermemişlerdir.

2.2.6. Kırtas Hadisesi

"Kırtas Hadisesi" olarak bilinen, Hz. Peygamber'in hastalığının ağırlaştığı bir sırada yanındakilerden kağıt kalem istemesi ve orada bulunan Hz. Ömer'in buna karşı çıkması, Hz. Ömer'in hayatını müstakil olarak anlatan eserlerde değinilmeyen bir konu olmuştur.⁵⁵⁴ Yazarların konuyu eserlerine almama nedenlerinde, bu haberin Şia tarafından Hz. Ömer'in aleyinde çok kullanılmasının payı olması olması muhtemeldir.⁵⁵⁵

Asımgil eserinde kırtas hadisesine özel bir başlık açarak değinmiş ve konuyla alakalı İmam Rabbani'nin Mektubat adlı eserinden alıntı yaparak meseleye açıklık getirmeye çalışmıştır. Hz. Ömer'in kağıt getirilmesine mani olmasının nedeninin, ağrılarının çok olduğu bir zamanda Hz. Peygamber'i yormamak olduğunu dile getiren Asımgil, Hz. Peygamber'in bildirmek istediği şeyin de emir olmadığını, eğer emir olsaydı kağıda ihtiyaç duymadan bunu bildirmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵⁶

⁵⁵² Ağırakça, s. 27. ; Akkoyunlu, s.68-69. ; Doğan, s.62-63. ; Işık, s. 74.

⁵⁵³ Kazancı, C.1, s. 57.

⁵⁵⁴ Bu konuyu Ağırakça "Hz. Ebu Bekir Devri İslam Tarihi" adını verdiği eserinde ele almıştır. Bkz: s.32-34.

⁵⁵⁵ Fayda, **Hulefâ-yı Râşidin Devri**, s. 108.

⁵⁵⁶ Asımgil, s. 114-115.

2.2.7. Hz. Ebu Bekir'in Halifeliği Dönemindeki Durumu ve Hilafete Geçişi

Eserlerde bu konu hakkında fazla bilgi verilmeyip, Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesinde büyük rol oynayan Hz. Ömer'in, onun hilafetinde de en büyük destekçisi olduğu ve onun tayiniyle hilafete geçtiği ifade edilmiştir.⁵⁵⁷

Ağırakça, Hz. Ebu Bekir'in kendisinden sonra Hz. Ömer'in halife olması hususunda başta aşere-i mübeşşere olmak üzere ashabin ileri gelenlerine fikirlerini sorduğu, onların razı olmaları neticesinde de vasiyetini yazdırarak bu göreve Hz. Ömer'i tayin ettiğini belirtmiştir.⁵⁵⁸ Kaplan ise ashabin içinde onun hilafetine olumlu bakanlar olduğu gibi buna taraftar olmayınların da bulunduğundan bahsetmiş, Abdurahman b. Avf'ın Hz. Ömer'in mizacının sertliği sebebiyle endişesini dile getirdiğinde, Hz. Ebu Bekir'in onun sorumluluğu üzerine aldığı yumuşayacağını ifade ettiği söylenmiştir.⁵⁵⁹

2.2.8. Halifeliği Dönemindeki İcraatları ve Devlet Yönetimi

Hilafeti döneminde sınırları iyice genişleyen İslam devletinin idari yapısını sağlam temeller üzerine oturtmaya çalışan Hz. Ömer'in artan İslam topraklarını idare edebilmek için valilik kurumuna önem verdiğini dile getiren Ağırakça, valilerin işlerini titizlikle takip ettiğini belirterek, onlara verdiği talimatlara değinmiştir. Eserde, fethedilen toprakların askerler arasında dağıtılmayıp, eski sahiplerinin ellerinde bırakılarak onlardan vergi alınmasının devlet hazinesine sürekli bir gelir sağladığı ifade edilmiş, bunun dışında zekat, öşür, cizye ve humusun Hz. Ömer döneminde devlet hazinesine büyük katkı sağladığı belirtilmiştir.⁵⁶⁰

Ağırakça'nın değindiği konulardan biri de Hz. Ömer döneminde adalet mekanizmasının işleyişi olmuştur. Sınırların genişlemesiyle davalara Medine'de bakılmasına imkan olmayıp, bağımsız mahkemelerin kurulduğu söylenmiş ve Hz.

⁵⁵⁷ Ağırakça, s. 27-31. ; Akkoyunlu, s. 70-71. ; Doğan, s. 63-66. ; Asımgil, s. 116-117.

⁵⁵⁸ Ağırakça, s. 30-31.

⁵⁵⁹ Doğan, s. 67.

⁵⁶⁰ Ağırakça, s. 91-96.

Ömer'in kurulan mahkemelerde takip edilecek esaslarla ilgili genelgesine eserde yer verilmiştir. Hz. Ömer zamanında hukukun fertler arasında tam bir adalete dayandığını ve devlet başkanının da buna dahil olduğunu vurgulayan Ağırakça, birkaç örnek üzerinden bu durumu izah etmeye çalışmaktadır. Hz. Ömer zamanında Basra, Kufe, Fustat, Musul, Cize gibi şehirlerin kurulması, beytü'l mal için müstakil bir yer ayrılıp görevli memurların tayin edilmesi, zabıta işlerinin düzenlenmesi için "Ahdas" teşkilatının kurulması, yollar, su kanalları ve köprülerin yapılması ayrıca hicri takvimin kabulü ve sikke basılması bu dönemde gerçekleşen icraatlarla ilgili verilen diğer bilgilerdir.⁵⁶¹

Akkoyunlu ise Hz. Ömer döneminde hicri takvimin kullanılmaya başlanması, Kufe ve Basra şehirlerinin inşa edilmesi gibi konulardan bahsettikten sonra Hz. Ömer'in dünya malına önem vermediğini ve elde edilen ganimetlerin dünya malına bağlanmaya, israfa sebebiyet vermemesi için komutanlarını sürekli uyardığını da sözlerine eklemiştir.⁵⁶²

Çeşitli şehirlerde camiler açtırıp buralarda halka ilim öğretecek alimleri görevlendirmesi, insanlar arasında eşitlik esasına dayalı bir anlayışla adli işleri düzenlemesi, beytü'l-mal için bir yer tahsis edip buraya görevli memur tayin etmesi, sikke bastırması, dul, yetim ve fakirlere durumlarına göre maaş bağlatması, kanallar, köprüler, yollar inşa etmesi, müşkil konuların çözüme kavuşturulması için bir şura meclisi kurması Hz. Ömer'in hilafeti döneminde gerçekleştirilen belli başlı icraatlar olarak sıralanmıştır.⁵⁶³

Kazancı'nın eserinde, "Divanın yazılması ve Maaş Tayini" başlığı altında, Ebu Hureyre'nin Bahreyn'den yüklü miktarda topladığı vergilerin dağıtılması ile ilgili olarak "divan" adı verilen defterin tutulması ve Hz. Ömer'in maaş taksimi konu edinilmiştir. Maaş dağıtılma işinde önceliğin Hz. Peygamber'in akrabaları olmaları sebebiyle Haşimaoğullarına verilmesinden bahseden Kazancı, ardından Hz. Peygamber'in hanımlarına maaşların nasıl dağıtıldığını ayrı ayrı anlatmış ve Hz.

⁵⁶¹ Ağırakça, s. 97-102.

⁵⁶² Akkoyunlu, s. 97-106.

⁵⁶³ Akkoyunlu, s. 117-133.

Ömer dönemindeki maaş tayininin kişinin fazilet derecesine göre olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁴

Hız. Ömer dönemindeki cizye ve haraç uygulamaları, Hız. Ömer'in adalet karşısında diğler insanlarla eşit olduğunu gösteren örnekler ve bu dönemde hapisanelerin kurulması Kazancı'nın üzerinde durduğu diğler konular olmuştur.⁵⁶⁵

Hız. Ömer döneminde gerçekleştirilen birçok yeniliğı maddeler halinde sıralayan Doğan, bazı maddeleri biraz daha açarak ele almıştır. Mahkemelerin kurulup buralara kadıların tayin edilmesi, Hız. Ömer'in kadıları seçme hususunda çok titiz davranması, birçok cami yaptırması, beytü'l-mal denilen devlet hazinesinin onun döneminde kurulması ve Medine'nin ardından vilayetlerde hazineler kurulup bunların korunması için askerlerin görevlendirilmesi, kanalların açılması, yol ve köprülerin inşa edilmesi bu dönemde yapılan icraatlar olarak anlatılmıştır. Hız. Ömer'in hilafeti döneminde Kufe, Basra, Fustat, Musul gibi şehirlerin kurulduğuna değinen Doğan, kısaca bu şehirlerin öneminden ve Hız. Ömer döneminde yapılan faaliyetlerden bahsetmiştir. Bu dönemde askeri teşkilatla ilgili faaliyetlerin de üzerinde durularak; merkezi şehirlere askeri karargâhların kurulması, orduyu düzenli bir kurum haline getirmek için askerlerin başka faaliyetlerine son verilmesi ve ordunun birçok yenilikle donatılması anlatılmıştır. Kur'an öğretecek okullar açılması, hicri takvimin kabul edilmesi, madeni para basılması, zımmilerin haklarının korunarak onlara adalet ve hoşgörü çerçevesinde davranılması ve Hız. Ömer'in "Emirü'l-Müminin" ünvanını alması bu bölümde üzerinde durulan diğler konulardır.⁵⁶⁶

Algöl-Şahin'in eserinde, Hız. Ömer'in kendi döneminde devlet kademesinde görevlendireceğı kişileri titizlikle seçtiğı, hafız yetiştirmeye önem verdiği, çeşitli olaylar karşısında hukuki çözümler bulduğu ve zımmilerin haklarını muhafaza ettiğı söylenmiş; onun tarafından geliştirilen müesseseler ve devlet hayatına getirdiğı yenilikler maddeler halinde sıralanmıştır. Döneminde, yöneticilerle halkın katıldığı genel meclis ve yöneticilerle halkın ileri gelenlerinin katıldığı müşavere meclisi

⁵⁶⁴ Kazancı, C.1, s. 147-162.

⁵⁶⁵ Kazancı, C. 1, s. 305-325.

⁵⁶⁶ Doğan, s. 92-129.

olmak üzere iki çeşit meclis düzenlenmesi, hicri takvime geçiş yapılması, idari bölgelerin kurulması ve bu bölgelere vali, katip, divan katibi, vergi amili, emniyet görevlileri, devlet hazinesinde ve çarşı pazardan sorumlu memurların gönderilmesi, ahdas-şurta adı verilen emniyet teşkilatı, fetva dairesi, müstakil mahkemeler ve hapishanelerin kurulması bu dönemdeki icraatlarla ilgili verilen bilgilerdendir. Yine bu dönemde sulama kanalları, mabetler, kaleler ve idari binaların yapıldığı; Kufe, Basra, Fustat şehirlerinin kurulduğu, nüfus sayımı yapıldığı ve müslümanlara Hz. Peygamber'e yakınlık ve İslam'a hizmet derecesi dikkate alınarak maaş bağlandığı anlatılmıştır.⁵⁶⁷

Sırma, Hz. Ömer'in devlet başkanı olarak müslüman ve gayr-i müslim tebaasına uyguladığı adalet, komutanlarını özenle seçmesi, onların durumlarından sürekli haberdar olması ve tavizsiz tutumuna değinirken⁵⁶⁸, üzerinde durduğu bir diğer konu da onun döneminde vilayetlere emirnameler gönderilerek teravîh namazının cemaatle kılınması olmuştur.⁵⁶⁹

Bu dönemde binlerce camii yapıldığını⁵⁷⁰ söyleyen Işık, Hz. Ömer'in adalete verdiği önemden ve halkın durumundan haberdar olmak için Medine sokaklarında dolaşmasından bahsetmiştir.⁵⁷¹ İslam tarihinde devlet hazinesini düzenleyen, muhasebe ve kayıt işlemimini başlatan ilk kişinin Hz. Ömer olması ve onun döneminde teravîh namazının cemaatle kılınmaya başlanması Işık'ın verdiği diğer bilgilerdir.⁵⁷²

Hz. Ömer dönemindeki icraatlara ve devlet yönetimine geniş yer ayıran Asımgil'in üzerinde durduğu konular; Hz. Ömer'in bazı şehirleri idari teşkilatlara ayırması, vali ve yöneticileri sıkı bir şekilde denetlemesi, vilayetlerde bulunan memurların görevlendirildiği işler, divan teşkilatını ve maaşlı askerlerden oluşan bir ordu kurması, ordunun içindeki görev dağılımı, bu dönemdeki gelir kaynakları, Medine'nin yanında başka şehirlerde de devlet hazinesinin kurulması, şehirlere

⁵⁶⁷ Algül ve Şahin, s. 20-24.

⁵⁶⁸ Sırma, s. 92-93.

⁵⁶⁹ Sırma, s. 123-124.

⁵⁷⁰ Işık, s.76.

⁵⁷¹ Işık, s. 82.

⁵⁷² Işık, s. 92-93.

kadınların tayin edilmesi ve bu kadınların seçimi hususunda gösterilen titizlik, “ahdas” adı verilen polis teşkilatının oluşturulması, tevkifhanelerin kurulması, zımmilerin hukukunun korunması, şehirlerin kurulması, bu şehirlerde devlet binaları, kanallar, yollar, köprüler inşa edilmesi ve fethedilen ülkelerde İslam’ın öğrenilmesi için müesseseler açılmasıdır.⁵⁷³

Kazancı, eserinde sadece tarihi bilgilere yer vermeyip, kendi yorumlarını dile getirmiş ve bazı konularla ilgili eleştirilerde bulunmuştur.

Hz. Ömer’in Halid b. Velid’i görevden almasını doğru bulmadığını ifade eden Kazancı, böyle bir komutanı bu gerekçelerle görevden almakta bu kadar acele edilmesinin isabetli olmadığını ifade etmiş⁵⁷⁴, Sa’d b. Ubade’nin Hz. Ömer’e biat etmemek için inat uğruna Medine’den ayrılmasının da doğru bir davranış olmadığını söylemiştir.⁵⁷⁵ Kazancı Hz. Ömer’in sünneti yazdırmamasını ise şu sözlerle eleştirmiştir:

“Acaba Hz. Ömer, dünya hayatının hep sahabe-i kiramla birlikte devam edeceğini mi zannediyordu? Günden güne aralarından ayrılan her birinin, Rasulullah Efendimiz’e ait bir nice hatırayı mezara götürdüğünü ve bir daha o hatıraları nakledecek bir başkasının bulunmayacağını akledemiyor muydu? Rasulullah Efendimiz’in sünneti o günlerde yazılmazsa kendilerinin sahip oldukları sünnet hazinesine sahip olabilecekler miydi?”⁵⁷⁶

Eserin ikinci cildinde de bu konuya değinen Kazancı eleştirisine devam etmiştir:

“O halde yapılması gerekli olan en önemli görev, Hz. Peygamber’in sözlerini, işlerini, huzurunda yapıldığı halde ses çıkarmadığı durumları yazılı olarak tespit edip gelecek nesillere ebedi bir miras bırakmaktır. Bırakılacak mirasların en değerlisi hiç şüphesiz bu idi. Ama ne Hz. Ömer ve ne de ondan sonra gelenler bu ihtiyacı düşünmemiş ve nihayet hicretin doksan dokuzuncu yılında halife olan Ömer b. Abdülaziz, alevlerin bacayı sarmak üzere olduğu bir anda

⁵⁷³ Asımgil, s. 138-166.

⁵⁷⁴ Kazancı, C. 1, s. 61.

⁵⁷⁵ Kazancı, C. 1, s. 219.

⁵⁷⁶ Kazancı, C. 1, s. 228

çıkardığı bir emirle, Rasulullah Efendimiz'in değerli sünnetini yazdırmak gibi şerefli bir hizmeti yerine getirmişti."⁵⁷⁷

Kendisinden sonraki zamanı düşünerek, Hz. Ebu Bekir'i Kur'an'ın mushaf haline getirilmesi hususunda ikna etmiş bir kişinin, sonraki nesillerin ihtiyacını düşünmemekle itham edilmesinin haksız bir eleştiri olduğu kanaatindeyiz. Hadis konusunda çok titiz davranan ve hadis naklinde tahkik çağını açan Hz. Ömer'in, hadisleri kabulde araştırmayı prensip edindiği bilinmektedir.⁵⁷⁸ O, hadislerin dindeki bağlayıcılığını dikkate alarak, doğru olmayan sözlerin Hz. Peygamber'in hadislerine karışmasını engellemek için büyük bir gayret sarf etmiştir ki, bu çabayı hem içinde bulunduğu zamanı hem de gelecek zamanı düşünerek gösterdiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'den sâdır olan ve ona isnat edilen sözlerin çok fazla olduğu hesaba katıldığında, bunların kontrol altına alınıp sağlıklı bir şekilde yazıya geçirilmesinin kolay bir iş olmadığı ortadadır.⁵⁷⁹ Dolayısıyla Hz. Ömer'in, gelecek nesillerin ihtiyacına kayıtsız kaldığından değil, farklı endişelerle hadis konusunda hassas davrandığı görülmektedir.

Hz. Ömer'in Ammar b. Yasir'i Kufe valiliğine tayin etmesi Kazancı'nın tenkit ettiği bir diğer hadisedir. Zâhidane yaşantısıyla bilinen Ammar'ın idari göreve getirilmeyecek bir kişi olduğunu söyleyen Kazancı, onun Kufe'de disiplini sağlayacak birisi olmadığını Hz. Ömer'in bilmesi gerektiğini, onun yerine tuttuğunu koparan Halid b. Velid'in bu vazifeye daha uygun olduğunu dile getirmiştir.⁵⁸⁰

Geçmişte yaşamış şahısları, bize aktarıldığı kadarıyla ve öne çıkan özellikleriyle tanımaktayız. Bu nedenle bir kişiyle ilgili sadece öne çıkan özelliği üzerinden hükme varmak, doğruyu tam anlamıyla yansıtmayabilir. Halid b. Velid'in savaş meydanında tuttuğunu koparan birisi olması, onun idari bir makamda da başarılı olacağı anlamına gelmemektedir.

⁵⁷⁷ Kazancı, C. 2, s. 85.

⁵⁷⁸ Yusuf Ziya Keskin, "Sünnet Emaneti Hadislerin Aktarılmasında Halife Hassasiyeti", **Derin Tarih**, Sayı. 14, 2019, s. 126.

⁵⁷⁹ Fahri Sağlam, "Hz. Ömer'in Hadis Anlayışı", (**Yüksek Lisans Tezi**, Aksaray Üniversitesi, SBE), 2017, s. 131.

⁵⁸⁰ Kazancı, C. 2, s. 175.

Fayda'nın eserine gelinecek olursa, eserde Hz. Ömer zamanında gayr-i müslimler ele alındığından, Hz. Ömer'in onlarla ilgili uygulamalarına ayrıntılı olarak yer verilmiştir.⁵⁸¹

2.2.9. Döneminde Gerçekleşen Fetihler

Köprü Savaşı, Büveyb Savaşı, Kadisiye Savaşı, Medain'in fethi, Celula Savaşı, Şam'ın fethi, Humus'un fethi, Yermuk Savaşı, Kudüs'ün, Mısır ve İskenderiye'nin fethi Ağırakça'nın eserinde genel hatlarıyla ele alınan konulardır. Hz. Ömer'in dünya malına değer vermediğine ve tevazusuna işaret edilip, fetihlerle birlikte birçok ganimet ele geçirilmesiyle komutanların buna aldanmasından endişe eden halifenin onları bu hususta sürekli uyardığının da altı çizilmiştir.⁵⁸²

Akkoyunlu eserinde Köprü, Kadisiye ve Celula Savaşları; Medain, Antakya, Şam, Kudüs, Cezire, Ahvaz, Halep fetihlerine ve diğer şehirlerin fetihlerine çok kısa bir şekilde değinmiştir. Hz. Ömer'in Kudüs'ün fethinden sonra yazdırdığı muahedenin şartlarının maddeler halinde sıralanması, Hz. Ömer'in fethedilen yerlerde halka sağladığı emniyet ve uyguladığı adilane muameleyi görmek açısından önem arz etmektedir.⁵⁸³

Kazancı'nın eserinde Şam'a gönderilen Ebu Ubeyde'nin ordusunun Rumlarla yaptığı mücadeleye değinilmiş ve bu mücadele sonunda Fihl kalesinin alındığı anlatılmıştır. Daha sonra İranlılarla yapılan Kadisiye savaşına geçen Kazancı, bu savaşı ayrıntılarıyla anlatmış, Müslümanların bu savaşta büyük bir galibiyet elde edip birçok ganimet aldıklarından bahsetmiş ve ardından Utbe b. Gazvan tarafından Übülle'nin ele geçirilmesine değinmiştir.⁵⁸⁴ Hımıs ve Kınnesrin'in ele geçirilmesi anlatıldıktan sonra eserde yer verilen konu Hz. Ömer'in Kudüs'e gitmesi ve Kudüs'ün ele geçirilerek onlarla yapılan antlaşmadır.⁵⁸⁵

⁵⁸¹ Çalışmanın ilk bölümünde bu konu hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

⁵⁸² Ağırakça, s. 35-84.

⁵⁸³ Akkoyunlu, s. 87-112.

⁵⁸⁴ Kazancı, C.1, s. 97-146

⁵⁸⁵ Kazancı, C.1, s. 166-196.

Kadisiye savaşından sonra Huzistan'a çekilen Hürmüzan'ın, uğradıkları mağlubiyetin acısını çıkarmak için saldırılar düzenlemesi, fakat yine yenilgiye uğraması ve daha sonra da müslüman olması anlatılması Kazancı'nın üzerinde durduğu bir başka konudur. Bu konudan sonra Hz. Ömer'in oğlu Abdurrahman'ın Hayber'de uğradığı suikaste değinilmiş, sonrasında Medain fethi, Celula'da İranlı askerlerle savaşılarak birçok ganimet elde edilmesi ele alınmıştır.⁵⁸⁶

Amr b. As'ın Mısır'ı fethedip buranın ilk valisi olması⁵⁸⁷, Nihavend Savaşı ve bu savaşta büyük bir zafer elde edilip birçok ganimetin kazanılması⁵⁸⁸ ve İsfahan'ın fethi ele alınan diğer konulardır.⁵⁸⁹

Kazancı'nın eserinde, özellikle savaş ve fetihlerin anlatıldığı bölümlerde bir savaştan bahsedildikten sonra konuyla bağlantılı olmayan başka bir mevzuya geçiş yapılmış sonra yine eserin başka yerinde bu savaştan bahsedilmiştir. şam, Irak, Mısır ve Filistin fetihlerinin ayrı ayrı yerlerde ele alınması fetihlerin bir bütünlük içinde anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

Hz. Ömer döneminin fetihlerle geçtiğini söyleyen Doğan, bu konuda ayrıntıya girmeyeceğini söylemiş ve yıllara göre hangi yerlerin fethedildiğini sıralamıştır. Doğan, Hz. Ömer döneminde İran ve Bizans'la mücadele edildiğini belirterek, öncelikle İran'da Sasani zulmünü sona erdiren savaş olarak tanımladığı Kadisiye Savaşı'nı anlatarak konuya başlamaktadır. İran ordusunun kendileriyle savaşmak üzere hazırlandığını duyan Hz. Ömer'in Sa'd b. Ebi Vakkas'ı komutan tayin edip bir ordu hazırladığı anlatılmış ardından Sa'd b. Ebi Vakkas'a verdiği talimatlara yer verilerek, onun talimatı gereği Sasani hükümdarını İşlam'a davet için gönderdiği elçinin sözlerine ve Sasani hükümdarının olumsuz cevabına değinilmiştir. Sasani ordusu hezimete uğratıldıktan sonra gerçekteşen Medain seferiyle müslüman ordusunun birçok ganimet elde ettiğinden bahsedildikten sonra anlatılan diğer konu ise Yermuk Savaşı'dır. Bizans'la yapılan en büyük savaş olduğu belirtilen Yermuk

⁵⁸⁶ Kazancı, C. 1, s. 231-277.

⁵⁸⁷ Kazancı, C. 2, s. 109-133.

⁵⁸⁸ Kazancı, C. 2, s. 154-171.

⁵⁸⁹ Kazancı, C. 2, s. 229-241.

Savaşı'na kısaca değinildikten sonra, müslüman askerlerin iman, irade ve sebatının savaşın kazanılmasında en önemli faktör olduğu ifade edilmiştir.⁵⁹⁰

Algül-Şahin'in eserinde ilk olarak İranlılarla yapılan Kadisiye ve Nihavend Savaşı'ndaki galibiyet ve bu galibiyet karşısında Hz. Ömer'in müslümanlara nasihatinden bahsedilmiş; Şam, Kudüs ve Mısır'ın fethedilmesi anlatıldıktan sonra ise fetihlerle ilgili bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Yapılan değerlendirmede, müslümanların bu dönemdeki fetihlerde başarıyı yakalamalarının nedeninin, dinin emirlerine bağlı olmaları, birbirlerini desteklemeleri ve dünya malına dalmadan sade bir hayat sürmeleri olduğu şeklinde bir tespitte bulunulmuştur.⁵⁹¹

Hz. Ömer dönemindeki fetihlerle alakalı olarak Sırma, Fihl ve Dımeşk'in fethine değindikten sonra İran'la mücadeleye geçip Kadisiye Savaşı'nı anlatmıştır. Kadisiye Savaşı ile ilgili en çok üzerinde durularak geniş bir yer ayrılan konu ise, İran kırsasına gönderilen müslüman heyetin konuşmalarıdır. Sırma, müslümanların kafirlerin karşısında takındığı tutumun ortaya koyulması için bu konudan teferruatlı bir şekilde bahsettiğini dile getirmektedir. Kadisiye Savaşı'nın İslam'ın zaferiyle sona erdiği anlatıldıktan sonra Basra, Humus, Kınnesrin fethi ve Bizans Kralı Heraklius'un Suriye'yi terk etmesi, Kudüs, Medain, Hilvan, Musul, Cezire, Ahfaz bölgelerinin fethi alınan diğer konular olmuştur.⁵⁹²

Sırma, konularla ilgili sadece bilgi vermekle yetinmeyip, meseleleri tahlil ederek değerlendirmeler yapmış ve zaman zaman da konularla ilişkili olarak yaşadığı dönemle ilgili hadiselerle göndermelerde bulunmuştur. Hz. Ömer döneminde Sa'd b. Ebi Vakkas'ın İranlılarla yaptığı savaşta Kasru'l-Ebyad (beyaz saray) isimli sarayın ele geçirilerek bir odasının mescit yapılmasına değindikten sonra, bugünkü müslümanların Beyaz sarayların esiri olduğu⁵⁹³; Hz. Peygamber ve sahabenin örnekliği anlatılırken, onların örnekliğini kabul etmeyenlerin Filistin ve Halepçe'de zulüm yapanlara karşı nasıl bir tavır sergileyeceklerini de idrak edemeyecekleri⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ Doğan, s. 69-90.

⁵⁹¹ Algül ve Şahin, s. 15-20.

⁵⁹² Sırma, s. 101-135.

⁵⁹³ Sırma, s. 134.

⁵⁹⁴ Sırma, s. 137.

dile getirildikten sonra, Hz. Ömer'in dünya malına önem vermemesinden bahsedilmiş ve Cenevre'de müslümanlar aleyhine gerçekleşen görüşmelere değinilip, bu toplantıların neden burada yapıldığı sorgulanarak, İsviçre'nin tek gelirinin bankalar ve oteller olduğu söylenip, bu bankaları ayakta tutan gelirin ise zengin müslümanların yatırdıkları paralar olduğu dile getirilmiştir.⁵⁹⁵ Mekke'de farklı dinden insanların da yaşamasına rağmen sadece müslümanlara zulüm yapıldığından bahsedilirken, gününüzde de benzer zulümün yapıp, müslüman kadınlar başörtüsü ile okullarına giremezken, Yahudi ve Hıristiyanların kıyafetlerine ise karıştırılmadığı ifade edilmiştir.⁵⁹⁶ Hz. Ali'nin halife olarak yaptığı ilk konuşma ele alınırken ise onun hesap gününü hatırlatmasından yola çıkılarak müslümanlara zulüm yapan ve gücü elinde bulunduran devletlere ses çıkarılmaması eleştirilmiştir.⁵⁹⁷

Işık, Hz. Ömer döneminde Bizans ve Sasani olmak üzere iki imparatorlukla mücadele edilip; Suriye, İran, Irak, Mısır Kudüs ve birçok şehrin fethedildiğini söylemiş ve Hz. Ömer'in Kudüs'e geldiğinde okuduğu hutbesinde müslümanlara olan nasihatine yer vermiştir.⁵⁹⁸

Asımgil de Hz. Ömer döneminde İslam devletinin topraklarının çok geniş bir alana yayıldığını dile getirerek Irak, Suriye, Kudüs, Humus, Cezire, Huzistan, Mekran, Horasan, Mısır, İskenderiye fethini başlıklar halinde ele almıştır.⁵⁹⁹

İskenderiye'nin fethini anlattığı yerde, İskenderiye kütüphanesinin yakıtılması meselesi üzerinde de duran Asımgil, Hz. Ömer'in kütüphaneyi yakıtırma emrini verdiğiyle ilgili iddialar ortaya atılsa da bununla ilgili net bir delilin olmadığını ifade ederek, yakılma olayının İslam geleneğine ters düştüğünü de sözlerine eklemiştir. Diğer eserlerde bu konudan bahsedilmemiştir.⁶⁰⁰

Fetihler ele alınırken Akkoyunlu ve Doğan'ın "Keramet" başlığıyla bahsettikleri bir başka konu, Hz. Ömer'in hutbe verirken "Ya Sariye, dağa çekil!"

⁵⁹⁵ Sırma, s. 141.

⁵⁹⁶ Sırma, s. 150.

⁵⁹⁷ Sırma, s. 237.

⁵⁹⁸ Işık, s. 75-77.

⁵⁹⁹ Asımgil, s. 119-138.

⁶⁰⁰ Asımgil, s. 137-138.

diye seslenerek, kilometrelerce uzakta, İran taraflarında savaşan komutan Sariye'ye sesini duyurması hadisesidir. Verilen bilgiye göre bu ikazı duyan kumandan askerlerini dağa çekerek düşman saldırısından kurtulur.⁶⁰¹ Sırma da “Bir Keramet” başlığı altında bu konuyu ele almış, böyle bir durumun Allah isterse mümkün olabileceğini ifade edip, Allah'ın yardımıyla ilgili ayetlere yer vererek bu düşüncesini kuvvetlendirmeye çalışmış ve Hz. Ömer'in burada gösterdiği kerametın Allah'ın lütfu olduğunu dile getirmiştir.⁶⁰² Asımgil de “Hz. Ömer'in Fevkalâde Bir Hal Olarak Sesinin Uzaklara Ulaşması” başlığıyla yorum yapmadan bu hadiseden bahsetmiştir.⁶⁰³

Klasik kaynaklarda yer alan bu rivayet, bazı araştırmacılar tarafından çeşitli açılardan eleştirilmiştir.⁶⁰⁴

Hz. Ömer dönemindeki fetihler konusunu müstakil olarak eserinde ele alan Sadık Eraslan, Hz. Ömer dönemindeki fetihleri genel çevresiyle ele alıp, fiili savaş kısmından ziyade fetihlerin sebep ve sonuçları üzerinde durmuştur.⁶⁰⁵

2.2.10. Halid b. Velid'i Görevinden Azletmesi

Eserlerde farklı bir şekilde anlatılan bir diğer mesele de Hz. Ömer'in Halid b. Velid'i görevinden azletmesiyle alakalıdır. Ağırakça, Halid b. Velid'in harcamalarında rahat davranması ve bir şaire on bin dirhem vermesinin Hz. Ömer'i rahatsız ettiğini, bu harcamayı beytü'l-mâlden yaptıysa bunun emanet hıyanet, kendi malından verdiyse de israf olduğunu söyleyerek onu görevinden azlettiğini dile getirmektedir. Hz. Ömer'in valilere yazdığı mektubunda ise Halid b. Velid'in emanete hıyanet ettiği için değil, savaşlarda gösterdiği başarının, halkın zaferi ondan bilmesine yol açması ve Allah'ın takdirinin unutulması sebebiyle Halid'i azlettiğini

⁶⁰¹ Akkoyunlu, s. 159. ; Doğan, S. 223.

⁶⁰² Sırma, s. 143-146.

⁶⁰³ Asımgil, s. 175.

⁶⁰⁴ Taberi, C.4, s. 178. ; Adem Apak, “Sâriye b. Züneym”, *DİA*, C. 36, s. 158. ; Bkz: Ahmet Önkâl, “Sariye Olayı Üzerine Bir Rivayet Araştırması”, *İSTEM*, Yıl:3, Sayı:6, 2005.

⁶⁰⁵ Çalışmanın birinci bölümünde Eraslan'nın eseri ele alınırken bu konu üzerinde durulduğu için tekrara düşmemek adına burada detaylı verilmemiştir.

bildirdiğini de sözlerine eklemiştir.⁶⁰⁶ Doğan da Ağırakça ile benzer nedenlerden bahsetmiştir.⁶⁰⁷ Akkoyunlu, Halid b. Velid'in bir hatasından dolayı azledilmediğini, insanların onu gözlerinde büyüttüklerini ve artık zafer kazanmayı ona bağladıklarını, Hz. Ömer'in ise başarının Allah'tan geldiğini göstermek için onu görevden aldığını dile getirmiştir.⁶⁰⁸ Kazancı, eserin farklı bölümlerinde bu konudan bahsetmekte olup, Hz. Ömer'in çocukluğunu anlattığı bölümde, onun çocukken Halid b. Velid'le güreşip ona yenildiğini ve bacağının kırıldığını söyleyip Hz. Ömer'in bu hatırayı içinden hiç atamadığını dile getirmiş⁶⁰⁹, başka bir yerde Hz. Ömer'in Hz. Ebu Bekir döneminde Halid b. Velid'in Malik b. Nüveyre'yi haksız yere öldürüp karısı ile evlenmesinden rahatsızlık duyduğu ve Hz. Ebu Bekir'den onu azletmesini istediğini söylemiş, fakat Hz. Ebu Bekir bunu kabul etmeyince kendi halifelğinde istediği şeyi gerçekleştirdiğini anlatmıştır.⁶¹⁰ Kazancı'nın eserinde halkın zaferi ondan bilmesi Halid'in azledilmesinin diğer bir sebebi olarak gösterilirken⁶¹¹, eserin başka bir yerinde ise Halid b. Velid'in yaptığı harcamalardan rahatsızlık duyan Hz. Ömer'in onu görevden aldığı ifade edilmiştir.⁶¹² Eraslan ise kaynaklarda olayla ilgili iki sebepten bahsedildiğini, bu sebeplerden ilkinin Halid b. Velid'in Eş'as b. Kays adındaki bir şahsa yüklü bir meblağ bağışta bulunması, ikicisinin ise Halid b. Velid'in içeriğinde şarap olan bir madde ile yıkanması olduğundan bahsetmiş, diğer bir sebep olarak da insanların Allah'a güvenmek yerine savaşlarda elde edilen sonucu Halid b. Velid'den bilmelerinin bunda etkili olduğunu ifade etmiştir.⁶¹³

Sırma, Hz. Ömer'in Halid b. Velid'i şahsi bir meseleden dolayı görevinden azletmeyip, üst üste kazandığı zaferler sebebiyle ordunun devletin önüne geçmemesi, mevcut devlet otoritesinin kaybolarak şahsi bir despotizmin hakim olmaması açısından böyle bir karar verdiğini ifade ederek olaya farklı bir yorum getirmektedir.⁶¹⁴ Asımgil ise, Halid b. Velid'in yaptığı işler hususunda merkeze

⁶⁰⁶ Ağırakça, s. 75-76.

⁶⁰⁷ Doğan, s. 90-92.

⁶⁰⁸ Akkoyunlu, s. 89.

⁶⁰⁹ Kazancı, s. 14.

⁶¹⁰ Kazancı, s. 60.

⁶¹¹ Kazancı, s. 166.

⁶¹² Kazancı, s. 193.

⁶¹³ Eraslan, s. 143-150.

⁶¹⁴ Sırma, s. 94-95.

yeterli malumatı vermeyip, bağımsız hareket etmesi nedeniyle Hz. Ömer tarafından azledildiğini söylemiştir.⁶¹⁵ Her iki eserde de Hz. Ömer'in vali ve memurlarına gönderdiği yazıda, bir hatasından dolayı değil, elde ettiği zaferler neticesinde halkın ona çok tecevvüh göstermesi sebebiyle, başarının Allah'tan geldiğini unutmamaları için Halid b. Velid'i görevden aldığını duyurduğu belirtilmektedir.⁶¹⁶ Algül-Şahin ve Işık ise bu konudan söz etmemiştir.

Mustafa Fayda, "Halid b. Velid" isimli eserinde bu konu hakkında detaylı bilgi vermektedir. Kaynaklardaki rivayetlerin karışıklığı sebebiyle bu konuyu ele almanın zor olduğuna değinen Fayda, olayla ilgili bütün rivayetleri inceleyerek değerlendirmede bulunmuştur. Hz. Ömer'in sadece Halid b. Velid'i değil, başkalarını da görevden aldığını, fakat bunların sebepleri hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamasına rağmen Halid b. Velid'in görevden alınmasının büyütülerek, birbirinden farklı birçok haberin kaynaklarda yer aldığını ifade etmektedir. Hz. Ömer'in Ebu Ubeyde'yi Şam'a vali ve başkumandan tayin etmesi üzerine Halid b. Velid'i azletmesinin tabi bir durum olduğunu dile getirerek, bunun ona karşı olan şahsi antipati sebebiyle olmadığını belirtmiştir. Bunun nedeniyle alakalı olarak kaynaklarda Halid b. Velid'in elde ettiği zaferlerin halk tarafından çok büyütülüp fitne çıkması ve başarının Allah'tan olduğunun unutulabileceği endişeleriyle olabileceğinden de bahsedildiğini söylemiştir. Fayda, bunun Halid'in birinci azli olup, ikinci azlinin ise onun bazı işlerde halifeye haber vermeden kendi bildiği gibi hareket etmesi ve savaşta elde edilen ganimetleri istediği gibi dağıtmasıyla ilişkilendirirken; Hz. Ömer'in Halid b. Velid'e çocukluğunda güreşte kendisini yenmesi sebebiyle düşmanlık beslemesi, yıkanırken içinde şarap olan bir maddeyi kullanması, Malik b. Nüveyre'yi öldürüp hanımıyla evlenmesi olaylarının ya da ona karşı beslediği şahsi bir hesabın Halid b. Velid'in azledilmesinin nedenlerinden olmadığını da altını çizmiştir.⁶¹⁷

⁶¹⁵ Asımgil, s. 127.

⁶¹⁶ Sırma, s. 95. ; Asımgil, s. 128.

⁶¹⁷ Mustafa Fayda, **Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid**, İFAV, İstanbul, 2016, s. 427-446.

Sonuç olarak Hz. Ömer'in şahsi sebeplerle değil, yönetimde birlik ve toplumda huzurun sağlanması sebebiyle Halid b. Velid'i görevden aldığı anlaşılmaktadır.⁶¹⁸

2.2.11. Vefatı

Hz. Ömer'in vefatı konusunda eserlerde, Ebu Lü'lü' adında İranlı bir kölenin, efendisinin kendisinden aldığı vergiyi çok bularak Hz. Ömer'e şikayet etmesi, Hz. Ömer'in de işine ve kazandığı miktara göre bunun fazla olmadığını dile getirerek ona umduğu cevabı vermemesi üzerine, kölenin Hz. Ömer'e kinlenip onu mescitte şehit etmesi anlatılmıştır. Hz. Ömer'in kendisini yaralayanın Firuz olduğunu öğrenince, bir müslüman tarafından vurulmadığı için şükrettiği de eserlerde verilen diğer bir bilgidir.⁶¹⁹

Akkoyunlu da aynı hadiseyi zikretmesine rağmen Ebu Lü'lü'ün Hz. Ömer'i öldürmesinin gerçek sebebinin bu olay olmayıp, onun din ve kavmiyetçilik nedeniyle böyle yaptığını söylemiş ve Hz. Ömer'in İran fetihlerinin bundaki etkisine işaret etmiştir.⁶²⁰

2.12. Kişiliği, Ahlâkı ve İlmi

Hz. Ömer'in ilmi kişiliği, özellikle hadis ve fıkıh ilimlerine katkıları Ağırakça'nın eserinde geniş yer ayırdığı konulardır. Hz. Ömer'in hadis konusundaki en büyük hizmetinin, rivayetlerin gerçekten Hz. Peygamber'den gelip gelmediğini dikkatlice araştırması sebebiyle “cerh ve tadil” alanında olduğunu dile getiren Ağırakça, kendisinin de hata yapma endişesiyle az hadis rivayet ettiğini sözlerine eklemiştir. Eserde “ Fıkıh İlmi ve Hz. Ömer” alt başlığıyla onun bu sahadaki yetkinliği, üzerinde durulan diğer bir konudur. Bedir esirlerinin durumu ile ilgili görüşü ve münafıkların cenaze namazının kılınmamasının, onun vahiyle desteklenen

⁶¹⁸ Mehmet Efendioğlu, Hâlid b. Velid' e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine, **Hadis Tetkikleri Dergisi**, C. 2, Sayı.1, 2004, s. 51-79.

⁶¹⁹ Ağırakça, s. 84-88., Akkoyunlu, s. 204-211.; Kazancı, C.2, s. 305-329.; Doğan, s. 193-201. ; Eraslan, s.52.; Algül ve Şahin, s.28.; Işık, s. 91.; Asımgil, s. 191-195.

⁶²⁰ Akkoyunlu, s. 205.

görüşlerinden olduğu dile getirilip, Kur'an'ın toplanması, fethedilen toprakların askerler arasında paylaştırılmayıp haraç karşılığında eski sahiplerine bırakılması, çocuk doğuran cariyelerin satılamayacağı görüşlerinin de Hz. Ömer'in ictihatlarından olduğu söylenmiştir.⁶²¹

Ağırakça Hz. Ömer'in ahlâk ve şahsiyetinden bahsettiği bölümde de hitabet alanındaki yetkinliğinden bahsetmiş, aynı zamanda kalamının de kuvvetli olduğunu belirterek yazdığı emirname ve mektupların buna işaret ettiğini söylemiştir. Zahire göre hüküm vermeyip, meseleleri derinlemesine düşünmesinin de Hz. Ömer'in bir özelliği olduğu dile getirilmiştir.⁶²²

Hz. Ömer'in Kur'an'ı anlama ve yaşama hususundaki gayreti, hadis rivayetinde çok ihtiyatlı ve titiz davranması, ictihatlarındaki isabeti ve onun görüşlerine uygun olarak Kur'an ayetlerinin nazil olması, takvası, tevekkülü, cesareti, feraseti, adaleti, sabrı, dünyaya bakışı ve tevazusu gibi özellikleri Akkoyunlu'nun üzerinde durduğu konular olmuştur.⁶²³

Eserinin “Hz. Ömer'in Şahsi Hayatından Çizgiler” başlığını taşıyan bölümünde, örnekler üzerinden Hz. Ömer'in kişisel özelliklerini ve ahlâki vasıflarını ele alan Doğan'ın Hz. Ömer'in kişisel özelliklerine dair anlattığı konular; güçlü hitabeti, şiir sevgisi, zekası ve ileri görüşlülüğü, kabiliyet sahiplerini takdir etmesi, Hz. Peygamber'in yakınlarına karşı saygısı, ilmi şahsiyeti ve ilme hizmetleridir. Hz. Ömer'in ilmi ile ilgili olarak onun fıkhi konulardaki yetkinliğinden, Hz. Peygamber'in ona fetva vermesi konusunda izin vermesinden ve hadis rivayetinde çok titiz olmasından bahsedilmiştir. Adaleti, cesareti, cömertliği, mütevazı yaşayışı ve dünya malına değer vermeyişi ise ahlâki özellikleri ile ilgili verilen bilgilerdir.⁶²⁴

Asımgil'in eserinde, başarılı bir devlet adamı olmasının yanında ahlaki vasıflarıyla da öne çıkan Hz. Ömer'in, zühdü ve takvası, adalet anlayışı ve tevazusundan çeşitli örnekler üzerinden bahsedilmiştir. Hz. Ömer'le ilgili anlatılan

⁶²¹ Ağırakça, s.103-122.

⁶²² Ağırakça, s. 122-125.

⁶²³ Akkoyunlu, s. 134-202.

⁶²⁴ Doğan, s. 131-191.

diğer bir mesele de onun görüşlerinin isabetli olmasıyla ilgilidir. Ezan, Bedir esirlerine muamele, Hz. Peygamber'in hanımlarının tesettürü, münafıkların cenaze namazının kılınmasını istememesi ve Kur'an'ın Mushaf haline getirilmesinin onun isabetli görüşlerinden olduğu ifade edilmiştir.⁶²⁵

Vahyin Hz. Ömer'in görüşüne uygun olarak nazil olması "Muvâfakât-ı Ömer" tabiri ile ifade edilmektedir. İncelenen eserlerde bu tabir kullanılmamakla birlikte, bazı eserlerde Hz. Ömer'in vahiyle desteklenen birkaç görüşü olduğuna değinilmiştir. Ağırakça, Bedir esirlerinin durumu, münafıkların cenaze namazının kılınmaması⁶²⁶; Akkoyunlu, Bedir esirleri, Makam-ı İbrahim'in namazgah edinilmesi ve hicap⁶²⁷; Doğan, Bedir esirleri, münafıkların cenaze namazının kılınmaması ve Hz. Peygamber'in hanımlarının tesettürü hakkındaki görüşlerinin⁶²⁸, vahiyle desteklendiğini dile getirmişlerdir.

2.3. HZ. OSMAN VE DÖNEMİ

2.3.1. Müslüman Olmadan Önceki Hayatı, Müslüman Olması ve Mekke'deki Hayatı

Mekke'deki hayatına dair kaynaklarda çok fazla bilgi olmayan Hz. Osman'la ilgili eserlerde verilen bilgiler; soyu, varlıklı bir ailede yetiştiği, toplumda saygıdeğer bir konuma sahip olduğu ve ticaret yaparak geçinini sağladığı, Hz. Ebu Bekir vesilesiyle İslam'a girdiği, müslüman olması nedeniyle amcası Hakem b. Ebi'l-As ve üvey babası Ukbe b. Ebi Muayt'ın ona olan tepki ve baskıları, Hz. Peygamber'in kızı ile evlenen Hz. Osman'ın Mekke'deki müşriklerin baskıları neticesinde hanımı ile Habeşistan'a hicret eden ilk kişi olup Medine'ye de en erken hicret edenlerden biri olmasıdır.⁶²⁹

⁶²⁵ Asımgil, s. 166-196.

⁶²⁶ Ağırakça, s. 126.

⁶²⁷ Akkoyunlu, s. 142.

⁶²⁸ Doğan, s. 153.

⁶²⁹ Ağırakça, s. 7-15. ; Akkoyunlu, s.7-20. ; Kazancı, C.1, s. 22-40. ; Işık, s. 103-109. ; Asımgil, s. 199-202.

Kazancı “Bir Mukayese” başlığıyla İslam’a ilk giren dört kişi olan Hz.Hatice, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali ve Zeyd b. Harise ile Hz. Osman’ın İslam’a girdiğinde çevre ve aileden aldıkları tepkileri kıyaslayarak, Hz. Osman’ın diğer sahabilere göre daha yoğun bir baskıyla karşılaştığını, bütün maddi ve manevi baskılara rağmen onun dinde sebat gösterdiğini ifade etmiştir.⁶³⁰

2.3.2. Hz. Peygamber’in Vefatına Kadar Medine’deki Hayatı

Hicretinden Hz. Peygamber’in hayatına kadarki dönemde Hz. Osman’la ilgili verilen bilgiler; onun Medine’ye hicretten sonra bir Yahudi’den “Rume” adı verilen kuyunun yarısını satın alarak müslümanları su sıkıntısından kurtarması, Hz. Rukiye’nin vefatından sonra Hz. Peygamber’in diğer kızı Ümmü Gülsüm’le evlenerek “zinnureyn” lakabını alması ve savaşlardaki rolüyle alakalıdır.

Kazancı Hz. Peygamber’in ensar muhacir kardeşliği kurarken Evs b. Sabit ile Hz. Osman’ı kardeş yaptığını dile getirmiştir.⁶³¹

Hz. Osman’ın Bedir Savaşı’na hanımı Rukiye’nin hastalığı sebebiyle katılamaması ve bu savaşın zafer haberi Medine’ye ulaşmadan hanımının vefat etmesi anlatılmıştır.⁶³²

Kazancı ayrıca Bedir Savaşı’nın ganimetleri dağıtılırken Hz. Osman’a da pay verildiğini dile getirmiş, ancak bu uygulamanın ona has olmayıp Hz. Peygamber’in görevlendirmesi nedeniyle savaşa katılamayan Ebu Lübage’ye de yapıldığını sözlerine eklemiştir.⁶³³

Uhud Savaşı’nda Hz. Peygamber’in şehit edildiği şayiası üzerine savaştan kaçan grubun içinde Hz. Osman’ın da bulunması meselesine Ağırakça ve Akkoyunlu

⁶³⁰ Kazancı, C.1, s. 30-34.

⁶³¹ Kazancı, C.1, s.40.

⁶³² Ağırakça, s.153.; Akkoyunlu, s.25.; Kazancı,C.1, s.44.; Algül ve Şahin, s.32.; Sırma, s.153.; Işık, s. 110.; Asimgil, s.206.

⁶³³ Kazancı,C.1, s.44.

üstü kapalı değinmeyi tercih etmişlerdir. Ağırakça, konuyu doğrudan anlatmadan Hz. Osman'ın da diğer Müslümanlar gibi üzüldüğünü söylemiş⁶³⁴, Akkoyunlu da Hz. Osman'ın ümitsizliğe kapılanlar arasında olduğunu ifade etmekle yetinmiştir⁶³⁵. Olayı bilmeyen bir kimse için Hz. Osman'ın hangi sebeple üzüldüğü ve ümitsizliğe kapıldığı anlaşılamamaktadır. Kazancı ise açık bir şekilde savaştan kaçanlar arasında Hz. Osman'ın da olduğunu ve bu olayın Hz. Osman'ın hilafeti zamanında bir sorun olarak tekrar gündeme geleceğini dile getirmektedir⁶³⁶. Algül-Şahin, Hz. Osman'ın Uhud Savaşı'na katıldığını söylemiş ve konu ile ilgili başka bilgi vermemiştir.⁶³⁷ Işık bu konudan bahsetmemiş, Sırma da onun iyi bir savaşçı olmamasına rağmen Hz. Peygamber'in katıldığı savaşların çoğuna katıldığını söylemekle yetinmiştir.⁶³⁸ Asımgil ise Hz. Peygamber'in savaşta şehit edildiği haberinin duyulması üzerine ümitsizliğe kapılanların arasında Hz. Osman'ın olduğunu dile getirmiş, ancak o gün hata işleyenleri Allahu Teala'nın affettiğine dair ayetin nazil olduğunu da sözlerine eklemiştir.⁶³⁹

Kaynaklarda verilen bilgilerden anlaşıldığına göre, Hz. Osman'ın Uhud Savaşı'nda paniğe kapılıp müşriklerden kaçanların arasında olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴⁰

Yağmurlu, Akkoyunlu ve Sırma Hz. Osman'ın fitraten iyi bir savaşçı olmamasına rağmen savaşlardan geri durmadığını dile getirmişlerdir.⁶⁴¹

Hz. Osman'ın Hudeybiye anlaşmasındaki rolüyle ilgili olarak da İslam devletinin elçisi olarak Mekke'ye gitmesi ancak Mekke'de bir müddet alıkoyulması, müşrikler ona tavaf etmesi için müsaade etse de onun Hz. Peygamber tavaf etmedikçe kendisinin de tavaf etmeyeceğini söylemesi, Hz. Osman'dan haber

⁶³⁴ Ağırakça, s. 18.

⁶³⁵ Akkoyunlu, s. 26.

⁶³⁶ Kazancı, C. 1, s. 47.

⁶³⁷ Algül ve Şahin, s. 32.

⁶³⁸ Sırma, s. 154.

⁶³⁹ Asımgil, s. 206.

⁶⁴⁰ İbnü'l Esir, C. 2, s. 108. ; Âl-i İmrân Suresi 155. ayetin Uhud'da Hz. Osman'ın da içinde bulunduğu grubun affedildiğiyle ilgili olduğu rivayet edilir. Bkz: Fahrüddin er-Râzi, **Tefsîr-i Kebir**, (Çev: Lütfullah Cebeci vd.), Huzur Yayınları, İstanbul, 2013, C. 7, s. 138-139. ; Geniş bilgi için bkz: Bekir Tatlı, "Sünnete Bağlılığı ve Bazı Kritik Olaylardaki Dikkat Çekici Durumu Açısından Hz. Osman", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 8, Yıl: 2, 2008, s. 31-49.

⁶⁴¹ Ağırakça, s. 18.; Akkoyunlu, s. 26. ; Sırma, s. 154.

alınamayınca onun şehit edildiğinin zannedilmesi ve bunun üzerine Rıdvan biatının yapılması, biattan sonra Hz. Osman'ın sağ olduğu haberinin alınması, Hz. Peygamber'in bir elini diğerinin üzerine koyarak Hz. Osman adına biatı gerçekleştirmesi eserlerde genel olarak verilen bilgilerdir.⁶⁴²

Bunun dışında Hz. Osman'ın Tebuk Gazvesi için yaptığı büyük maddi yardımdan bahsedilmiştir.⁶⁴³

2.3.3. Kendisinden Önceki Halifeler Dönemindeki Durumu

Eserlerde Hz. Osman'ın, Hz. Ebu Bekir'in halifelik döneminde şûra üyelerinden olduğu ve o dönemde yaşanan gıda sıkıntısı üzerine çeşitli gıda maddeleriyle yüklü kervanını başısladığı bilgisi verilmiş, Hz. Ömer zamanında ise yine şûra üyelerinden olduğu dile getirilmiştir.⁶⁴⁴

Kazancı ayrıca Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in hanımlarını hacca göndermek istediğinde Hz. Osman'ı da onların yanında gönderdiği, Hz. Ömer'in kendisinden sonraki halifenin seçilmesi görevini verdiği komisyonun içinde Hz. Osman'ın da olduğu bilgisini vermiştir.⁶⁴⁵

2.3.4. Halife Seçilmesi

Hz. Osman'ın halife seçilmesi meselesi eserlerde bazı farklı bilgiler verilerek ele alınan konulardan biridir. Ağırakça eserinde, Hz. Ömer'in kendisinden sonra halife seçilme işini Hz. Ali, Hz. Osman, Zübeyr b. Avvam, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebi Vakkas ve Abdurrahman b. Avf'a bıraktığını ve üç üç ayrılırlarsa Abdurrahman b. Avf'ın içinde bulunduğu grubun görüşünün tercih edilmesini söylediğini dile getirmiştir. Halifenin kim olacağı konusunda bir sonuca varılamayınca, Abdurrahman b. Avf'ın hilafetten kendisini uzak tuttuğu ve işin efdal olana verilmesi gerektiğini söylediği, sonunda hilafete aday olarak Hz. Osman ve Hz.

⁶⁴² Ağırakça, s. 19-21.; Aakkoyunlu, s.27-34.; Kazancı,C.1, s. 52-53.; Sırma, s.154-157.; Işık, s. 112-113. ; Asimgil, s.206-207.

⁶⁴³ Ağırakça, s. 22.; Aakkoyunlu, s.35-36.; Kazancı, C.1, s. 58.

⁶⁴⁴ Ağırakça, s. 22-31. ; Aakkoyunlu, s.37-43. ; Işık, s.114-115. ; Asimgil, 207-208.

⁶⁴⁵ Kazancı, C. 1, s. 59-68.

Ali'nin kaldığı ifade edilmektedir. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf'ın iki sahabiyle de uzun uzadıya görüştüğü ve sonra da muhacir ve ensarın önemli şahsiyetlerini, valileri, kumandanları mescitte toplayarak görüşlerini sorduğu dile getirilerek, bazı kimselerin Hz. Osman, bazı kimselerin de Hz. Ali'den yana görüş beyan ettikleri söylenmiştir. Sonuç karara bağlanamayınca Abdurrahman b. Avf'ın; Allah'ın kitabı, resulünün sünneti ve sonraki iki halifenin davranışlarına göre amel edeceklerine dair onlardan söz istemesi üzerine Hz. Ali'nin bunu gücü nispetinde yapacağını, Hz. Osman'ın ise tereddütsüz bir şekilde yapacağını söylemesiyle, Abdurrahman b. Avf'ın Hz. Osman'ın halife olmasına karar vererek ona biat ettiği anlatılmıştır.⁶⁴⁶

Akkoyunlu olayı benzer şekilde anlatmış ancak Abdurrahman b. Avf'ın, ashabın ileri gelenlerini mescitte toplamadan önce gece gündüz çalışıp valilere, komutanlara, halktan birçok kimseye hatta kadınlara da halife konusundaki görüşlerini sorduğunu ifade etmiştir.⁶⁴⁷

Kazancı ise bu meseleye daha geniş bir yer ayırarak çeşitli açılardan hadiseyi tahlil etmeye çalışmıştır. Diğerlerinden farklı olarak, Hz. Ömer'in vefatının ardından şûra üyelerinin Misver b. Mahreme'nin evinde kimin halife olacağı hususunu konuştuklarını, bir karara varılamayınca Abdurrahman b. Avf'ın dışarı çıkarak halk arasında bazı şahısların görüşlerini aldığını ve çoğunluğun görüşünün Hz. Osman'dan yana olduğunu söyleyen Kazancı, Abdurrahman b. Avf'ın tekrar Hz. Ali ve Osman'la ayrı ayrı görüşmeler yaptığından bahsetmiş, karar açıklanmayınca Hz. Ali ve Hz. Osman'ın halife olmasını isteyenler arasında tartışmalar çıktığı, Abdurrahman b. Avf'ın onlara yukarıda bahsi geçen soruyu sorduğu ve aldığı cevap üzerine de Hz. Osman'ı halife seçtiği dile getirilmiştir. Abdurrahman b. Avf'ın halkın görüşünü aldıktan sonra çoğunluğun Hz. Osman tarafında görüş beyan etmesini eleştiren Kazancı, bu rivayetin ya uydurma olduğunu ya da Abdurrahman b. Avf'ın Emevi taraftarlarına bu soruyu sorduğunu çünkü Medine'de Haşimoğullarından birçok kişi olduğundan onların Hz. Ali'yi destekleyeceklerini dile getirmiştir. Kazancı Abdurrahman b. Avf evden çıkınca Emevilerin onun etrafını

⁶⁴⁶ Ağırakça, s. 32-36.

⁶⁴⁷ Akkoyunlu, s. 44-49.

sarıp baskı yapmalarının ve onun hanımının Hz. Osman'ın kız kardeşi olmasının da bu kararda etkili olabileğini ifade etmiştir. Kazancı'nın üzerinde durduğu bir diğer konu da Abdurrahman b. Avf'ın sorusuna Hz. Ali ve Hz. Osman'ın verdiği cevapla ilgilidir. Hz. Ali'nin cevabının daha doğru bir cevap olduğuna, Hz. Osman'ın cevabının ise cesaret isteyen bir cevap olup bunu gerçekleştiremeyeceğine değinilmiş ve bu cevaba göre Abdurrahman b. Avf'ın halifeyi nasıl belirlediği sorgulanmıştır. Sonuç olarak Kazancı'nın ifadelerinden Abdurrahman b. Avf'ın Emevilerin baskıları üzerine bu kararı verdiği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴⁸

Algül-Şahin'in eserinde, Hz. Ömer'in seçtiği şûra üyeleri içinde halifelğe namzet olarak Hz. Osman ve Hz. Ali'nin kaldığı ve hakem olan Abdurrahman b. Avf'ın üç gün boyunca halkın ileri gelenleri, komutanlar ve şehirde bulunan insanlarla yaptığı istişare sonucunda Hz. Osman'ın halife olmasına karar verdiği anlatılmıştır.⁶⁴⁹ Işık, halife adayı olarak Hz. Osman ve Hz. Ali kalınca, Hz. Osman'ın bu göreve daha layık görülmesi sebebiyle halife olarak seçildiğini dile getirirken⁶⁵⁰ ; Asımgil, Abdurrahman b. Avf'ın her ikisine de Allah'ın kitabı, resulünün sünneti ve Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in yolundan gideceklerine dair söz isteyince, Hz. Ali'nin gücünün yettiği kadar bunu gerçekleştireceğini ifade etmesi, Hz. Osman'ın da tereddüt etmeden evet cevabı vermesi üzerine, onun Hz. Osman'ın halife seçilmesinde karar kıldığı bilgisini vermiştir.⁶⁵¹ Bu meseleyle ilgili en detaylı malumatı veren Sırma ise, şûra halife seçme işini hemen halledemeyip iş münakaşaya dönünce Abdurrahman b. Avf'ın adaylıktan çekilip hakem olduğunu, adaylık için Hz. Osman ve Hz. Ali kalınca da, hangisinin halife olacağıyla ilgili üç gün boyunca birçok insana fikrini sorduğunu dile getirmiş ve insanları mescide toplayarak yukarıda belirtilen soruyu sorduğunda Hz. Osman'dan kararlı bir şekilde evet cevabı alması üzerine onu halife olarak seçtiğini anlatmıştır.⁶⁵²

Hz. Ömer'in seçtiği şûra üyelerinin Misver b. Mahreme'nin evinde toplanıp halifenin kimin olacağı hususunda tartışmaları, Abdurrahman b. Avf'ın adaylıktan

⁶⁴⁸ Kazancı, C.1, s. 67-88.

⁶⁴⁹ Algül ve Şahin, s. 33.

⁶⁵⁰ Işık, s. 116.

⁶⁵¹ Asımgil, s. 209.

⁶⁵² Sırma, s. 158-168.

çekilmesi, hakemliğinin kabul edilmesi ve sonuç olarak Hz. Osman ve Hz. Ali'nin halife adayı olarak kalması, Abdurrahman b. Avf'ın halkın görüşünü alması ve bundan sonra ayrı ayrı Hz. Osman ve Hz. Ali ile görüşmesi ve nihayetinde ikisinden de Allah'ın kitabı, resulünün sünneti ve önceki iki halifenin yolundan gideceklerine dair söz istemesiyle Hz. Ali'nin bunu gücü nispetinde yapacağını, Hz. Osman'ın ise daha net bir şekilde yapacağını söylemesinin üzerine, Abdurrahman b. Avf'ın Hz. Osman'ın halifeliğine karar vermesi genel olarak konuyla ilgili kaynaklarda verilen bilgilerdir.⁶⁵³

Bu konudaki esas mesele Abdurrahman b. Avf'ın hangi gerekçeye göre Hz. Osman'ın halifeliğine karar verdiğidir. Halkın görüşüne göre mi yoksa sorduğu sorunun cevabına göre mi ya da akrabalık bağı sebebiyle mi? Bunun sebebiyle alakalı farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ağırakça ve Akkoyunlu'nun eserinde, Hz. Ali ve Hz. Osman'ın verdiği cevabın bunda etkili olduğu görülürken, Kazancı ise eserinde daha ziyade Emevi baskısının payı üzerinde durmuştur. Kazancı Abdurrahman b. Avf'ın Medine'de halkın görüşünü aldığında Haşimoğullarının burada daha fazla olduğundan Hz. Ali'nin halife olmasını isteyenlerin daha çok sayıda olacağını söylemiştir. Ancak Kazancı'nın aksine Ümeyyeoğullarının Haşimoğullarından sayı itibarıyla daha kalabalık oldukları bilinmektedir.⁶⁵⁴ Hz. Ali ve Hz. Osman'ın cevabı üzerinde de duran Kazancı, Hz. Osman'ın cevabının cesaret gerektiren bir söz olduğuna değinip, bunu halifelik döneminde başaramadığını anlatmış ve böyle kesin bir ifade kullanmasının doğru olmadığını söylemiştir. Ancak Kazancı, gelecekte bakarak Hz. Osman'ın halifelik dönemi olaylarını bildiğinden böyle söylemektedir. Yoksa bu hususta kesin bir biçimde cevap verilmesinde bir yanlışlık yoktur. Kazancı Hz. Ali'nin halife olması durumunda Hz. Osman döneminde yaşananların olmayacağını ve onun akrabalarını kayırmayacağını da söylemiştir ki bu da zanna dayalı bir düşüncedir. Hz. Osman'ın halife seçilmesini,

⁶⁵³ Taberi, C. 4, s. 227-233.;İbnü'l Esir, C. 3, s. 68-71.

⁶⁵⁴ Muhammed Âbid el-Câbiri, **Arap-İslam Siyasal Aklı**, (Çev: Vecdi Akyüz), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 192-193; Adem Apak, **İslam Tarihi Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru**, (Genel Koordinatör Adnan Demircan), Beyan Yayınları, İstanbul, 2019, s. 92.

tek başına Abdurrahman b. Avf arasındaki akrabalık ilişkisine bağlamak da kararın alınmasındaki dış etkenleri göz ardı etmek anlamına gelmektedir.⁶⁵⁵

Böyle önemli bir olayı tek sebebe bağlayıp diğer nedenleri dikkate almamak çok isabetli gözükmemektedir. Sayı bakımından fazla olan Ümeyyeoğulları'nın Hz. Osman'ı desteklemesi⁶⁵⁶, halkın Hz. Osman'ın karakter itibarıyla daha yumuşak ve cömert olan Hz. Osman'ın halife olmasını isteyebileceği⁶⁵⁷, Hz. Osman'ın yaşça büyük olması⁶⁵⁸ ve onun Abdurrahman b. Avf'ın sorusuna verdiği kararlı cevabın halife seçilmesinde etkili olabileceğinin payından bahsetmek mümkündür.

2.3.5. Ubeydullah b. Ömer Meselesi

Hiz. Osman'ın halifelik dönemindeki ilk olay, babasının Ebu Lü'lü' tarafından öldürölmesinin bireysel bir hadise olmayıp Medine'de yaşayan İranlılar tarafından düzenlediğini düşünen Ubeydullah b. Ömer'in İranlı Hüzmüzan'ı öldürmesi hadisesidir.

Ubeydullah b. Ömer meselesinde Hiz. Osman'ın verdiği hükümle alakalı olarak aynı bilgiler verilmesine rağmen yazarların farklı yorumlar yaptıkları görölmektedir. Ağırakça olayı anlattıktan sonra Hiz. Osman'ın kimseyi küstürmeden meseleyi barış yoluyla çözüme kavuşturduğunu⁶⁵⁹, Akkoyunlu Hiz. Osman'ın kendi cebinden diyeti ödeyerek meseleyi hallettiğini söylemiş⁶⁶⁰, Işık da Akkoyunlu'nun söylediklerini dile geitirmiş ve verilen kararın İslam fıkhına uygun olduğunu sözlerine eklemiştir.⁶⁶¹ Kazancı ise eserinde meseleye geniş yer ayırmış ve çeşitli yönleriyle maddeler halinde konuyu tahlil etmeye çalışmıştır. Hiz. Ömer'in oğlu olduğu için ona bu cezanın verilmemesini eleştirerek bunun adalet prensibine uygun

⁶⁵⁵ Mehmet Dalkılıç, "Osman bin Affan'ın Halife Seçilmesi ve Seçim Şûrasının Tarafsızlığı", **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2, Sayı. 2, (Aralık 2014), s. 21; Halil İbrahim Hançabav, " Hz. Osman'ın Halife Seçilmesi ", **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 18, Sayı: 58, (Kış 2014), s. 392.

⁶⁵⁶ Apak, **İslam Tarihi Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru**, s. 92.

⁶⁵⁷ Adnan Demircan, **Râşid Halifeler**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 84.

⁶⁵⁸ Halil İbrahim Hançabav, " Hz. Osman'ın Halife Seçilmesi ", **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 18, Sayı: 58, (Kış 2014), s. 390.

⁶⁵⁹ Ağırakça, s. 42.

⁶⁶⁰ Akkoyunlu, s. 50.

⁶⁶¹ Işık, s. 118-119.

olmadığını imâ eden Kazancı, Hz. Osman'ın başka sebepleri düşünerek Ubeydullah'a kısas cezası vermese de en azından hapis cezası vererek bir katilin elini kolunu sallayarak dolaşmasına izin vermemesi ve diğer insanlara da yapılan hatanın karşılıksız kalmayacağını göstermesi gerektiğini dile getirmiştir.⁶⁶²

2.3.6. Ebu Zer'in Rebeze'ye Gönderilmesi

Eserlerde farklı şekilde ele alınan konulardan bir diğeri de Ebu Zer el-Gıfari'in Rebeze'ye gönderilmesi hadisesidir. Ağırakça, Ebu Zer'in, Şam'da Muaviye'yi yaptığı harcamalar konusunda tenkit etmeye başladığı ve bu durum da Muaviye'nin hoşuna gitmeyince Hz. Osman'a şikayette bulunduğu, böylece onun Hz. Osman tarafından Medine'ye çağrıldığını dile getirmiştir. Ağırakça, Ebu Zer'in, Medine'de servet sahiplerinin çoğalıp insanların dünya malına meylettiklerini gördüğünde yine kendisini tutamadığını ve rahatsızlığını dile getirmeye devam ettiğini söylemiş, sonunda Medine'de duramayacağını anlayınca da Hz. Osman'a gidip “ Rasulullah binalar Sel Dağı'na varınca Medine'den çık” diye kendisine vasiyet ettiğini söyleyerek onun da izniyle Medine'den çıkıp Rebeze'ye yerleştiği bilgisini vermiştir.⁶⁶³

Akkoyunlu ise Şam'da, Ebu Zer'in İbn Sebe tarafından Muaviye aleyhinde kışkırtıldığını söyleyerek, Şam çarşılarında gezip malını biriktiren zenginleri eleştirdiğini ve fakirlerin de zenginlere karşı cephe oluşturup onun yanında yer aldıklarını dile getirmiştir. Muaviye'nin bu durumdan rahatsızlık duyup Hz. Osman'a haber gönderdiği, onun da Ebu Zer'i Medine'ye çağırdığı ifade edilerek, Medine'de de insanlarla geçinemeyeceğini anlayan Ebu Zer'in şehrin dışına çıkmak için izin istediği ve Rebeze'ye yerleştiği belirtilmiştir.⁶⁶⁴

Kazancı ise Şam'da Ebu Zer'in yaptıklarını, Muaviye'nin tavrını ve Ebu Zer'in Hz. Osman tarafından Medine'ye çağrılmasını anlatmış, Medine'de yine aynı

⁶⁶² Kazancı, C. 1, s. 89-94.

⁶⁶³ Ağırakça, s. 73-78.

⁶⁶⁴ Akkoyunlu, s. 88-90.

istikamette devam etmesi üzerine Hz. Osman'ın, onun Rebeze'ye gönderilmesini emrettiğinden bahsetmiştir. Bu konuda kendi yorumuna da yer veren Kazancı, Hz. Osman'ın Ebu Zer'e haksızlık yapmadığını, insanların onun gönderilmesiyle ilgili rahatsızlık duymasında, Hz. Peygamber'in sürgüne gönderdiği Hakem'in Medine'ye tekrar çağrılırken, Ebu Zer'in ise Medine'den gönderilmesinin payı olduğunu da belirtmiştir.⁶⁶⁵

Algül-Şahin bu konuyu “Ebu Zerr-i Gıfari'nin İctihadı” başlığıyla ele almış ve servet sahibi olup dünya nimetine dalan insanların durumundan Ebu Zer'in rahatsızlık duyup, bu durumu hazmedemediğini söyleyerek, onun Tevbe suresi 34-35. ayetinden hareketle ihtiyaç fazlası malı elde tutmanın doğru olmadığı kanaatine vardığını, Hz. Osman'ın ise zekatı verilmiş malın yasaklanan kısma girmediği görüşünde olduğunu dile getirmiştir. Eserde, Ebu Zer'in görüşünün takvaya daha uygun olsa da bunun herkes tarafından uygulanmasının zor olduğu ifade edilmiş, Hz. Osman'ın onu istirahat etmesi için Rebeze'ye gönderdiği, halkın ise bunu bir çeşit sürgün olarak değerlendirdiği söylenmiştir.⁶⁶⁶ Asımgil ise bu olayı “Hz. Ebu Zer Hz. Osman'ı Rencide Etmişti” ve “Hz. Osman Hz. Ebu Zer'in Medine'den Ayrılmasını Uygun Görmüştü” başlıklarıyla ele almıştır. Başlıklardan da anlaşılacağı üzere Asımgil bu hususta Hz. Osman'ın hata etmediğini, Ebu Zer'in sözlerine sabır gösterdiğini ve onu uyardığını, Ebu Zer eleştirilerine devam edince de ona Medine dışında nerede ikamet etmek istediğini sorması üzerine, Ebu Zer'in Mekke, Kudüs, Basra ve Kufe'ye gitmek istediğini, ancak Hz. Osman'ın bunu kabul etmeyip, Rebeze'ye gitme talebini kabul ettiğini belirtmiştir. Mal hususunda Ebu Zer'in görüşünün doğru olmadığını dile getiren Asımgil, mal sahibi olmanın yanlış olmadığını ve Tevbe suresi 34. ayetinde geçen “kenz” kelimesinin zekatı verilmemiş mal olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶⁷ Işık, eserinde Ebu Zer el Gıfari'nin Kıbrıs seferine katıldığını söylemiş ancak bu konuya değinmemiştir.⁶⁶⁸ Sırma ise Ebu Zer'le ilgili meseleye eserinde yer vermemiştir.

⁶⁶⁵ Kazancı, C. 2, s. 71-91.

⁶⁶⁶ Algül ve Şahin, s. 39.

⁶⁶⁷ Asımgil, s. 236, 237.

⁶⁶⁸ Işık, s. 120.

Olayın anlatımına bakıldığında Ebu Zer'in kendi isteğiyle Rebeze'ye gittiği ve Hz. Osman tarafından sürüldüğü şeklinde iki farklı yaklaşımla karşılaşılmaktadır.

Kaynaklar bakıldığında Ebu Zer'in kendi isteğiyle gittiğiyle ilgili rivayetler olduğu gibi⁶⁶⁹, Hz. Osman tarafından gönderildiğiyle ilgili rivayetlerde bulunmaktadır.⁶⁷⁰

2.3.7. Bu Dönemde Ortaya Çıkan Fitneler

Hz. Osman'ın hilafetinin ilk altı yılında pek fazla problem yaşanmazken ikinci altı yıllık döneminde birtakım fitnelerin zuhur ettiğine değinen Ağırakça, ilk olarak bunların nedenlerine değinmeye çalışmaktadır. Hz. Osman döneminde fetihler sayesinde halkın maddi anlamda rahat bir duruma kavuşmasıyla bu dönemde yetişen yeni neslin yaşayış tarzında değişiklikler olup, toplumda kavga ve kıskançlıkların ortaya çıkması, iş başına geçen yöneticilerdeki kabile taassubu, İslam devletine ait topraklarda yaşayıp hala müslüman olmayan insanların sebep olduğu huzursuzluklar, Hz. Osman'ın ortaya çıkan çeşitli sorunlar karşısında yumuşak tabiatı nedeniyle genellikle af yolunu tercih etmesi ve ailesine çok düşkün olduğundan çeşitli önemli görevlere kendi kabilesinden kişileri getirip onlara çeşitli yardımlarda bulunması gibi sebeplerin toplumda fitnelerin ortaya çıkmasına meydan verdiğini söylemiştir. Toplumda itibar sahibi olmayan kimselerin çeşitli görevlere getirilmesinin de halkın tepkisine yol açtığını dile getiren Ağırakça, Kufe valiliğine getirilen Velid b. Ukbe'nin sarhoşken halka namaz kıldırması, onun görevden alınıp yerine getirilen Said b. el-As'ın kabile taassubunu öne çıkarmasının halkı rahatsız ettiğini belirtmiştir. Bütün bu sebeplerin yol açtığı memnuniyetsizliğin halk arasında Hz. Osman aleyhinde propagandaların başlamasına sebebiyet verdiği ve İbn Sebe'nin kışkırtmalarının da bu tepkinin büyümesinde payı olduğu da ifade edilerek, hac zamanı Mısır, Kufe ve Basra'dan gelen bir grubun Hz. Osman'ın evini muhasara

⁶⁶⁹ İbnü'l Esir, C. 3, s. 115.

⁶⁷⁰ Mesûdi, **Mürûcüz'Zeheb ve Medâinu'l-Cevher**, (Thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Matbaâtü's-Saâde, Mısır, 1367, C. 2, s. 350. ; İbnü'l Esir, C. 3, s. 114.

altına almasının yaşanan fitne hareketlerinin son aşamasını oluşturduğuna işaret edilmiştir.⁶⁷¹

Hiz. Osman dönemindeki karışıklıklara geçmeden önce genel olarak fitne konusu üzerinde duran Akkoyunlu, Hiz. Osman döneminde fitnenin tutuşturulmasında münafık ve Yahudilerin parmağı olduğuna değinerek Hiz. Osman'a yöneltlen eleştirileri ele almıştır. Devlet memurluklarına kendi akrabalarını ve ehliyet sahibi olmayan kişileri getirmesi, Mervan b. Hakem'e Afrika'da elde edilen ganimetin beşte birini vermesi, Ebu Zer el-Gıfari'nin Rebeze'ye gönderilmesi, Hiz. Osman'ın cuma günü sala verme, Mina'da sünnetin dışında namazı dört rekât kılması gibi uygulamalarının ve Hiz. Peygamber'in mührünü kuyuya düşürmesinin, Hiz. Osman'a yöneltlen eleştiriler olduğu söylenmiştir. Çeşitli bölgelerde çıkan fitne ve karışıklıklar üzerine Hiz. Osman'ın valilerle Medine'de toplantı yapıp bir çözüm arayışına girmesine rağmen fitnelerin önünün alınmadığı söylenmiş, Kufe, Basra ve Mısır'dan gelen grupların Hiz. Osman'ın hilafetten çekilmesini isteyerek evini muhasara altına almalarına değinilmiştir.⁶⁷²

Akkoyunlu, Hiz. Ebu Bekir ve Hiz. Ömer'in halifeliklerinde, görev vermede ve diğer konularda akrabalarını kayırmazken, Hiz. Osman'ın bunu yapmamasını eserinin iki yerinde ictihad ve sıla-i rahim olarak değerlendirerek, onun İslami bir hata değil olsa olsa ictihadi bir hata yaptığını da sözlerine eklemiştir.⁶⁷³

Kazancı'nın eserinde de Hiz. Osman döneminde sahabenin vefat etmesiyle manevi bir boşluk oluşması ve onların yerini dolduracak kadar sağlam adamların bulunmaması, insanların gelir artışıyla birlikte refah seviyesinin yükselmesinin dünyaya meyli artırması ve dini duyguların zayıflaması, İslam hakimiyetine giren beldelerin sayısının artmasıyla müslüman olmayan tebaanın da artması ve bu insanların ortaya çıkardığı huzursuzluklar, İbn Sebe gibi İslam'ı gönülden benimsemeyen kişilerin toplumda fitne oluşmasına sebebiyet verecek davranışları, Hiz. Osman'ın çeşitli valiliklere kendi ailesinden ve ehil olmayan insanları getirmesi, onlara her anlamda imtiyazlar sağlamasının toplumda yarattığı rahatsızlık, bu

⁶⁷¹ Ağırakça, s. 67-95.

⁶⁷² Akkoyunlu, s. 94-130.

⁶⁷³ Akkoyunlu, s. 69, 108.

dönemde Emevilerin insanlara tepeden bakan tutumları, İslam kardeşliğinden ziyade kabile taassubunun ön plana çıkması gibi etkenlerin bu kaçınılmaz sonucu doğurduğu ifade edilmiştir.⁶⁷⁴ Özellikle Mervan b. Hakem'in fitnelerin ortaya çıkmasındaki rolünün birçok yerde altının çizildiği görülmektedir.⁶⁷⁵

Dört halifenin hayatını birlikte ele alan eserlerde de Hz. Osman döneminde fitnelerin ortaya çıkması ile ilgili benzer sebepler zikredilmiştir.

Fitnelerin ortaya çıkması ve diğer konularla ilgili Kazancı'nın daha eleştirel bir tutum izleyerek, Hz. Osman'ın hatalı olduğu tarafları ortaya koymaktan çekinmezken, diğer yazarların ise bu konularda daha savunmacı bir yaklaşım takınarak, eleştiri yapmaktan geri durdukları görülmektedir.

2.3.8. Ortaya Çıkan Fitnelerde İbn Sebe'nin Rolü

Hz. Osman döneminde çeşitli bölgelerde fitnenin ortaya çıkıp yayılması konusunda İbn Sebe adlı şahşın rolünden bahsedilmektedir. Ağırakça İbn Sebe'den şu şekilde bahsetmektedir :

*“Birçok kaynakta zikredilen Abdullah ibn Sebe adındaki şahsın müslümanlar arasında yaydığı batıl inançlar ve bunlara kapılan zayıf iradeli şahıslar da bu gayr-i memunlara katılıp da onları teşvik edince olaylar ve halife aleyhindeki davranışlar gittikçe büyüyordu.”*⁶⁷⁶

Akkoyunlu ise onu fitnenin başı olarak nitelemiş ve nice orduların yapamadığını müslüman görünerek yaptığını söylemiştir.⁶⁷⁷ Kazancı da eserinde İbn Sebe'ye özel başlık açarak Basra, Kufe, Şam ve Mısır'da halk arasında fitne tohumlarını ektiğini ve onun görüşlerinden bazı insanları etkilediğini anlatmıştır.⁶⁷⁸

⁶⁷⁴ Kazancı, C. 2, s. 302-315.

⁶⁷⁵ Kazancı, C. 1, s. 119, 120, 142, 143, 162, 214; C.2, s. 17, 18, 84, 153, 154, 162, 192, 196, 198, 199, 202, 203, 214, 215, 223, 224, 225, 310.

⁶⁷⁶ Ağırakça, s. 86.

⁶⁷⁷ Akkoyunlu, s. 99.

⁶⁷⁸ Kazancı, C. 2, s. 91-94.

Algül-Şahin, Sırma ve Asımgil de İbn Sebe'nin örgütlediği nifak grubunun yol açtığı fitnelerden de bahsetmişlerdir.⁶⁷⁹ Hz. Osman döneminde ortaya çıkan fitneleri, Muhammed Hamidullah'ın Yahudi oyununa bağladığını dile getiren Sırma, Abdullah b. Sebe'nin fitnelerin ortaya çıkmasında etkisinin olduğunu kabul etmekle birlikte tek sebebin bu olduğunu söylemenin doğru olmadığını altını çizerek, fitnelerin zuhurunda İbn Sebe'nin payı olduğunu kabul etmekle birlikte, onu dinleyip oyununa gelen müslümanlarının ihmalinin de büyük olduğunu dile getirmiştir.⁶⁸⁰

Fitnenin ortaya çıkmasında önemli rolü olduğu söylenen İbn Sebe, araştırmacıların üzerinde anlaşmaya varamadıkları bir şahıs olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁸¹ Taberi, eserinde Seyf b. Ömer'in, bu konudaki nakillerine oldukça yer ayırmıştır.⁶⁸² İbn Sebe'den ilk bahseden kişinin Seyf b. Ömer olduğundan hareketle bazı araştırmacılar böyle bir şahsın varlığını şüpheli bulmuş ve sahabeyi olayların sorumluluğundan kurtarıp temize çıkarmak için kurgulandığını iddia etmişlerdir. Taha Hüseyin de bu görüştekilerden olup, İbn Sebe'den Cemel'de bahsedilip, Sıffin'de hiç adının anılmamasının problemlili bir husus olduğunu söylemektedir.⁶⁸³ Taha Hüseyin'den başka, Ali Hüseyin el-Verdi, Ali Sami en-Neşşar gibi müslüman yazarlarla, M. Hodgson, W.M. Watt gibi batılı yazarlar da İbn Sebe'nin kurgulanmış bir karakter olduğu görüşündedirler.⁶⁸⁴

Mevcudiyeti hakkında tartışma olsa da ihtiyatlı davranarak, İbn Sebe'nin bu dönemde toplumda fitne meydana getirecek çalışmalarından söz edilebilir. Ancak ortaya çıkan olayların tek müsebbibi olarak İbn Sebe'nin görülmesi, hatta orduların yapacağını bir kişinin yaptığının söylenmesinin ve sahabe arasında çıkan anlaşmazlıkların tamamen onun üzerine yıkılmasının iddialı bir yorum olacağı ortadadır. Bu dönemde fitnelerin ortaya çıkmasında bir takım kişilerin rol oynadığı

⁶⁷⁹ Algül ve Şahin, s. 40-41. ; Asımgil, s. 242. ; Sırma, s. 185-187, 190, 209-212.

⁶⁸⁰ Sırma, s. 210.

⁶⁸¹ Murat Akarsu, Hz. Osman ve Hilafeti, (**Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, SBE,), 2001, s.189.

⁶⁸² Mahmut Kelpetin, **Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği**, Siyer Yayınları, İstanbul, 2012, s. 249-257.

⁶⁸³ Taha Hüseyin, "Fitne Döneminde İbn Sebe'nin Rolü Hakkında Bir Değerlendirme", (terc: Adem Apak), **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.6, Sayı: 6, 1994, s. 421-424.

⁶⁸⁴ Ethem Ruhi Fırlı, "Abdullah b. Sebe", **DİA**, C. 1, s. 133.

kabul edilmekle birlikte Hz. Osman'ın halkı rahatsız eden uygulamalarının da bunda payı olduğu göz ardı edilemez bir durumdur.⁶⁸⁵

2.3.9. Halifeliği Dönemindeki İcraatları ve Gerçekleşen Fetihler

Hz. Osman döneminde Kuzey Afrika, Kıbrıs ve Taberistan'ın fethinden kısaca bahseden Ağırakça, Hz. Osman'ın vali ve komutanlara verdiği talimatlarla, onun yönetim anlayışına değinmiştir. Bu talimatlarda, onun halkın haklarını korumaya yönelik merhametli ve cömert tutumunun öne çıktığı görülmektedir.⁶⁸⁶ Ağırakça'nın bu döneme ilgili üzerinde durduğu diğer iki önemli olay ise Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılması ve Mescid-i Nebevi'nin genişletilmesidir.⁶⁸⁷

Fethedilen yerler yerine yılları başlık yaparak, bu yıllarda gerçekleşen fetihleri ele alan Akkoyunlu, fetihlerin nasıl gerçekleştiğine dair detaylara girmeyip, nerelerin fethedildiği bilgisine yer vermiştir. Hicri yirmi beşinci yılda Azerbaycan, Ermenistan ve Afrika üzerine seferler düzenlendiği söylenmiş, hicri yirmi altıncı yılda Harem-i Şerif'in genişletilip onarılması, hicri yirmi yedinci yılda Trablusgarb'ın ve hicri yirmi sekizinci yılda Kıbrıs'ın fethi ele alınmış, hicri yirmi dokuzuncu yılda Horasan ve Taberistan'ın fethedilmesi, hicri otuz birinci yılda Merv'e kaçan Yezdicerd'ün öldürülmesi, hicri otuz ikinci yılda Muaviye'nin İstanbul'a sefer düzenlemesi anlatılmıştır.⁶⁸⁸

Akkoyunlu'nun verdiği diğer bilgiler ise Hz. Osman döneminde askerlere ve halka verilen maaşın artırıldığı, Mescid-i Nebevi'nin ve Kabe'nin çevresinin genişletildiği, ihtiyaç sahipleri için aşevleri yapıldığı ve bir genelge yayınlanarak zekatın devlete verilmesi mecburiyeti olmayıp insanların zekatlarını gerekli

⁶⁸⁵ Adem Apak, "Hz. Osman'ın Hilafeti Döneminde Meydana Gelen Olaylar", **Usûl İslam Araştırmaları**, Sayı. 4, (Temmuz-Aralık 2015), s. 169.

⁶⁸⁶ Ağırakça, s. 45-58.

⁶⁸⁷ Ağırakça, s. 58-63.

⁶⁸⁸ Akkoyunlu, s. 75-93.

gördüklerine yerlere verebileceklerinin söylendiği dile getirilmiştir. Hz. Osman döneminde Kur'an'ın çoğaltılması ise bu bölümde işlenen son konu olmuştur.⁶⁸⁹

Kazancı daha ziyade bu dönemde ortaya çıkan fitne hareketlerinin üzerinde durduğu için fetihlere ve diğer icraatlara daha az yer ayırmış, Azerbaycan, Kuzey Afrika⁶⁹⁰ ve Kıbrıs'ın fethi⁶⁹¹, Mescid-i Haram'ın genişletilmesi⁶⁹², Mescid-i Nebevi'nin tamiri⁶⁹³ ve Kur'an'ın çoğaltılması⁶⁹⁴ konularından bahsetmiştir.

Algül-Şahin'in eserinde bu dönemde fetihlerin daha ziyade Afrika bölgesinde yoğunlaşıp, Akdeniz'de bazı adaların ve Fas-Tunus tarafındaki toprakların ele geçirildiği söylendikten sonra Kıbrıs'ın fethine geçilmiş, müslümanların ilk deniz seferi olduğu ifade edilen bu fethin sonunda Rumlarla anlaşarak onların cizyeye bağlandıkları ve Hala Sultan adıyla meşhur olan Ümmü Haram'ın bu sefere katıldığı ve bineğinden düşüp şehit olduğu bilgisi verilmiştir. Ardından Bizans ordusuyla gerçekleşen Zât-ı Savâri deniz savaşından bahsedilerek, bu savaşta Bizans donanmasının bütünüyle imha edildiği dile getirilmiştir. Hz. Osman zamanında fetihlerden oldukça yüklü ganimetler elde edilip, halkın refah seviyesinin yükseldiğine değinilmiş ve Hz. Osman döneminin önemli icraatlarından olan Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılması ele alınmıştır.⁶⁹⁵

Sırma'nın eserinde ise Hz. Osman'ın halife olarak yaptığı icraatlar olarak şu konulardan bahsedilmiştir: İslam askerlerinin maaşlarını yükseltmesi, cuma günleri ezandan önce bir ezanın daha okunması, Kur'an'ın çoğaltılması, Kuzey Afrika'daki fetihler, Kıbrıs'ın fethi, Horasan'ın birçok bölgesinin fethedilmesi, Tus, Merv ve Nişabur gibi şehirlerin İslam topraklarına katılması. Hz. Osman döneminde zekatların toplanılması konusu üzerinde duran Sırma, bu dönemde Müslümanların tahsildarlara gerek kalmadan zekatlarını verebilecekleri hükmünün getirildiğini söylemiş ve burada meselenin doğru anlaşılması için açıklama yapmaya ihtiyaç

⁶⁸⁹ Akkoyunlu, s. 68-74.

⁶⁹⁰ Kazancı, C.1, S. 133-150.

⁶⁹¹ Kazancı, C.1, S. 185-190.

⁶⁹² Kazancı, C.1, S. 153-154.

⁶⁹³ Kazancı, C.1, S. 198-200.

⁶⁹⁴ Kazancı, C.1, S. 229-238.

⁶⁹⁵ Algül ve Şahin, s. 33-36.

hissederek, bu zekatın bugün anladığımız anlamdaki zekat olduğunu da ifade etmiştir. O döneme kadar tüccardan, ziraatçılar ve hayvancılıkla ilgilenenlerden alınan vergilerin de zekat olarak adlandırıldığına dikkat çekilerek, bunlara artık vergi denilip birbirinden ayrıldığı bilgisi verilmiştir. Bahsedilen diğer konular da Hz. Osman'ın akrabalarını ehil olmamalarına rağmen valiliklere getirmesi ve görev verdiği bazı kişilerin halkın hoşnutsuzluğuna neden olacak işler yapmalarıdır.⁶⁹⁶

Işık da Hz. Osman döneminde Kuzey Afrika bölgesinde fetihlerin yapıldığı, Kıbrıs'ın fethedildiği, Kuran'ın çoğaltıldığı ve Mescid-i Nebevi'nin genişletildiğini söylerken, Hz. Osman'ın valilerin maaşlarını iki katına çıkardığı bilgisini de vermiştir.⁶⁹⁷

Azerbaycan, Ermenistan ve Mısır'a sefer düzenlenmesi, Afrika'nın fethi, Kıbrıs'ın fethi ve İslam ordusunun İstanbul'a gelişi bu dönemdeki sefer ve fetihlerle ilgili Asımgil'in kısaca üzerinde durduğu konulardır. Hz. Osman'ın devlet yönetiminde istişareye önem vermesi, bazı bölgelere umumi vali tayin etmesi, devlet hazinesinin zenginleşmesiyle asker maaşlarının artırılması, Rum teknisyenlere birçok gemi yatırılması, yeni binalar inşa edilmesi, Mescid-i Nebevi'nin genişletilmesi ve Kur'an'ın çoğlatılması bu dönemle ilgili verilen diğer bilgilerdir.⁶⁹⁸

2.3.10.Vefatı

Ağırakça, bu konuyu “Hz. Osman'ın Şehit Edilmesi”, “Hz. Osman Şehit Edileceğini Nasıl Hissetmişti?” ve “Hz. Osman'ın Şehit Edilmesinin Uyandırdığı Yankılar” şeklinde üç başlık altında ele almaktadır. İsyancıların uzun süren muhasaranın ardından Hz. Osman'ı şehit etmelerinin anlatıldığı eserde, Hz. Osman'ın rüyasında Hz. Peygamber'i görüp gece orucunu bizimle bozacaksın demesi üzerine bu rüyadan sonra şehit edileceğini anlamasından bahsedilip, sahabenin Hz. Osman'ın şehit edilmesine çok üzüldükleri dile getirilmiştir.⁶⁹⁹

⁶⁹⁶ Sırma, s. 158-184.

⁶⁹⁷ Işık, s. 119-120.

⁶⁹⁸ Asımgil, s. 211- 219.

⁶⁹⁹ Ağırakça, s. 95-104.

Kufe, Basra ve Mısır'dan gelen grupların Hz. Osman'ın hilafetten çekilmesini isteyerek evini muhasara altına almalarına eserinde geniş bir yer ayıran Akkoyunlu da Hz. Osman'ın asiler tarafından şehit edilmeden önce gördüğü rüyadan bahsetmiş, şehit edildiği sırada Kur'an okuyan Hz. Osman'dan akan kanın Kur'an sayfasının üzerine aktığını söylemiştir.⁷⁰⁰

Kazancı'nın eserinde muhasara devam edip, durum gittikçe ciddiyet kazanmaya başlayınca isyancıların içeri girip Hz. Osman'ı şehit etmeleri hadisesi uzun bir şekilde ele alınmıştır. Hz. Osman'ın evi isyancılar tarafından muhasara altına alındığında Medine halkının genel olarak evlerinden çıkmayıp duruma seyirci kalması konusu üzerinde duran Kazancı, Hz. Osman'ın her ne kadar kendisi için kan dökülmesini istemediğini söylese de bunun halkın harekete geçmemesi için bir sebep olamayacağını ifade edip, halkın böyle tepkisiz kalmasında onun insanlar tarafından hoş karşılanmayan uygulamalarının da payının olması ihtimalinden söz etmiştir. Eserin sonlarında işlenen konu ise Hz. Osman'ın defnedilmesidir. Bu konuya geniş yer verilmiş, Hz. Osman'ın Haşş-i Kevkeb diye bilinen ve aslında çöplük olunan bir yere defnedildiği söylenmiştir.⁷⁰¹

Hz. Osman'ın vefat etmeden önceki süreci ve vefatını eserinde geniş yer ayırarak işleyenlerden biri de Asımgil'dir. Olayın her safhasını ayrı başlıklar altında değerlendiren Asımgil şu başlıklar altında konuyu ele almıştır: "Hz. Osman'ın Vefatı, İhtilalcilerin Medine Civarına Gelmeleri, İhtilalcilerin Hz. Osman'ı Muhasara Altına Almaları, İhtilalcilerin Söz Birliği İçinde Olmaları, Hz. Osman'ın Vilayetlerden İmdat Talep Etmesi, Asilerin Kuşatmayı Şiddetlendirmeleri, Muğire b. Şube'nin Hz. Osman'a Önerileri, Kuşatma Altıdayken Bazı Savaşmak İsteyen Sahabileri Hz. Osman'ın Men Etmesi, Hz. Osman'ın Kendini Muhasara Edenlerle Konuşması, Hz. Osman'ın Rüyasında Hz. Peygamber'e Kavuşacağını Görmesi, Asilerin Telaşlanması, Hz. Osman'ın Kapısı Önünde Ashab Evlatlarından Bazıları

⁷⁰⁰ Akkoyunlu, s. 107-130.

⁷⁰¹ Kazancı, C. 2, s. 264-297.

Bulunuyordu, İhtilalcilerin Saldırıya Geçmesi, Hz. Osman'ın Şehit Edilişi, Hz. Osman'ın Kanı Okuduğu Kur'an Sayfalarına Akmıştır.”⁷⁰²

Algül-Şahin ve Işık da yine Hz. Osman'ın Kur'an okurken hançerlenerek şehit edildiğini dile getirmişlerdir.⁷⁰³

Hz. Osman'ın evine giren asiler içinde Hz. Ebu Bekir'in oğlu Muhammed'in de bulunduğu ve Hz. Osman'ın babasının kendisinin bu halini göreseydi ne kadar üzüleceğini söylemesi üzerine onun hemen dışarı çıktığı eserlerde verilen bilgilerdendir.⁷⁰⁴

2.3.11. Kişiliği ve Ahlâkı

Hz. Osman'ın hayâsı, cömertliği ve merhametini çeşitli hadiseler üzerinden ele alan Ağırakça onun mütevâzi bir hayat sürdüğünü dile getirmiş⁷⁰⁵, Akkoyunlu da “Çizgilerle Hz. Osman” başlığını taşıyan bölümde Hz. Osman'ın Kur'an ve sünnete bağlılığı, mütevâzi yaşayışı, cömertliği, affediciliği, müslüman olsun gayr-i müslim olsun insanlara merhametle muamelesi ve onların haklarını koruması üzerinde durmuştur.⁷⁰⁶

Işık, savaşçı bir özelliğe sahip olmadığını belirttiği Hz. Osman'ın ahlâkının güzelliğinden, İslam davası için büyük fedakarlıklar gösterdiğinden, yumuşak huyluluğundan ve ibadete düşkünlüğünden bahsederken⁷⁰⁷, Asımgil yukarıda sayılan özelliklerin dışında onun güçlü bir hatip olmasına, ahlâkının Hz. Peygamber'e benzemesine ve Kur'an Kerim'i çok okumasına değinmiştir.⁷⁰⁸

⁷⁰² Asımgil, s.245-254.

⁷⁰³ Algül ve Şahin, s. 43.; Işık, s. 122.

⁷⁰⁴ Ağırakça, s. 97.; Akkoyunlu, s. 121. ; Kazancı, C.1, s. 279-280.; Algül ve Şahin, s.; Sırma, s. ; Işık, s. ; Asımgil, s. 253.

⁷⁰⁵ Ağırakça, s. 105-11.

⁷⁰⁶ Akkoyunlu, s. 131-166.

⁷⁰⁷ Işık, s. 123-124.

⁷⁰⁸ Asımgil, s.219-227.

2.4. HZ. ALİ VE DÖNEMİ

2.4.1. Çocukluğu, Müslüman Olması ve Mekke'deki Hayatı

Medine'ye hicretine kadar Hz. Ali ile ilgili kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Doğumu, Hz. Peygamber tarafından isminin koyulması, lakapları, künyeleri, Ebu Talib'in maddi anlamda sıkıntı çektiği bir dönemde Hz. Peygamber'in ona yardımcı olmak için Hz. Ali'yi yanına alması, Hz. Ali'nin on veya on bir yaşında müslüman olarak çocuklardan İslam'ı seçen ilk kişi olması, Hz. Peygamber hicret ettiğinde yatağına yatması ve onun tarafından kendisine teslim edilen emanetleri sahiplerine verdikten sonra hicret etmesi, Medine döneminden önce Hz. Ali'nin hayatı ile ilgili genel olarak eserlerde benzer şekilde anlatılan konulardır.⁷⁰⁹

Bu konuların dışında Kaplan Hz. Ali doğduğunda onun ağzına ilk kez Hz. Peygamber'in dilinin temas ettiği, gözünü de ilk kez Hz. Peygamber'in gördüğü gibi Sünni ve Şii kaynaklarda yer alan bazı menkıbevi rivayetlerin olduğundan bahsetmiştir.⁷¹⁰

Akkoyunlu'nun eserinde Ebu Talib'in vefatı konusu anlatıldıktan sonra Hz. Peygamber'in amcasına olan vefa borcunu ödemek için Hz. Ali'yi yanına alıp onun bakımını üstlendiğine değinilmiştir.⁷¹¹ Vefatından sonra bu olay anlatıldığı için, sanki Hz. Peygamber'in Ebu Talib'in vefatı sonrası Hz. Ali'yi aldığı anlaşılmaktadır. Halbuki Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi Ebu Talib hayattayken, onun maddi sıkıntı çekmesi sebebiyle alıp bakımını üstlendiği bilinmektedir.⁷¹² Eserde Ebu Talib ile ilgili doğru olmayan bir bilgiye rastlanmaktadır. Akkoyunlu, Ebu Talib'in ölmeden önce kelime-i şehâdet getirdiğini söylemiş ve bunun üzerine Hz. Peygamber'in Allah'a hamd ettiği bilgisini vermiştir.⁷¹³ Fakat Şii kaynaklar hariç Ebu Talib'in

⁷⁰⁹ Yağmurlu, s. 13-32. ; Akkoyunlu, s. 12-32. ; Fırlalı, s. 1-6. ; Kaplan, s.19-39. ;Günel, s. 10-11. ; Algül ve Şahin, s. 46-47. ; Sırma, s. 215-219. ; Işık, s.131-139. ; Asimgil, s. 261-272.

⁷¹⁰ Kaplan, s. 20.

⁷¹¹ Akkoyunlu, s. 13.

⁷¹² Fırlalı, "Ali", **DİA**, s. 371.

⁷¹³ Akkoyunlu, s. 12.

kelime-i şehadet getirdiğine dair eserlerde bir bilgi bulunmamaktadır.⁷¹⁴ Bu konunun anlatıldığı yerde herhangi bir kaynağa işaret edilmemiştir.

Eserlerde Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber ve Hz. Hatice'yi namaz kılariken gördüğü ve yaptıklarının ne olduğunu sorması üzerine Hz. Peygamber'den bunu öğrenip müslüman olduğu anlatılmıştır.⁷¹⁵ Fıglalı ve Kaplan ise Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber ve Hz. Hatice'nin namaz kılmalarına şahit olduğundan bahsetmeyip; dokuz, on ya da on bir yaşında bir çocukken müslüman olduğunu dile getirmişlerdir.⁷¹⁶

Burada yazarların değindiği başka bir konu da Hz. Ali'nin Hz. Hatice'den sonra ilk Müslüman olup olmadığı meselesidir. Fıglalı, Hz. Ali'nin Hz. Hatice'den sonra Hz. Muhammed'e ilk inanan ve ilk namaz kılan kişi olduğunu belirtmiş⁷¹⁷, Kaplan ilk müslümanın Hz. Ali mi Hz. Ebu Bekir mi olduğu hususunda görüş ayrılıklarından bahsettikten sonra, o zamanlarda çocuk yaşta olduğu için erkeklerden ilk müslüman olan kişinin Hz. Ebu Bekir olarak nakledildiğine değinilse de ilk müslüman kişinin Hz. Ali olmasının daha makul bir görüş olduğunu da sözlerine eklemiştir.⁷¹⁸ Algül-Şahin Hz. Ali'nin Hz. Hatice'den sonra ikinci Müslüman olarak İslam tarihine geçtiğini⁷¹⁹, Yağmurlu, Günal ve Asımgil ise onun çocuklardan ilk müslüman olan kişi olduğunu ifade etmişlerdir.⁷²⁰

Hz. Ali'nin çocukluğu ile ilgili değinilen olaylardan biri de onun Ebu Zer ile karşılaşmasıdır.⁷²¹

2.4.2. Hz. Peygamber'in Vefatına Kadar Medine'deki Hayatı

⁷¹⁴ İbn İshak, C. 1, s. 221; Fıglalı, "Ebû Tâlib", **DİA**, C. 10, s. 237-238. ; Zeccac, "Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin, fakat Allah dilediğine hidayet eder..." (Kasas Sûresi 28/56) ayetinin Ebu Talib hakkında nazil hususunda ittifak edildiğini söylemiştir. Bkz: Razi, **Tefsir-i Kebir**, C. 17, s. 540.

⁷¹⁵ Yağmurlu, s. 22. ; Akkoyunlu, s. 19.; Günal, s. 11. ; Algül-Şahin, s. 46; Işık, s. 134.

⁷¹⁶ Fıglalı, s.3.; Kaplan, s. 31., Sırma, s. 215.

⁷¹⁷ Fıglalı, s. 3. ; Kaplan, s.31.

⁷¹⁸ Kaplan, s. 30-31.

⁷¹⁹ Algül ve Şahin, s. 46.

⁷²⁰ Yağmurlu, s. 23. ; Günal, s. 11., Asımgil, s. 263.

⁷²¹ Yağmurlu, s. 25. ; Kaplan, s. 33, Işık, s. 135.

Bu dönemde Hz. Ali ile ilgili üzerinde durulan konular Medine’de yapılan kardeşleştirmede Hz. Peygamber’in Hz. Ali’yi kardeş olarak seçmesi, Mescid-i Nebevi’nin yapımında çalışması, Hz. Fatıma ile evliliği ve savaşlardaki kahramanlığı olmuştur. Hz. Ali’nin Bedir Savaşı’nda kahramanca mücadele edip birçok müşriği öldürmesi, Uhud Savaşı’nda savaşın kritik zamanında Hz. Peygamber’in yanından ayrılmayan kişilerden olması ve bu savaşta korkusuzca müşriklerle çarpışması, Hz. Peygamber’in Hz. Ali’yi kendileriyle yapılan anlaşmayı bozan Nadiroğulları’na karşı düzenlenen sefere göndermesi, Hendek Savaşı’nda ünlü savaşçı Amr’ı öldürmesi ve savaştan sonra müslümanları arkadan vurma girişiminde bulunup antlaşmayı bozan Kureyzaogulları’na karşı düzenlenen sefere katılması, Hudeybiye anlaşmasının katipliğini yapması, Hayber’de “Yarın sancağı öyle birine vereceğim ki, Allah ve Resulü onu sever, o da Allah ve Resulünü sever.” sözünün muhatabı olması ve bu savaşta Yahudi komutan Merhab’ı öldürmesi, Hz. Ali’nin gazve ve seriyyelerdeki rolü ile ilgili eserlerde genel olarak verilen bilgilerdir.⁷²²

Kaplan eserinde Hz. Ali’nin “Taif” hariç bütün savaşlara katıldığını söylemiştir.⁷²³ Doğrusu ise Hz. Ali’nin “Tebuk” hariç bütün savaşlara katıldığıdır. Bu hatanın dikkatsizlikle yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu bilgilerin dışında Yağmurlu ve Fığlalı’nın eserinde “Mübahele Olayı” başlığı altında, Necran Hristiyanlarından bir grubun Hz. Peygamber’e gelip Hz. İsa hakkında tartıştıkları anlatılmış, arkasından Hz. Peygamber’in yanına Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin’i alarak “Allah’ım bunlar benim ehl-i beytimdir.” dediği sonra da gidip Al-i İmran Suresi 61.ayetini okuyarak, Hristiyanları lanetlemeye davet ettiği belirtilmiştir.⁷²⁴

2.4.3. Hz. Fatıma ile Evliliği

Hz. Fatıma ile evliliği hakkında eserlerde, Hz. Ali’nin Hz. Fatıma’ya talip olmasından önce Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in de ona talip olduğu ancak Hz.

⁷²² Yağmurlu, s. 33-79. ; Akkoyunlu, s. 33-59.; Fığlalı, s. 7-39. ; Kaplan, s. 57-91. ; Günal, s. 11-18. ; Algül ve Şahin, s. 47-48.; Sırma, s. 220-226. ; Işık, s.140-144. ; Asimgil, s. 265-272.

⁷²³ Kaplan, s. 85.

⁷²⁴ Yağmurlu, s. 73-74. ; Fığlalı, s. 96.

Peygamber'in Allah'ın emrini beklediğini söyleyerek onlara olumlu cevap vermediği ifade edilmiş, etraftakilerin Hz. Ali'yi Hz. Fatıma'yı istemesi yönünde teşvik etmelerinin de etkisiyle Hz. Ali'nin buna cesaret ettiği, Hz. Peygamber'in de bu isteğe rıza gösterdiği ve nikahlarının kıyıldığı anlatılmıştır. Hz. Ali'nin mehir olarak verecek bir şeyi bulunmadığından Hz. Peygamber'in ona hediye ettiği zırhı, başka bir rivayete göre de deveyi satarak mehri ödediği de konuyla ilgili verilen bilgilerdendir.⁷²⁵

Bu bilgilerden başka Yağmurlu, Akkoyunlu, Fığlalı ve Asımgil onların ev eşyalarının sadeliğinden bahsederken⁷²⁶, Asımgil ve Kaplan onların düğün yemeğine değinmiş ve bu yemeğin herkes tarafından çok beğenildiğini söylemişler⁷²⁷, Fığlalı da Hz. Ali'nin o zamanın Arap örfüne aykırı olarak, Hz. Fatıma'nın ev dışı hizmetleri yapmasını istemediğini dile getirmiştir.⁷²⁸

Bu mesele ilgili en detaylı bilgiler ise konuyu ayrı bir bölüm altında ele alan Kaplan'ın eserinde yer almaktadır. Kaplan yukarıda verilen bilgilerden başka Hz. Ali'nin fakirliği sebebiyle Hz. Fatıma'yı istemekte tereddüt ettiğinden ve Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evlilik hayatları boyunca yaşadıkları maddi sıkıntılardan bahsetmiştir.⁷²⁹

2.4.4. Gadir-i Hum Olayı

Eserlerde Gadir-i Hum olayı anlatılmadan önce Hz. Ali'nin Yemen'e oranın halkını İslam'a davet etmek için sefere çıktığı ve onun vesilesiyle pek çok kişinin İslam'a girdiği, Hz. Ali'nin veda haccı için Mekke'ye giden Hz. Peygamber'e yetişebilmek için hareket ettiği ve askerlerin başına da kendi yerine birini bıraktığı dile getirilmiştir. Askerlerinin Mekke'ye yaklaştığı haberini alan Hz. Ali'nin onları karşılamak üzere yola çıktığında yerine vekil bıraktığı kişinin cizye ve zekat mallarından askere elbise dağıttığını görünce bundan hoşnut olmayıp hepsinin geri

⁷²⁵ Yağmurlu, s. 34.; Fığlalı, s. 11-13.; Kaplan, s. 43-48.; Günal, s. 12.

⁷²⁶ Yağmurlu, s. 34.; Akkoyunlu, s. 14. ; Fığlalı, s. 13.; Asımgil, s. 264.

⁷²⁷ Kaplan, s. 48-49.; Asımgil, s. 264.

⁷²⁸ Fığlalı, s. 13.

⁷²⁹ Kaplan, s. 43-51.

toplattılmasını istemesinin orduda huzursuzluğun baş göstermesine neden olduğu ve Hz. Ali hakkında askerlerin şikayette bulundukları söylenmiş, Hz. Peygamber'in de Hz. Ali hakkındaki bu şikayetler üzerine ona kızgın olanları uyarmak ve Hz. Ali'yi savunmak için Medine'ye dönüş yolunda Gadir-i Hum denilen yerde konaklayarak “ Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır. Allah'ım onun dostu olanın dostu, düşmanı olanın da düşmanı ol.” cümlesini söylediği belirtilmiştir.⁷³⁰

Kaplan, Hz. Peygamber'in uyarılarından sonra Hz. Ali hakkında söylentilerin son bulduğunu ifade ederken⁷³¹, Yağmurlu ise Hz. Peygamber tarafından söylendiği rivayet edilen bu sözlerin yorumunun İslam tarihinde Sünni-Şii ayrımının temellerinden birini oluşturduğunu dile getirmektedir.⁷³²

Fığlalı, eserinde bu konuya diğer yazarlardan daha çok yer ayırmış ve detaylı bilgiler vermiştir. Eserde, Hz. Peygamber'in Gadir-i Hum'da sarfettiği sözlerden sonra orada bulunanların Hz. Ali'nin yanına gelerek onu tebrik ettikleri söylenmiş, Şii geleneğinde bu olayın Hz. Ali'nin imametine işaret olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in sözlerinde geçen “Mevlâ” kelimesinin de üzerinde duran Fığlalı, Şiilerin anladıkları gibi bu ifadenin emirlik ve halifelğe işaret olmadığını, öyle denilmek istenseydi bunun açıkça söyleneceğini izah edip, bu kelimenin dost anlamına geldiğinin altını çizmiştir.⁷³³

Akkoyunlu bu olayın nedeniyle ilgili bir bilgi vermeden veda haccı dönüşü Gadir-i Hum denilen yerde Hz. Peygamber'in “Ben kimin dostuysam Ali de onun dostudur...” sözünü zikrettiğinden bahsetmiştir. Bu olay bağlamı içinde anlatılmadığından Hz. Peygamber'in hangi amaçla bu sözleri söylediği kapalı kalmıştır.⁷³⁴

Konu hakkında en tafsilatlı bilgi Adnan Demircan'ın müstakil olarak bu meseleyi ele aldığı “Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum” adını verdiği eserinde yer almaktadır. Olayın nedeniyle ilgili diğer eserlerde Yemen

⁷³⁰ Yağmurlu, s.77-78. , Fığlalı, s. 41-45. ; Kaplan, s. 89-91. ; Günal, s. 18-19.

⁷³¹ Kaplan, s. 91.

⁷³² Yağmurlu, s. 79.

⁷³³ Fığlalı, s. 45-47.

⁷³⁴ Akkoyunlu, s. 60.

seferinden bahsedilirken Demircan, Gadir-i Hum olayının sebebiyle alakalı farklı görüşleri de eserinde zikretmiştir. Bu görüşlerden ilki olayın Yemen seferiyle bağlantılı olduğuna ilişkindir. Yemen seferi sırasında cereyan eden hangi olay neticesinde Hz. Peygamber'in Gadir-i Hum'daki sözleri sarf ettiğiyle ilgili üç farklı rivayete değinilmiştir. Hz. Ali'nin ganimet olarak alınan bir cariye ile birlikte olmasından rahatsız olan Bureyde'nin bunu Hz. Peygamber'e şikayet etmesi, Hz. Ali'nin zekat malından olan develere askerlerin binme isteğini kabul etmemesi üzerine Hz. Ali'nin şikayet edilmesi, Yemen seferi sonrası Hz. Ali'nin hacca gitmesi sebebiyle yerine vekil tayin ettiği kişinin askerlere yeni elbise vermesi ve hac ibadetini bitiren Hz. Ali'nin bunu görüp askerlerden yeni elbiseleri çıkarmalarını istemesi üzerine durumun Hz. Peygamber'e şikayet edilmesi, Yemen seferiyle ilgili yer verilen rivayetlerdir.⁷³⁵

Gadir-i Hum hadisesinin sebebiyle ilgili ikinci rivayet, ifk hadisesinde Hz. Ali'nin sözlerinin Hz. Aişe'yi üzmesi ve bu durumu fırsat bilen münafıkların Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye dargın olduğunu yaymaları; başka bir rivayet ise Usame'nin Hz. Ali'ye "Sen benim mevlam değilsin, benim mevlam Rasulullah'tır." sözlerini söylemesidir. Demircan, Yemen seferinde Hz. Ali ve askerler arasında çıkan anlaşmazlıkların Gadir-i Hum'un sebebi olarak en çok üzerinde durulan olay olduğunu dile getirmektedir.⁷³⁶

2.4.5. Hz. Ebu Bekir'e Biatı

Yukarıda zikredilen konularda genel olarak benzer bilgiler verilse de farklı bilgiler ve yorumlarla ele alınan konular da bulunmaktadır. Bu konuların ilki Hz. Ebu Bekir'in halife seçildiği zaman Hz. Ali'nin ona biatı meselesidir. Hz. Ali'nin hangi sebeplerle geç biat ettiği ve ne zaman biat ettiğine dair bilgiler Hz. Ebu Bekir'le ilgili kitapların değerlendirmesinde paylaşıldığından, burada Hz. Ali ile ilgili yazılan eserlerde konunun nasıl geçtiğine değinilecektir.

⁷³⁵ Demircan, s. 67-71.

⁷³⁶ Demircan, s. 71-72. ; Konu ile ilgili diğer bilgiler çalışmanın ilk bölümünde Demircan'ın eserinin ele alındığı kısımda yer aldığı için burada olayın sebebiyle alakalı farklı rivayetlerin belirtilmesi yeterli görülmüştür.

Yağmurlu eserinde, Hz. Ali'nin hilafeti kendisinin hak ettiği görüşünde olduğunu dile getirmiş ve Hz. Fatıma'nın vefatından sonra Hz. Ebu Bekir'e biat ettiğini belirtmiştir.⁷³⁷ Bu konuda Fığlalı ve Günal da benzer şeyleri söylemişlerdir.⁷³⁸ Akkoyunlu, Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e herkes gibi biat ettiğini, Hz. Fatıma'nın vefatından sonra ise biatını yenilediğini söylemiş⁷³⁹, Kaplan meseleyle ilgili farklı rivayetlere yer vermekle birlikte onun Hz. Fatıma'nın vefatından sonra biat ettiğini belirtmiş ve geç biat etmesiyle alakalı olarak da Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'ya hürmeten böyle yaptığını dile getirmiştir.⁷⁴⁰

Eserlerde Hz. Ali'ye haber verilmeden Saideoğulları gölgeğine gidilmesinin kasıtlı bir iş olmayıp, o anki şartların gerektirdiği bir durum olduğuna işaret edilirken, Kaplan ise bu olayla ilgili şöyle bir eleştiride bulunmuştur:

“Bu kritik dönemde, Hz. Ebu Bekir gibi mütedil bir ismin halife olarak düşünülmesi, belki o an için yatıştırıcı bir çözüm gibi görünmüşse de, bu çözüm bulunurken Hz. Peygamber'in ehl-i beytini, dolayısıyla Haşimoğullarını dışlamak istercesine bir tutum izlenmesi ve daha Peygamberimizin defin işlemleri bitirilmeden adetâ yangından mal kaçırmaya halife seçimi işinin bitirilmesi, bazı gönülleri kırmıştı. Bu olumsuzlukların ümmet arasında doğuracağı rahatsızlıkların nelere mal olduğunu tarih bize açıkça göstermektedir.”⁷⁴¹

Dört halifenin hayatlarının toplu olarak ele işlendiği eserlerde bu konu Hz. Ebu Bekir'ie ilgili bölümde ele alınmıştır.

2.4.6. Hz. Ali ve Hz. Osman Arasında Yapılan Halifelik Seçimi

Eserlerde farklı anlatılan bir diğer konu da Hz. Ömer'den sonra kimin halife olacağı ile ilgili Hz. Osman ve Hz. Ali arasında kalınca neden Hz. Osman'ın seçildiği meselesidir. Yağmurlu bu konuya çok kısa bir şekilde değinmiş ve hakem

⁷³⁷ Yağmurlu, s. 87.

⁷³⁸ Fığlalı, s. 54, 55. ; Günal, s. 21, 22.

⁷³⁹ Akkoyunlu, s. 65.

⁷⁴⁰ Kaplan, s. 105, 106.

⁷⁴¹ Kaplan, s. 10.; Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Nur Akdoğan, “Şii Literatüründe Hz. Ömer'in Bazı Hadiselerdeki Rolü”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı:12, (Kasım 2014), s. 86-116

olan Abdurrahman b. Avf'ın iki sahabiden de Allah'ın kitabına, Resulün sünnetine ve önceki iki halifenin yoluna uyacaklarına dair söz istediğini, bunun üzerine Hz. Ali'nin ilk iki şart için evet deyip, halifelerin yoluna uymaya gelince de bu hususta kendi yolundan gideceğini söylediğini ifade etmiştir. Hz. Osman'ın ise bu şartları kabul etmesi üzerine halife seçildiği dile getirilmiştir.⁷⁴² Günal da bu rivayete yer vermiş ancak Abdurrahman b. Avf'ın bu sorudan önce araştırma yapıp insanlara bu konuda görüşlerini sorduğundan da bahsetmiştir.⁷⁴³ Akkoyunlu bu meseleye birkaç cümleyle değinmiş, Abdurrahman b. Avf'ın valilere, komutanlara ve halka görüşlerini sorduğunu daha sonra ise Hz. Ali'nin şartlı, Hz. Osman'ın ise şartsız bir şekilde hilafeti kabul ettiğini söyleyerek Hz. Osman'ın halife seçildiğini dile getirmiştir.⁷⁴⁴ Akkoyunlu'nun burada yer alan “şartlı” ve “şartsız” ifadesinin konuyu bilmeyenler için olayın anlaşılmasını güçleştirdiği görülmektedir. Fığlalı, Hz. Osman'ın halife seçilmesinde tereddüt etmeden “evet” cevabı vermesinin yanında, yaşının ve yumuşak bir karaktere sahip olmasının da halife seçilmesinde etkili olabileceğini ifade ederken, Hz. Ali'nin ise savaşlarda birçok müslümanın müşrik olan akrabasını öldürdüğünden, onların Hz. Ali'ye karşı kin beslemelerine neden olmasının, Hz. Ali yerine Hz. Osman'ın seçilmesinde bir ihtimal de olsa payının olabileceğinden bahsetmiştir. Şûraya katılanların akrabalık ilişkilerinin bu meselede etkili olabileceğini söyleyenlerin olduğundan da bahseden Fığlalı, onların soy yakınlığının bu hususta ne kadar etkili olduğuna dair bir ipucuna rastlanmadığını da belirtmiştir.⁷⁴⁵ Kaplan ise diğerlerinden farklı olarak, Hz. Ömer'in aday listesinin başında Hz. Osman'ın yer almasının, Abdurrahman b. Avf'ın görüşüne başvurulmasının vasiyet edilmesinin ve Hz. Osman'ın halife olması halinde akrabalarını kayırmaması hususunda Hz. Ömer tarafından uyarılmasının; Hz. Ömer'in aslında Hz. Osman'ın hilafetinden yana olduğunu gösteren işaretler olduğunu söylemiştir. Abdurrahman b. Avf'ın adaylarla görüşmeler yaptığını söyleyen Kaplan, onlara sorulan soruya ise değinmemiştir.⁷⁴⁶

⁷⁴² Yağmurlu, s. 90.

⁷⁴³ Günal, s. 26.

⁷⁴⁴ Akkoyunlu, s. 70.

⁷⁴⁵ Fığlalı, s. 57, 58.

⁷⁴⁶ Kaplan, s. 116.

Bu hususta gereken açıklama Hz. Osman'la ilgili eserlerin değerlendirmesinde yapılmıştı. Ancak Hz. Osman'la ilgili eserlerde geçmeyen bazı bilgiler burada geçtiği için onlara değineceğiz.

Öncelikle Kaplan'ın görüşüne değinmek gerekirse; Kaplan eserinde, Hz. Ömer'in Hz. Osman'dan yana olduğunu çeşitli deliller getirerek savunmakta ve Hz. Ömer'in vefatından önce Hz. Osman'la konuşup halife olursa yakınlarını kayırmamasını söylediğini dile getirmektedir. Ancak Hz. Ömer, sadece Hz. Osman'la konuşmamış, önce Hz. Ali'yi çağırarak eğer halife olursa Allah'tan korkmasını ve O'na itaatten ayrılmamasını söylemiş ve sonra Hz. Osman ile görüşerek ikisine de akrabalarını işlerine karıştırmamaları hususunda uyarmıştır.⁷⁴⁷ Hz. Ömer'in Hz. Ali ya da Hz. Osman'dan birinin seçileceğinin muhtemel olduğunu bildiğinden onlara nasihatte bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴⁸ Abdurrahman b. Avf'ın hakem olmasıyla alakalı olarak da Hz. Ali'nin itiraz etmediği görülmektedir. Onun akrabalık bağından dolayı Hz. Osman'ı tercih ettiğiyle alakalı ise bir delil bulunmamaktadır.⁷⁴⁹ Sonuç olarak Hz. Ömer'in halifelik işinde Hz. Ali ve Hz. Osman'dan birinin halife seçilceğini düşündüğü anlaşılmaktadır.

Diğer bir mesele de Hz. Ali'nin halife seçimindeki sözüyle alakalıdır. Hz. Osman'ın hayatını anlatan eserlerde Abdurrahman b. Avf'ın sorusuna cevaben Hz. Ali'nin “gücüm nisbetinde bunu yapacağım” ifadesi geçerken, Yağmurlu ve Günal farklı bir rivayete de yer vererek Hz. Ali'nin kendisinden önceki halifelerin yolundan gitmeyle alakalı olumlu cevap vermediğini dile getirmişlerdir ki bu rivayet de kaynaklarda geçmektedir.⁷⁵⁰

Eserlerde Hz. Osman'ın halife seçimiyle ilgili olumsuz bir yorum ya da eleştiri yapılmazken, Kaplan yukarıda bahsettiğimiz gibi Hz. Osman'ın halife seçilmesinde Hz. Ömer'in etkili olduğuna değinerek, Hz. Ali gibi Kur'an'da övülen

⁷⁴⁷ Taberi, C. 4, s. 229.

⁷⁴⁸ İbn'ül Esir, C. 3, s. 66-67.; Halil İbrahim Hançabay, “HalifeliğiDöneminde Hz. Osman'la Hz. Ali Dışındaki Şûra Üyeleri Arasındaki İlişkiler”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2009), s. 23, 24.

⁷⁴⁹ Hançabay, s. 32, 33.

⁷⁵⁰ İbn Kuteybe, **el-İmame ve's-Siyâse**, (Thk. Tahâ Muhammed Zeynî), Kahire, (t.y.), C. 1, s. 30.

ve Hz. Peygamber tarafından çok sevilen birisini niçin halife seçmediğiyle ilgili onu eleştirmiştir.⁷⁵¹

Hz. Ali ile Hz. Osman arasında yapılan halifelik seçimi, dört halifenin tamamının hayatının ele alındığı eserlerde Hz. Osman'ın hilafetinin anlatıldığı bölümde yer aldığından burada tekrar bu konuya değinilmemiştir.

2.4.7. Kendisinden Önceki Halifeler Dönemindeki Durumu

Yağmurlu, Hz. Ali'nin hilafetin kendi hakkı olduğunu düşündüğünden Hz. Ebu Bekir'e geç biat ettiğini ancak ona isyan etmeyip, fitnelerin önünü tıkadığını ve Hz. Fatıma'nın vefatından sonra ona biat ettiğini dile getirmektedir. Hz. Ebu Bekir'den sonra Hz. Ömer'e de biat eden Hz. Ali'nin, devlet işlerine karışmasa da Hz. Ömer'in bazı konular hakkında onun görüşünü almak istediği belirtilerek, Hz. Ömer'in hüküm verdiği bazı olaylarla ilgili farklı ictihatları olduğu birkaç örnek üzerinden açıklanmıştır. Hz. Osman döneminde, Hz. Ali'nin zaman zaman ona bazı nasihatlerde bulunduğu, yanlış olduğunu düşündüğü bazı uygulamaları hakkında onu uyardığı belirtilirken, Hz. Osman'a karşı girişilen ayaklanmaya katılmadığı da ifade edilmiştir. Genel olarak Hz. Ali'nin, kendisinden önceki halifeler döneminde devlet işlerine aktif olarak katılmadığını ve fetihlere iştirak etmediğini ancak halifelere karşı çıkmayıp, kendisine danışıldığında görüşünü ortaya koyduğunu dile getiren Yağmurlu, Hz. Ali'nin kendisinin halifeliğe layık olduğu görüşünü hiç bırakmadığını da belirtmiştir.⁷⁵²

Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ali'nin aralarında bir sorun olmadığını vurgulayan Akkoyunlu, Hz. Ali'nin üç halife döneminde de halifelerin danışmanı olduğunu dile getirirken, onun bu süreçte münzevi bir hayat yaşadığını da sözlerine eklemiştir. Akkoyunlu, Hz. Ömer'in, halifeliği döneminde çeşitli meselelerde Hz. Ali'nin fikrini aldığı söylemiş ve Hz. Ömer'in hüküm verdiği bazı meselelerde farklı ictihatlarla bulunduğuyla ilgili örneklerle yer vermiştir. Hz. Ali'nin, Hz. Osman döneminde doğru bulmadığı bazı uygulamaları sebebiyle onu uyardığı, evi muhasara edildiğinde

⁷⁵¹ Kaplan, s. 107.

⁷⁵² Yağmurlu, s. 85-87.

oğulları Hasan ve Hüseyin'i onu koruması için görevlendirdiği ve şehit edilmesine çok üzüldüğü, bu bölümde bahsedilen diğer konulardandır.⁷⁵³

Akkoyunlu, Hz. Ali'nin üç halife döneminde de danışmanlık yaptığını söylemiştir.⁷⁵⁴ Ancak bu ifade sanki Hz. Ali'nin kendisinden önceki halifeler zamanında resmi bir görev aldığı düşüncesini uyandırmaktadır. Halbuki Hz. Ali'nin üç halife döneminde devlet kademesinde görev almadığı, ancak kendisine bir konuda danışıldığında fikrini ifade etmekten kaçınmadığı bilinmektedir.⁷⁵⁵

Fığlalı ve Işık Hz. Ali'nin kendinden önceki halifeler döneminde hiçbir idari ve askeri görev almadığını, ancak üç halifenin de zaman zaman kendisine çeşitli konularda danıştığını belirtmişlerdir.⁷⁵⁶

Günal'ın eserinde de Hz. Ali'nin kendi hilafet dönemenine kadar resmi bir görevde bulunmayıp, Hz. Ebu Bekir döneminde dini meselelerde danışmanlık yaptığı ve Hz. Ebu Bekir'in zaman zaman çağırarak çeşitli konularda onunla istişare ettiği, yine Hz. Ömer'in halifelik döneminde Hz. Ali'ye bazı meselelerle ilgili danıştığı, Medine dışına çıktığı bazı zamanlarda yerine vekil olarak onu bıraktığı ve Hz. Ali'nin zekat olarak toplanılan malların sayımını yapan Hz. Ömer'e yardım ettiği bilgisi verilmiştir. Hz. Osman'ın hilafetinde ise onu rahatsız olduğu bazı konularda uyaran Hz. Ali'nin asiler evini muhasara altına aldıklarında gidip onlarla konuştuğu ve oğullarını Hz. Osman'ı korumaları için görevlendirdiği dile getirilmiştir.⁷⁵⁷

Asımgil, geç de olsa Hz. Ebu bekir'e biat eden Hz. Ali'nin, Hz. Ömer'e de biat ettiğini ve Hz. Ömer'in Kudüs'e gideceği zaman yerine Hz. Ali'yi bıraktığını belirtmiştir.⁷⁵⁸

Kaplan, Algül-Şahin ve Sırma ise bu konudan bahsetmemiştir.

⁷⁵³ Akkoyunlu, s. 65-73.

⁷⁵⁴ Akkoyunlu, s. 66.

⁷⁵⁵ Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", **DİA**, C. 2, s. 372.

⁷⁵⁶ Fığlalı, s. 56. ; Işık, s. 145.

⁷⁵⁷ Günal, s. 23-34.

⁷⁵⁸ Asımgil, s. 272-273.

2.4.8. Halife Seçilmesi

Eserlerde genel itibariyle bu konu hakkında anlatılan; Hz. Ali'nin çok zor bir dönemde hilafet yükünü omuzlamak durumunda kaldığı, bu görevi aslında istemeyip, kendine yapılan ısrarlar ve toplumda fitnenin baş göstermemesi için üstelendiğidir.

Yağmurlu Hz. Ali'nin nasıl hilafete geldiğine dair bir bilgi vermemiş, yukarıda bahsedildiği gibi ümmetin zoruyla, istekli olmamasına rağmen bu vazifeye gelmek durumunda kaldığını ifade etmiş⁷⁵⁹, Akkoyunlu da Hz. Ali'nin hilafeti istemediğini hatta bu görevi üstlenmemek için kendisini bir eve kapattığını, ancak kendisine yapılan ısrarlar artınca çaresiz kabul ettiğini söylemiş ve kendisine ilk biat eden kişilerin de Hz. Talha ve Zübeyr olduğunu belirtmiştir.⁷⁶⁰ Fığlalı Hz. Osman'ın şehit edilmesinin ardından isyancıların işgali altında olan Medine'de ashabın mescide toplanarak halife seçimi işini halletmeye çalıştıklarını, Hz. Ali'nin kendisine yapılan teklifi öncelikle Hz. Zübeyr ve Talha'ya yönelttiği, ancak ısrarlar üzerine kendisine yapılan biatı kabul ettiğini dile getirmiştir. O gün Hz. Ali'ye biat edenlerden olan Talha ve Zübeyr'in istemeyerek biat ettiklerine dair söylentiler olsa da bunun zayıf bir ihtimal olduğunu ifade eden Fığlalı'nın değindiği başka bir mesele de Hz. Ali'ye biatın ne zaman yapıldığı ile ilgilidir.⁷⁶¹ Bazı rivayetlere göre biatın Hz. Osman'ın şehit edildiği gün olduğu, bazı rivayetlere göre ise beş gün sonra olduğu dile getirilmiştir.

Sırma da Hz. Ali'nin istemeyerek bu vazifeyi kabul ettiğinin altını çizerek Hz. Talha ve Zübeyr'in de ona kerhen biat ettiklerini, Hz. Ali'ye biat etmeyen başka kimseler bulunsa da bunların sayısı ve biat etmeme sebepleriyle alakalı bilgi yetersizliği nedeniyle bu konunun üzerinde yorum yapılabilecek kadar açık olmadığını sözlerine eklemiştir.⁷⁶²

⁷⁵⁹ Yağmurlu, s. 93-94. ,

⁷⁶⁰ Akkoyunlu, s. 76-77.

⁷⁶¹ Fığlalı, s. 61.

⁷⁶² Sırma, s. 230-231.

Algül-Şahin'in eserinde asilerin Hz. Osman'ın vefatından sonra Hz. Ali, Talha ve Zübeyr gibi kimselere halifeliği teklif ettiyse de onların bu görevi kabul etmediği, durumun kendi aleyhlerine döneceğinden endişe eden asilerin Medine'nin ileri gelenlerini bir an önce birini halife seçmezlerse kan dökeceklerini söyleyerek tehdit ettikleri söylenmiş, bunun üzerine Medineliler Hz. Ali'ye halife olması yönünde ısrar edince onun mecburen bu vazifeyi kabul etmek durumunda kaldığı anlatılmıştır.⁷⁶³ Asımgil de meseleyi benzer şekilde anlatmış, ensardan bir grubun Hz. Ali'ye hiç biat etmediklerini, çekimser davranan kişiler olsa da çoğunluğun rızasıyla Hz. Ali'nin halife seçildiğini belirtmiştir.⁷⁶⁴

Kaplan ve Günal Mısırlıların Hz. Ali'nin, Basralıların Talha'nın, Kufelilerin ise Zübeyr'in halife olmasını istediklerini ancak onların bu teklifi kabul etmediklerini, arkasından asilerin bu teklifi Sa'd b. Ebi Vakkas ve Abdullah b. Ömer'e de yaptıklarını ancak onlar da halife olmayı istemeyince, Medinelilerin ısrarı üzerine Hz. Ali'nin halifeliği kabul etmek zorunda kaldığını söylemişlerdir.⁷⁶⁵ Kaplan, Talha ve Zübeyr'in ilk anda Hz. Ali'ye biat etseler de sonra istediklerini alamayınca onun karşısında yer aldıklarını dile getirirken ⁷⁶⁶, Günal onların biat ettiklerini söylemiş, zorla biat ettiklerine dair bilginin Seyf b. Ömer'in rivayetlerinde yer aldığı, ensardan küçük bir grubun Hz. Ali'ye biat etmediği, yine biat etmemek için Şam'a gidenlerin olduğu bilgisini vermiştir.⁷⁶⁷

2.4.9. Cemel Savaşı

Cemel Savaşı'nda, Hz. Aişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in Hz. Ali'nin karşısında yer alma nedenleri eserlerde farklı bilgi ve yorumlarla ele alınan konulardandır.

Yağmurlu, Hz. Aişe'nin neden Hz. Ali'nin karşısında yer alarak Cemel'e katıldığına dair bir bilgi vermezken, Hz. Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'den valilik

⁷⁶³ Algül ve Şahin, s. 48-49.

⁷⁶⁴ Asımgil, s. 274-275.

⁷⁶⁵ Kaplan, s.124-126. ; Günal, s. 49-51.

⁷⁶⁶ Kaplan, s. 130-131.

⁷⁶⁷ Günal, s. 51.

istediklerini fakat bunun kabul edilmediğini ve onların Hz. Osman'ın katillerinin kısas edilmesi istediklerinde de, Hz. Ali'nin o anki durumun buna uygun olmadığını söyleyerek reddettiğini dile getirmiştir.⁷⁶⁸

Akkoyunlu, Cemal'de bir tarafın Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını isteyenler, bir tarafın da Hz. Ali'nin yanında bulunup fitneyi önlemek isteyenler olduğunu ifade etmiş, başka bir nedenden bahsetmemiştir.⁷⁶⁹

Fırlalı ise Hz. Aişe, Hz. Zübeyr ve Talha'nın Hz. Ali'nin karşısında durmalarının gerçek sebeplerini izah etmenin zor olduğunu dile getirerek, bu kişilerin asıl amaçlarının Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmaksa eğer, Hz. Ali'nin karşısında değil yanında yer almaları gerektiğini ifade etmiş ve Hz. Aişe'nin Hz. Osman'ın halifeliğindeki icraatlarından memnun olmadığını da sözlerine eklemiştir. Fırlalı, Hz. Aişe'nin ifk hadisesi sebebiyle Hz. Ali'ye kızgın olmasının ve Talha ve Zübeyr'in de valilik taleplerine olumlu bir cevap alamamalarının bunda payı olmasının yadırganacak bir durum olmadığını söylemiştir.⁷⁷⁰

Kaplan, Hz. Aişe'nin Hz. Ali'ye muhalif olmasının asıl nedeniyle alakalı olarak ifk hadisesinin üzerinde durmaktadır. İfk hadisesinde Hz. Ali'nin tereddütsüz bir şekilde Hz. Aişe'yi desteklemeyip olaya, adeta yargıda objektifliğini korumaya çalışan bir yargıç gibi baktığını söyleyen Kaplan, bu durumun Hz. Aişe'yi üzdüğünü söylemekle beraber, bu kırgınlığın kin noktasına varacak kadar büyüdüğünü söylemek için elde yeterli bir delil olmadığını dile getirip, Hz. Aişe'nin Hz. Ali'ye muhalif olmasının makul bir izahını göremediğini belirtmiştir. Hz. Zübeyr ve Talha'ya gelince onların da bazı kişisel nedenlerle Hz. Ali'ye karşı oldukları söylenmiştir.⁷⁷¹

Günel, Hz. Aişe'nin Hz. Ali'ye muhalefet etme sebebiyle alakalı olarak birbiriyle çelişen yorumlar yapmıştır. Eserde üç yerde bu konudan bahsedilmekte olup, bu konunun geçtiği ilk yerde, Hz. Aişe'nin muhalefesinde, ifk hadisesindeki

⁷⁶⁸ Yağmurlu, s. 96, 97.

⁷⁶⁹ Akkoyunlu, s. 90.

⁷⁷⁰ Fırlalı, s. 63, 64.

⁷⁷¹ Kaplan, s. 134-144.

tavrı nedeniyle Hz. Ali'ye kızgınlığının açık bir şekilde görüldüğü söylenmiş⁷⁷², bir sonraki yerde Hz. Aişe ve Hz. Ali'nin aralarının Hz. Peygamber döneminde de iyi olmadığına ve Hz. Aişe'nin ifk hadisesinde Hz. Ali'nin sözlerini hiç unutmadığına⁷⁷³ değinilmiştir. Konunun son geçtiği yerde ise şu ifadeler yer almaktadır:

“İfk hadisesindeki Hz. Ali'nin tavrını Hz. Aişe'nin unutmayıp muhalefet ettiğini reddedenler ise, üzerinden 20 sene geçmiş bir hadisenin tesirinin bu kadar uzun sürmeyeceğini, Hz. Aişe gibi her yönüyle insanlara örnek olan bir sahabinin bunu yapmayacağını delil göstererek reddetmektedirler. Hz. Aişe'nin Hz. Ali'ye kırgınlığının olmadığını, Mekke'den çıkışının Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmak ve müslümanların içinde bulunduğu fitnenin ortadan kalkması için gayret olduğunu söylemektedirler. Doğru olanın da bu olduğu kanaatindeyiz.”⁷⁷⁴

Eserin sonuç bölümünde ise Günal, Cemal hadisesi için şu sözleri söylemiştir:

“Diğer yandan insanların arasını ıslah düşüncesiyle Mekke'den kalkıp Basra'ya gitmenin izahı nasıl yapılabilir? Halifeye karşı eğer hatası varsa girişilecek hangi seviyede olursa olsun müdahale Medine'de olmalı değil miydi? Muhalipler müzakere yolunu seçip Medine'ye değil de niçin kilometrelerce yolu katedip Basra'ya gitmişlerdir? Kişisel uyumsuzluklara, kabilecilik hasedi de eklenince Hz. Aişe, Hz. Talha ve Zübeyr'e her türlü imkan sağlayan Ümeyyeoğulları, bu işin sorumlusu durumundaydılar.”⁷⁷⁵

“...Bütün bunlarla birlikte Cemal'in vukuu, insanın hata edebilecek bir varlık olduğu gerçeğini bizlere göstermektedir.”⁷⁷⁶

Konuyla ilgili yorumların birbiriyle örtüşmediği görülmektedir. Günal eserinin başka bir yerinde de şu sözleri söylemiştir:

“Doğrusu, ifrat ve tefrite gitmeden, itikadi meselelere konu teşkil etmiş bu hadiseyi ehl-i sünnet çizgisinde, sahabenin hayatına saygıyla değerlendirme şeklinde olmalıdır.”⁷⁷⁷

⁷⁷² Günal, s. 15.

⁷⁷³ Günal, s. 61.

⁷⁷⁴ Günal, s. 93.

⁷⁷⁵ Günal, s. 217.

⁷⁷⁶ Günal, s. 217.

⁷⁷⁷ Günal, s. 95.

Güenal'ın sahabe hakkında olumsuz bir söz söylememe kaygısının bu tutumunda etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Güenal, Hz. Talha ve Zübeyr'in de Hz. Ali'den Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını istediklerini fakat Hz. Ali'nin bunu hemen yapmanın zor olduğu söylediğini, başka bir zaman da onların valilik isteklerine müsbet bir cevap vermediğini ifade etmiştir.⁷⁷⁸

Bu konuda Algül-Şahin, Sırma, Işık, Asımgil ve Sarıcık eserlerinde; Hz. Aişe, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha'nın karşı duruşlarının nedeninin Hz. Osman'ın katillerinin bulunup cezalandırılması olduğunu dile getirmektedirler.⁷⁷⁹ Sarıcık, bu meselede şahsi bir sebebinin olmadığını özellikle altını çizmiştir. Savaş ise konuya daha farklı yaklaşarak, Hz. Osman'ın icraatlarını halkın içinde sert bir şekilde tenkit eden Hz. Aişe'nin, Hz. Osman'ın öldürülmesinden dolayı suçluluk psikolojisine girdiğini ve onu öldürenlerin karşısındaki cephe içinde kendini bulduğunu ifade etmiş, Hz. Ali ve Hz. Aişe'nin ilişkilerinin Hz. Peygamber zamanında da iyi olmadığını, Hz. Ali'nin ifk hadisesindeki tepkisi sebebiyle Hz. Aişe ile aralarının açık olduğunu, Makdisi'den naklen Hz. Aişe'nin Hz. Talha'nın halife olmasını istediğini de sözlerine eklemiştir. Savaş, Hz. Aişe'nin Hz. Osman'ın kanını talep ederek ortaya çıktığını da dile getirmiş ve Hz. Aişe'nin, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr ile birlikte hareket etmelerinde akraba ilişkilerinin payı olduğundan bahsetmiştir.⁷⁸⁰

Öncelikle Hz. Aişe'nin Hz. Ali'ye muhalefetine değinilecek olursa, bununla ilgili kaynaklarda çeşitli nedenler zikredilmiştir. Hz. Aişe'nin Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını istemesi ve müslümanların içinde bulunduğu fitneden kurtarılması⁷⁸¹, ifk hadisesi sebebiyle Hz. Ali'ye kızgınlığının devam etmesi⁷⁸², Hz.

⁷⁷⁸ Güenal, s. 63.

⁷⁷⁹ Algül ve Şahin, s. 50. ; Sırma, s. 241. ; Işık, s. 155. ; Asımgil, s. 278. ; Sarıcık, s. 40.

⁷⁸⁰ Savaş, s. 218-224.

⁷⁸¹ Mustafa Fayda, "Hz. Aişe", **DİA**, C. 2, s.203.

⁷⁸² Zekâi Türkmen, "Cemel ve Sıffin Savaşlarının İslam Mezheplerinin Oluşumuna Etkisi", (**Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.), 2016, s. 40. ; Hz. Ali ifk hadisesinde Hz. Aişe'den yana bir tavır sergilemeyip Hz. Peygamber'e Aişe'den başka kadınların da olduğunu söylemiştir. Bkz: Taberi, **Tarih**, C.2, s.615.

Osman'dan sonra Talha'nın halife olmasını istemesi⁷⁸³, son olarak siyasi hedefleri olan bazı kişilerin Hz. Aişe'yi çatışma içine çekmesi⁷⁸⁴ bu nedenlerdendir.

Kaynaklar incelendiğinde Hz. Aişe'nin tutumu ile ilgili net bir sebepten bahsetmek oldukça güçtür. Bu karşı duruşta birçok neden etkili olabileceği gibi bunu tek başına geçmişteki bir kızgınlıkla ilişkilendirmek de pek doğru gözükmemektedir. İçinde bulunulan zamanın getirdiği başka durum ve sebeplerin de Hz. Aişe'nin muhalefetine etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸⁵

Hz. Talha ve Zübeyr'in muhalefeti konusunda ise, Hz. Osman'ı öldürenlerin cezalandırılmalarını istemeleri ve Hz. Ali'den valilik taleplerinin müsbet cevap alamamalarının bunda etkili olabileceği anlatılmaktadır.⁷⁸⁶

Sonuç olarak bu sahabilerin muhalefetini kesin bir sebebe bağlamak zor görünmektedir. Demircan bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“...kişileri tavır almaya yönelten sâikleri bütün açıklığıyla ortaya koymak oldukça zordur. Tarihçilerin içine düştükleri en büyük hatalardan biri, sonuç üzerinden bir olayın sebeplerini izah etmeleridir. Kuşkusuz ki bazı sebepler sonucu belirlemektedir; ancak sonuçlar çoğu kere olayın alışı içerisinde oluşmaktadır. Gerek Hz. Aişe, gerekse Talha ve Zübeyr, başlarına gelecekleri bilerek değil, ümitleri ve hayalleri ile bu işe bulaştılar. Biz, olayların sonucunu bildiğimiz için gelişmeleri farklı değerlendirebiliriz. Ancak hadiselerin içinde yaşayan insanlar, ileride başlarına gelecekleri bilmedikleri için karar anındaki düşünce ve duygularıyla hareket ederler.”⁷⁸⁷

Eserlerde, Cemel Savaşı ile ilgili Hz. Ali'nin haklı olduğuna işaret edilse de, onun karşısında bulunan başta Hz. Aişe olmak üzere diğer sahabilerin haksız oldukları açık bir şekilde ifade edilmemektedir. Hz. Aişe ve aşere-i mübeşşereden olan Hz. Talha ve Zübeyr'le alakalı olumsuz ifadelerden kaçınmak istenilmesinin, yazarların bu konuda net yorumlarda bulunmalarına engel olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁸³ Türkmen, a.g.e., s. 40.

⁷⁸⁴ Mustafa Özkan, “Siyasal-Sosyal Gelişmeler Karşısında Hz. Aişe'nin Duruşu Üzerine, **Diyanet İlmî Dergi**, C. 45. , Sayı. 1, s. 61,62.

⁷⁸⁵ Adem Apak, **Anahatlarıyla İslam Tarihi**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008, C. 2, s. 297.

⁷⁸⁶ Ethem Ruhi Fırlı, “ Cemel Vak'ası”, **DİA**, C. 7, s. 320.

⁷⁸⁷ Adnan Demircan, **Fitne Kardeşlerin Savaşı**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 93.

Cemel Vakası'nda savaş yapılmadan bir anlaşmaya varılacakken tekrar ortalığın karışmasıyla alakalı olarak İbn Sebe'nin rolünden bahsedilmektedir. Hz. Osman'la ilgili kitapları değerlendirdiğimiz bölümde İbn Sebe ile ilgili açıklama yaptığımız için burada, eserlerde Cemel Savaşı'ndaki rolünün nasıl anlatıldığına değinmekle yetineceğiz. Yağmurlu bu konuyu anlatırken İbn Sebe faktörüne hiç değinmezken; Akkoyunlu bu savaşı İbn Sebe ve adamlarının başlattığını söylemiş⁷⁸⁸; Fıglalı İbn Sebe'den bahsetmemiş, ne olduğu bilinmeyen bir sebeple ortalığın kızıştığını dile getirmiş⁷⁸⁹; Kaplan İbn Sebe faktörünün tartışmalı olduğunu ifade edip, Hz. Ali'nin başında bulunduğu asilerin ortamı tekrar kızıştırdığını dile getirmiştir.⁷⁹⁰ Günal ise eserinde iki yerde bu meseleye değinmekte olup, ilk olarak konuyla ilgili çeşitli rivayetlere yer vermiş⁷⁹¹, başka bir yerde de ortaya çıkan fitnede İbn Sebe'nin etkisinin mübalağalı bir şekilde yansıtıldığından ve varlığı hususundaki tereddütlerden bahsetmiştir.⁷⁹² Algül-Şahin, Işık ve Asımgil iki taraf arasında savaş olmadan olay sonuçlanacakken İbn Sebe ve taraftarlarının iki tarafa birden saldırarak, onları birbirlerine düşürüp savaşın başlamasına sebep olduklarını dile getirirken⁷⁹³; konuyla ilgili olarak Sırma'nın eserinde İbn Sebe'nin ismi geçmeyip, anarşist bir grubun iki tarafı birbirine düşürdüğünden bahsedilmiştir.⁷⁹⁴

Hz. Aişe'nin Cemel Savaşı'ndan sonra gittiği yer ile ilgili Kaplan'ın eserinde bilgi hatasına rastlanmaktadır. Kaplan, bu olaydan sonra Hz. Aişe'nin Mekke'ye gönderildiğini ve vefatına kadar buradan hiç ayrılmadığını söylemiştir.⁷⁹⁵ Halbuki Hz. Aişe Cemel Savaşı'ndan sonra kardeşi Muhammed ile Basra'dan ayrılarak önce Mekke'ye gidip hac ibadetini yapmış daha sonra da Medine'ye geçerek hayatının sonuna kadar burada yaşamıştır.⁷⁹⁶

2.4.10. Sıffin Savaşı

⁷⁸⁸ Akkoyunlu, s. 93.

⁷⁸⁹ Fıglalı, s. 65.

⁷⁹⁰ Kaplan, s. 140, 141.

⁷⁹¹ Günal, s. 83.

⁷⁹² Günal, s. 202.

⁷⁹³ Algül ve Şahin, s. 51. ; Işık, s. 155. ; Asımgil, s. 281.

⁷⁹⁴ Asımgil, s. 243.

⁷⁹⁵ Kaplan, s. 142.

⁷⁹⁶ Taberi, Tarih, C. 4; s. 542.

Sıffin Savaşı'nda, Hz. Ali ve Muaviye'nin durumuyla ilgili olarak eserlerde, genel olarak Muaviye'nin Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını bahane edip aslında hilafete geçmeyi amaçladığına işaret edilerek haklı ve samimi bulunmazken, Hz. Ali haklı görülmüştür.⁷⁹⁷

Günal eserinde bu konu hakkında birçok Sünni yazarın görüşüne yer vermiştir. Müslüman yazarların çoğunun ılımlı bir tutum benimseyerek Hz. Ali'yi haklı bulmakla birlikte, Muaviye'ye karşı belli bir tavır almadıkları belirtilmiş ve Muaviye'nin ictihat hatası yaptığı görüşünde oldukları ifade edilmiştir. Günal bu görüşlerden sonra ise Hz. Ali ve Muaviye arasındaki ihtilafı, siyasi ve tarihi yönüyle ele aldığını, bu konuların kelim ve hukukun konusu olduğunu da sözlerine eklemiştir.⁷⁹⁸

Bu ifadelerden, Günal'ın bu hususta açık bir şekilde görüş belirtmekten imtina ettiği anlaşılmaktadır.

Sarıcık ve Sırma dışında diğer eserlerde Muaviye'nin bu olayda haklı mı haksız mı olduğu noktasında net bir ifade yer almazken; Sarıcık ictihat farkının Sıffin Savaşı'na neden olduğunu söyleyerek, Muaviye'nin Hz. Osman'ı öldürenler için şer'i hükmün derhal yerine getirilmesini istediğini, eğer katillere kısas uygulanmazsa Allah'ın kitabındaki hükmün terk edilmiş olacağı görüşünde olduğunu dile getirmiş ve daha büyük bir facianın önüne geçmek için teenni ile hareket eden Hz. Ali'nin bu tutumunun, karşı cephe tarafından şer'i hükmün yerine getirilmesi hususunda gevşeklik olarak algılandığını ifade etmiştir. Hz. Ali'nin ictihadının isabetli olduğunu belirten Sarıcık, Muaviye'nin ictihadında hata etmesi nedeniyle muâheze edilmesinin veya ona olumsuz bir söz söylenmesinin doğru olmadığını da sözlerine eklemiştir.⁷⁹⁹ Sırma ise Sarıcık'ın görüşünün tam aksi bir görüş beyan ederek, öteden beri bir çok kişinin dillendirdiği, Hz. Ali'nin haklı olduğu, Hz. Muaviye'nin de haksız olmadığı görüşünün demogojiden başka bir şey olmadığını dile getirmiş, Muaviye'nin bağı,

⁷⁹⁷ Yağmurlu, s. 101-104. ; Akkoyunlu, s. 97. ; Fıglalı, s. 67. ; Kaplan, s. 143.

⁷⁹⁸ Günal, s. 155-158.

⁷⁹⁹ Sarıcık, s. 55, 56.

isyankar ve hatalı olduğunu net bir dille ifade edip, onun Hz. Osman'ın katilleri bulunmadan biat etmeyeceğini söylemesinin de bahane olduğunu söylemiştir.⁸⁰⁰

2.4. 11. Halifeliği Dönemindeki İcraatları ve Devlet Yönetimi

Müslümanların kendi aralarında yaşadığı çatışmalar sebebiyle diğer halifelerin dönemlerine göre daha zor geçen bu dönemde büyük icraatların yapılmadığı görülmektedir. Bu sebeple daha çok Hz. Ali'nin yönetim anlayışında öne çıkan hususlara değinilmiştir.

Hz. Ali'nin hilafeti döneminde İslam'a yeni girenlerin eğitilmesi için bir merkez kurması, zekat ve sadakaları toplayacak memurlara verdiği bazı talimatlar, zekat, sadaka ve cizye gelirlerinin harcandığı yerler, hazinedeki paraları hak sahiplerine verme konusunda Hz. Ali'nin titizliği, kazâi hükümlerin uygulanmasında çok hassas olup, kadıları titizlikle seçmesi gibi konulara yer verildikten sonra son olarak devlet görevlilerin nasıl davranması konusunda hazırlanan yönetmeliğin başlıca maddeleri, Yağmurlu'nun eserinde üzerinde durduğu konular olmuştur.⁸⁰¹

Akkoyunlu, Hz. Ali'nin halifeliğinde merkezi Kufe'ye taşınması, Hz. Osman tarafından tayin edilen valileri değiştirmesi, haksızlıklara karşı çok sert bir tutum izlemesi, yakın akrabası bile olsa kimseyi kayırmaması, kadı, vali ve komutanlara sık sık uyarı ve tavsiyelerde bulunması, özellikle yeni müslüman olan halkı eğitmek için okul açması, zekatın toplanması hususunda çok titiz davranması konularına değinirken⁸⁰²; Fığlalı'nın eserinde, kendi dönemindeki savaşlarda karşı taraf başlamadıkça savaşa başlanılmaması ve yaralılara saldırılmaması talimatı veren Hz. Ali'nin adaleti sağlamada da son derece hassas olup, kadıları halkın önde gelenlerinden seçtiği, şahitlerin sorgulanması ve yemin kuralı ile ilgili muhakeme hususunda getirdiği yenilikler anlatılmıştır. Hz. Ali döneminde düzenli polis teşkilatı ve hapisanelerin kurulduğu, fey ve maaşların müslümanlar arasında eşit dağıtıldığı ve insanlar arasında ayırım yapılmadığı da verilen diğer bilgilerdendir.⁸⁰³ Kaplan'ın

⁸⁰⁰ Sırma, s. 246-255.

⁸⁰¹ Yağmurlu, s. 109-118.

⁸⁰² Akkoyunlu, s. 80-85.

⁸⁰³ Fığlalı, s. 83-86.

eserinde ise Hz. Ali'nin hüküm vermede adaleti muhafaza ettiği ifade edilmiş, arkasından da onun verdiği hükümlere örnekler üzerinden değinilmiştir. Siyasi kişiliği konusunda da Hz. Ali'nin halka hizmeti esas aldığı, devlet malını kullanmak hususunda çok hassas olduğu, görev vermede kimseye iltimas geçmediği anlatılıp, yöneticilere olan bazı tavsiyelerine yer verilmiştir.⁸⁰⁴

Işık, devlet yönetiminde Hz. Ömer'in yolunu izleyen Hz. Ali'nin görevlendirdiği kişileri sık sık denetlediği, devletin her tarafında askeri merkezler kurduğu, gelirlerin dağıtılması konusunda hassas olup Hz. Ebu Bekir'in döneminde olduğu gibi müslüman arasında eşit bir dağılım yaptığı ve İslam'a yeni girenlerin eğitimi için Medine'de bir eğitim merkezi kurduğu bilgisini vermiş⁸⁰⁵, son olarak Asımgil de görevlendirdiği memurlarını sıkı bir şekilde denetleyen Hz. Ali'nin zımmilerin hukukuna riayet ettiğini, kimsesiz ve yoksulları koruyup gözettiğini, her tarafta askeri merkezler kurduğunu dile getirmiştir.⁸⁰⁶

Diğer eserlerde Hz. Ali döneminin önemli olayları olan Cemel ve Sıffin Savaşları'na daha fazla yer ayrıldığı için bu konuyla ilgili pek fazla bilgi verilmediği görülmektedir.

2.4.12. Vefatı

Hz. Ali'nin vefatıyla ilgili de benzer bilgiler verilmiş, Nehrevan'da yenilgiye uğrayan Haricilerin Hz. Ali'yi öldürmeyi planladıkları ve bu işi de İbn Mülcem adında bir şahsın üstlendiği, bu kişinin planını yerine getirmek için Kufe'ye gittiği ve burada bir kadınla tanışıp onunla evlenmek istediği, babası ve kardeşi Nehrevan'da öldürülmüş Katame isimli kadının evlenmek için şart koştuğu şeylerden birinin Hz. Ali'nin öldürülmesi olduğu söylenmiş, bu kadınla bir an önce evlenmek isteyen İbn Mülcem'in bir sabah Hz. Ali'yi mescitteyken, bir rivayete göre namaza

⁸⁰⁴ Kaplan, s. 198-210.

⁸⁰⁵ Işık, s. 147-149.

⁸⁰⁶ Asımgil, s. 289-290.

başlamadan, başka bir rivayete göre ise namazın ikinci rekatında kılıcıyla yaralandığı, daha sonra Hz. Ali'nin bu yara darbesi nedeniyle vefat ettiği anlatılmıştır.⁸⁰⁷

Akkoyunlu, Fığlalı, Algül-Şahin ve Sırma'nın eserinde yukarıda bahsi geçen kadından bahsedilmemiştir.⁸⁰⁸

Bu bilgilerden başka Hz. Ali'nin yaralandığı zaman bunu yapan İbn Mülcem'in hemen öldürülmemesini, eğer kendisi ölürse ona kısas uygulanmasını istediği söylenmiş⁸⁰⁹, Günal ve Yağmurlu Hz. Ali'nin İbn Mülcem'e müslle yapılmasını istemediğini ifade etmişler⁸¹⁰, yine Günal buna rağmen bazı rivayetlerde bu isteğe uyulmadığının belirtildiğini dile getirmiş, Taberi'nin ise onun önce öldürölüp sonra da hasıra sarılıp yakıldığı bilgisini verdiğini söylemiştir.⁸¹¹

Kaplan, Hz. Ali'nin vurulduğu anı en ayrıntılı olarak anlattığını dile getirdiği Allâme Meclisi'nin eserinden alıntılar yaparak Hz. Ali'nin vurulma anı ile ilgili daha detaylı bilgileri paylaşmıştır.⁸¹²

2.4.13. Kişiliği, Ahlâkı ve İlmi

Hz. Ali'nin ahlâkı ile alakalı eserlerde üzerinde durulan konular; tevazusu, cömertliği, adaleti, insanların haklarını gözetmesi, takvası, dünya malına düşkün olmaması ve gösterişten uzak bir hayat sürmesi gibi özellikleridir. Bunun dışında savaşlarda kahramanlığı ile meşhur olmasından bahsedilmiştir. Kur'an'a vakıf olup, tefsiri en iyi bilen sahabilerden olduğu, fıkıh, Arap dili ve hitabetteki yetkinliği ve beş yüzün üzerinde hadis rivayet etmesi, yazarların Hz. Ali'nin ilmiyle ilgili verdikleri bilgilerdir.⁸¹³

⁸⁰⁷ Yağmurlu, s. 107-108. ;Kaplan, s. 153-158.; Günal, s. 203-205.; Işık, s. 158-159.; Asımgil, s. 303-304.

⁸⁰⁸ Akkoyunlu, s. 110-111.; Fığlalı, s. 80-81.; Algül-Şahin, s. 55-56.; Sırma, s. 267-268.

⁸⁰⁹ Yağmurlu, s. 108.; Akkoyunlu, s. 111.; Kaplan, s.157-158.; Günal, s. 205., Işık, s.159.; Asımgil, s.304.

⁸¹⁰ Kaplan, s. 158.; Günal, s. 206.

⁸¹¹ Günal, s. 206.

⁸¹² Kaplan, s. 155-158.

⁸¹³ Yağmurlu, s.119-131.; Akkoyunlu, s. 120-148.; Fığlalı, s 87-95. ;Kaplan, s. 163-178.; Işık, s. 150-152. ; Asımgil, s. 291-302.

Yağmurlu yukarıda anlatılan özelliklerinin dışında, güleryüzlü ve şakacı olan Hz. Ali'nin, Allah'a giden yolları yumuşaklıkla öğrettiğini ifade etmektedir.⁸¹⁴

Bu bilgilerden başka Fığlalı, fıkıh ve tefsir alanlarında yetkin olan Hz. Ali'nin; va'd, vaid, istitâat ve kader hakkındaki görüşleriyle ilk kelamcı sayılabileceğini söylemiş, asıl şöhretinin ise tasavvuf alanında olduğu ifade ederek zühdü, ahlâkı, takvası ve Hz. Peygamber'e yakınlığı sebebiyle kendilerini silsile olarak Hz. Ali'ye bağlayan tarikatlerin olduğundan bahsetmiştir.⁸¹⁵

Asımgil de Hz. Ali'nin diğer ilimlerin yanında ledün ilmine de vakıf olduğunu söylemiştir.⁸¹⁶

⁸¹⁴ Yağmurlu, s 120.

⁸¹⁵ Fığlalı, s. 91.

⁸¹⁶ Asımgil, s. 293.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLERDE
KULLANILAN DİLİN VE KAYNAKLARIN
DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. HZ. EBU BEKİR HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLERDE KULLANILAN DİLİN VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.1. Dil ve Üslubun Değerlendirilmesi

Bir tarih anlatımından ziyade tasavvufi bir anlatımın tercih edildiği Ramazanoğlu'nun eserinde edebi bir dilin kullanıldığı görülmektedir.

Eserde birçok Arapça ve Farsça kelime yer almaktadır. Bu kelimelerin çokluğu zaman zaman ifadelerin ağırlaşmasını sağlayarak anlaşılmayı zorlaştırmıştır. Aşağıdaki cümleler buna örnektir.

“Ebu Bekir Sıddık –radiyallahu anh- sohbet-i celile-i nebeviyyeye o kadar mülazımdı ki, emr-i risaletpenahi ile hac ve gaza gibi bazı münferit sefer ihdas edilirse hizada huzur-i şerif-i risaletpenahiden ayrılmadığı gibi bütün gazevat ve ictimalarda Fahr-i Kâinat Muhammed Mustafa –sallallahu aleyhi ve selem- Efendimiz hazretlerine gölge gibi ittisalini kaybetmemiştir.”⁸¹⁷

“Ebu Bekir Sıddık, daima Rasul-i Ekrem'in süveyday-i kalbi, mahrem-i esrarı, şerik-i ahzan ve ekdarı, makbu ve manzuru idi.”⁸¹⁸

Eserde İbnü'd- Düğunne “İbnüddağne”⁸¹⁹ şeklinde yazılmıştır. Bunun dışında yazım hatasına rastlanmamaktadır.

Nezih'in eseri incelendiğinde bölümler arasında yer yer farklı üslupların kullanıldığı görülmektedir. İslam içinde Mekke isimli bölümde, Müslümanların çektikleri zorlukları anlatıldıktan sonra “eziyet, eziyet, eziyet... Nihayet müminlerin Habeşistan'a hicretlerine izin...”⁸²⁰ gibi şiirsel bir anlatıma geçiş yapılması anlatım akışının bozulmasına sebebiyet vermiştir. Aşağıda verilen paragrafta görüldüğü gibi,

⁸¹⁷ Ramazanoğlu, s. 43.

⁸¹⁸ Ramazanoğlu, s. 88.

⁸¹⁹ Ramazanoğlu, s. 24. ; Eserin yeni baskısında da bu isim “İbnü'd- Değine” şeklinde yazılmıştır.

Ramazanoğlu, s. 25.

⁸²⁰ Nezih, s. 28.

hicretin ele alındığı bölümde henüz konu anlatılmadan olayların edebi bir tarzda sunulması, olay hakkında bilgi sahibi olmayan okuyucunun meseleyi anlamasını zorlaştıracaktır.

“ Bu eşsiz yolculukta birbirinden her zamandan daha yakın olan “ikincinin birincisi ve ikincisi” arasında “tasalanma, Allah bizimle beraberdir” den başka daha ne konuşmalar ve işittiğimiz dışında işitilmeyen haber alınmayan, ebediyete dair sır olarak bırakılan daha nice tavırlar vardı, bilemeyiz. O on dört gün içinde bir şeyle öbür şey arasındaki mesafe ve sınırın ortadan kalktığı ve berrak bir zeminde yürüyen iki yücelik adımından bize intikal ettiği kadarı bile yedi neslimizin yeni baştan mümin olmasına yeter de artar bile.”⁸²¹

Eserde yazım yanlışlarına da rastlanmaktadır. “...bir seste getirmemiştir.”⁸²² ifadesinde ayrı yazılması gereken “de” bağlacı birleşik yazılmıştır. “bir inkarsa sa”⁸²³, “karakter vasıfları”⁸²⁴, “ideceklerin arasında”⁸²⁵, “eşyayı bağalacak ip”⁸²⁶, “Abdullah b. Zeübeyr’in annesi”⁸²⁷, “varlıdığı gün”⁸²⁸, “kahramanlıklarla”⁸²⁹, “iki yücelik adımından”⁸³⁰, ifadelerinde görüldüğü gibi yazım hatası yapılmıştır.

Anlatım bozukluğu içeren cümleler de eserde mevcuttur. “...O’nun yanında olmak Ebu Bekir için yüzünü sarartacak bir haber değil, mutlandırarak bir şerefti”⁸³¹, “Ebu Bekir’i öldürmeden peygambere dokunabilmelerini Sıddıki mantığın kabul etmemesi mümkün müydü?”⁸³², “Aynı Esmâ’yı yine bu hadise de yaşının ötesinde bir tablo ile karşılarız.”⁸³³, “Bu eşsiz yolculukta birbirinden her zamandan daha yakın”⁸³⁴, “Eğer açıkça belirlerse bu bir emir ve böyle bir geleneğe giden yolda tıkanmış olacaktı.”⁸³⁵, “ şartların duyurduğu bir ihtiyaçtı.”⁸³⁶, “Kafalardaki inançla

⁸²¹ Nezih, s. 36.

⁸²² Nezih, s. 20. ; Bu yazım hatası hariç eserdeki diğer yazım hataları yeni baskıda düzeltilmiştir.

⁸²³ Nezih, s. 21.

⁸²⁴ Nezih, s. 23.

⁸²⁵ Nezih, s. 28.

⁸²⁶ Nezih, s. 35.

⁸²⁷ Nezih, s. 35.

⁸²⁸ Nezih, s. 35.

⁸²⁹ Nezih, s. 36.

⁸³⁰ Nezih, s. 37.

⁸³¹ Nezih, s. 34. ; Eserin yeni baskısında “mutlandırarak” kelimesi “mutlu edecek” şeklinde değiştirilmiştir.

⁸³² Nezih, s. 35.

⁸³³ Nezih, s. 35.

⁸³⁴ Nezih, s. 36.

⁸³⁵ Nezih, s. 54.

beraber toplumsal birlikte infilak etmek üzereydi.”⁸³⁷ anlatım bozukluğu içeren cümlelere örnektir.

Eserde döneme uygun olmayan bir ifadeye rastlanmaktadır. Hz. Ebu Bekir için “Müstakbel başkanın hatları ortaya çıkmış gibidir. Stajına başlamıştı bile.”⁸³⁸, ifadesindeki “staj” kelimesi, döneme uygun olmayan bir ifadedir.

Akkoyunlu’nun eserinde konular anlatılırken daha çok okuyucuya mesaj verme gayesi güdülmüş, verilmek istenilen mesaj vaaz üslubuyla ve zaman zaman da sert bir tarzda ifade edilmiştir.⁸³⁹

*“ Ey kapitalistler! Ey komünistler! Ey Faşistler! Ve ey suçular-bucular! Oluşturmaya çalıştığınız toplumda insanlar arasında nasıl bir insanlık bağı kurabildiniz? Sizin insanınız, ideolojiniz uğrunda muhacir gibi her şeyini terk edebilecek fedâkârlığı gösterebiliyor mu? ”*⁸⁴⁰

*“Ey helal-haram demeden semiz tosunlar gibi vücudunu besleyen Müslüman! O vücudu ateş için beslediğini hiç düşünüyor musun? ”*⁸⁴¹

Eserin bazı yerlerinde ise diğer bölümlere göre daha edebi bir üslup tercih edilmiştir.

*“Müslüman güzel insandır. Kalbi güzel, dili güzel, işi güzel... Bin beş yüz yıl önce en güzel insanların oluşturduğu sahabeler gül bahçesinde Hz. Ebu Bekir, güzeller güzeli...”*⁸⁴²

*“Başkent Medine’den yayılan bâd-ı saba dünyayı gülistana çevirmek istemiştir. Doğudan-Batıdan sağdan ve soldan gelen rüzgarlar ise sam yeli gibi esmiş, insanlığı kavurmuştur. Medine, bir vaha olmuştur, olacaktır bagrı yanık insanlığa.”*⁸⁴³

⁸³⁶ Nezih, s. 55.

⁸³⁷ Nezih, s. 60.

⁸³⁸ Nezih, s. 54.

⁸³⁹ Eserin yeni baskısında üslubun biraz daha yumuşatılarak değiştirildiği görülmektedir.

⁸⁴⁰ Akkoyunlu, s. 51. ; Yeni baskıda bu ifade bulunmamaktadır.

⁸⁴¹ Akkoyunlu, s. 92.

⁸⁴² Akkoyunlu, s. 17.

⁸⁴³ Akkoyunlu, s. 52. ; Eserin yeni baskısında bu ifade “ Medine’den esen bâd-ı saba, diriliş olmuştur, hayat olmuştur ulaştığı her coğrafyada. Sizin metal fırtınalarınız sam yeli gibi kasıp kavurmuştur vardığı her bölgeyi” şeklinde değiştirilmiştir. Akkoyunlu, s. 76.

Fakat yerine “fakar”⁸⁴⁴, hey gidi dünya yerine “hey gibi dünya”⁸⁴⁵, Kuba nahiyesi yerine “Kuba hahiyesi”⁸⁴⁶, başkent yerine “başken”⁸⁴⁷ yazılması yapılan yazım hatalarındandır.⁸⁴⁸ En göze çarpan hatalardan biri de üç noktanın kullanımıyla ilgilidir. Birçok yerde nokta ile bitirilmesi gereken cümle üç nokta ile bitirilmiştir.⁸⁴⁹

Eserde “adalet bakanı” ve “genelkurmay başkanlığı” gibi dönemle uygun olmayan ifadeler de rastlanmaktadır.⁸⁵⁰

Sade ve akıcı bir dille kaleme alınmış Kazancı’nın eserinde genel olarak roman üslubu kullanılmıştır.

“Zaman geldi Ümmülhayr, yavrusunun ümmi (anneciğim) dediğini duydu. Bu tatlı sesi kulağıyla mı yoksa gönlüyle mi duyduğunu bilemedi. Demek anne olmanın böyle tatlı meyvelerini de verecek, anne olduğunu yavrusundan duyacaktı.”⁸⁵¹

“Hazreti Ömer de yaşanan ama dile getirilemeyen üzüntü deryasına daldı. Bütün benliğini saran üzüntü ancak gözlerinden dökülen yaşlarla ifade edilebiliyordu. Halbuki, bu damlalar, gönüldeki deryadan gelmekteydi. O derya uçsuz bucaksızdı, bunlar ise bir avuç içini bile doldurmuyordu.”⁸⁵²

Eserde anlatım bozukluğu içeren cümleye rastlanmazken, yazım yanlışlarının yapıldığı görülmektedir. Olan yerine “oan”⁸⁵³, merhamet yerine “mehamet”⁸⁵⁴, Muhammed yerine “Mmmed”⁸⁵⁵, zikretmek yerine “zikketmek”⁸⁵⁶, aldatılıp da yerine “aldatılıpta”⁸⁵⁷, vadi yerine “vai”⁸⁵⁸ yazılması bu hatalardandır.

⁸⁴⁴ Akkoyunlu, s. 24.

⁸⁴⁵ Akkoyunlu, s. 36.

⁸⁴⁶ Akkoyunlu, s. 47.

⁸⁴⁷ Akkoyunlu, s. 125.

⁸⁴⁸ Eserin yeni baskısında bu hatalar düzeltilmiştir.

⁸⁴⁹ Akkoyunlu, s. 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 37, 38, 42, 61. ; Eserin yeni baskısında üç noktanın hatalı kullanımının düzeltildiği görülmektedir.

⁸⁵⁰ Akkoyunlu, 74.

⁸⁵¹ Kazancı, s. 17.

⁸⁵² Kazancı, s. 87.

⁸⁵³ Kazancı, s. 9.

⁸⁵⁴ Kazancı, s. 12.

⁸⁵⁵ Kazancı, s. 35.

⁸⁵⁶ Kazancı, s. 61.

⁸⁵⁷ Kazancı, s. 96. ; Eserin yeni baskısında bu kelime hariç diğer yazım hatalarının düzeltildiği görülmektedir.

⁸⁵⁸ Kazancı, s. 321.

Önsözde geniş bir okuyucu kitlesini dikkate aldığını belirten Sarıçam, eserinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Anlatım bozukluğu içeren cümlelere ve yazım hatalarına ise rastlanılmamaktadır.

Ar'nın eseri, yüksek lisans tezinin yayınlanmış hali olduğundan akademik bir üslupla yazılmıştır. İncelendiği kadarıyla genel olarak yazım hatasına ve anlatım bozukluğuna rastlanmamaktadır. Eser dil açısından da sade ve anlaşılabilir bir niteliğe sahiptir.

Ağırakça'nın eserinin de akademik bir dille kaleme alındığı görülmektedir. Dikkatli bir kontrolden geçirildiği fark edilen eserde imla hatasına ve anlatım bozukluğu içeren cümlelere rastlanılmamaktadır. Şehir ve kişi isimlerinin doğru verilmesine özellikle dikkat edilmiştir.

3.1.2. Kullanılan Kaynakların Değerlendirilmesi

Ramazanoğlu'nun eserinde ayetler, birkaç hadis ve eser ismi hariç faydalanan kaynaklar ne dipnotlarda ne de kaynakça verilerek belirtilmiştir. Eserin dipnotunda tek kaynak olarak gösterilen, Hz. Ebu Bekir'in sözlerinin içinde bulunduğu *Cevâhir-i Çiharyâr* adlı eserdir. Burada eserin, müellifinin kim olduğu ve sayfa numarasına ait bir bilgi verilmeden sadece eserin ismi verilmekle yetinilmiştir.⁸⁵⁹ Eserin içinde, *Bahru'l-Hakâik*⁸⁶⁰ ve *Riyâdu'n-Nâsihîn*⁸⁶¹ isimli eserler yine müellifi verilmeden; İbn Sa'd⁸⁶², Ahmet Cevdet Paşa⁸⁶³, Fahreddin Râzi⁸⁶⁴, Ebu Suud Efendi⁸⁶⁵ ise eserleri belirtilmeden gösterilmiştir. Muhyiddin

⁸⁵⁹ Ramazanoğlu, s. 160. Bu eser Manastırlı Mehmet Rifat'a aittir. Manastırlı Mehmet Rifat, **Cevâhir-i Çihar Yar ve Emsâl-i Kibar**, Matbaa-i Uhuvvet-i Maruni, Halep, 1911.; Bu eserde dört halifenin veciz sözlerine yer verilmiştir.

⁸⁶⁰ Ramazanoğlu, s. 13.

⁸⁶¹ Ramazanoğlu, s.139, *Riyâd'ün-Nâsihîn* adlı eser Mevlana Muhammed Rebhâni'ye ait olup, Farsça'dan Türkçe'ye çevrilmiş, sohbet ve nasihat içerikli bir eserdir. Bkz: Mevlana Muhammed Rebhâni, **Riyâd'ün-Nâsihîn**, (Çev: A. Faruk Meyan), Berekat Yayınevi, İstanbul, 2014.

⁸⁶² Ramazanoğlu, s. 21.

⁸⁶³ Ramazanoğlu, s. 80.

⁸⁶⁴ Ramazanoğlu, s. 147,150.

⁸⁶⁵ Ramazanoğlu, s. 151.

Arabi *Muhâdaratu'l-Ebrâr ve Mûsâmerâtü'l-Ahyâr*⁸⁶⁶ ve İmam Rabbani *Mektubât*⁸⁶⁷ isimli eserleriyle zikredilmiştir.

Hadis kaynağı olarak dipnotta geçen tek isim Buhârî'dir.⁸⁶⁸ Buhârî dipnotunun geçtiği sayfada birkaç hadis bulunup numaralandırılmadığından, Buhari'de geçen hadisin hangisi olduğu anlaşılamamaktadır. Burada da eser ismi, bab ve hadis numarası zikredilmeksizin sadece “Buhari” yazılmış, Tirmizi'de geçen bir hadis de metnin içinde zikredilmiştir.⁸⁶⁹ “Hz. Ebu Bekir Hakkında Hadis-i Şerifler” isimli bölümde dahi hadislerin kaynağı belirtilmemiştir.⁸⁷⁰

Eserde, İslam tarihinin ilk kaynaklarından ziyade genelde tasavvufi nitelikteki eserlerin kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir. Ramazanoğlu, Hz. Ebu Bekir'in müslüman olmasını anlatırken *Bahru'l Hakâik* isimli tasavvufi bir tefsiri⁸⁷¹, Hz. Ali'nin biatı meselesi ile alakalı Muhyiddin Arabi'nin *Muhâdaratü'l-Ebrar ve Mûsâmeratü'l-Ahyâr* eserini⁸⁷², Sevr mağarasında Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in yaşadıklarını anlatırken de İmam Rabbani'nin *Mektubat* isimli eserini⁸⁷³ kaynak olarak göstermiştir.

Hz. Ebu Bekir'in katıldığı savaşlar anlatılırken yazar daha geniş bilgi için Bedir Gazvesi ve Enfal Suresi Tefsiri, Uhud Gazvesi, Tebuk Seferi isimli kendi eserlerine dipnotta işaret etmektedir.⁸⁷⁴

Eserde zikredilen ayetler Arapçaları ile birlikte verilir, dipnotta ayet numaraları belirtilmiştir.

⁸⁶⁶ Ramazanoğlu, s. 81.

⁸⁶⁷ Ramazanoğlu, s. 123.

⁸⁶⁸ Ramazanoğlu, s. 48.

⁸⁶⁹ Ramazanoğlu, s. 44.

⁸⁷⁰ Ramazanoğlu, s. 156.

⁸⁷¹ Ramazanoğlu, s. 13. İşâri tefsirlerin önemli örneklerinden biri olup Necmuddin Dâye'ye aittir. Geniş bilgi için bkz: Mehmet Okuyan, “ “Bahru'l- Hakâik” Tefsiri ve Müellifi Üzerine”, **Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı:12-13, 2001, s.97-129.

⁸⁷² Ramazanoğlu, s. 81.

⁸⁷³ Ramazanoğlu, s. 123. ; İmam Rabbânî'nin en meşhur eseri olup, Nakşibendi geleneğinin başlıca kaynaklarındandır. Geniş bilgi için bkz: Hamid Algar, “Mektûbât”, **DİA**, C. 29, s. 11-12.

⁸⁷⁴ Ramazanoğlu, s.61, 62, 64.

Nezih'in eserinde dipnot verilerek kaynak gösterilmeyip, kullanılan kaynaklar son sayfada belirtilmiştir.⁸⁷⁵ Kaynaklar verilirken, eser ve müellif ismi belirtilmiş, eserin basım yeri ve yılı ile ilgili ise bilgi verilmemiştir. Taberi'nin *Tarihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l Kübrâ* isimli eserleri gibi klasik kaynakların yanında, Mevlana Şibli'nin *Asr-ı Saâdet* ve Abbas Mahmud el-Akkad'ın *Abkariyetü's-Siddık* isimli eserleri de kaynak olarak kullanılmıştır.

Hadis kaynağı olarak Buhari'nin *el-Câmiu's-Sahih* isimli eserini kullanan Nezih, metnin içinde geçen ayetlerin hangi surede geçtiğini belirtmemiştir.

Akkoyunlu verdiği bilgilerin kaynaklarını eserin arkasında dipnot vererek paylaşmıştır.⁸⁷⁶ Eserlerin künyelerinde yazar ve eserin ismi, sayfa numarası yer alırken; eserin basım yeri, yayım yılı ve yayınevi ise belirtilmemiştir.⁸⁷⁷ Eserde birinci el kaynakların yanında ikinci el kaynaklardan da istifade edildiği görülmektedir. Akkoyunlu birçok yerde İbn Hişam'ın *Siret-i İbn Hişam* ve Taberi'nin *Ahbâru'r-Rusûl ve'l-Mülûk* isimli eserlerinden istifade etmiş, bunun dışında Abbas Mahmud el-Akkad'ın *Hz. Ebu Bekir*, M.Asım Köksal'ın *İslam Tarihi* ve M.Yusuf Kandehlevi'nin *Hayâtü's-Sahabe* isimli eserleri de sıkça başvurduğu kaynaklardan olmuştur. Hadis kaynağı olarak ise daha çok Sahih-i Buhari, Sahih-i Müslim ve Sünen-i Tirmizi'den yararlanılmakla beraber birkaç yerde M.Nevevi'nin *Riyâzu's-Sâlihîn* ve A.Ziyaüddin Gümüşhânevi'nin *Râmuz el-Ehâdis* isimli hadis eserleri de kullanılmıştır. Eserde bibliyografya yer almamaktadır.

Kazancı'nın eserinde istifade edilen kaynaklar bazı yerlerde belirtilmemiş, bazı yerlerde ise sayfanın altında dipnotta belirtilmiştir. Ayetlerin geçtiği sure ismi kimi yerde gösterilmezken⁸⁷⁸ çoğunlukla dipnotta gösterilmiştir.

Daha ziyade klasik kaynaklara başvuran Kazancı, en çok İbn Kesir'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, İbnü'l Esir'in *el-Kâmil fi't-Târih* isimli eserlerinden ve İbn Hişam, Taberi, İbn Sa'd'ın eserlerinden istifade etmiştir. Dipnotta son üç müellifin

⁸⁷⁵ Eserin yeni baskısında bu kaynaklar gösterilmemiştir.

⁸⁷⁶ Eserinin yeni baskısında dipnotlar sayfanın altında verilmiştir. Eserlerin künyeleri yazılırken daha dikkatli olduğu görülmektedir.

⁸⁷⁷ Yeni baskıda bazı eserlerin yayınevleri belirtilmiştir.

⁸⁷⁸ Kazancı, s. 40, 88, 191.

eserlerinin ismine yer verilmemiştir. Gazali'nin *İhyâ-u Ulûmu'd-Din* adlı eseri de Kazancı'nın yaralandığı kaynaklardan olmuştur.

Hadis kaynağı olarak da başta Buhari'nin *el-Câmiu's-Sahih*'i olmak üzere *Kütüb-i Sitte*'de yer alan hadisler kullanılmıştır.

Sarıçam'ın eserinde daha çok klasik kaynaklardan istifade edildiği görülmektedir. Bu kaynaklardan en çok İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l- Kübra* ve Taberi'nin *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk* eserlerinden yararlanılmıştır. Kullanılan kaynaklarla ilgili dipnotlar sayfanın altında değil eserin arkasında paylaşılmış, bunun dışında bibliyografya da verilmiştir. Birkaç yerde metin içinde de kaynak gösterilmiş, bazı yerlerde ise kaynak belirtilmemiştir. Hz. Ebu Bekir'in sözleriyle ilgili bölümde kaynak gösterilmezken, bir ayetin tefsiriyle ilgili olarak zikredilen hadisin kaynağı belirtilmemiştir.⁸⁷⁹ Yazar bazı konularda bir meseleyle alakalı "...söylenir" demiş ancak bu görüşlere pek itibar etmediğinden olsa gerek kimlerin söylediğiyle alakalı bir kaynak göstermemiştir.⁸⁸⁰

Arı'nın, İbn Sa'd'ın *Tabakâtü'l Kübra*, İbnü'l- Esir'in *Üsdü'l-Ğabe*, Taberi'nin *Tarihü'l Ümem ve'l-Mülûk* ve İbn Hişam'ın *es-Siretü'n-Nebeviyye* isimli eserine sıkça başvurduğu, bunların dışında ikinci el kaynak olarak Muhammed Hamidullah'ın *İslam Peygamberi*, Martin Lings'in *Hz. Muhammed'in Hayatı*, Hüseyin Algül- Osman Çetin'in *İslam Tarihi* ve Üstün Nezih'in *Hz. Ebu Bekir* isimli eserlerinden de istifade ettiği görülmektedir. Arı, kullandığı kaynakları sayfanın altındaki dipnotlarda göstermiştir. Ancak bazı yerlerde dipnotlar bilginin verildiği sayfada değil de bir önceki sayfada yer almaktadır.⁸⁸¹ Eserin arkasında bibliyografya da bulunmaktadır.

Konuların klasik kaynaklara dayalı olarak incelenmeye gayret edildiği Ağırakça'nın eserinde, Belâzuri'nin *Fütuhu'l-Buldan*, Taberi'nin *Tarihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, İbnü'l- Esir'in *el-Kâmil fi't-Târih* isimli eserleri en çok başvuru alan

⁸⁷⁹ Sarıçam, s. 90.

⁸⁸⁰ Sarıçam, s. 23, 49, 66.

⁸⁸¹ Arı, s.16, 20, 22, 23, 26, 30, 32, 34, 36, 44.

kaynaklar olmuştur. Bu kaynakların yanı sıra çağdaş kaynaklardan da istifade edildiği görülmektedir. Bu anlamda eser, zengin bir kaynakçaya sahiptir.

Ağırakça, bir konuyla ilgili çeşitli rivayetleri inceleyerek bunların içinde en sahih olanı bulma çabasında olmuştur.

Kaynaklardaki bilgileri doğrudan aktarmaktan ziyade bunların dayandığı râvileri tahlil eden Ağırakça, Belâzuri'nin rivayetlerini daha çok tercih etmiş, özellikle fetihler bölümünde görüldüğü üzere Seyf b. Ömer'in rivayetlerini ise pek tercih etmemiştir.⁸⁸²

Hadis kaynağı olarak da *Sahihayn* başta olmak üzere *Kütüb-i Sitte*'den ve Ahmed bin Hanbel'in *Müsned*'inden yararlanılmıştır.

Kullanılan kaynaklar sayfanın altında dipnotta gösterilmektedir. Eser incelendiğinde ilk üç bölümde kaynakların dikkatli bir şekilde dipnotta belirtildiği görülürken, dördüncü bölümde bu hususta daha rahat davranılmış, bazı yerlerde istifade edilen kaynaklar belirtilmemiştir. Hz. Ebu Bekir'in sözlerinin yer aldığı bölümde yazar kaynak gösterilmemiş, Hz. Ebu Bekir hakkındaki hadislerin verildiği yerde ise hadislerin her birinin kaynağı tek tek zikredilmeyip bunların *Kütüb-i Sitte* 'de yer aldığı ancak bazılarının zayıf olduğu ifade edilmiştir.⁸⁸³

Eserin sonunda bibliyografya ve karma indeks yer almaktadır. Eserde karma indekse yer verilmesi, aranılan konu ve isimlerin rahat bir şekilde bulunması açısından okuyucuya kolaylık sağlamaktadır.

3.2. HZ. ÖMER HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLERDE KULLANILAN DİLİN VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.2.1. Dil ve Üslubun Değerlendirilmesi

⁸⁸² Ağırakça, s.280, 311, 335, 340.

⁸⁸³ Ağırakça, s. 385-386.

Ağırakça'nın eserinde gayet sade ve anlaşılır bir dil kullanılmakta olup, bir tane hariç yazım hatası ve anlatım bozukluğuna rastlanılmamaktadır. Aşere-i Mübeşşere ifadesinin "Aşere-i Mübeşşere" şeklinde yazılması eserde yapılan yazım hatasıdır.⁸⁸⁴

"...Hz. Ömer defalarca güreşte şampiyon olmuştu." cümlesinde ise "şampiyon" kelimesinin anlatılan dönemle uyumlu olmayan bir ifade olduğu görülmektedir.⁸⁸⁵

Fayda'nın eseri doçentlik tezinin kitaplaştırılmış hali olduğundan akademik bir dille kaleme alınmıştır. Eserde anlatım bozukluğu içeren veya cümlenin anlaşılmasını zorlaştıran ağır ifadelerle rastlanmazken, özellikle fiillerin yazımıyla ilgili hataların yapıldığı görülmektedir. Yapamayacak yerine "yapamıyacak", bulamayacak yerine "bulamıyacak" şeklinde yapılan hatalara eserin pek çok yerde rastlanmaktadır.⁸⁸⁶

Genel olarak yorum ağırlıklı olan Akkoyunlu'nun eserinde, konuların sonlarında okuyucuya mesaj verilmeye çalışılırken vaaz üslubu ve kimi zaman da sert ifadeler kullanılarak hitap edildiği görülmektedir.

" Ey bütün gününü işe gitmek, televizyon seyretmek ve gazete okumakla geçirip de Peygamber yolundan, sözünden, vahiyden habersiz ömür tüketen müslümanlar! "Sizi kim diriltecek? Allah'ın elçisinden habersiz yaşamamanın bir eksiklik olduğunu kimin bildirmesini bekliyorsunuz siz?"⁸⁸⁷

" Kapılarına ilim adamlarını yaklaştırmayan, sanatkar adı altında nerede bir namussuz, şerefsiz ve fahişe varsa gece gündüz onlarla beraber olan, devletin radyosunu, televizyonunu ve her imkanını onarla peşkeş çeken yöneticiler kahrolsunlar!"⁸⁸⁸

Eserin bazı yerlerinde ise daha yumuşak ve edebi bir üslup tercih edilmiştir.

⁸⁸⁴ Ağırakça, s. 87.

⁸⁸⁵ Ağırakça, s. 10.

⁸⁸⁶ Fayda, s. 14, 15, 35, 41, 64, 113, 123, 125. ; Eserin son baskısında bu hatalar düzeltilmiştir.

⁸⁸⁷ Akkoyunlu, s. 45.

⁸⁸⁸ Akkoyunlu, s. 119.

“ Onun gülistan bahçesinde, insanı sarhoş eden, koklanacak nice güzel güller; onun temiz yaşamında insanlar için ibret alınacak ne iyi örnekler var.”⁸⁸⁹

“Biri “hanif” gülistanında yetişen gül. Sonra sahabe gülistanının en güzel gülü...”⁸⁹⁰

“Kabe; Beytullah... Müşriklerin işgali altında, boynu bükük, mahzun, esir... Zincirleri kırılmıyordu artık. Sevdiklerine kavuşmanın zamanı gelmiştir. Gülecekti yüzü Kabe’nin.”⁸⁹¹

Eserin birkaç yerinde yazım yanlışına rastlanmaktadır.⁸⁹² “oldukça” yerine “oldukça”⁸⁹³, “vallahı” yerine “vahhali”⁸⁹⁴, “Musa” yerine “Musu”⁸⁹⁵, “Abd-i Menaf” yazılırken “b” harfi büyük olarak “ABd-i Menaf” şeklinde⁸⁹⁶ yazılması yapılan yazım hatalarıdır.

Birçok yerde üç noktanın kullanımı ile ilgili hata yapıldığı da görülmektedir.⁸⁹⁷

Eserde, olayların anlatıldığı döneme uygun olmayan bazı ifadeler de göze çarpmaktadır. “Mekke’ye giren savaş ve rahmet Peygamberi, İslam düşmanlığı yapan basın-yayın mensupları ve mürtedler hariç herkese genel af ilan etti.”⁸⁹⁸

“Hz. Ali adalet bakanlığı görevinde...”⁸⁹⁹ cümlelerinde geçen “basın mensubu” ve “adalet bakanı” ifadeleri buna örnektir.

Anlaşılr ve sade bir dile sahip olan Kazancı’nın eserinde olaylar genel olarak roman diliyle anlatılmıştır.

Eserde birçok yazım hatasına rastlandığından bunları hepsini burada zikretmeyeceğiz.⁹⁰⁰ Bu yanlışların çoğu iki kelimenin bitişik bir şekilde

⁸⁸⁹ Akkoyunlu, s. 8.

⁸⁹⁰ Akkoyunlu, s. 21.

⁸⁹¹ Akkoyunlu, s. 40. ; Eserin yeni basımında bu ifade çıkarılmıştır.

⁸⁹² Eserin yeni basımında bu hatalar bulunmamaktadır.

⁸⁹³ Akkoyunlu, s. 8.

⁸⁹⁴ Akkoyunlu, s. 28.

⁸⁹⁵ Akkoyunlu, s. 135.

⁸⁹⁶ Akkoyunlu, s. 28.

⁸⁹⁷ Akkoyunlu, s. 20, 21, 22, 27, 30, 56, 60, 214. ; Eserin yeni basımında bu hatalar düzeltilmiştir.

⁸⁹⁸ Akkoyunlu, s. 63.

⁸⁹⁹ Akkoyunlu, s. 120.

yazılmasından⁹⁰¹ ve kelimenin yanlış yazılmasından kaynaklanmaktadır.⁹⁰² Bazı yerlerde de özel isimler küçük harflerle yazılmıştır.⁹⁰³

Doğan'ın eseri sade ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır. Olaylar anlatılırken zaman zaman roman dili kullanıldığı da olmuştur. Aşağıdaki cümleler eserde kullanılan roman diline örnektir.

*“Ömer'in gözleri dakikalarca sayfalar üzerinde gezindi durdu... Okudukları ruhunda fırtınalar koparıyordu.”*⁹⁰⁴

*“Mekke'yi, doğup büyüdüğü, henüz kutsal gerçeği kabullenmediği, o gerçeğe gönül verenlere zulmettiği, günü gelip de gönlüne ilahi aşk ateşi düşünce Peygamber huzurunda iman ettiği ve o yüzden zulüm gördüğü şehri, kafirler tarafından adeta koca bir hapishane haline çevrilen o şehir terk ediyordu.”*⁹⁰⁵

Doğan, eserin bazı bölümlerinde Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerine ve sözlerine yer vermiştir. Hz. Ömer'in müslüman olmasının anlatıldığı yerde “Ömer Müslüman”⁹⁰⁶ ve Bedir Savaşı'nın anlatıldığı yerde “Bedir”⁹⁰⁷ isimli Necip Fazıl Kısakürek'in *Esselam* adlı eserinde geçen şiirlere; dört halifenin Hz. Peygamber'e yakınlığının anlatıldığı yerde ise *Çöle İnen Nur* eserinden bir bölüme yer verilmiştir.⁹⁰⁸ Hz. Ömer'in şehit edilmesinin anlatıldığı bölümde ise *Çile* eserinde geçen bir beyit yer almaktadır.⁹⁰⁹

Eserde yazım yanlışları ve anlatım bozukluğuna ise rastlanılmamaktadır.

Eraslan'ın eseri doktora tezinin kitaplaştırılmış hali olduğundan akademik bir üslupla kaleme alınmıştır. Akıcı ve anlaşılır bir dile sahip eserde genel olarak yazım hatasına ve anlatım bozukluğuna rastlanılmamaktadır.

⁹⁰⁰ Eserin yeni baskısında bu hatalar düzeltilmiştir.

⁹⁰¹ Kazancı, C. 1, s. 8, 9, 11, 18, 77, 144, 162, 327.

⁹⁰² Kazancı, C. 1, s. 24, 40, 79, 88, 94, 95, 156, 172, 173, 174, 192, 228, 241. ; C. 2, S. 28, 9, 48, 31, 89, 90, 216, 218, 220, 304.

⁹⁰³ Kazancı, C. 1, s. 147,200. ; C. 2, s. 87, 305.

⁹⁰⁴ Doğan, s. 25.

⁹⁰⁵ Doğan, s. 30.

⁹⁰⁶ Doğan, s. 27.

⁹⁰⁷ Doğan, s. 42.

⁹⁰⁸ Doğan, s. 178.

⁹⁰⁹ Doğan, s. 196.

3.2.2. Kullanılan Kaynakların Değerlendirilmesi

Ağırakça'nın eserinde kullanılan kaynaklar ne dipnot ne de kaynakça verilerek belirtilirken, bir yer hariç⁹¹⁰ ayetlerin hangi surelerde geçtikleri de zikredilmemiştir.

Mümkün oldukça ilk dönem kaynaklardan istifade eden Fayda, konu itibariyle daha çok harac ve emval kitaplarından yararlanmıştır. Ebu Yusuf'un *Kitabu'l-Harac* isimli eseri başta olmak üzere, Yahya b. Âdem'in *Kitabu'l-Harac* eseri sıkça başvurulmuş kaynaklar olmuştur. Belâzuri'nin *Fütuhu'l-Buldan* isimli eserinden de birçok yerde istifade eden Fayda, Mâverdi'nin *el-Ahkâmu's-Sultâniyye* isimli eserinden harac konusunu işlerken yararlanmıştır. Bu eserlerin dışında cizye ve haracla ilgili incelemeler yapan Julius Wellhausen'in *Arap Devleti ve Sukutu, İslam'ın En Eski Tarihine Giriş* isimleriyle Tükçe'ye tercüme edilmiş eserleri ve Daniel Dennet'in *el-Cizyetü ve'l-İslam* adıyla Arapçaya tercüme edilmiş eseri de Fayda'nın başvurduğu kaynaklardan olmuştur.

Fayda'nın eserinde kullanılan kaynaklar sayfanın altındaki dipnotlarda verilmekte olup, eserin arkasında bibliyografya da yer almaktadır.

Akkoyunlu'nun eserinde, kaynak olarak en çok Yusuf Kandehevi'nin *Hayatü's-Sahabe* adlı eserinin kullanıldığı, bunun dışında Şibli Nûmani'nin *Hz. Ömer*, M.Asım Köksal'ın *İslam Tarihi* eserlerinden de çokça istifade edildiği görülmektedir.

Klasik kaynaklardan ise en çok yararlanılan; İbnü'l Esir'in *el-Kâmil Fi't-Tarih* isimli eseridir.

Akkoyunlu, kullandığı kaynakları eserin arkasında dipnot vererek göstermektedir.

Dipnotta eserlerin künyeleri yazılırken, önce eserin isminin sonra yazarının, bazı yerlerde de önce yazarın sonra eserinin gösterildiği; ikinci defa eserin geçtiği yerlerde de bazen sadece yazarın isminin, bazen de önce yazarın sonra eserin

⁹¹⁰ Ağırakça, s. 18.

belirtildiği ve genel olarak eserlerin basım yeri ve yılına işaret edilmediği görülmektedir. İbn Hişam'ın eserinden istifade edildiği dipnotta gösterilirken ilk geçtiği yerde eserin adı zikredilmemiş, Yusuf Kandehlevi'nin eseri ise bazı dipnotlarda Hayatü's-Sahabe, bazılarında Yusuf Kandehlevi, bazılarında ise Yusuf Kandehlevi-Hayatü's-Sahabe şeklinde yazılmıştır.

Kazancı'nın genel olarak klasik kaynaklardan istifade ettiği görülürken, İbn Sa'd'ın *et-Tabakât'ül Kübra*, Taberi'nin *Tarihu't-Taberi*, İbn Kesir'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, İmam Ebu Yusuf'un *Kitabu'l-Harac* ve İbnü'l Esir'in *el-Kâmil fi't-Tarih* isimli eseri sıkça başvurduğu kaynaklar olmuştur. Hadis kaynağı olarak da *Kütüb-i Sitte* ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* isimli eseri kullanılmıştır.

Kazancı'nın eserinde kullanılan kaynaklar, sayfanın altındaki dipnotlarda gösterilmiştir. Eserin arkasında bibliyografya yer almamaktadır.⁹¹¹

Doğan'ın metnin içinde belirttiği kaynaklar çoğunlukla klasik kaynaklar olup, en çok zikrettiği eserler ise Ebu Yusuf'un *Kitabu'l-Harac*, Taberi'nin *Tarihu't-Taberi*, Belâzuri'nin *Ensâbu'l Eşraf* ve *Fütuhu'l-Buldan* adlı eserleridir. Doğan'ın, Gazali'nin *İhyâ-u Ulûmu'd-Din*, Hucviri'nin *Keşfu'l Mahcub* isimli eserleri gibi tasavvufî kaynaklardan istifade ettiği de olmuştur.

Kullanılan kaynaklar dipnot verilerek belirtilmeyip, bazen metnin içinde eseri ile müellifinin ismi⁹¹² ya da sadece ismi⁹¹³ veya sadece müellif ismi⁹¹⁴ verilerek gösterilmiş, bazen de parantez içinde kaynak belirtilmiştir.⁹¹⁵ Parantez içinde kaynak belirtilirken de kimi yerde eserin ve müellifin ismi kimi yerde de eser, müellif ismi ve eserin cilt, sayfa numarası zikredilmiştir. Eserde kaynak göstermede belli bir usul takip edilmezken, birçok yerde de verilen bilgilerle ilgili kaynakların belirtilmediği görülmektedir.

⁹¹¹ Eserin yeni basımında bibliyografya bulunmaktadır.

⁹¹² Doğan, s. 18, 19, 45, 59, 96, 97, 122, 140, 157, 167, 180.

⁹¹³ Doğan, s. 126.

⁹¹⁴ Doğan, s. 162.

⁹¹⁵ Doğan, s. 28, 64, 66, 69, 72, 87, 92.

Eserin arkasında bibliyografya yer almaktadır. Bibliyografyada yer alan kaynakların künyeleri belirtilirken bazılarında sadece eser ve müellif ismi, bazılarında ise eser ve müellif isminin yanında yayınevi, yayın yeri ve yılı belirtilmiştir. Metnin içinde zikredilen İbn Sa'd⁹¹⁶ Suyûti'nin⁹¹⁷, İbn İshak⁹¹⁸, Makrizi⁹¹⁹, Câhiz⁹²⁰ ve Mesûdi'nin⁹²¹ eserlerinin bibliyografyada yer almadığı görülmektedir.

Eserin içinde zikredilen Belâzuri'nin “*Ensâbu'l Eşraf*” adlı eseri “*Kitâbu'l Eşraf*” şeklinde yazılmıştır.⁹²²

Eserde ayet gösterilirken, bazı yerlerde ayetin geçtiği sureden bahsedilmemiş⁹²³, parantez içinde surenin ismi ve ayetin numarasının zikredildiği de olmuştur.⁹²⁴ Hadislerin de sadece bulunduğu eserlerin ismi belirtilmiştir.⁹²⁵

Genel anlamda klasik kaynaklara müracaat edilen Eraslan'ın eserinde, en çok istifade edilen kaynaklar Vâkıdî'nin *Futuhu's-Şam*, Taberi'nin *Tarihu'r-Rusul ve'l-Mülûk* ve İbnü'l Esir'in *el-Kâmil fi't-Tarih* isimli eserleri olurken, bunların dışında Belâzuri'nin *Futuhu'l-Buldan*, İbn'ul Cevzi'nin *el-Muntazam fi Tarihi'l-Müluki ve'l-Umem*, Ezdi'nin *Futuhu's-Şam* adlı eserlerinin de sıklıkla kullanıldığı, cizye ve haraç ile ilgili bölümlerde de Ebu Yusuf'un *Kitabu'l-Harac* isimli eserinden istifade edildiği görülmektedir.

Eserde kullanılan kaynaklar dipnot gösterilerek sayfanın altında belirtilmekte olup, eserin arkasında bibliyografya da yer almaktadır.

⁹¹⁶ Doğan, s.18.

⁹¹⁷ Doğan, s. 28.

⁹¹⁸ Doğan, s. 59.

⁹¹⁹ Doğan, s. 122.

⁹²⁰ Doğan, s. 140.

⁹²¹ Doğan, s. 162,192.

⁹²² Doğan, s. 18.

⁹²³ Doğan, s. 55,58.

⁹²⁴ Doğan, s. 83.

⁹²⁵ Doğan, s. 55, 175, 184, 206.

3.3. HZ. OSMAN HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLERDE KULLANILAN DİLİN VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.3.1. Eserlerde Kullanılan Dil ve Üslubun Değerlendirilmesi

Sade ve akıcı bir dille kaleme alınmış olan Ağırakça'nın eserinde, yazım hatası ve anlatım bozukluğu içeren cümlelerin olmadığı görülmektedir.

Akkoyunlu, okuyucunun tarihi hadiseler yoluyla kendi hayatına dair çıkarımlar yapmasını amaçladığından zaman zaman vaaz üslubunu kullanmayı tercih etmiştir.

“...Kahrolsun bütün İslam ve müslüman düşmanları! Yaşasın cehennem onlar için. Biz hesabını soramasak bile, bir gün Allah, onlardan bunun hesabını soracaktır.”⁹²⁶

“Müslümanlar mal gibi yetiştirdikleri yavrularına mal biriktirmek yerine ne zaman dini, imanı, ibadeti, ilmi, irfanı ahlaki miras bırakmayı ve bu güzel duyguları vasiyet etmeyi daha çok önemseyecekler?”⁹²⁷

Eserde sert bir dilin kullanıldığı yerler olduğu gibi, daha edebi bir üslubun tercih edildiği ifadeler de rastlanmaktadır.

“Müslümanların yitik cenneti Kur'an'dır bugün. Bu yüzden cehennem oldu yaşadıkları topraklar onlara. Göbek bağı kesilen ana rahmindeki çocuk yaşar mı? Göbek bağımızı kestiler bizim Kur'an'la. Ölü bir toplum haline geldik. Oydu besleyen bizi. Ana sütü gibiydi. Helaldi. Tertemizdi...”⁹²⁸

“Güzelliklerin aşığıdır müslümanın gözü. Güneşe sevdalı ayçiçeği gibi, bir radar gibi iyiliği özler, iyiliği izler, iyiliğe yönelir müslümanın yüzü.”⁹²⁹

⁹²⁶ Akkoyunlu, s. 16. ; Yeni baskıda bu ifadeler çıkarılmıştır.

⁹²⁷ Akkoyunlu, s. 130.

⁹²⁸ Akkoyunlu, s. 132.

⁹²⁹ Akkoyunlu, s. 161.

Eserin birkaç yerinde yazım yanlışları bulunmaktadır. Nebisi yerine “bebisi”⁹³⁰, Naile yerine “aile”⁹³¹, bu yerine “mu”⁹³² yazılması ve farz etmek fiilinin bitişik yazılması⁹³³ bu hatalardandır.⁹³⁴

Kazancı’nın eserinde olayların genel olarak bir roman havasında anlatıldığı görülmektedir.

*“Bir ilkbahar günüydü. Şam taraflarına gidecek bir kervan için muhafız arandığını duyduğu zaman gönlünde çiçekler açtığını hissetti.”*⁹³⁵

*“Bir heyecan sarmıştı Hz. Osman’ı... Taa gençliğinden beri sürüp gelen acı tatlı pek çok hatıra zihnine hücum etmişti...”*⁹³⁶

Eserde, olaylarla ilgili tahliller yapıp daha ciddi bir üslubun kullanıldığı, sorgulayıcı ve eleştirel ifadeler de yer verildiği görülmektedir.⁹³⁷

Gayet akıcı ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınan eserin bazı yerlerinde yazım yanlışlarına rastlanmaktadır. Abdurrahman yerine “Abdsdurrahman”⁹³⁸, fazla yerine “fazal”⁹³⁹, Hakem yerine “Hakrem”⁹⁴⁰, amcacığım yerine “amacığım”⁹⁴¹, geldi yerine “gledi”⁹⁴², devam yerine “deva”⁹⁴³, şehrin yerine “şehr”⁹⁴⁴ yazılması eserin birinci cildindeki yazım hatalarıdır. Kimdir yerine “kibdir”⁹⁴⁵, sözlülük yerine “sözlükük”⁹⁴⁶, yiyecek yerine “yiyecke”⁹⁴⁷, kovuldu yerine “konuldu”⁹⁴⁸ yazılması ise eserin ikinci cildinde yapılan hatalardır.⁹⁴⁹

⁹³⁰ Akkoyunlu, s. 10.

⁹³¹ Akkoyunlu, s. 86.

⁹³² Akkoyunlu, s. 140.

⁹³³ Akkoyunlu, s. 45.

⁹³⁴ Eserin yeni baskısında yazım hatalarının düzeltildiği görülmektedir.

⁹³⁵ Kazancı, C. 2, s. 104.

⁹³⁶ Kazancı, C. 2, s. 267.

⁹³⁷ Kazancı, C. 1, s. 79,96; C. 2, s. 214, 284.

⁹³⁸ Kazancı, C. 1, s. 72.

⁹³⁹ Kazancı, C. 1, s. 73.

⁹⁴⁰ Kazancı, C. 1, s. 105.

⁹⁴¹ Kazancı, C. 1, s. 143.

⁹⁴² Kazancı, C. 1, s. 145.

⁹⁴³ Kazancı, C. 1, s. 224.

⁹⁴⁴ Kazancı, C. 1, s. 228.

⁹⁴⁵ Kazancı, C. 2, s. 79.

⁹⁴⁶ Kazancı, C. 2, s. 86.

⁹⁴⁷ Kazancı, C. 2, s. 88.

3.3.2. Kullanılan Kaynakların Değerlendirilmesi

Ağırakça, istifade ettiği kaynakları belirtmemiş, eserde yer alan ayetlerin bulunduğu sureyi ise kimi yerde metin içinde gösterirken⁹⁵⁰, kimi yerde ise göstermemiştir.⁹⁵¹ Hadislerin kaynakları ile ilgili ise herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Akkoyunlu'nun eserinde İbnü'l Esir'in *el-Kâmil fi't-Tarih* isimli eserinden sıklıkla yararlanılırken, M.Yusuf Kandehlevi'nin *Hayâtü's-Sahâbe* ve Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiya* adlı eserleri en çok istifade edilen kaynaklar olmuştur. Hadis kaynağı olarak da genel olarak *Kütüb-i Sitte*'ye başvurulmuştur.

Eserde istifade edilen kaynaklara arka sayfada dipnot verilerek işaret edilmiştir.⁹⁵² Eserlerin künyeleri yazılırken sadece müellifin ve eserinin ismi zikredilmiş, yayın yeri ve yılıyla alakalı bir bilgi verilmemiştir. Akkoyunlu dipnotta kendine ait başka eserine işaret ettiği yerlerde de eserinin ismini zikredip sayfa numarasını belirtmeden bilginin geçtiği bölümün başlığını paylaşmaktadır.⁹⁵³

Kazancı'nın eserinde ağırlıklı olarak klasik kaynakların kullanıldığı görülmektedir. Taberi'nin *Tarihu't-Taberi*, İbn'ül Esir'in *el-Kâmil fi't-Tarih*, İbn Kesir'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* ve İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübra* isimli eserleri en çok kullanılan kaynaklar olurken; İbn Abdi'l-Berr'in *el-İstiab fi Mârifeti'l-Ashab*, Belâzuri'nin *Ensâbu'l Eşraf*, İbn Hacer'in *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahabe* adlı eserleri de sık başvuru alan kaynaklardan olmuştur.

Eserde, başta Buhari ve Müslim olmak üzere *Kütüb-i Sitte*'de yer alan hadislerden istifade edildiği görülmektedir.

Kazancı, eserinde istifade ettiği kaynakları sayfanın altında dipnot vererek belirtmiş, eserin sonunda bibliyografyaya yer vermemiştir.

⁹⁴⁸ Kazancı, C. 2, s. 93.

⁹⁴⁹ Eserin 79, 86 ve 93. sayfasındaki hatalar hariç diğer yazım hataları düzeltilmiştir.

⁹⁵⁰ Ağırakça, s. 21, 74, 103, 104.

⁹⁵¹ Ağırakça, s. 98, 103.

⁹⁵² Yeni baskısında dipnotlar sayfa altında bulunmaktadır.

⁹⁵³ Akkoyunlu, s. 173, 174.

Dipnotta eserlerin künyesi yazılırken bazı hataların olduğu göze çarpmaktadır. Taberi'nin eserinin ismine dipnotta hiç yer verilmemiş⁹⁵⁴, bazı eserlerin ikinci defa dipnotta gösterildiği yerlerde bazen müellifin ismi bazen de eserin ismi belirtilirken⁹⁵⁵, bazen de hem müellifin hem de eserin ismi belirtilmiştir.⁹⁵⁶

3.4. HZ. ALİ HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLERDE KULLANILAN DİLİN VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.4.1. Dil ve Üslubun Değerlendirilmesi

Sade bir dilin kullanıldığı Yağmurlu'nun eserinde, konular daha ziyade bilgi içerikli işlendiğinden edebi ifadelere rastlanmamaktadır. Eserde birkaç yazım hatası bulunurken, anlatım bozukluğu içeren veya anlaşılmayı zorlaştıracak ifadeler yer almamaktadır. Naaş kelimesi yerine “naş”⁹⁵⁷, hedefe yerine “dehefe”⁹⁵⁸ yazılması eserdeki yazım hatalarındandır.

Sahabenin hayatından yola çıkarak, günümüz insanının hayatına köprü kurmayı amaçladığını söyleyen Akkoyunlu'nun, bu amacını gerçekleştirmek için okuyucuya vaaz üslubuyla hitap etmeyi tercih ettiği görülmektedir. Aşağıdaki cümleler yazarın bu üslubuna örnektir.

*“Ey cahiliye devrinin sapıklığı üzere ölmek istemeyen yeryüzü müslümanları! Nerede biat ettiğiniz devlet başkanınız? Nerede müminlerin emiri?”*⁹⁵⁹

*“Müslüman! Basamak oluyorsa din, şeref ve namasun; yükseldiğin makama bin kez yazıklar olsun!”*⁹⁶⁰

Eserde, anlatılan dönemle uygun olmayan bazı ifadeler de dikkat çekmektedir. “Bürokrasinin en yüksek mevkiinde parlayan bir halk adamıydı.”⁹⁶¹,

⁹⁵⁴ Kazancı, C. 1, s. 17.

⁹⁵⁵ Kazancı, C. 1, s. 67.

⁹⁵⁶ Kazancı, C. 1, s. 121, 143, 163.

⁹⁵⁷ Yağmurlu, s. 84.

⁹⁵⁸ Yağmurlu, s. 101. ; Yeni baskıda bu hata düzeltilmiştir. Yağmurlu, s. 90.

⁹⁵⁹ Akkoyunlu, s. 93.

⁹⁶⁰ Akkoyunlu, s. 183. ; Eserin yeni baskısında bu ifade yer almamaktadır.

“Peygamberimiz (sav) Hz. Fatıma’nın düğününde çalgı çaldırmamıştı. Mevlit de okutmamıştı.”⁹⁶² cümlelerinde kullanılan ifadeler buna örnektir.

Eserde kullanılan bazı kelimelerde yazım hatalarına rastlanmaktadır. Parmak yerine “parmaz”⁹⁶³, naaş yerine “nâş”⁹⁶⁴, risk yerine “rist”⁹⁶⁵, ne edip edip yerine “ ne dip edip”⁹⁶⁶, Hamza yerine “ Hanza”⁹⁶⁷ yazılması bu hatalardandır.⁹⁶⁸

Akademik bir üsluba sahip olan Demircan’ın eserinde, sade ve akıcı bir dil kullanılması konuların anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Genel anlamda yazım hatasına ve anlatım bozukluğu içeren cümleye rastlanmamaktadır. “Gadir-i Hum” ifadesi eserin isminde ve arka kapak yazısında tek m ile yazılırken, eserin içinde “Gadir-i Humm” şeklinde çift m ile yazıldığı görülmektedir.⁹⁶⁹

Fırlalı’nın eserinde de sade ve anlaşılır bir dil kullanılmakta olup, olaylar abartıya kaçılmadan ana hatlarıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Anlatım bozukluğu içeren cümlelere ve yazım hatalarına rastlanılmamaktadır.

Yine sade bir dille yazılan Kaplan’ın eserinde de edebi ifadeler bulunmamaktadır.

Eserde birçok yazım hatası bulunduğundan hepsini burada paylaşmayacağız.⁹⁷⁰

Günal’ın eseri, yüksek lisans tezinin kitaplaştırılmış hali olduğundan akademik bir dile sahiptir. Genel olarak yazım yanlış ve anlatım bozukluğuna rastlanmamaktadır.

⁹⁶¹ Akkoyunlu, s. 147.

⁹⁶² Akkoyunlu, s. 15.

⁹⁶³ Akkoyunlu, s. 42.

⁹⁶⁴ Akkoyunlu, s. 64.

⁹⁶⁵ Akkoyunlu, s. 75.

⁹⁶⁶ Akkoyunlu, s. 90.

⁹⁶⁷ Akkoyunlu, s. 170.

⁹⁶⁸ Eserin yeni baskısında bu hatalar düzeltilmiştir.

⁹⁶⁹ Eserin yeni baskısında tek “m” ile yazılmıştır.

⁹⁷⁰ Kaplan, s. 34, 116, 118, 135, 136, 143, 144, 145, 156, 157, 213.

3.4.2. Kullanılan Kaynakların Değerlendirilmesi

Eserinde daha ziyade klasik kaynaklardan istifade eden Yağmurlu, özellikle İbn Hişam'ın *es-Siretü'n-Nebeviyye*, İbn Sad'ın *et-Tabakâtü'l Kübra*, İbn Kuteybe'nin *el-İmâme ve's-Siyâse*, Yâkubi'nin *Tarih* isimli eserlerinden ve *Nehcü'l Belâğa*'dan sıklıkla istifade etmiştir. Ayetler dipnotta belirtilmeyip metnin içinde parantez arasında gösterilmiş, hadisler dipnotta belirtilmiş ve kaynak olarak *Kütüb-i Sitte*'nin yanında, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* ve Hakim en-Nişaburi'nin *el-Müstedrek* adlı eserinden yararlanılmıştır.

Yağmurlu'nun eserinde kullanılan kaynaklar sayfanın altında yer alan dipnotlarda belirtilirken, bazı yerlerde kaynak gösterilmemiştir.

Akkoyunlu, eserinde klasik kaynaklardan en çok İbn'ül Esir'in *el-Kâmil fi't-Tarih* ve İbn Hişam'ın *es-Siretü'n-Nebeviyye* isimli eserlerinden yararlanmıştır. Daha ziyade ikinci el kaynaklardan istifade eden yazarın, M.Yusuf Kandehlevi'nin *Hayâtü's-Sahabe* ve Ahmet Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiya* eserlerine çokça başvurduğu görülmektedir.

Eserde kullanılan kaynaklar bazı yerlerde gösterilmezken, birçok yerde eserin arkasında yer alan dipnotta kullanılan kaynağa işaret edilmektedir.⁹⁷¹ İstifade edilen kaynakların künyeleri yazılırken sadece müellifin ve eserin ismiyle, sayfa numarası gösterilmekle yetinilmiştir.

Daha çok ilk dönem Sünni kaynaklar ve Şii kaynakların kullanıldığı Demircan'ın eserinde, çağdaş kaynaklardan ve akademik çalışmalardan da istifade edilmiştir. Eserde, yoğun olarak tek bir kaynağın kullanılmadığı yerine göre konuyla ilgili çeşitli kaynaklara başvurulduğu görülmektedir. Eserde kullanılan kaynaklar sayfanın altındaki dipnotlarda belirtilmekte olup, eserin arkasında bibliyografyaya da yer verilmiştir.

⁹⁷¹ Dipnotlar yeni baskıda sayfanın altında bulunmaktadır.

Eserinin önsözünde, okuyucuya sıkıcı gelen dipnotlardan uzak kalacağını söyleyen Fıġlalı, eserin arkasında verdiği dipnotlarda istifade ettiği kaynakları göstermiş, konuyla ilgili farklı rivayetlerin bulunduğuna ve daha fazla bilgi edinilebilecek kaynaklara da işaret etmiştir. Eserde yer alan ayetlerin sure ve numaraları ise parantez içinde gösterilmiştir. “Efsane Adam” isimli son bölümde kaynak belirtilmemiştir.

Dipnotlara bakıldığı zaman, en çok Taberi’nin *Tarihu’l Ümem ve’l-Müluk*, İbn Sad’ın *et-Tabakâtü’l Kübra* ve İbn Kuteybe’nin *el-İmâme ve’s-Siyâse* isimli eserlerinden istifade edildiği görölmektedir. Fıġlalı, dipnotlarda İbn Sad’ı ve İbnü’l Esir’i belirtip eserlerinin ismine yer vermemiştir. Bibliyografyada İbnü’l Esir’in iki eseri bulunduğundan, dipnotta gösterilen eserin hangisi olduğu anlaşılamamaktadır. İbn Kuteybe’nin de ismine yer verilmeyip eserinin ismi belirtilmiştir. Dipnotlarda çok geçen İbn Kuteybe’nin eseri bibliyografyada da gösterilmemiştir.

Kullandığı kaynaklara metnin içinde parantez açarak işaret eden Kaplan, eserinin sonunda bibliyografyaya da yer vermiştir. Kaplan, eserinin önsözünde Hz. Ali’nin hayatını hakkıyla anlayabilmek için sadece Sünni kaynaklarla yetinmediğini, şii kaynakları da incelediğini dile getirmektedir. Özellikle Hz. Ali’nin kişisel vasıflarının anlatıldığı bölümde şii kaynaklardan sıklıkla istifade edildiği görölmektedir. Kaplan’ın en çok başvurduğu kaynaklar; *Doğuştan Günümüze Büyük İşlam Tarihi*, Ahmed Cevdet Paşa’nın *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa* ve Ebu Zehra’nın *Son Peygamber Hz. Muhammed* adlı eseri olurken, şii kaynaklardan da Allame şeyh Muhammed Tâki’nin *Gadavethây-ı Hazareti Emire’l Mü’minin* adlı eserine birçok yerde atıfta bulunmuş, bunun dışında Allâme Meclisi, Seyyid Cafer şehidi, şeyh Müfid, Mehdi Rahimi, Kuleyni ve Kummi gibi pek çok yazarın eserlerinden de yararlanmıştır. Bibliyografyada yer alan birçok eserin baskı tarihi ve yeri, yayınevi belirtilmeyip, müellif ve eserinin ismini zikreden Kaplan, meşhur eserlerle ilgili bu bilginin verilmesini gerekli görmediğini ifade etmiştir.⁹⁷²

Günal’ın eserinde klasik kaynakların yoğunluklu olarak kullanıldığı görölmektedir. Bu kaynaklardan en çok istifade edilenler ise; Taberi’nin *Tarihü’l-*

⁹⁷² Kaplan, s. 224.

Ümem ve'l-Müluk, İbnü'l Esir'in *el-Kâmil fi't-Târih*, İbn Kuteybe'nin *el-İmâme ve's-Siyâse* adlı eserleridir. Bu kaynakların dışında Ethem Ruhi Fığlalı, Sabri Hizmetli, İbrahim Sarıçam, Yaşar Kutluay ve İrfan Aycan; batılı yazarlardan ise Welhausen başta olmak üzere Watt, Gibb, Della Vida gibi yazarların çalışmalarına da müracaat edilmiştir.

Eserde kullanılan kaynaklar, her bölümün sonunda yer alan dipnotlarda gösterilmiştir.

3.5. HULEFÂ-İ RÂŞİDÎNİN TAMAMINI ELE ALAN ESERLERDE KULLANILAN DİLİN VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.5.1. Dil ve Üslubun Değerlendirilmesi

Algül-Şahin'in bilgi ağırlıklı olan eserinde edebi ifadeler yer almamaktadır. Bir kelimenin birleşik yazılması “antiçtiler”⁹⁷³ dışında yazım hatası bulunmazken, anlatım bozukluğu içeren cümleye de rastlanılmamıştır. Eser sade bir üslupla kaleme alınmıştır.

“Aynı kişiler Hz. Ebu Bekir'in kabinesinde bakan olarak görev yapıyordu”⁹⁷⁴, “...Hz. Ömer başbakanlık ve halifenin görevlerinde yardımcılık vazifesini yapmaktaydı.”⁹⁷⁵, “ Hz. Ömer'in demokrasiye düşkünlüğü...”⁹⁷⁶ cümlelerinde görüldüğü üzere, dönemle uygun olmayan bazı ifadeler kullanılmıştır.

Sade ve akıcı bir dile sahip olan Sırma'nın eserinde birçok yazım hatasına rastlanılmaktadır. Anlayamamış yerine “anlıyamamış”⁹⁷⁷, söyleyerek yerine “söyliyerek”⁹⁷⁸ yazılmasında olduğu gibi, eserde geçen birçok fiilde ünlü daralması

⁹⁷³ Algül ve Şahin, s. 55.

⁹⁷⁴ Algül ve Şahin, s.11.

⁹⁷⁵ Algül ve Şahin, s.11.

⁹⁷⁶ Algül ve Şahin, s.27.

⁹⁷⁷ Sırma, s. 55.

⁹⁷⁸ Sırma, s. 57.

olmadığı halde varmış gibi yazılarak imla hatası yapılmıştır.⁹⁷⁹ Bunun dışında eserde başka yazım hataları da bulunmaktadır.⁹⁸⁰

Işık'ın eseri de sade bir dile sahiptir. Eserdeki kelimelerin yazımında hataya rastlanılmazken bazı özel isimlerin hatalı yazıldığı görülmektedir. İbnü'd- Düğünne “İbn-i Dayyine”⁹⁸¹ ve Ebu Lü'lü’ “Ebu Lü’le”⁹⁸² şekilde yazılmıştır.

Savaş'ın akademik bir üsluba sahip olan eseri, sade ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır. Eserde anlatım bozukluğu içeren cümleler ve yazım hataları bulunmamaktadır.

Asımgil'in eserinde bazı yazım hatalarına rastlanılmaktadır. Ahlaklı yerine “ahlhaklı”⁹⁸³, geçemeyeceğini yerine “geçemiyeceğini”⁹⁸⁴, annesi yerine “annes!”⁹⁸⁵, kafirler yerine “kafiiler”⁹⁸⁶, inattan yerine “inaddan”⁹⁸⁷, dövüşmek yerine “döğüşmek”⁹⁸⁸ yazılması bu hatalardandır. Ayrıca, Abdurrahman⁹⁸⁹, Mekke⁹⁹⁰, Iraklılar⁹⁹¹ ve Osman⁹⁹² özel isimlerinin baş harfleri küçük yazılırken, Hz. Ebu Bekir'in hanımlarından Ümmü Ruman'ın ismi “Ümmü Revman”⁹⁹³ şeklinde yazılmıştır.⁹⁹⁴ Asımgil'in eseri de diğer eserler gibi sade bir dile sahiptir.

Genel olarak tasavvufi bir üslupla kaleme alınmış olan Sarıcık'ın eserinde, birçok Arapça kelimenin kullanıldığı görülmektedir. Bu kelimelerin sıklıkla kullanılması zaman zaman eserin dilinin akıcılığını engelleyerek cümlelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Aşağıdaki cümleler buna örnektir.

⁹⁷⁹ Sırma, s. 68, 100, 112,145, 189, 217, 229, 230, 251, 261, 265, 279.

⁹⁸⁰ Sırma, s. 60, 93, 128, 132, 135, 139, 143, 160, 163, 228, 244, 262. Eserin yeni basımında yazım hatalarının düzeltildiği görülmektedir.

⁹⁸¹ Işık, s. 33.

⁹⁸² Işık, s. 91.

⁹⁸³ Asımgil, s. 76.

⁹⁸⁴ Asımgil, s. 81.

⁹⁸⁵ Asımgil, s. 95.

⁹⁸⁶ Asımgil, s. 153.

⁹⁸⁷ Asımgil, s. 283.

⁹⁸⁸ Asımgil, s. 284.

⁹⁸⁹ Asımgil, s. 86.

⁹⁹⁰ Asımgil, s. 285.

⁹⁹¹ Asımgil, s. 278.

⁹⁹² Asımgil, s. 279.

⁹⁹³ Asımgil, s. 77.

⁹⁹⁴ Yeni basımda 283 ve 284. Sayfada bulunan hatalar dışında diğer yazım hatalarının düzeltildiği görülmektedir.

“Nübüvvet sohbetinin iksiri, inikası ve insibağını açıklamadan önce “sohbet” kelimesinin üzerinde durmak gerekir.”⁹⁹⁵

“Hem imanın kuvvetini gösteren, imanın teraşsuhi ve tezahürü olan salabet-i diniyeleri, şiddetli takvaları, Allah’ın emirlerini yerine getirmedeki hassasiyet ve şuuruları ile, sahabe olmayan, amel ve takvası noksan imanları mukayese etmek de mümkün değildir.”⁹⁹⁶

Eserde yer yer edebi bir dilin kullanıldığı görülmektedir.

“İksir denen şey, nasıl toprağı altın yaparsa, nübüvvet sohbetinin en azam nuru da ashab olmadan önceki kömürleri, farklı güzellikte ve değerinde elmaslar yapmıştır.”⁹⁹⁷

“Asr-ı saadetin verimli toprağında, misilsiz baharında, insanların tatlılaşmasına, olgunlaşmasına uygun atmosferinde yetişen, kemale eren, sahabeleşen insanlarla, daha sonrakiler arasında pek büyük bir fark olacaktı.”⁹⁹⁸

Bazı kelimelerin yazımında hatalara rastlanılmaktadır. İçindekiler kısmında, bir takım üzücü hadiseler yazılacakken “bir takım üzücü hadisler” yazılması, zikretmek yerine “zikir etmek”⁹⁹⁹, doğrudan yerine “doğudan”¹⁰⁰⁰, suistimal yerine “suiistmal”¹⁰⁰¹, ehl-i Bedir yerine “ehl-i Beder”¹⁰⁰² yazılması eserdeki yazım hatalarındandır.

3.5.2. Kullanılan Kaynakların Değerlendirilmesi

Algül-Şahin’in eserinde kullanılan kaynaklar dipnotlarda ya da bibliyografya verilerek gösterilmemekte olup, metnin içinde de herhangi bir kaynaktan bahsedilmemiştir.

Sırma’nın eserinde istifade ettiği kaynaklar; başta İbn Kesir’in *el-Bidâye ve’n-Nihâye* isimli eseri olmak üzere, Suyûti’nin *Târihu’l-Hulefa* ve Taberi’nin *Tarihu’l-Ümem ve’l-Mülûk* adlı eserleridir. İbnü’l Esir’in *el-Kâmil Fi’t-Târih*, İbn

⁹⁹⁵ Sarıcık, s. 8.

⁹⁹⁶ Sarıcık, s. 17.

⁹⁹⁷ Sarıcık, s. 10.

⁹⁹⁸ Sarıcık, s. 77.

⁹⁹⁹ Sarıcık, s. 2.

¹⁰⁰⁰ Sarıcık, s. 5.

¹⁰⁰¹ Sarıcık, s. 47.

¹⁰⁰² Sarıcık, s. 86.

Hişam'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Diyarbekri'nin *Târihu'l-Hamis* ve M.Hamidullah'ın *İslam Müesseselerine Giriş* adlı eserinden de birçok yerde yararlanıldığı görülmektedir. Kullanılan kaynaklar sayfanın altındaki dipnotlarda gösterilmiş, bibliyografyaya ise yer verilmemiştir.

Işık'ın eserinde kullanılan kaynaklar dipnotta veya bibliyografya verilerek gösterilmemiştir. Hadislerin bir kısmının geçtiği kaynak belirtilmezken¹⁰⁰³, bir kısmında sadece râvilerine işaret edilmiş; eser, bölüm adı ve hadis numarası ise belirtilmemiştir.¹⁰⁰⁴ Eserde geçen ayetin sure ismi ve ayet numarası parantez içerisinde gösterilmiştir.¹⁰⁰⁵

Savaş'ın yoğun olarak ilk dönem kaynaklardan yararlandığı görülmektedir. Abdürrezak b. Hemmam'ın *el-Musannef*, İbn Sa'd'ın *et-Tabakat*, İbn Şebbe'nin *Kitâbu Târihi'l-Medinet'il Münevvere* isimli eserleri en çok kullanılan kaynaklar olurken, Taberi'nin *Tarihu'l-Ümem ve'l-Müluk*, İbn Hacer'in *el-İsâbe*, Vâkidi'nin *Kitâbu'r-Ridde ve Futuhu's-Şam* adlı eserlerinden de birçok yerde istifade edilmiştir. Hadis eseri olarak en çok başvurulan kaynaklar ise Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ile Buhari'nin *el-Câmiu's-Sahih*'idir.

Kullanılan kaynaklar sayfanın altında yer alan dipnotlarda gösterilmekte olup, eserin arkasında bibliyografya da bulunmaktadır.

Asımgil, istifade ettiği kaynakları sayfanın altında yer alan dipnotlarda göstermiştir. Dipnotlardaki kaynakların künyeleri yazılırken bazen sadece yazarın ya da eserin ismi, bazen de hem yazarın hem eserin ismi belirtilmiştir. En çok kullanılan “*Asr-ı Saâdet*”, “*Büyük İslam Tarihi*” ve “*İslam Tarihi*” eserlerinin yazarları belirtilmezken, Hasan İbrahim Hasan ve Suphi Salih'in dipnotta isimleri yazılmış, eserlerinin adı ise zikredilmemiştir. Taberi bazı yerlerde İbn Cerir ve Taberii şeklinde, *Kenzu'l Ummal* adlı eser de, bazı yerlerde bu şekilde yazılırken, bazı yerlerde Kenz veya el-Kenz olarak da yazılmıştır.

¹⁰⁰³ Işık, s. 54, 100, 161.

¹⁰⁰⁴ Işık, s. 55, 100, 126.

¹⁰⁰⁵ Işık, s. 46.

Asımgil'in eserinde en çok yararlandığı kaynaklar yukarıda da belirtildiği gibi *Asr-ı Saadet*, *Büyük İslam Tarihi* ve *Kenzu'l Ummal* adlı eserler olurken, Yusuf Kandehlevi'nin *Hayâtüs's- Sahabe*, Taberi'nin *Târihü'l- Ümem ve'l-Mülûk* ve İbn Sa'd'ın *et-Tabakat* adlı eserleri de sıklıkla istifade edilen kaynaklar arasındadır.

Sarıcık'ın eserinde kullanılan kaynaklara bakıldığında tarih eserlerinden ziyade hadis, tefsir ve akâid eserlerinden istifade edildiği görülmektedir. İbn Kesir'in *Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim*, İmam Nevevi'nin *Riyâzus's-Sâlihîn*, Ragıb el-İsfehâni'nin *el-Müfredat*, Said Nursi'nin *Sözler* ve *Mektubat* isimli eserleri Sarıcık'ın en çok yaralandığı kaynaklar olmuştur. Birçok akâid eserinden istifade eden Sarıcık, başta Taftazani'nin *Şerhu'l-Akâid* isimli eseri olamk üzere, Kestelli'nin *Hâşiyetu'l-Kestelli alâ Şerhi'l-Akâid*, Ebu Hanife'nin *Fıkhu'l-Ekber*, Ömer Nasuhi Bilmen'in *Muvazzah İlm-i Kelam*, Ömer Neseî'nin *Metnü'l-Akâid* ve Süleyman Uludağ'ın *Akâid ve Kelam* isimli eserlerinden yararlanmıştır.

Bibliyografyada yer alan eser isimlerinin yazımlarında bazı hatalar bulunmaktadır. *Envâru't-Tenzil*'in "Envâru'l-Tenzil", *Muvazzah İlm-i Kelam*'ın "Muavazzah İlmi-i Kelam", *Şerhu'l Akidetü't-Tahaviyye*'nin "Şeruh'l-Akidet't-Tahaviye", *et-Tabakâtü'l Kübra*'nın "et-Tabatu'l Kübra" şeklinde yazılması eser isimlerinde yapılan hatalardır.

SONUÇ

Hulefâ-i râşidinle ilgili 1980-2000 yılları arasında Türkiye’de telif edilen eserlerin ele alındığı çalışmamızda, öncelikle bu dönem hakkında yazılmış eserler hakkında bilgi verilmiş, ardından konuların ele alınış biçimleri ve son olarak da eserlerde kullanılan dil-üslup ve kaynaklar değerlendirilmiştir

Bu dönemde Hz. Ebu Bekir’le ilgili yazılmış yedi eserin beşinde, doğumundan vefatına kadar Hz. Ebu Bekir’in hayatı işlenirken, birinde halifelik dönemi, birinde de hem hayatı hem de halifelik döneminin önemli olaylarından olan ridde savaşları ele alınmıştır. Bu eserler arasında bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Hz. Ebu Bekir’in soyu, isim ve sıfatları, müslüman olmadan önceki hayatı, İslam’a girmesi, başka insanların müslüman olmasına vesile olması, köleleri satın alıp serbest bırakması, Habeşistana’a hicret teşebbüsü, Hz. Peygamber’le hicreti, savaşlardaki rolü, hac emirliği, Hz. Peygamber’in hastalığında onun yerine imamlık yapması, vefatında sahabeyi teskin etmesi, halife seçilmesi, Üsame ordusunun Suriye’ye gönderilmesi, Kur’an’ın cem edilmesi, irtidat edenlerle ve yalancı peygamberlerle mücadelesi, bu dönemde gerçekleşen Irak ve Suriye fetihleri, vefatı, kişilik özellikleri ve ahlâkı, kuvvetli imanı ve Hz. Peygamber’e yakınlığı; Hz. Ebu Bekir hakkında yazılan eserlerde ortak olarak ele alınan konular olmuştur.

Hz. Ebu Bekir’le ilgili eserlerde hemen hemen benzer konular işlense de bazı konularla alakalı farklı bilgilerin verilmiş olduğu görülmektedir. “Ebu Bekir” künyesi, İslam’a nasıl girdiği, imamlık yaptığı süre, Hz. Peygamber’in hilafet için ona işaret edip etmemesi, Saideoğulları gölgeliğinde yaptığı konuşmada halifenin Kureyş’ten olması meselesinin gündeme getirilmesi, Hz. Ali’nin Hz. Ebu Bekir’e geç biat etmesinin sebepleri ve ne zaman biat ettiği, Hz. Ebu Bekir’in az hadis rivayet etmesinin nedeni ve onun hangi sebeple vefat ettiği, eserlerde farklı bilgi ve yorumlarla ele alınan konulardır.

Bunların dışında her eserde bahsedilmeyip birkaç eserde değinilen bazı meseleler de bulunmaktadır. Hz. Ebu Bekir'in ifk hadisesine karışan Mistah b. Üsâse'ye olan tavrı ve yumuşak huylu olarak bilinmesine rağmen öfkeli bir yanının da olması birkaç eserde geçerken; Sevr mağarasında ayağını yılan sokması, yine Sevr mağarasında Hz. Peygamber'den zikr-i hafiyi öğrenmesi; müellefe-i kuluba zekattan vermeyip, ganimetin beşte birinden Peygamber yakınlarına pay ayırmaması eserlerin birinde zikredilen konular olmuştur.

Bütün eserlerde Hz. Ebu Bekir'in hayatı konu edilse de hepsinde ayrı konuların öne çıkarıldığı görülmektedir. Bazı eserlerde Hz. Peygamber'e yakınlığı üzerinden onun fazileti ön plana çıkarılıp, ahlâkı ve hilafet öncesi hayatı üzerinde daha çok durulurken, bazı eserlerde de halifeliğine ve bu dönemde gerçekleşen hadiselerle geniş yer ayrılmıştır.

Hz. Ömer hakkında altı eser kaleme alınmış olup, bunlardan bir tanesi doçentlik, diğeri de doktora tezinin yayınlanmış halidir. Telif edilen bu eserlerin dördünde doğumundan vefatına kadar Hz. Ömer'in hayatı konu edilirken, iki tanesinde de hilafet döneminin önemli konularından olan fetihler ve fetihlerin doğurduğu sonuçla ilişkili olarak bu dönemdeki gayr-i müslimlerin durumları ele alınmıştır.

Hz. Ömer'in soyu, lakabı, İslam'dan önceki hayatı, müslüman oluşu, hicreti, savaşlardaki rolü, Hz. Peygamber'in vefatı üzerine sergilediği tavır, Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesindeki rolü, onun dönemindeki faaliyetleri, halife olması, hilafeti zamanındaki fetihler, Halid b. Velid'i görevinden azletmesi, bu dönemde Şam'da ortaya çıkan veba salgını, hilafeti dönemindeki uygulamaları, devlet teşkilatlanması, adalet, cesaret ve sorumluluk duygusuyla ilgili örnekler, sert bir mizaca sahip olması, dünya malına değer vermemesi, devlet malından yapılan harcamalarda son derece hassas olması, hadislerin rivayeti hususunda gösterdiği titizlik, halkın durumundan haberdar olmak için gece kontrollerine çıkması, zımmilerin hukukuna verdiği önem, fethedilen topraklarla ilgili uygulaması, devlet hazinesinden verdiği maaşlarda herkese eşit davranmayıp fazilete göre bir dağılım yapması, Hz. Ömer ve dönemini ele alan eserlerde ortak olarak yer verilen konulardır.

Hiz. Ömer'e Faruk lakabının hangi olay üzerine verildiği, onun İslam'a girişi ve Halid b. Velid'i hangi sebeple görevinden azlettiği de farklı rivayetlerle ele alınan meseleler olmuştur.

Hiz. Ömer'in hayatıyla ilgili her eserde bahsedilmeyip, bazı eserlerde yer verilen konular da bulunmaktadır. Hayber'in fethinden sonra kendisine taksim edilen araziye vakfetmesi ve bunun İslam tarihindeki ilk vakıf olması, müşrik kadınlarla evliliğin ayetle yasaklanması üzerine henüz müslüman olmayan iki hanımını boşaması, bir kerameti olarak hutbe verirken "Ya Sâriye, dağa çekil!" diye seslenerek, kilometrelerce uzakta, İran taraflarında savaşan komutan Sariye'ye sesini duyurması hadisesi ve vahiyle desteklenen birkaç görüşü bu konulardandır. Hiz. Ömer'in İslam'dan önceki hayatıyla ilgili, onun kız çocuğunu diri diri toprağa gömdüğu meselesi ise incelediğimiz eserlerde yer almazken, bir eserde halk arasında çok anlatılan bu hikayenin kaynaklarda bulunmadığına dayanılarak doğru olmadığı dile getirilmiştir.

Kırtas Hadisesi ise Hiz. Ömer hakkında yazılan eserlerde yer verilmeyen bir konu olmuştur.

Hiz. Ömer'in hayatını doğumundan vefatına kadar ele alan eserlere bakıldığında genel anlamda aynı konulardan bahsedilmiş olsa da her eserin ağırlık verdiği konunun farklı olduğu görölmektedir. Bazı eserlerde, Hiz. Ömer'in devlet adamlığı ve dönemindeki fetihler üzerinde daha çok durulurken, bazı eserlerde de daha ziyade ahlâki özellikleri ve dine bağlılığı üzerinde yoğunlaşılmış, bu dönemde gerçekteşen fetihler ise daha yüzeysel bir şekilde işlemiştir.

Hiz. Osman hakkında yazılan eserlerin sayısı diğer halifelere göre daha azdır. Bu dönemde tartışmaya konu olan çeşitli hadiselerin yaşanması ve Hiz. Osman'ın da bu olayların ortaya çıkmasında pay sahibi olmasının, onun dönemiyle ilgili meselelerin yazılmasını zorlaştırdığı anlaşılmaktadır. Hiz. Osman hakkında üç eser kaleme alınmıştır. Bunların hepsi onun doğumundan vefatına kadar hayatını ele almakta olup, dönemiyle ilgili özel bir konuyu işleyen eser yazılmamıştır. Bu eserlerin içinde akademik çalışma da bulunmamaktadır.

Hiz. Osman'ın soyu, İslam'a girmesi, Hiz. Peygamber'in kızları Rukiye ve Ümmü Gülsüm'le evliliğı, Habeşistan'a hicreti, savaşlardaki rolü, Hiz. Ebu Bekir ve Hiz. Ömer'in halifelikleri zamanındaki durumu, halife seçilmesi, Ubeydullah b. Ömer meselesinde verdiği hüküm, dönemindeki fetihler, Kur'an'ın çoğaltılması, yönetim anlayışı, Hiz. Osman'a yönelik eleştiriler ve fitnelerin ortaya çıkması, Ebu Zer el-Gıfari'nin Rebeze'ye gönderilmesi, şehit edilmesi ve ahlâki özellikleri, Hiz. Osman'la ilgili yazılmış eserlerde ortak olarak ele alınan konulardır.

Bu konuların dışında Hiz. Osman'a yöneltilen eleştiriler ve onun hilafetinde ortaya çıkan problemlerle ilgili de benzer meselelerin üzerinde durulmuştur.

Hiz. Osman'ın Uhud'da savaştan kaçan grup içinde bulunması, bir eser hariç üstü kapalı bir şekilde anlatılırken, Hiz. Osman'ın hangi sebeple halife seçildiğı ve Ebu Zer'in Rebeze'ye gitme meselesi de bazı farklı bilgilerle ele alınan konular olmuştur.

Hiz. Ali hakkında da bu dönemde altı eser yazılmış olup, bunların dördü Hiz. Ali'nin hayatına doğumundan vefatına kadar verirken, iki eserde de Hiz. Ali ve dönemiyle ilgili önemli konular olan Gadir-i Hum olayı ve hilafet dönemindeki iç siyaset konusu işlenmiştir. Bu eserlerin içinde bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Hiz. Ali'nin doğumu, müslüman olması, Hiz. Peygamber'e desteğı, hicretteki rolü, Hiz. Fatıma ile evliliğı, savaşlardaki kahramanlığı, hac zamanında Berae suresinin hükümlerini tebliğı, Yemen'e gönderilişi, veda haccında Hiz. Peygamber'in yanında bulunması, Gadir-i Hum olayı, Hiz. Ebu Bekir'e biatı, kendisinden önceki halifeler dönemindeki durumu, hilafete geçmesi, Cemel Savaşı, Sıffin Savaşı ve Hakem olayı, Haricilerin ortaya çıkışı ve Hiz. Ali'nin onlarla mücadelesi, hilafeti döneminde yaptıkları, şehit edilişi, ilmi kişiliğı, hitabetteki yeteneğı, cömertliğı, yardımseverliğı ve sade yaşantısı eserlerde ortak olarak değinilen konulardır.

Hiz. Ali'nin Hiz. Ebu Bekir'e geç biat etmesinin nedeni, Cemel Savaşı'nda Hiz. Aişe, Talha ve Zübeyr'in hangi gerekçeyle Hiz. Ali'nin karşısında yer aldıkları; eserlerde farklı bilgi ve yorumlarla ele alınan meseleler olmuştur.

Hz. Ali'nin Saideoğulları çardağına çağrılmaması eserlerde genel olarak kasıtlı bir durum olarak görülmezken, hilafet konusunda onun hakkının gasp edilmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığı ifade edilmiştir. Cemel ve Sıffin savaşlarıyla ilgili de Hz. Ali haklı taraf olarak görülmüştür.

Eserlerin ağırlık verdikleri konular da farklılık arz etmektedir. Bazı eserler Hz. Ali'nin ahlâkı ve kişilik özelliklerine yoğunlaşırken, bazı eserlerde de bu dönemin önemli konuları olan Cemel ve Sıffin savaşlarının üzerinde daha çok durulmuştur.

Hulefâ-i râşidinin tamamını ele alan altı eserin dördünde hulefâ-i râşidinin hayatları işlenmiş, bunların üçünde dört halife dışında Hz. Hasan'a da yer verilmiştir. Diğerlerinde ise bu dönemdeki çeşitli problemler ve kadın konusu ele alınmıştır.

Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hayatını özel olarak ele alan eserlerde işlenen konulara, bu eserlerde daha özet bir şekilde değinilmiştir.

Benzer konuların dışında, Hz. Ömer'in cahiliye döneminde kızını diri diri toprağa gömmesi olayından bir eserde bahsedilirken, kırtas hadisesi ve Hz. Ömer'in İskenderiye kütüphanesini yaktırması meselesi de başka bir eserde değinilen konular olmuştur.

Eserlerin tamamı incelendiğinde, yazarın eseri yazmadaki amacının konu dağılımını ve konuyu ele alış şeklini belirlediği görülmektedir. Hulefâ-i râşidinin örnekliğine vurgu yapılmak istenilen eserlerde, halifelerin ahlâki özellikleri ve Hz. Peygamber'le ilişkileri ön plana çıkarılırken, hilafet dönemi faaliyetleri geri planda bırakılmıştır. Mesaj verme kaygısı gütmeyen konuları tarihi açıdan ele almak isteyen yazarlar da eserlerinde çeşitli meselelerle alakalı farklı rivayetlere yer vererek, daha ziyade bu isimlerin hilafet dönemleri üzerinde durmuşlardır.

Eserlerin bazılarında okuyucuya mesaj verme isteğiyle, esas konunun dağılmasına neden olan ya da konuyla tam uyuşmayan zorlama çıkarımların yapıldığı olmuştur. Bazı eserlerde de yazar kendi yorumunu gerçek bir bilgiymiş gibi okuyucuya sunmuştur.

İncelediğimiz eserlerde hulefâ-i râşidinle ilgili bazı meselelere yer verilmediği görülmektedir. Bunun çeşitli nedenlerinden bahsedilebilir. Eserin hacminin yetersizliği, konunun gözden kaçması, hitap edilen kitlenin göz önünde bulundurulması, konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmama gibi nedenlerin yanında, yazarın tartışmalı konulara girmek istememesi de diğer bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı eserlerde bahsedilmeyen konulara bakıldığında bunların genellikle problemlili meselelerle ilgili olduğu görülmektedir.

Konudan hiç bahsetmemenin dışında, tartışmalı meselelerle ilgili izlenen diğer yollar da konuyu hiçbir problem yokmuş gibi anlatma ya da anlatıp savunmacı bir yorumda bulunarak gerçek mevzunun üstünü örtmeye çalışmaktır. Hz. Ebu Bekir'e herkesin sorunsuz bir şekilde biat ettiğinin söylenmesi ve halifelik meselesiyle ilgili hiçbir tartışmanın yaşanmadığının ifade edilmesi, Hz. Ali'nin diğer üç halife döneminde devlet işlerine karışmamasının Hz. Peygamber'in vefatı nedeniyle üzülmeye bağlanması, Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'le ilgili övgü dolu sözlerine yer verilerek aralarında hiçbir problemin olmadığını ispat edilmeye çalışılması, Hz. Osman'ın akrabalarını kayırmasının sıla-i rahim olduğunun söylenmesi, Cemel'de Hz. Ali'nin karşısında yer alan Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr'in hangi nedenden dolayı böyle bir tavır aldıklarından bahsedilmemesi bu tür konulardır.

Eserlerin birinde Hz. Osman'ın ailesinden olan kişileri çeşitli görevlere getirmesi ictihat olarak değerlendirilirken, birkaç eserde Muaviye'nin Hz. Ali'nin karşısında durması da ictihat kavramıyla açıklanmıştır. Burada sahabeye söz söylememek adına onların yaptığı bazı işlerin ictihat olarak değerlendirilmesinin ne derece isabetli olduğu, "ictihat" kavramının doğru kullanılıp kullanılmadığı ve bu kavramın hangi meseleleri içine aldığı, üzerinde düşünülmesi ve izah edilmesi gereken bir konudur.

Bu tür konularda çekimser davranılması ya da savunmacı bir yaklaşımla meselelerin izah edilmeye çalışılmasının nedeninin, sahabe hakkında olumsuz konuşmak istenilmemesi olduğu anlaşılmaktadır. Bazı eserlerde onlar hakkında olumsuz ifadeler kullanmamak için çelişkili yorumların yapıldığı da görülmektedir.

Hız. Fatıma'nın Hız. Ebu Bekir'e miras meselesi nedeniyle olan tavrı ve Hız. Aişe'nin Hız. Ali'nin karşısında yer almasının nedeni, kimi yazarların açıklarken çelişkiye düştüğü konulardandır.

Kazancı'nın hulefâ-i râşidini çeşitli konularda eleştirmekten çekinmemesi, Sırma'nın da birçok kişinin söylediği “Hız. Ali'nin haklı, Muaviye'nin de haksız olmadığı” cümlesinin gerçeği yansıtmadığını ifade ederek, Muaviye'nin açık bir şekilde haksız olduğunu dile getirmesi dışında, diğer eserlerde sahabenin davranışlarıyla ilgili açık bir şekilde eleştiri yapmaktan geri durulduğu görülmektedir. Bazı eserlerde sahabe hakkında konuşurken saygı çerçevesinin korunması gerektiğinin özellikle altı çizilmiştir.

Eserlerin yazıldığı zaman gündemde olan çeşitli hadiselerin bu eserlere yansımalarına bakıldığında, Miraç hadisesinden ve Hız. Ömer zamanında Kudüs'ün fethedilmesinden yola çıkarak yazarlar Kudüs meselesinden, Filistin'de zulüm gören müslümanlardan bahsetmişler, iki eserde Kasru'l Ebyad'ın ele geçirilmesi üzerinden bugünün müslümanlarının Beyaz Saray'a teveccüh etmeleri eleştirilmiş, yine birkaç eserde çeşitli konularla bağlantı kurularak, dünyanın farklı yerlerinde zulüm gören müslümanlar, kızların başörtüleriyle okula girememesi, medyanın olumsuz etkileri, müslümanların lider eksikliği gibi konulara değinilmiştir.

İncelenen eserlerin görsel malzeme açısından eksik olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen birçok fetihle İslam devletinin sınırlarının genişlediği bu dönemle ilgili haritaların bulunması, konuların daha iyi anlaşılması açısından gereklilik arz etmektedir. Ancak birkaçı dışında eserlerde harita yer almamaktadır. Bunun yanında halifelerin soylarını, kabilelerini, çocuklarını gösteren tabloların ve her halifenin hayatıyla ilgili kronoloji cetvelinin bulunmasının da faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Eserlerin geneli sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Bir kaç eserde Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olarak kullanılması cümlelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Sadece bilgi verici tarzda edebi dilden uzak bir şekilde yazılan eserler olduğu gibi, roman tarzında olayları anlatan, tasavvûfi bir üslubun tercih

edildiği ve okuyucuya hitap eder gibi vaaz verir şekilde ifadelerin yer aldığı eserler de bulunmaktadır. Bazı eserlerde de kullanılan dil ve üslup anlamında bir kararsızlık yaşandığı fark edilmektedir.

Birçok eserde yazım hataları bulunup, “bakan, başbakan, genelkurmay başkanı, basın yayın, staj” gibi dönemle uyumlu olmayan kelimelere de rastlanılmaktadır.

Eserlerin çoğunda sayfa altında veya eserin arkasında dipnot verilerek kullanılan kaynağa işaret edilmiş, bibliyografyaya ise daha az eserde yer verilmiştir. Kullanılan kaynaklar incelendiğinde çoğunlukla klasik İslam tarihi kaynaklarından istifade edildiği görülmektedir. Taberi'nin *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, İbnü'l Esir'in *el-Kâmil fi't-Târih*, İbn Sad'ın *et-Tabakâtü'l Kübrâ* isimli eserleri en çok kullanılan kaynaklar olurken, İbn Hişam'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Belâzuri'nin *Fütuhul'l-Buldan* isimli eserleri de yazarların ortak olarak yararlandığı eserlerdir. Bunların dışında Hz. Ömer'le ilgili eserlerde Ebû Yusuf'un *Kitâbu'l Harac*, Hz. Ali ile ilgili eserlerde de İbn Kuteybe'nin *el-İmâme ve's-Siyâse* isimli eserlerine başvurulmuştur. Klasik kaynakların dışında Hz. Ebu Bekir hakkında yazılan eserlerde Abbas Mahmur el-Akkad'ın Hz. *Ebu Bekir: Şahsiyeti ve Dehası* ismiyle Türkçe'ye çevrilen kitabı kullanılırken, Yusuf Kandehevi'nin *Hayâtü's-Sahabesi* de istifade edilen kaynaklardan olmuştur. Birkaç eserde İmam Gazali'nin *İhya-u Ulumu'd-Din* adlı kitabı da kaynak olarak kullanılmıştır.

Eserlerin sonraki baskıları incelendiğinde hemen hemen hepsinde yazım hatalarının düzeltildiği görülmektedir. Bazı eserlerde dönemle ilgili kullanılan ifadelerin yeni basımda değiştirildiği, bazı güncel yorumların eklendiği, uygun bulunmayan birkaç ifadenin eserden çıkarıldığı, bazı eserlerde de üslup değişikliğine gidildiği fark edilmektedir. Kimi eserde de yazım hataları dışında yeni baskılarda değişiklik yapılmamıştır. Eserlerin sonraki yıllarda yapılan baskılarında, görünen hataların düzeltilmesi önemli olduğu gibi, eserin hitap ettiği kitleyi de dikkate alarak yapılan çeşitli yorumların da güncellenmesinin gerekli olduğu görüşündeyiz.

KAYNAKÇA

Ağırakça, Ahmet:

Hız. Ebu Bekir Devri İslam Tarihi, Buruc Yayınları, İstanbul, 1998.

Hız.Ebu Bekir'in Hilafet Dönemi, Akdem

Yayınları, İstanbul, 2013.

Hız.Ömer, Beyan Yayınları, İstanbul, 1984.

Hız.Ömer, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012.

“ Hız. Ömer'in Müslüman Olması Meselesi ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, **Artuklu**

Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İslami

İlimler Fakültesi Dergisi, 2017, 4, Sayı: 1, s. 1-20.

Hız. Osman, Beyan Yayınları, İstanbul, 2013.

Akarsu, Murat:

Hız. Osman ve Hilafeti, (**Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, SBE, 2001).

Akdoğan, Mehmet Nur:

“Şii Literatüründe Hız. Ömer'in Bazı

Hadiselerdeki Rolü”, **Şarkiyat İlmi**

Araştırmalar Dergisi, Sayı: 12, (Kasım 2014), s. 86-116.

Akkoyunlu, Adil:

Hız. Osman, Mektup Yayınları, İstanbul, 1994.

Hız. Osman, Çıra Yayınları, İstanbul, 2016.

Hız. Ebu Bekir, Mektup Yayınları, İstanbul,

1994.

Hız. Ebu Bekir, ıra Yayınları, İstanbul, 2010.

Hız. Ömer, Mektup Yayınları, İstanbul, 1994.

Hız. Ömer, Mektup Yayınları, İstanbul, 2013.

Hız. Ali, Mektup Yayınları, İstanbul, 1994.

Hız. Ali, ıra Yayınları, İstanbul, 2016.

Algar, Hamid:

“Mektûbât”, **DİA**, C. 29, Ankara 2004, s. 11-12.

Algöl, Hüseyin:

“Mistah b. Üsâse”, **DİA**, C. 30, İstanbul 2005,
s. 188.

Algöl, Hüseyin ve Şahin

Dört Halife ve İslam Büyükleri, Tercüman

Ahmed:

Gazetesi, İstanbul, 1986.

Apak, Adem:

İslam Tarihi Konusunda Bilinmesi Gereken

88 Soru, (Genel Koordinatör Adnan Demircan),

Beyan Yayınları, İstanbul, 2019.

“Hz. Osman’ın Hlifaeti Döneminde Meydana

Gelen Olaylar”, **Usûl İslam Araştırmaları**,

Sayı. 4, (Temmuz-Aralık 2015), s. 157-170.

“Sâriye b. Züneym”, **DİA**, C. 36, İstanbul 2009,

s.158.

Anahatlarıyla İslam Tarihi, Ensar Neşriyat,

İstanbul, 2008.

Arı, Mehmet Salih:

H. Ebu Bekir ve Ridde Savaşları, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.

H. Ebu Bekir ve Ridde Savaşları, (**Yüksek**

Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, 1995).

Atmaca, Gökhan:

“ Nüzul Sürecinde Bir Muhatab Olarak Hz.Ömer ve Muvâfakatları”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.1, Sayı. 21, 2010, s. 43-67.

Asımgil, Sevim:

Şerefle Yaşanmış Hayatlar, Furkan Kitabevi, İstanbul, 1997.

Şerefle Yaşanmış Hayatlar, Saray Yayın-Dağıtım, İstanbul, 2008.

Aydınlı, Abdullah:

“Ebu Zer e-Gıfari, **DİA**, C. 10, İstanbul 1994, s. 266- 269.

Azimli, Mehmet:

“Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Halife Seçimleri”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 7, Sayı:1, 2007, s. 35-59.

“Olağanüstü Olayla Örgüsünde Hz. Peygamber’in Hicreti”, **Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Dergisi**, C. 5, Sayı. 3, (Eylül-Aralık

2018), s. 51-79.

“Sa’d b. Ubâde”, **DİA**, C. 35, S.378.

Siyeri Farklı Okumak, Ankara Okulu

Yayınları, Ankara, 2013.

Bakkal, Ali:

“Hz. Ebu Bekir’in Halife seçilmesinde “İmamlar Kureyş’tendir” Hadisinin Rolü Üzerine”, **İstem**, Yıl: 3, Sayı, 6, 2005, s. 87-104.

Canan, İbrahim:

Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ

Yayınları, Ankara, 2016.

Çubukçu, Hatice:

“İslam Tasavvufunda Hz.Ebu Bekir’in Yeri”,

Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli

Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı, 66, 2018, s.

412- 423.

Dalkılıç, Mehmet:

“Osman b. Affan’ın Halife Seçilmesi ve Seçim

Şûrasının Tarafsızlığı”, **Anemon: Muş**

Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler

Dergisi, C. 2, Sayı, 2, s. 9-22.

Davudoğlu, Ahmed:

Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi, Sönmez

Neşriyat, İstanbul, 1979.

Delice, Ali:

“ Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler Döneminde

Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları” , **Ekev Akademi Dergisi**, C.2, Sayı.1, (Kasım, 1999), s. 165-183.

Demirel, Harun Reşit:

“Hz. Aişe ve Siyaset”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı. 3, 2000, s. 123-148.

Demircan, Adnan:

Hız. Ali’nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum Olayı, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.

Hız. Ali’nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum Olayı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016.

Fitne Kardeşlerin Savaşı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.

Nebevî Direniş Hicret, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.

Cumhuriyet Dönemi (1923-2014) İslam Tarihi ve Medeniyeti Bibliyografyası, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016.

Kızların Gömölerek Öldürölmesi ve Çok Kadınla Evlilik, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008.

Râşid Halifeler, Beyan Yayınları, İstanbul,

2015.

- Doğan, Muzaffer: **Hız. Ömer**, Denge Yayınları, İstanbul, 1999.
- Efendioğlu, Mehmet: Hâlid b. Velîd'e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti
Üzerine, **Hadis Tetkikleri Dergisi**, C. 2, Sayı.1,
2004, s. 51-79.
- Eraslan, Sadık: **Sosyo Politik Açından Asr-ı Saadet Fetihleri**,
Ta- Ha Yayıncılık, Ankara, 1999.
- Eraydın, Selçuk: **Tasavvuf ve Tarikatler**, İFAV, İstanbul, 2011.
- er-Râzi, Fahrüddin: **Tefsîr-i Kebir**, (Çev: Lütfullah
Cebeci vd.), Huzur Yayınları, İstanbul, 2013.
- el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed **Delâilü'n -Nübüvve ve Ma'rifetü**
b. el-Hüseyn: **Ahvâli Sâhibi's-Şeria**, (Thk: Abdül Mu'ti
Kal'aci), Beyrut, 1988.
- el-Câbiri, Muhammed Âbid: **Arap-İslam Siyasal Aklı**, (Çev: Vecdi
Akyüz), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001.
- el-İsfahânî, Râğıb: **el-Müfredât** (Çev: Yusuf Türker), Pınar
Yayınları, İstanbul, 2012.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed **Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk**, (Thk.
b. Cerir: (Thk. Muhammed Ebu'l Fazl), Beyrut, (t.y.)

Fayda, Mustafa:

Hulefâ-yı Râşidin Devri, Kubbealtı Neşriyatı,
İstanbul, 2016.

Hiz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler,
MÜİF Yayınları, İstanbul, 1989.

Hiz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler,
İFAV Yayınları, İstanbul, 2006.

Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid, İFAV, İstanbul,
2016.

“Aişe”, **DİA**, C.2, İstanbul 1989, s. 201-205.

“Bilâl-i Habeşî”, **DİA**, C. 6, İstanbul 1992, s.
152-153.

“Fârûk”, **DİA**, C.12, İstanbul 1995, s. 176-177.

“Ebû Bekir”, **DİA**, C: 10, İstanbul 1994, s. 101-
108.

“Ömer”, **DİA**, C. 34, İstanbul 2007, s. 44-51.

“Hz. Ömer (r.a) Anılınca Adalet Anılmış Olur”,

Derin Tarih, sayı:14, 2019, s. 85-89.

Fırlalı, Ethem Ruhi:

İmam Ali, TDV, Ankara, 1998.

İmam Ali, TDV, Ankara, 2016.

“Abdullah b. Sebe”, **DİA**, C. 1, İstanbul,
1988, s. 133-134.

“Ali”, **DİA**, İstanbul 1989, C. 2, s. 371-374.

“ Cemel Vak'ası”, **DİA**, C. 7, İstanbul 1993,

s. 321-322.

“Ebû Tâlib”, **DİA**, C. 10, İstanbul 1994, s. 237-238.

Genç, Süleyman:

“Hz. Ali’nin Halife Seçimlerindeki Tutum ve Tavrı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2007, Sayı: 26, s. 121-150.

Günel, Mustafa:

Hiz. Ali Dönemi ve İç Siyaset, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.
“Hz. Ali Döneminde İç Karışıklıklar”,
(**Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 1997).

Hamidullah, Muhammed:

İslâm Peygamberi, (Çev: Salih Tuğ, İmaj Ajans), Ankara, 2003.

Hatiboğlu, Mehmed Said:

“İslam’da İlk Siyasi Kavmiyetçilik: Hilafetin Kureşîliği”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.23, 1978, s. 121-213.

Hançabay, Halil İbrahim:

“ Hz. Osman’ın Halife Seçilmesi “, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 18, Sayı: 58, (Kış-2014), s. 375-394.

“Halifelîği Döneminde Hz. Osman’la Hz. Ali

Dışındaki Şûra Üyeleri Arasındaki İlişkiler”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2009).

Hüseyin, Taha:

“Fitne Döneminde İbn Sebe’nin Rolü Hakkında Bir Değerlendirme”, (terc: Adem Apak), **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.6, Sayı: 6, 1994, s. 421-424.

Işık, İhsan:

Dört Büyük Halife, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995.

İbnü’l Esir, Ebü’l-Hasan İzzüddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybanî el-Cezerî:

el-Kamil fi’t-Tarih, Beyrut, 1965

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik:

es-Sîretü’n-Nebeviyye, (Thk: Mustafa es-Sekkâ, İbrahim el-Ebyerî, Addül Hâfız Şelebî), Beyrut, 1971.

İbn İshak, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. İshak b. Yesâr:

Sîretü İbn İshak, (Thk: Muhammed Hamidullah), Konya, 1981.

İbn Kesir, Ebu’l-Fida’ İmâduddin İsmail b. Şihâbiddin Ömer b. Kesir b. Dav’ b. Kesir el-Kaysî el- Kureşî

el-Bidâye ve’n-Nihâye, Beyrut, Mektebetü’l Maârif, 1981.

el-Busrâvî ed- Dimeşkî eş-Ş'afi'i:

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed
Abdullah b. Müslim b. Kuteybe
ed-Dineverî:

el- İmame ve's-Siyâse, (Thk. Tahâ
Muhammed Zeynî), Kahire, (t.y.), C.1

Kandemir, M. Yaşar:

“Abdullah b. Ömer b. Hattab”, **DİA**, C. 1,
İstanbul 1988, s. 126-128.

“Hâlid b. Saîd”, **DİA**, C. 15, İstanbul 1997,
s. 287-288.

Kaplan, Yaşar:

Hiz. Ali, Denge Yayınları, İstanbul, 1998.

Kapar, Mehmet Ali:

“İslam'da Bey'at (Seçim Usulü), **Selçuk**
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,
Sayı: 4, 1991, s. 73-83.

Kazancı, Ahmed Lütfi:

İlk ve Büyük Halife Hz. Ebu Bekir,

Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1995.

İlk ve Büyük Halife Hz. Ebu Bekir,

İpek Yayınları, İstanbul, 2004.

Adil Halife Emirü'l Mü'minin Hz.

Ömer, I- II, Tuğra Neşriyat, İstanbul,
1995.

Adil Halife Emirü'l Mü'minin Hz.

Ömer, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2018.

Emevilerin Mahvettiği Şehid Halife

Emirü'l Mü'minin Hz. Osman I-II,

İpek Yayınları, İstanbul, 1999.

Emevilerin Mahvettiği Şehid Halife

Emirü'l Mü'minin Hz. Osman,

İpek Yayınları, İstanbul, 2005.

Kelpetin, Mahmut:

Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi Seyf

b. Ömer ve Tarihçiliği, Siyer Yayınları,

İstanbul, 2012.

Keskin, Yusuf Ziya:

“Sünnet Emaneti Hadislerin

Aktarılmasında Halife Hassasiyeti”,

Derin Tarih, Sayı. 14, 2019, s. 124-128.

Kettânî, Muhammed Abdülhay

b. Abdilkebir b. Muhammed

el-Hasenî el- İdrisî:

Hz. Peygamber'in Yönetimi, (Çev:

Ahmet Özel), İz Yayıncılık, İstanbul,

1990.

Korkmaz, Sıddık:

“İbn Sebe Rivayetinin Tarih ve Makâlât

Türü Eserlere Yazılması”, **Dini**

Araştırmalar Dergisi, C.10, Sayı. 29,

2007, s. 129- 144.

Mehmet Rifat, Manastırlı:

Cevâhir-i Çihar Yar ve Emsâl-i

Kibar, Matbaa-i Uhuvvet-i Marunî,

Halep, 1911.

Mesûdi, Ebû el-Hasan Ali
b. el-Huseyn b. Ali:

Mürucüz'Zeheb ve Medâinu'l Cevher,
(Thk: Muhammed Muhyiddin
Abdülhamid), Matbaâtü's-Saâde, Mısır,
1367.

Nezih, Üstün:

Hiz. Ebu Bekir, Beyan Yayınları,
İstanbul, 1984.

Hiz. Ebu Bekir, Beyan Yayınları,
İstanbul, 2013.

Okuyan, Mehmet:

“ “Bahru'l- Hakâik” Tefsiri ve Müellifi
Üzerine”, **Ondokuz Mayıs İlahiyat
Fakültesi Dergisi**, sayı:12-13, 2001, s.
97-129.

Önkol, Ahmet:

“Sâriye Olayı Üzerine Bir Rivayet
Araştırması”, **İSTEM**, Yıl: 3, Sayı. 6,
2005, s. 9-49.

Öz, Şaban:

“İslam Siyaset Geleneğinde Bir Şaz-Şii
Sünni Yol Ayrımında Sakîfe Hâdisesi-”,
İstem, Sayı: 11, Yıl: 6, 2018, s. 79-91.

Özkan, Mustafa:

“Siyasal-Sosyal Gelişmeler Karşısında Hiz.

AiŖe'nin DuruŖu Üzerine, **Diyanet İlmî**

Dergi, C. 45. , Sayı. 1, s. 57-74.

Ramazanoğlu, Mahmud Sami:

Hazreti Ebu Bekir Sıddık, Erkam

Yayınları, İstanbul, 1981.

Hazreti Ebu Bekir Sıddık,

Erkam Yayınları, İstanbul, 2018

Rebhâni, Mevlana Muhammed:

Riyâd'ün-Nâsıhîn, (Çev: A. Faruk

Meyan), Berekat Yayınevi, İstanbul,

2014.

Palabıyık, Hanefi:

“Hz. Ömer'in Müslüman OluŖu, **Ekev**

Akademi Dergisi, Yıl:12, Sayı: 37, (Güz

2008), s. 138-148.

Sağlam, Fahri:

“Hz. Ömer'in Hadis AnlayıŖı”, (**Yüksek**

Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, SBE,

2017).

Sarıcık, Murat:

Hulefâ-yı Râşidin Döneminden İlginç

Problemler, Tuğra Ofset, Isparta, 1999.

Sarıçam, İbrahim:

Hiz. Ebu Bekir, TDV, Ankara, 1996.

Hiz. Ebu Bekir, TDV, Ankara, 2017.

Savaş, Rıza:

Râşid Halifeler Devrinde Kadın,

Ravza Yayınları, İstanbul, 1996.

Sırma, İhsan Süreyya:

İslami Tebliğin Örnek Halifeler

Dönemi, Beyan Yayınları, İstanbul, 1989.

İslami Tebliğin Örnek Halifeler

Dönemi, Beyan Yayınları, İstanbul, 2017.

Şanverdi, Abdurrahman:

“İlk Üç Halife Döneminde Siyasi, Sosyal ve Dini Etkisi Yönüyle Hz. Ali”,
(**Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi SBE, 2007).

Tatlı, Bekir:

“Sünnete Bağlılığı ve Bazı Kritik Olaylardaki Dikkat Çekici Durumu Açısından Hz. Osman”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 8, Yıl: 2, 2008, s.31-49.

Türkmen, Zekâî:

“ Cemel ve Sıffin Savaşlarının İslam Mezheplerinin Oluşumuna Etkisi”,
(**Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2016).

Ünal, Yavuz:

“ Sürâka b. Mâlik”, **DİA**, C: 38, İstanbul
2010, s. 161.

Yağmurlu, Mustafa:

Hız. Ali, Beyan, İstanbul, 1984.

Hız. Ali, Beyan Yayınları, 2018.

Yıldırım, Ahmet:

Tasavvufun Temel Öğretilerinin
Hadislerdeki Dayanakları, TDV,
Ankara, 2013.

Yiğit, İsmail:

“Osman”, **DİA**, C. 33, İstanbul 2007, s.
438-443.